

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2022/2

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

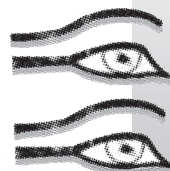
KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

📖 ÜTEMVÁLTÁS AZ OKTATÁS DIGITÁLIS TRANSZFORMÁCIÓJÁBAN. A KÖNYVTÁRAK LEHETŐSÉGES SZEREPE AZ ONLINE TANULÁSBAN 📖 KÖNYVTÁRI INNOVÁCIÓK: SZABADALMAK ÉS HASZNÁLATIMINTA-OLTALMAK NEMZETKÖZI MERÍTÉSE AZ ESPACENET ÉS A PATENTSCOPE ADATBÁZISOKBÓL 📖 A WEBARCHÍVUMOKRA IRÁNYULÓ KUTATÁSI TEVÉKENYSÉGEK A WARCNET PROJEKT TÜKRÉBEN – AZ ELSŐ KÉT ÉV 📖 REGIONÁLIS WEBARCHÍVUM-HÁLÓZAT LÉTREHOZÁSA – EGYÜTTMŰKÖDÉS KIALAKÍTÁSA A MEGYEI KÖNYVTÁRAKKAL 📖 KÖNYVTÁRI WEBSHOP INDÍTÁSA. A HAMVAS BÉLA PEST MEGYEI KÖNYVTÁR INTERNETES KÖNYVESBOLTJÁNAK TAPASZTALATAI 📖 BESZÁMOLÓ A SZAKKÖNYVTÁRI SEREGSZEMLE 2022 ONLINE KONFERENCIÁRÓL 📖 A PARLAMENTI KÖNYVTÁR HELYETTES VEZETŐI 1881–1991. I. RÉSZ 📖 NEKROLÓG 📖 KÖNYVSZEMLE 📖 REFERÁTUMOK 📖

FROM THE CONTENTS

- 👁️ A SHIFT IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF EDUCATION.
THE POTENTIAL ROLE OF LIBRARIES IN ONLINE LEARNING
- 👁️ LIBRARY INNOVATIONS: AN INTERNATIONAL OVERVIEW
OF PATENTS AND UTILITY MODELS FROM ESPACENET
AND PATENTSCOPE DATABASES
- 👁️ RESEARCH ACTIVITIES ON WEB ARCHIVES IN THE LIGHT
OF THE WARCNET PROJECT – THE FIRST TWO YEARS
- 👁️ CREATING A NETWORK OF REGIONAL WEB ARCHIVES –
FORMULATING A CO-OPERATION WITH COUNTY LIBRARIES
- 👁️ REPORT ON THE SPECIAL LIBRARIES ENUMERATION 2022
ONLINE CONFERENCE
- 👁️ LAUNCHING A LIBRARY WEBSHOP. THE EXPERIENCES OF THE
ONLINE BOOKSHOP OF BÉLA HAMVAS PEST COUNTY LIBRARY
- 👁️ DEPUTY HEADS OF THE LIBRARY OF PARLIAMENT (1881–1991).
PART I.
- 👁️ OBITUARY – IN MEMORY OF THE EDITOR.
GYULA GERŐ, 1925–2022
- 👁️ BOOK REVIEWS –
LIBRARIES, DIGITAL INFORMATION AND COVID
PRESERVED SPIRITUALITY AND THE CULTURAL
HERITAGE OF THREE NATIONS – A JUBILEE
VOLUME ON A 380-YEAR-OLD
FRANCISCAN LIBRARY

32. (68.) ÉVFOLYAM, 2022. 2.

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Sági Ilona

SZERKESZTŐK: Sági Ilona (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit

✂ **Borítóterv:** Gerő Éva ✂ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ✂ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂ **Telefon:** + 36-1-224-3892 ✂ **E-mail:** sagi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ✂ **Megjelenik:** negyedévente ✂

✂ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ✂ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója

✂ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ✂ **Felelős vezető:** Szabó Gábor

✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA
NATIONALIS
HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatja.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM

<https://kormany.hu/kulturalis-es-innovacios-miniszterium>

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ojs.elte.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÉKÉSZINÉ BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), CZÁKNÉ Szomor Ildikó (az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, Bp.), DANCs Szabolcs (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), HORVÁTH Eszter (az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, Bp.), ILÁCSA Szabina (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), JÓNÁS Károly (az Országgyűlési Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), JUHÁSZ Réka (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KALCSÓ Gyula (az OSZK munkatársa, Bp.), KOLTAY Tibor (ny. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), KIS-TÓTH Lajos (Tokaj-Hegyalja Egyetem, főiskolai tanár, Sárospatak), KISZL Péter (ELTE BTK KITI intézetigazgató, Bp.), MOLNÁR Bence (ELTE BTK KITI egy. hallgató, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Andor (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), NÉMETH Alexandra (PTE BTK Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet, Könyvtár és Információtudományi Tanszék, egy. hallgató), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PATAKI Fruzsina (az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa, Bp.), PERJÉSI Vera (az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, Bp.), POGÁNY György (ny. könyvtárigazgató, Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár ny. igazgatója, Miskolc), RACSKÓ Réka (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, mb. tanszékvezető egyetemi docens, Eger), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZÖNYEGI Zsanett (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÓTH Máté (a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár igazgatója, Szentendre), VARGA Tímea (az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, Bp.), VILLÁM Judit (az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, Bp.), VISKY Ákos László (az OSZK munkatársa, Bp.), VISZOCSEKNE PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Köszönjük szerzőink és a lektorok e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	173
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

RACSKO Réka – KIS-TÓTH Lajos: Ütemváltás az oktatás digitális transzformációjában. A könyvtárak lehetséges szerepe az online tanulásban.....	177
NAGY Andor – KISZL Péter: Könyvtári innovációk: szabaldalmak és használatiminta-oltalmak nemzetközi merítése az Espacenet és a Patentscope adatbázisokból	193

MŰHELY

NÉMETH Márton: A webarchívumokra irányuló kutatási tevékenységek a WARCnet projekt tükrében – Az első két év ..	209
VISKY Ákos László: Regionális webarchívum-hálózat létrehozása – Együtműködés kialakítása a megyei könyvtárakkal ..	215
CZÁKNÉ Szomor Ildikó – HORVÁTH Eszter – PERJÉSI Vera – VARGA Tímea – VILLÁM Judit: Beszámoló a Szakkönyvtári Seregszemle 2022 online konferenciáról	222
TÓTH Máté: Könyvtári webshop indítása. A Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár internetes könyvesboltjának tapasztalatai	233

MŰLTUNKBÓL

JÓNÁS Károly: A Parlamenti Könyvtár helyettes vezetői 1881–1991. I. rész	243
---	-----

NEKROLÓG

A szerkesztő halálára. Gerő Gyula 1925–2022

(*POGÁNY György*) 257

KÖNYVSZEMLE

A könyvtárak, a digitális információ és a Covid

BAKER, David – ELLIS, Lucy (szerk.). Libraries, digital information, and COVID. Chandos Publishing, 2021. 420 p.

(*Ism. KOLTAY Tibor*) 265

Megőrzött szellemiség és három nemzet kulturális öröksége

– jubileumi kötet egy 380 éves ferences könyvtárról

Bewahrte Geistigkeit und Kulturerbe von drei Nationen :
Die Historische Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing.
Aufsätze von Anton BRUCK, István MONOK, Edina ZVARA.
Budapest – Güssing : Bibl. und Informationszentrum
der Ungarischen Akad. der Wissenschaften – Franziskaner-
kloster Güssing, 2021. 214 p.

(*Ism. MURÁNYI Lajos*) 268

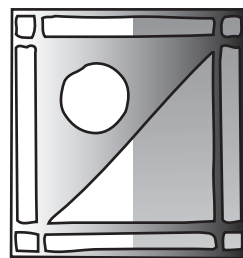
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	273
Könyvtár- és tájékoztatásügy	275
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	283
Munkafolyamatok és szolgáltatások	291
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	304
Vezetés, irányítás	308
Felhasználók és használat	315
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	321
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	325
Kapcsolódó területek	330

A számot szerkesztette: Ságbi Ilona, Szabó Piroška

Közreműködött: Murányi Lajos

Olvasószerkesztő: Szabó Piroška

STUDIES

A shift in the digital transformation of education. The potential role of libraries in online learning

RACSKO Réka – KIS-TÓTH Lajos

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 2. p. 177–191.

In our study, we attempt to define the digital transformation processes currently underway in education and intensifying as a result of the pandemic, with particular reference to online education and learning. In the course of our work, we review the causes as well as the role of technology in pedagogy, and explain why there has been a change in the pace of this process. Next, along the pillars of digital transformation, we describe the challenges that have arisen in online education.

Our research strategy was inductive theory-making, i.e. we formulated our insights based on data collected from pedagogical reality. The research method is closer to qualitative research, in the framework of which we used the brainstorming technique. The research was conducted according to the method of grounded theory, so creating preliminary hypotheses was not among our goals. Our study population was educators in public and higher education (N_1 , N_2), and we used the method of non-representative, easily accessible subjects during the selection of the sample. The number of items in the examined sample ($N_1=10$, $N_2=10$) corresponded to the qualitative research, and the data collection was done in online collaborative work. The research method was concept map creation, and the results are presented in the form of thematic graphs.

In the course of our work, we give a recommendation on the new possible roles of the library in the digital transformation of the informal learning environments that support learning.

Keywords: Digital transformation; Educational support; Hybrid learning; ICT tools; Online learning

Library innovations: an international overview of patents and utility models from Espacenet and Patentscope databases

NAGY Andor – KISZL Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 2. p. 193–208.

The literature on library and information science-related patents and utility models is scarce, not only in Hungary but also in international context. Nevertheless, hundreds of new library-related patents are registered in the patent databases every year – inventions and new technological solutions that aim to improve the efficiency of library work and enhance the user experience. By far the majority (90%) of the patents relevant to our profession come from China, with the US and Europe accounting for between 1% and 5%. The majority of library-related patents are linked to classical library workflows: stock management, reading support, circulation and return. Among them, there are more complex inventions that require more financial investment (e.g. a shelf-cleaning robot) and simpler ones, other versions of which are already in use today (e.g. some kind of anti-theft system). In our study, we have identified patents and utility models that became available internationally between 30 November 2018 and 30 November 2020.

Keywords: Library-related patents; Patent research

WORKSHOP

Research activities on web archives in the light of the WARCnet project – The first two years

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 2. p. 209–214.

The article introduces the WARCnet project that is focusing on the use of web archives for research purposes. It takes an overview about the project structure, major tasks, meetings and publications

about institutional web archiving practices related to COVID-19.

Keywords: International collaboration; National library; Web archiving

Creating a network of regional web archives – Formulating a co-operation with county libraries

VISKY Ákos László

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 2. p. 215–221.

The paper is the published version of a presentation at the online conference and workshop “404 Not Found – Who preserves the Internet?” on 23–24. November 2021. It describes the co-operation initiative between the Web Archive of the National Széchényi Library (NSZL) and some main county libraries, and briefly outlines its process and content elements.

Keywords: County library; International conference; National co-operation; National library; Web archiving; Hungary

Report on the Special Libraries Enumeration 2022 online conference

SZOMOR CZÁKNÉ Ildikó – HORVÁTH Eszter – PERJÉSI Vera – VARGA Tímea – VILLÁM Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 2. p. 222–232.

On March 29, 2022, the Library of the Hungarian Central Statistical Office, the National Széchényi Library and the Social Sciences Section of the Hungarian Librarians' Association jointly organized the 7th edition of the Special Libraries' Enumeration. As last year, the conference was held online due to the pandemic, and more than 200 participants attended the 13 presentations. As in previous successful events, this year's event presented the situation and results of individual special libraries and types of special libraries, and gave participants an insight into current issues and new national and international developments and trends in the field of special libraries. The programme was structured around five main topics: book restoration, the management of historic libraries, statistics, digitisation/Artificial Intelligence and research data management. The report provides an informative and useful overview of all 13 presentations.

Keywords: National conference; Research and special libraries

Launching a library webshop. The experiences of the online bookshop of Béla Hamvas Pest County Library

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 2. p. 233–241.

The Béla Hamvas Pest County Library launched the first library webshop of Hungary in November of 2021 under the name of “*Books from the city of arts*”. Chris Anderson’s long tail concept and Ranganathan’s five laws of librarianship served as the theoretical background of the project. The paper presents the project from the idea to realisation: the administrative issues of a library-run business, the IT development, the products to be sold, the pricing strategies, the operation and the promotion of the online bookshop. The paper concludes that after a few months of operation the webshop innovatively contributed to the accomplishment of the library’s mission.

Keywords: County library; Library webshop; Local history; Marketing

FROM OUR PAST

Deputy heads of the Library of Parliament (1881–1991). Part I.

JÓNÁS Károly

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 2. p. 243–256.

The author, who worked at the Library of the Hungarian Parliament for 42 years and was head of the access services department for 25 years, has previously written about the activities of the institution’s directors in library journals and in a monograph as well. In this paper, he outlines the career of the deputy directors by examining two significant periods in the history of the library, which is still in operation today. The first period lasted until 1950, when the Library Committee, a permanent unit of the House of Representatives, which had played a key role in the oversight and management of the library for eight decades, was abolished. In the second era, formally from 1952 to 1991, the library remained in the building of the Parliament, but was removed from the parliamentary organisational framework and placed under the control of the Ministry of Culture, and we can follow the life of the library through the personalities of the deputy directors. (In the short

transitional period from 1950 to 1952, when the one-party dictatorship was already well established and the Presidential Council took over the majority of the powers of the Parliament as a new body, the preparation for the second era was actually taking place.) In the 110 years examined by the paper, the second men of the Library’s leadership have often played a very important role, first of all in the development of a cultural institution that provided information to the deputies and then to the public at large. Many of them also made their way to the managerial position. The negative role played by deputy directors, who had a detrimental influence on the life of the prestigious library, is also discussed. The deputy directors are introduced through brief biographical sketches and portraits of the heads of the bodies that oversaw the Library of the Hungarian Parliament (the two heads of the Library Committee in Part I were the President and the Clerk-Recorder, and in Part II the Minister was the main person in charge of the ministerial control).

Keywords: National library history; Parliamentary library; Hungary; XIXth century; XXth century

OBITUARY

In memory of the editor. Gyula Gerő, 1925–2022

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 2. p. 257–263.

On 13 April 2022, librarian dr. Gyula Gerő passed away, perhaps the last member of the generation that took an active part in the development of a new Hungarian library system from the early 1950s, and in shaping the history of Hungarian libraries in the past. Even after his active years as editor and ‘gate-keeper’, he continued to work tirelessly, particularly in the systematic preservation and research of archival material relating to the operation of libraries. He himself set an example in this field: in the last two decades of his life, he focused on the production of chronologies of library history. His life’s work has created a rich foundation upon which posterity can build.

Keywords: History of Hungarian librarianship; Obituary

BOOK REVIEWS

Libraries, digital information and Covid

BAKER, David – ELLIS, Lucy (eds). *Libraries, digital information, and COVID*. Chandos Publishing, 2021. 420 p.

(Reviewed by: Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 2. p. 265–267.

Keywords: COVID-19 pandemic; Digital services; Library of the future; Book review

ziskanerklosters in Güssing. Aufsätze von Anton BRUCK, István MONOK, Edina ZVARA. Budapest – Güssing: Bibl. und Informationszentrum der Ungarischen Akad. der Wissenschaften – Franziskanerkloster Güssing, 2021. 214 p.

(Reviewed by: Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 2. p. 268–272.

Keywords: Church library; Cultural history; Library history; Monastery library; Provenance; School library; Németújvár, Hungary; Güssing, Austria; XVIth century; XVIIth century; XVIIIth century; Book review

Preserved spirituality and the cultural heritage of three nations – a jubilee volume on a 380-year-old Franciscan library

Bewahrte Geistigkeit und Kulturerbe von drei Nationen: Die Historische Bibliothek des Fran-

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

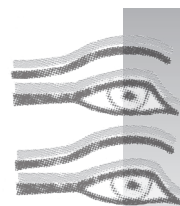
Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 32. (68.) 2022. no. 2. p. 273–334.

Megjelent a magyar könyvtártörténet kronológiájának 5. kötete

Az Országos Széchényi Könyvtár által kiadott mű elkészítése és megjelenése az idén elhunyt Gerő Gyula több évtizedes munkájának, valamint a vele páratlan hűséggel és kitartással dolgozó kollégáknak, Rácz Ágnesnek köszönhető.

A kötetről következő számunkban részletes ismertetőt közlünk.

Ütemváltás az oktatás digitális transzformációjában.

A könyvtárak lehetséges szerepe az online tanulásban

RACSKO Réka – KIS-TÓTH Lajos

A teljes (oktatási) rendszert érintő változások természete

A napjainkban zajló negyedik ipari forradalomban a kiberfizikai rendszerek minél szélesebb körű implementálása figyelhető meg a termelés mellett a társadalmi alrendszerekben is, amely a fizikai és a biológiai rendszerek digitális összekapcsolására építve alapjaiban és korábban nem tapasztalt ütemben változtatja meg az emberek egymáshoz, az élethez és a munkához fűződő viszonyát.¹

A munkaerőpiaci átalakulások hajtóereje az automatizáció, amely a repetitív, rutinszerű munkákban és munkafolyamatokban – legyenek akár fizikaiak, akár szellemiek – kiváltja az emberi munkaerőt.² 2055-re világszerte a jelenlegi munkatevékenységek felét automatizálhatják, így egyes munkakörök teljesen megszűnnek, mások jelentősen átalakulnak.³ Azonban új iparágak, új típusú munkahelyek is keletkeznek, melyekben szükség lesz az ún. XXI. századi készségekkel (például szociális és komplex kommunikációs készségek, kreativitás, digitális készségek) bíró munkaerőre.⁴

Az igények folyamatos és gyors változása miatt az oktatás egyik fő feladata a diákok adaptációs készségének fejlesztése.⁵ Emellett az élethosszig tartó tanulás állandó területévé válik a digitális kompetenciák fejlesztése,⁶ hiszen a kutatások is azt mutatják, hogy a digitális kor nem teszi a „digitális bennszülötteket”⁷ eredendően kompetenssé és a digitális technológiákkal⁸ magabiztosan bántó állampolgárokká.

E fejlemények tehát sokrétű hatást gyakorolnak az oktatás világára is, hiszen egyrészt folyamatosan változásra készítetik azt, újszerű kompetenciákra (főként tudásra, készségekre, attitűdökre) lesz munkaerőpiaci kereslet, valamint a technológiai fejlődésnek köszönhetően új tanulási-tanítási módszerek alkalmazása válik szükségessé.⁹

Az elmúlt évtizedekben az ipar mellett szinte minden területen elkezdődött ez a folyamat, amelyet sokféle névvel illetnek, többek között a *digitális transzformáció* / ~ *átállás* / ~ *átmenet* kifejezésekkel. A jelenség a (digitalizációs) változások előrehaladtával szakaszolható is, hasonlóan a web világaihoz (web 1.0, web 2.0, web 3.0), ami egyfajta fejlődést is leképez. A szakaszok azonban nem linerálisan következnek egymás után, hanem inkább párhuzamosan jelennek meg, és sokszor ciklikusság is megfigyelhető bennük (például egy-egy új technológiai innováció oktatási folyamatba történő adaptálása esetén visszakerülünk az első szakaszba, majd a másodikba, a harmadikba, és így tovább).

A digitális átállás első szakaszában az infrastrukturális (technológiai) feltételek és a humán erőforrás kompetenciái, az új módszertanok kipróbálása került előtérbe, és a fókusz a folyamat elindításán volt. A digitalizáció kezdeti szakaszában gyakori volt az a nézet, hogy az infrastruktúra megléte szükséges és elégséges feltétele a sikeres pedagógiai adaptációnak. E felfogás azonban mára már sokkal árnyaltabbá vált, hiszen a digitális átállás többi pillérének fejlesztése is a sikerhez vezető út része.

A jelenlegi, második szakaszban a fejlődés üteme és mértéke, azaz az aktuális, digitális transzformációs folyamatban betöltött pozíció meghatározása, a digitális érettség mérési lehetőségeinek megtalálása, a továbblépés/fejlődés irányainak kijelölése és a módszertani megoldások keresése zajlik.¹⁰ Az eredményesség kulcsa ugyanis nem önmagában az eszközellátottság javulása, hanem a digitális pedagógia mint új tanítási szemlélet alkalmazása,¹¹ melynek esszenciája az információhoz való viszonyban rejlik. Feltételezésünk szerint, ha az információ azonnal és akadály nélkül hozzáférhető, a pedagógus feladata nem az

információ megtanítása, hanem annak a készségnek az átadása lesz a diákoknak, hogyan képesek saját maguk válaszokat találni, problémákat megoldani. További fontos terület a munkamegosztás – és az ennek során alkalmazott szociális készségek fejlesztése –, hiszen az információ megtalálása, értékelése és alkalmazása hatékonyabb, ha párhuzamosan, illetve több szemszögből történik.¹²

A harmadik szakasz valószínűsíthetően a stabilizálódás (fogalmak, módszertanok), valamint a valódi integrációé lesz. A változások magukkal hozzák a tudományos paradigmák átrendeződését is, hiszen a korábbi elméletek már nem képesek az újonnan felmerülő kérdések megválaszolására, a tudomány válságba kerül. Az átalakulás azonban jelentős időbe telik, hiszen az új nézetek csak hosszú idő után válnak paradigmává, és több lehetséges elmélet közül kerülnek ki győztesen. A pedagógikumban jelenleg egy ilyen útkeresésnek vagyunk szemtanúi, hiszen a technológiai integráció következtében igény mutatkozik új tanulásméletekre, módszertani kultúraváltásra, valamint átalakulóban van a kompetencia, a tudás fogalmának tartalma is. Ezzel egyidejűleg a könyvtár is paradigmaváltást él át, hiszen ennek az intézménynek a szerepét, funkcióit, feladatkörét is megérintette a változás szele.¹³

A teljes oktatási rendszert érintő változásokat az alábbiakban foglalhatjuk össze, figyelembe véve a jelenleg aktuális trendeket, irányokat az oktatás-képzés területén.

Az utóbbi években hangsúlyos szerepet kaptak a *tanulási platformok* (a felsőoktatásban, bizonyos szakterületeken elvárás lett a duális képzés). Ez a képzési forma új kihívást jelent a tanulás és tanítás inkubációjának számára is. Gondoljunk csak arra, ha a képzés szereplői és tárgyi feltételei, helyszínei fizikailag, térben távol esnek egymástól, amelyeket a digitális térben egy platformon kell összehangolni, irányítani. Egyre jobban terjednek és nagy gyakorisággal vannak jelen a *mozgóképes médiumok* (pl. oktatófilmek) a tanítás-tanulás folyamatában. Bizonyos esetekben már videóalapú tanulásról beszélhetünk (elsősorban a YouTube-ra építve). A jövőben nemcsak ezek felhasználása jelenthet pedagógiai feladatot, hanem a tanulni-való filmes megfogalmazása is újra előtérbe kerül. Az oktatófilm-készítés szaktudása felértékelődik.

Mára alapkövetelmény lett a *tananyag mobilizálás* való adaptálása. Ki kell tehát mondani, hogy a következő években minden tartalmat elérhetővé kell tenni ezeken az eszközökön. Ezzel egyidejűleg foglalkozni kell a mobil tanulás pedagógiájával is.

Az információforrások között egyre nagyobb szerepet játszanak a nagy adatbázisok. A problémamegoldásban kulcsszerepet kap a *Big Data analitika*. Ennek megfelelően a nagy adathalmazok elemzése a tananyagok szerves részét képezi.

Várhatóan az oktatás fontos szereplőjévé, az oktatók hasznos „társává” válik a *mesterséges intelligencia* (MI). Ez nem a tanárok helyettesítését jelenti, de a munkájukat eredményesebbé teheti. Az MI fejlesztése és alkalmazása elkerülhetetlen és hasznos, de csak bizonyos területeken.

A jövő oktatásának szerves része a *kiterjesztett valóság, a virtuális valóság és a kevert valóság* (*Augmented Reality – AR, Virtual Reality – VR, Mixed Reality – MR*). Egyre több olyan alkalmazás kerül a pedagógusok kezébe, amelyekkel AR-, VR- vagy MR-média készíthető programozói tudás nélkül.

Nagyon sok olyan *hasznos tartalom* keletkezik, amelyet a felhasználók generálnak. Mondhatnánk azt is, hogy ezek a tanulás melléktermékei. Könnyű belátni, hogy az ilyen típusú tartalmak mások tanulásában is hasznos szerepet játszhatnak, ezért *megosztásuk* nagy jelentőséggel bírhat.

Fontos kérdésként kell kezelnünk a *digitális oktatás és a tradicionális oktatás viszonyát*, leginkább azért, mert a tradicionális oktatás az elmúlt évszázadokban már bizonyította eredményességét. Feltételezésünk szerint a digitális oktatás kiegészíti a tradicionális oktatást.

A technológia szerepe

Az ipari forradalom egyik legszembetűnőbb jelensége, hogy a technológiai fejlesztések, innovációk száma kiugró mértékben megnőtt, az új felfedezések közötti idő pedig exponenciálisan csökkent. *Gerd Leonard* jövőkutató szerint a következő 20 év nagyobb változást hoz a fejlesztések terén, mint az előző 300 év, sokan a technológiai szingularitás¹⁴ megvalósulását jósolják. A folyamat modellezésére alkalmazzák a technológiai trendek életciklusait¹⁵ megjósoló *hype-görbét*,¹⁶ amelynek elemei eltérő ütemben és mértékben, de megjelennek a társadalmi alrendszerekben is.

Napjainkban a technológia pedagógikumba való integrálását tekintve a formális oktatás különböző szintjein a hardvereszközök és a szoftverek már jelen vannak (bár eltérő mértékben és módon), de a módszertani kultúra és a curriculum terén még a kísérletezés fázisában vagyunk. E szakaszban átmenetet élünk át az analóg és a digitális világ, valamint az ipari és az információs társadalmak iskolamodellje között.

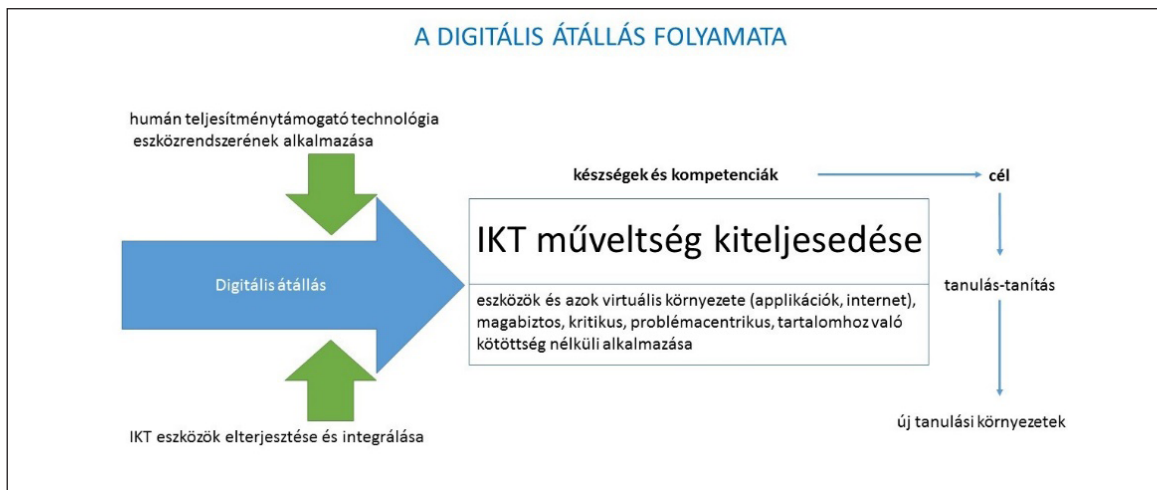
A technológiai fejlődés azonban nemcsak az oktatási rendszerekkel szemben támasztott elvárásokat, hanem a tanulás és tanítás mikéntjét is átalakítja. A digitális technológia adta fejlesztési lehetőségek között említhetjük az új pedagógiai módszerek megjelenését, például a gamifikációt (játékosítás),¹⁷ az online laboratóriumokat, a digitális alkotóműhelyeket (*makerspace*)¹⁸ vagy éppen a valós idejű értékelésre épülő alkalmazásokat. Jellemző, hogy az osztályterem fizikai és a tanórák időbeli határai elmosódnak, az oktatás globalizálódik, így a nemzetközi együttműködések egyszerűbbé válnak. Ezzel egyidejűleg a személyre szabhatóság lehetőségei is kiszélesednek az e-learning-módszerek, a szabadon hozzáférhető oktatási anyagok és az online kurzusok által, amelyek lehetővé teszik személyre szabott tanulási utak megteremtését.¹⁹

A fentiek ellenére a technológia szerepét igyekszünk nem fetisizálni, hanem inkább eszközeink gyarapodását látjuk benne. Ezt az elvünket a pandémia felülírta: le kellett mondanunk a jól bevált jelenléti oktatásról, és át kellett térnünk a távolléti oktatásra,²⁰ amiben a technológia felértékelődött. Aki nem rendelkezik a digitalizáció eszközeivel, az nem tud részt venni a tanulás-tanítás folyamatában. Ezt támasztják alá a 2020-as év adatai: 2020 áprilisi adatok szerint világszerte mintegy 191 ország zárta be iskoláit, így 10 diákból 9-et érint(ett) a jelenléti oktatás felfüggesztése²¹ és az online oktatásra való átállás.²²

Az új médium, a technológia alkalmazása nem volt zökkenőmentes, és a kutatások alapján nagyobbra nyitotta az ollót a társadalmi egyenlőtlenségek terén, bár elmondható, hogy a folyamat számos ország esetében már jelentős előzményekkel bírt.²³

A fogalmi struktúra diverzifikálódása

A kialakult helyzetben az egyik legnagyobb gondot azonban az okozta – az eltérő infrastrukturális és digitális kompetencia, az adekvát digitális módszertan és tartalmak, valamint a szabályozás területén jelentkező hiányosságokon túlmenően –, hogy terminológiai zavar alakult ki a tudásátadás érdekében végzett tevékenységek formális oktatási rendszerben való kivitelezése kapcsán, ahol e fogalmakat sok esetben szinonimaként alkalmazták. Ez a probléma korábbra datálható, és a paradigmaváltás ideje alatti átmeneti időszakban jelen lévő fogalmi bizonytalanságok miatt nem orvosolható azonnal. Először is tisztázni szeretnénk, hogy mi mit értünk a „digitális átállás” fogalma alatt, és mely kontextusban tárgyaljuk az oktatásban zajló változásokat.

1. ábra

A digitális átállás elemei és folyamata (saját ábra)

A fogalom értelmezésünk szerint egy olyan lassú ütemű, fokozatosan kiteljesedő folyamatot takar (1. ábra), amelynek során megvalósul az IKT-műveltség kiteljesedése, a humán teljesítménymogató technológia eszközszerének alkalmazásával, az információs társadalom technológiáinak (IKT-eszközök) elterjesztése és integrálása révén. Ennek során kiemelt szerepet kapnak az eszközök

és azok virtualis környezetei (applikációk, internet), illetve azok a készségek és kompetenciák, amelyek által megvalósul ezen elemek magabiztos, kritikus és problémacentrikus alkalmazása a tanulás-tanítás céljából, a tartalomhoz való kötöttség nélkül, a megfelelő oktatási célokhoz kapcsolódó új tanulási környezetek kialakításával.²⁴

2. ábra

A kialakult helyzetre alkalmazott fogalmak (saját gyűjtés)

A hazai kormányzati kommunikációban használt „digitális munkarendű oktatás” szóhasználat mellett megjelent az „online oktatás” kifejezés is, majd ezek

összemosásából alakult ki a „digitális oktatás” fogalma, illetve ezeket használták párhuzamosan csakúgy, mint a nagy múlttal rendelkező és az IKT-eszközök

és az internet meglétét jóval megelőző „távoktatás”, valamint a valódi (internetes) hálózatot igénylő „e-learning” kifejezést (2. ábra).

A neveléstudomány területén számos tanulmány²⁵ született a pandémia hatására kialakult jelenség elnevezéseiről: „A különböző weboldalakon publikáló oktatási szakemberek és a témával foglalkozó portálok több módon is emlegetik: egyesek »kényszertávoktatásnak« (Redmenta – Az intelligens..., 2020), mások »karanténpedagógiának« (Tölgyessy, 2020), »digitális átállásnak« (Farkas, 2020), vagy egyszerűen és mellékjelentésektől mentesen »online tanulásnak« vagy »online iskolába járásnak« (Sok diák nem akarna..., 2020). Angol nyelvterületen »vészhelyzeti távképzésnek« (emergency eLearning) (Murphy, 2020. 1.), esetleg »a felsőoktatás szemeszteren belüli válaszainak« (intra-period higher education responses) (Crawford és mtsai, 2020. 1.), valamint »online és távolsági oktatásnak« (online and distance education) (Cornock, 2020. 3.) nevezik.”²⁶

Összességében azt mondhatjuk tehát, hogy a fogalmi szinten szükségessé válik a tanulási környezet újradefiniálása, mégpedig az annak részét képező platformok (fizikai és virtuális terek), a kontextusok, a különböző kommunikációs csatornákon (pl. e-learning tanulásmenedzsment alkalmazásokon) zajló, a tanulási ökoszisztémát létrehozó tevékenységek és tanulási kultúrák összessége terén.²⁷

A kihívások bemutatása a digitális átállás pillérei mentén

Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy a digitális átállás²⁸ négy pillére,²⁹ azaz Humán erőforrás, Tartalmi elemek, Menedzsment és Infrastruktúra szerint összefoglaljuk azokat a kihívásokat, amelyek az oktatásban a pandémia által kiváltott digitális átállítás következtében jelentkeztek – amelyeknek azonban számottevő része már a 2020-as fordulóponthoz is jelen volt, és meggyőződésünk szerint a továbbiakban is megfigyelhető lesz.

A kutatás jellemzése

Kutatásunkat a digitális munkarendű oktatás hatására bekövetkezett megváltozott körülmények hívták életre. A 2020. szeptember 20. és november 20. között lezajlott vizsgálatban arra kerestük a választ, hogy a pedagógusok milyen kihívásokat neveznek meg a tanítás ezen új formájában, és ehhez milyen fogalmakat társítanak. A kutatást a két szerző végezte, az

adatfelvételben közvetlenül dr. Racsko Réka kutatásvezető működött közre.

Kutatási stratégiánk az induktív elméletalkotás volt, azaz a pedagógiai valóságból gyűjtött adatok alapján fogalmaztuk meg a megfigyeléseinket. A kutatási módszerünk a kvalitatív kutatásokhoz állt közelebb, a brainstorming (ötletbörze) technikát alkalmaztuk. Populációnkat a gyakorló, köz- és felsőoktatásban dolgozó pedagógusok (N_1 , N_2) képezték, mintaválasztási módszerünk a könnyen elérhető alanyokra alapult, a minta nagysága ($N_1=10$, $N_2=10$) a kvalitatív kutatásoknak megfelelő volumenű volt.

A videokonferencia keretében zajló, oktatási területként 60 percet igénybe vevő adatfelvétel online kollaboratív munkában történt, amelyhez a Padlet virtuálisfaliújság-alkalmazást használtuk a kutatásvezető részvételével és aktív közreműködésével, aki orientáló kérdésekkel segítette a résztvevőket. Ennek keretében a digitális átállás pillérei adták a fő irányt, és ehhez írták le gondolataikat a résztvevők.

A kapott adatokat az elemzés során kategorizáltuk, esetenként a szinonim kifejezéseket összevontuk, egységesítettük, és a fogalomterkép-alkotás módszerével tematikus gráfokat készítettünk. A kutatás feltáró jellege miatt a naturalista kutatási paradigma elveit követtük, így munkánk nem a hipotézisek bizonyítására és elvetésére épült, inkább egy későbbi elméletalkotást készített elő, így előfeltevéseink nem voltak. A vizsgálat során a megalapozott elmélet (Grounded Theory) főbb elveit követtük. „A módszer lényege abban áll, hogy a kutatás adatai nemcsak az előzetes elméletek igazolását vagy cáfolását szolgálják, hanem ezek szisztematikus elemzése vezet az elméletek kialakításához (Mitev, 2012, idézi Racsko, 2017). A fogalmak a gyűjtött adatokból származnak, és ahogyan elérjük a fogalmak telítődését, lényegében úgy haladunk a nagyobb egységek felől szisztematikusan a speciális kérdések irányába (Vajda, 2015).”³⁰

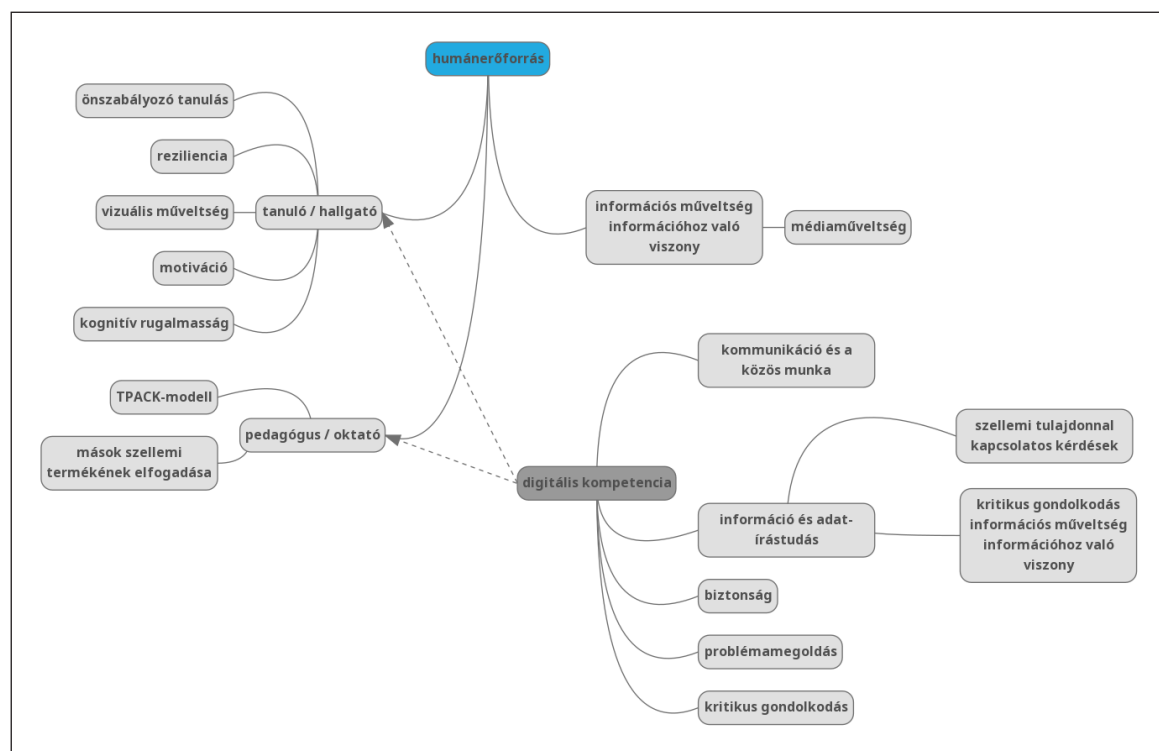
A szóban forgó problématerkép³¹ felrajzolására természetesen többféle felosztási szempont szerint is történtek már kezdeményezések, amelyek többek között a hozzáférhetőség, a megfizethetőség, a flexibilitás, a pedagógiai módszertan, az élethosszig tartó tanulás kérdését vagy éppen a vonatkozó etikai és oktatáspolitikai irányvonalakat érintik.³²

Humán erőforrás

Az oktatási rendszer humán ágenseit illetően a tanulók/hallgatók és a pedagógusok esetében állandó kihívást jelent a digitális kompetencia folyamatos

és széles körű fejlesztése, elsősorban tudásszerzési, tanulási céllal, amelynek fontos részét képezi az eszközhasználat mellett a tanulási kompetencia is. 2020-ban jelent meg az Európai Unió *LifeComp* keretrendszere,³³ amely a korábbi keretrendszerekhez, modellekhez képest átfogó, holisztikus megközelítést alkalmaz, és azokat a területeket érinti, amelyek a digitális átállás folyamatában³⁴ a résztvevők számára elengedhetetlenek. A *LifeComp* keretrendszer három területen (személyes, szociális, a tanulás tanulása) összesen kilenc témát érint, amelyek mindegyike szorosan kapcsolódik a több átdolgozást megelő *DigComp* keretrendszerhez. A *LifeComp* az élet-hosszig tartó tanulás filozófiáját adaptálta: minden állampolgárra tanulóként tekint, és a kilenc kompetenciaterülethez (személyes: önszabályozás, rugalmasság, jóllét; szociális: empátia, kommunikáció, együttműködés; a tanulás tanulása: fejlődési szemléletmód, kritikai gondolkodás, a tanulás szervezése) összesen 27 deskriptort rendel.³⁵ E területek összhangban vannak az online oktatás során jelentkező kihívásokkal is, amelyek elsősorban

az egyének információs műveltségi és digitáliskompetencia-szintjében, a tanulók tanulási szokásaiban, motivációjában, az önszabályozó tanuláshoz szükséges kompetenciákban és a nehézségekkel való megküzdés (reziliencia) képességében érhetők tetten. A pedagógusok esetében a legfőbb kihívásnak a módszertani sokszínűség mellett a digitáliskompetencia-területek eltérő fejlettségi szintjét és a digitális technológia okozta problémák megoldását, a kognitív rugalmasságot (az egyének alkalmazkodóképességének mértékét a változó technológiai környezethez) tartjuk, valamint a kollektív intelligencia eredményeként létrejött internetes (tanulásra is használható) tartalmak, az OER (*Open Educational Resources*: nyílt oktatási tartalmak) elfogadását és alkalmazását saját fejlődésünk és módszertani eszköztárunk bővítése céljából (3. ábra). Emellett a folyamatos belső (tanulási) motiváció fenntartása és a külső motivációs tényezők megteremtése, valamint az ehhez szükséges didaktikai bázis is kulcsfontosságú.

3. ábra

A Humán erőforrás pillér kihívásai az online oktatásban a megkérdezett alanyok válasza alapján (saját ábra)

A digitális munkarendű oktatás sikerességének kulcsa e területek hosszú távú fejlesztése mind a tanulók,

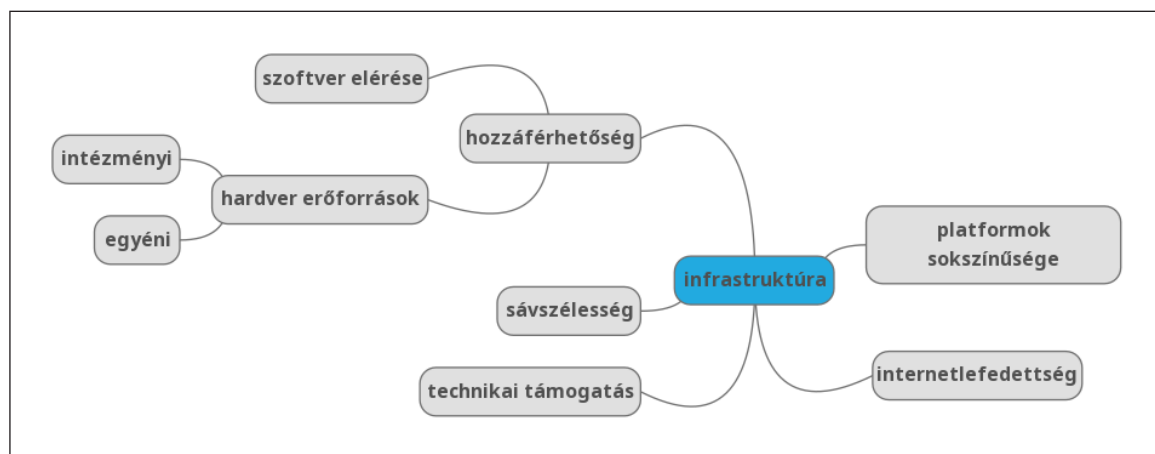
mind a pedagógusok számára, a technológiaelfogadási modellekben leírt digitális pedagógiai-módszertani

felfogás alapján (pl. TPACK-modell – *Technological, Pedagogical, Content Knowledge*: technológiai, pedagógiai, tartalmi tudás).³⁶

Infrastruktúra

A jelenleg zajló negyedik ipari forradalom leginkább fókuszba kerülő eredményei a technológiai innovációk, amelyek kiválóan használhatók a digitális oktatás megvalósítása során, különös tekintettel a platformok sokszínűségére.

A jelenséget jól modellezi a már említett hype-görbe, amely éves periodicitás szerint vetíti előre egy-egy találmány jövőbeni társadalmi helyzetét. A görbe egyik tengelye ugyanis az adott fejlesztés életútját mutatja, öt fázisra osztva a technológia lehetséges pozícióját a jövőben, a másik tengely az elvárások mértékét ábrázolja, a görbén pedig (színekkel jelölve) az adott találmány/fejlesztés produktivitási platóra való eljutásának években jósolt időtartama látható.³⁷

4. ábra

Az Infrastruktúra pillér kihívásai az online oktatásban a megkérdezett alanyok válaszai alapján (saját ábra)

Napjainkban az online oktatásban a legfőbb kihívást az erőforrások rendelkezésre állása, az azokhoz kapcsolódó szoftveres környezet és az internetkapcsolat stabil működése, valamint szükség esetén a technikai segítség, támogatás megléte és mértéke jelenti (4. ábra).

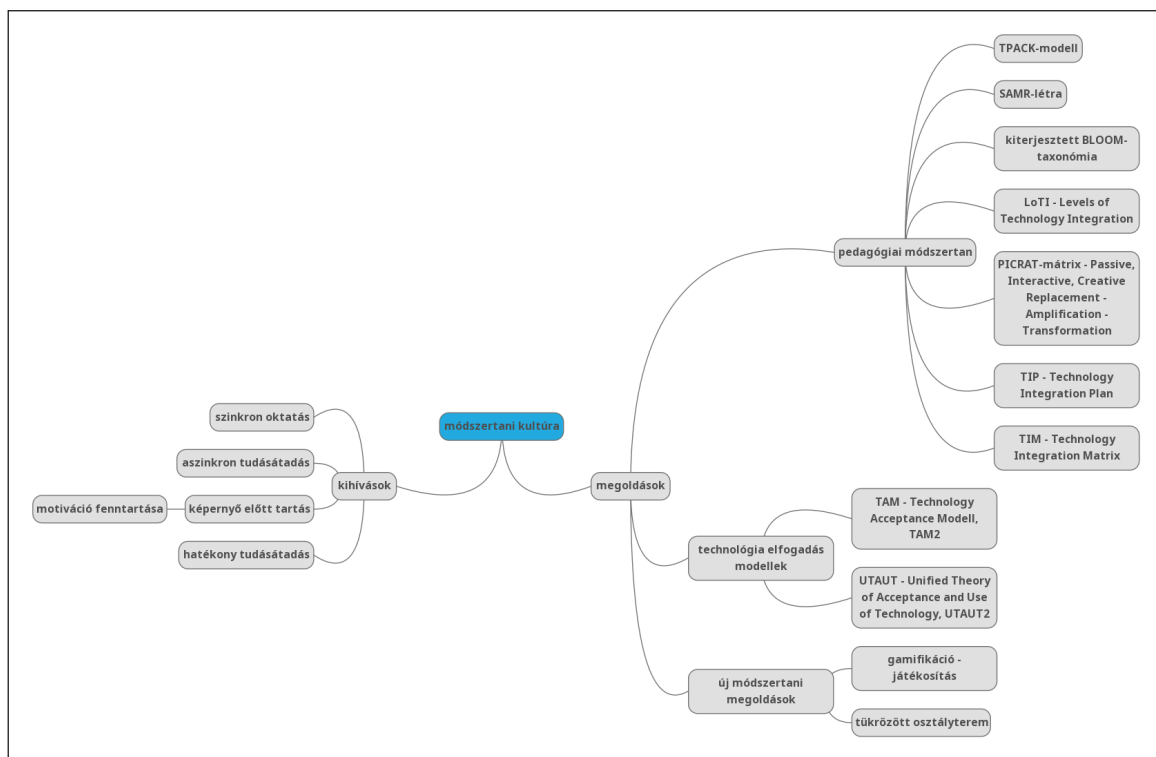
Módszertan

A módszertani kultúra terén a *pedagógiai módszertan fejlesztése* és a *különböző platformokon zajló oktatási formák közötti szintézis megvalósítása* (pl. többféle online felületen történő munka összehangolása) jelenti a legnagyobb kihívást (5. ábra).

Az első kihívás kapcsán fontos előrelépés, hogy az elmúlt időszakban egyre inkább előtérbe kerülnek az ún. technológiaelfogadás-modellek, amelyek megjelenése egybeesik a személyi számítógépek elterjedésével, továbbá jelentős párhuzam vonható a marketing területéről indult koncepciók elemei és a (digitális) technológia eszközeinek oktatásra gyakorolt hatása között. E modellek a pedagógikumba az ún. technológiai integrációs modellek révén kerül-

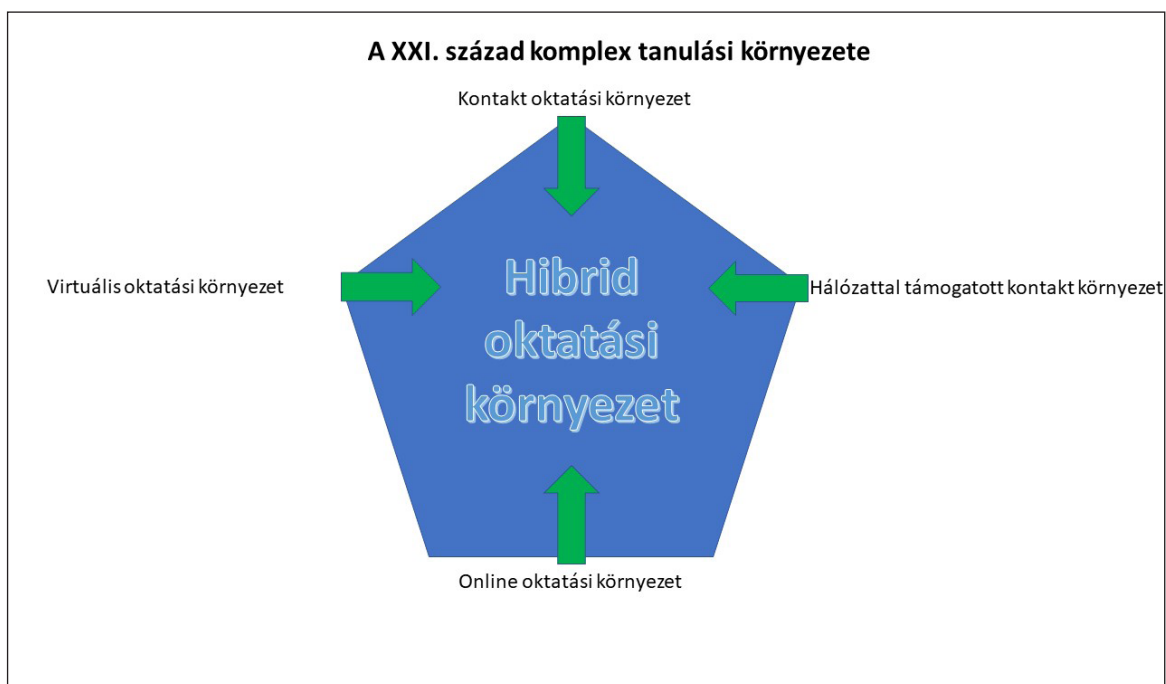
tek be (pl. *Technology Acceptance Model* – TAM: technológiaelfogadás-modell; *Unified Theory of Acceptance and Use of Technology* – UTAUT: a technológiaelfogadás és -használat egységesített elmélete; *Passive, Interactive, Creative – Replaces, Amplifies, Transforms* – PIC-RAT tranformációs modell; kiterjesztett Bloom-taxonómia; *Transition to Independence Process* – TIP; *Technology Integration Matrix* – TIM; *Levels of Teaching Innovation* – LoTI; *Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition* – SAMR-létra).³⁸

A második kihíváshoz fontos kiemelni, hogy tanulásmódszertani megközelítésünk azon szilárd meggyőződésünkön alapszik, hogy a tradicionális oktatás több évszázados eredményeit figyelembe véve, a digitális oktatás nem felváltja e bevált formát, hanem a korábban is hangoztatott gyakori kritikákra választ adva gazdagítja, kiegészíti azt. A digitális oktatás beágyazása a tanulás eredményességének, hatékonyságának ígéretét hordozza. Úgy gondoljuk, hogy ennek az ígéretnek a megvalósulásával jelenleg a tradicionális és az elektronikus tanulási környezet kombinációja kecsegtet.

5. ábra

A Módszertani kultúra pillér kihívásai az online oktatásban a megkérdezett alanyok válaszai alapján (saját ábra)

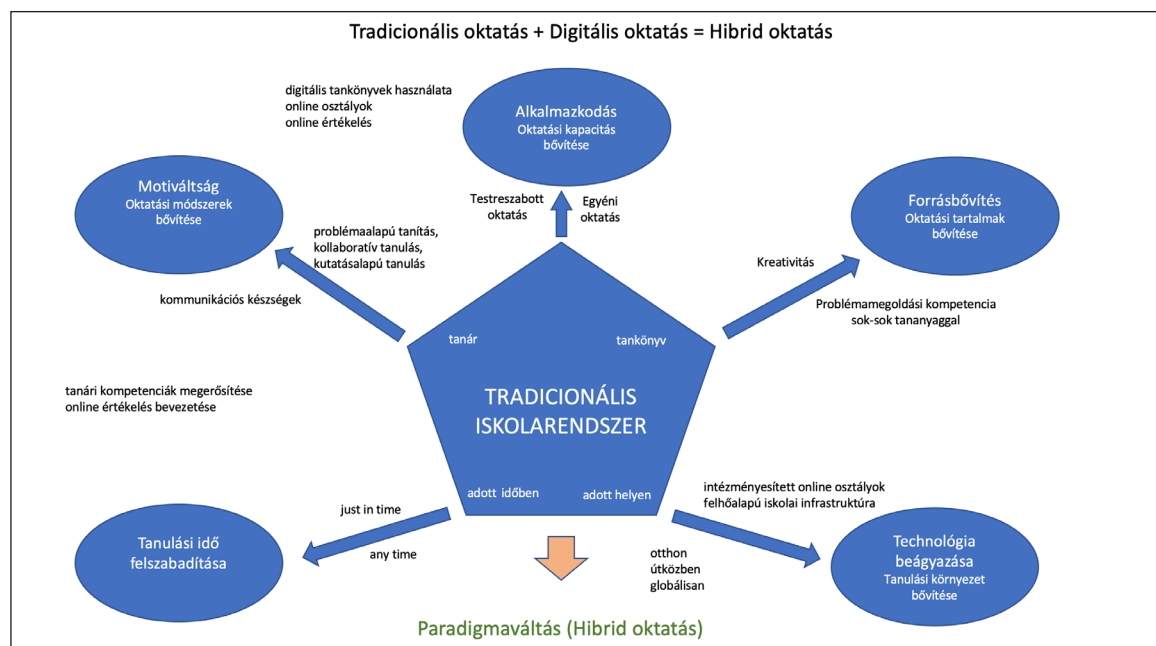

6. ábra

A XXI. századi tanulási környezet elemei (saját ábra)

A hibrid oktatás (6. ábra) felhasználja mindkét forma legfontosabb elemeit. Hibrid oktatási környezet alatt egy olyan adottságrendszert értünk, amelyben a tradicionális oktatási rendszer inkluzív módon tar-

talmazza a digitális technológia és módszertan bizonyítottan hatékony elemeit, és optimális tanulási eredményeket biztosít a tanulók/hallgatók számára, hely- és időfüggetlen dimenzióban.

7. ábra

A hibrid oktatás elemei (saját ábra)

Vízióink szerint a jövőben a hibrid oktatás (7. ábra) lesz az új norma, melynek során az online, távoktatási technológiákat vegyítik az oktatási intézményekben történő, személyes jelenléttel követő tanítási és tanulási módszerekkel. A fizikai találkozások során más lesz a hangsúly, mint eddig: inkább a gyakorlati kompetenciák elsajátításán és a közösségépítésen. Ebben új tudásszerkezetek lesznek fontosak, úgymint a kreativitás, együttműködés, komplex problémamegoldás, kritikai gondolkodás, érzelmi intelligencia, kognitív rugalmasság.

Menedzsment

Az oktatásmenedzsment szintjén a szabályozás rugalmassága és proaktivitása, a képzési és kimeneti követelmények adaptív alakítása, azaz a rugalmas tanterv megalkotása, az online oktatás során jelentkező etikai kérdések kezelése és a költséghatékony megoldások megtalálása és kidolgozása jelenti a rendszerszintű sikeresség kulcsát (8. ábra).

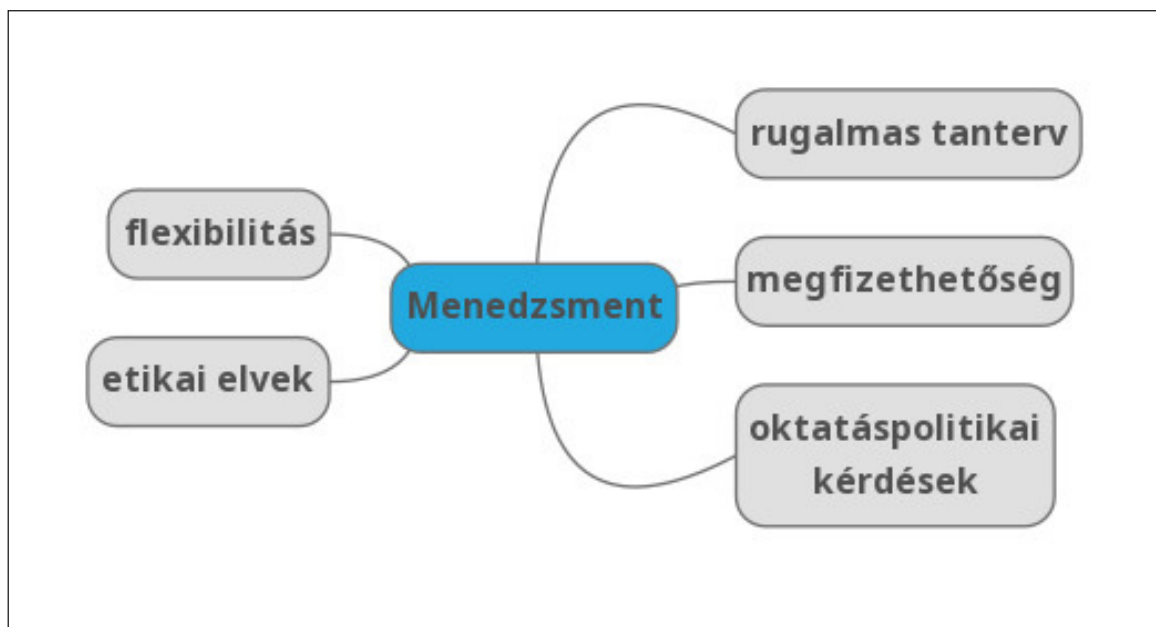
Egy nemrég lezajlott, a Covid19-járvány köznevelési intézményekre gyakorolt hatását vizsgáló kutatás kimutatta,³⁹ hogy azon iskolákban zajlott olajzottabban, illetve a pedagógusok és a tanulók

megítélése alapján is sikeresebben a digitális munkarendű oktatásra való átállás, ahol a szabályozás sokrétű, időben elkészült, és előíró jellegűen adott támogatást a pedagógusoknak, például a platformok alkalmazásával összefüggésben.

Tartalmak

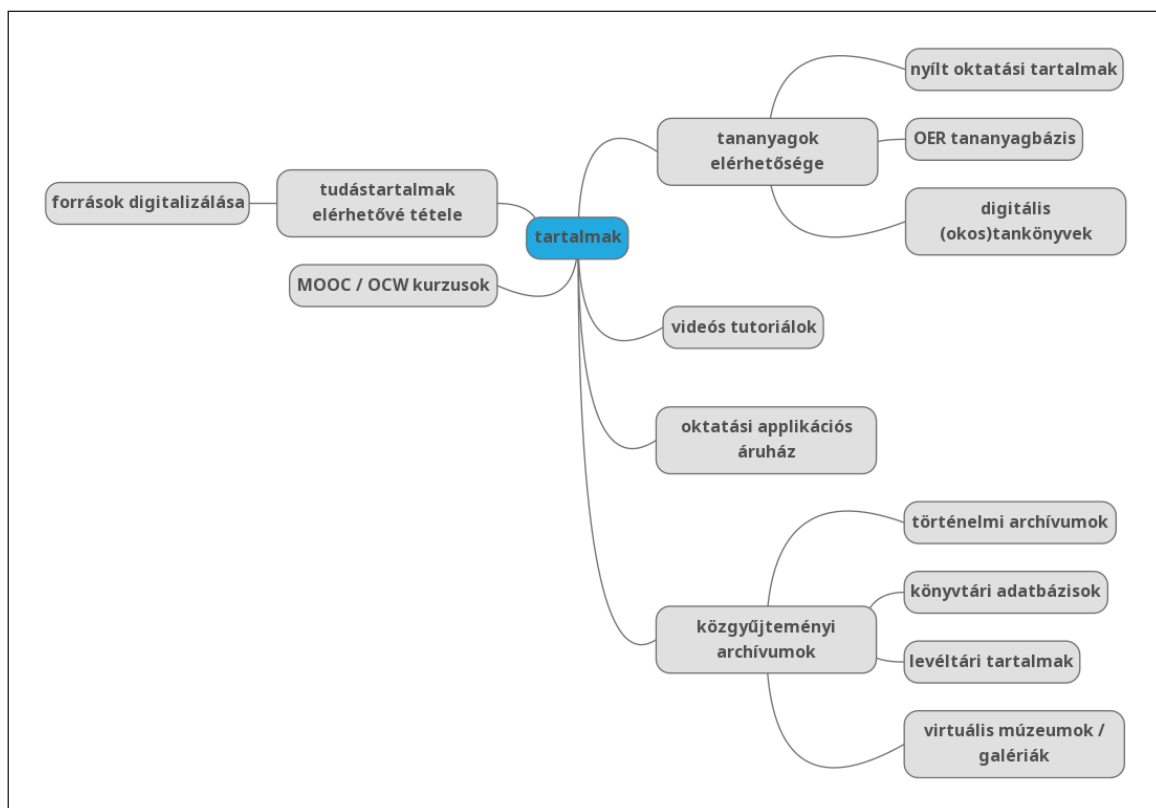
Az online oktatásban a tanulást segítő tartalmak – amelyek sok esetben túlmutatnak egyetlen tankönyvön – megléte és minősége a sikerfaktor fontos része. Az internet világában a sokféle forrásból származó válogatott és ellenőrzött tartalmak megtalálása az egyik legnagyobb kihívás, hiszen az elérhető dokumentumok mennyisége jelentős (9. ábra).

Kiemelt szerepet kaphatnak az oktatást segítő applikációk és a közgyűjtemények archívumai, adatbázisai, amelyek fontos részét képezhetik az online kurzusok curriculumának. A tartalmak nem kizárólagosan szöveges állományok, hanem digitális alapú multimédiás és mozgóképes anyagok, személyre szabható, korszerű módszertannal elkészített, moduláris felépítésű interaktív (okos)tankönyvek, feladatlapok, e-papírok is lehetnek.

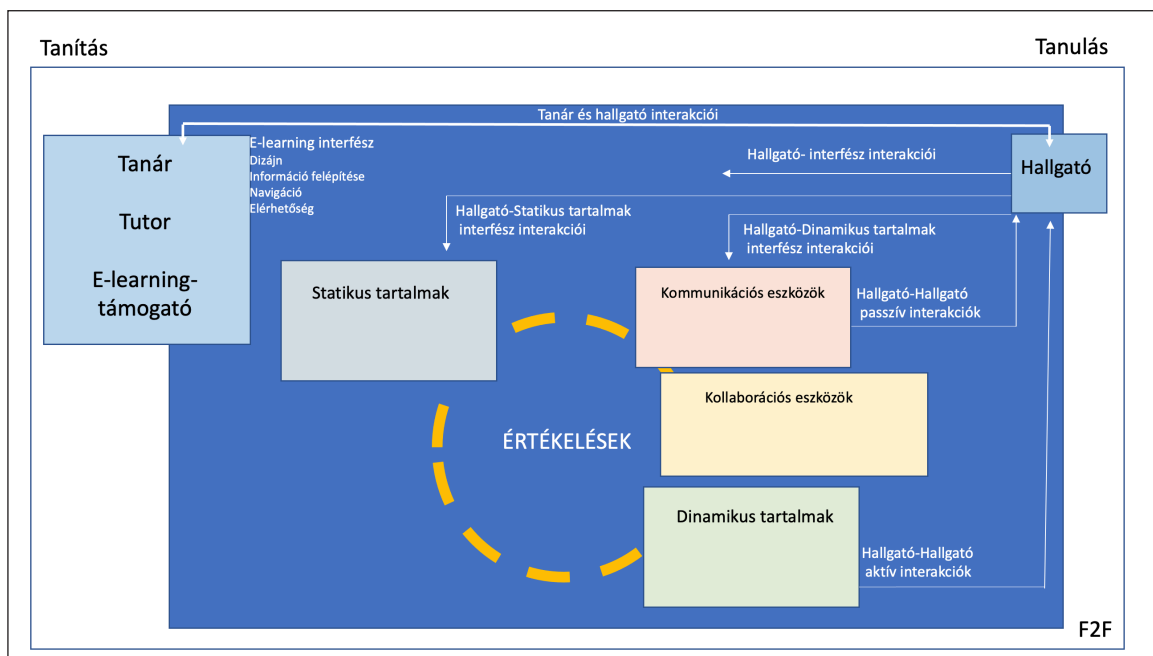
8. ábra

A Menedzsment pillér kihívásai az online oktatásban a megkérdezett alanyok válaszai alapján (saját ábra)

9. ábra

A Tartalmak pillér kihívásai az online oktatásban a megkérdezett alanyok válaszai alapján (saját ábra)

10. ábra

A tartalmak rendszere a hibrid tanulási környezetben (saját ábra)

Ha a tartalmakat a hibrid oktatási rendszerben (10. ábra) képzeljük el, a statikus tartalmakat kiegészítik – és nem feltétlenül helyettesítik – a dinamikus digitális tartalmak, amelyekhez kiegészítő szolgáltatásként járulnak a tanulást támogató, a tutorral, tanárral és a társakkal való kommunikációt segítő eszközök, a közös tudáskonstrukciót támogató kollaborációs lehetőségek, valamint az ehhez kapcsolódó mérőföldkövekhez kötött, fejlesztést szolgáló, egyénre szabott értékelések, tudásszintmérések.

A könyvtár támogató szerepének lehetséges terei

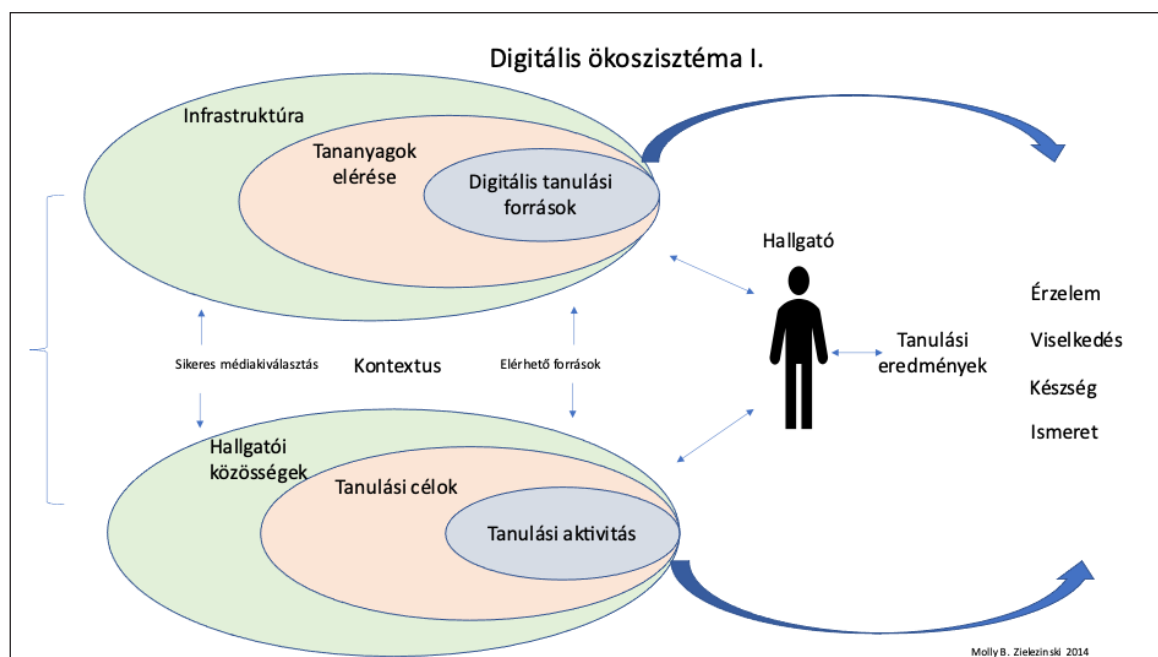
A digitális ökoszisztéma (11. ábra) funkcionális összetevője a könyvtár. Egyre erőteljesebben körvonalozódik a digitális kultúra könyvtárakra gyakorolt hatása is a könyvtári digitális ökoszisztéma formájában, amelynek fontos része „a tanulás, ahol megvalósul a digitális kompetenciafejlesztés, technológiai fejlődésre történő felkészítés, a jogi védelem, a szerzői jog, a digitális jogkezelés, valamint a magánszféra jogvédelmére való felkészítés, globális információgazdaság (a hiteles információkhoz való hozzáférés biztosítása, új technológiák, blockchain=blokklánc), közösségi szolgáltatások (internetes szolgáltatások, szociális infrastruktúra,

hálózatba kapcsolt társadalom)”.⁴⁰ Ebben – a tananyagok céltudatos kínálatával – a könyvtár sokat tud segíteni, a digitális források használatának jogtisztáztatásában pedig kulcsszerepet játszik.

A fentiek kapcsán számos olyan területet jelölhetünk ki, ahol a könyvtárak fontos partnerként vesznek részt az online oktatás folyamatában.

Talán a legnyilvánvalóbb funkció a tartalomszolgáltatói: digitális másolatok és *born digital* anyagok gyűjtése, tárolása, feldolgozása és szolgáltatása – ide tartozik a hallgatók számára kiadott, elektronikusan nem elérhető szakirodalmi tételek (cikkek és könyvrészletek) digitalizálása, valamint a szabadon online nem elérhető tartalmak digitalizálása (pl. EOD – *eBooks on Demand*: e-könyvek igény szerint) is. Fontos szerep lehet a tartalomaggregálás, tartalomrendszerezés és -szolgáltatás, például metaadatolt tudásbázisok, kurzustárak létrehozása és adatgazdagítása révén.

Végül, de nem utolsósorban megemlíthető a tartalomfejlesztői funkció, ahol az információs műveltséghez, digitális kompetenciafejlesztéshez kapcsolódó anyagok előállítása valósulhat meg könyvtári környezetben, szakemberek részvételével. Mindezen tevékenységek elengedhetetlen eleme a szerzői jogok figyelemmel kísérése.

11. ábra

A digitális ökoszisztéma egy lehetséges adaptációja (saját ábra Zieleszinski – Franz 2014 alapján)

Zárás

A koronavírus-járvány miatt bekövetkezett, oktatási területen megvalósuló digitális átállás-átállítási pedagógiai forradalomként való megítélése napjainkban elég vegyes képet mutat.

Tény, hogy dinamikus növekedés várható a globális oktatási piac területén: ez az előrejelzések szerint 2025-ben elérheti a 319,167 milliárd USD összpiaci nagyságot, ami a 2019-es 187,877 milliárd USD-hez képest jelentős növekedésnek számít.⁴¹ Ennek jelentős része az infrastruktúra (keretrendszer, platformok fejlesztése, felhőalapú megoldások) területén okoz markáns változást, emellett a közvetített tartalmak előállításában várható előrelépés, ám szükségessé válik a módszertan és a humán erőforrás kompetenciafejlesztése is.

A digitális átállás fázisai jól visszatükröződnek a digitális (munkarendű) online oktatás életjében, olyan szempontból, hogy mikor milyen területek kerültek a tudományos kutatások középpontjába. 2020-ban, a világjárvány kitörése után a fókusz azon volt, hogy mi történik ennek az oktatási módnak a keretében, hogyan valósul meg a digitális munkarendű / online oktatás, és milyen hatása volt rövid távon az iskola-bezárásnak a tanulóira, a társadalomra.⁴² 2021-ben a kutatások arra irányultak, hogy a járvány milyen

hatást gyakorolt a tanulók teljesítményére, előbb az egyes intézmények, majd országos mérések szintjén.⁴³

2022-ben a hangsúly azon lehet, hogy mi maradhat meg, mit viszünk át az elmúlt két évből a jövő oktatásába, különös tekintettel arra, hogy milyen módszertani megoldások nyomán lehet az egyénre szabott oktatás élményszerű, hatékony.

A tapasztalatok alapján kitűzhető célok rövid távra:

- A tanuló és tanár számára a maximális „jólet” biztosítása.
- Önálló tanuláshoz is alkalmas tartalom kidolgozása a szakterületek teljes vertikumában.
- Okos (*smart*) terek kialakítása, ahol a tanulás történik, és a terek a hallgatót és a tanárt egyaránt szolgálják.
- Hagyományos és digitális technológiák az oktatás támogatására (hibrid környezet).
- Humán teljesítményt biztosító készségek és képességek birtoklása, a tanár és a tanuló szintjén egyaránt.
- A digitális transzparencia iránt elkötelezett menedzsment.

Hogy az oktatás kultúrájára milyen hatást is gyakorolt ez az időszak, afelől egy dologban biztosak lehetünk, amit *Kuhn* is megfogalmazott a paradigmaváltás során bekövetkező új filozófiai problémák kapcsán:

„Mindegyik tudományos forradalom elkerülhetetlenné tette, hogy a közösség elvesse a hagyományos tudományos elméletet egy vele összeegyeztethetetlen másik kedvéért, következésképpen mindegyik megváltoztatta a tudományos vizsgálódás számára hozzáférhető tények körét és azokat a kritériumokat, amelyek

alapján a szakma eldönti, hogy mi tekinthető értelmes problémának és mi jogos problémamegoldásnak. Mindegyik úgy átalakította a tudományos képzelőerőt, hogy azt kell mondanunk: maga a tudományos munka színterét képező világ alakult át.”⁴⁴

Irodalmi hivatkozások

1. SCHWAB, Klaus. The fourth industrial revolution. Great Britain: Portfolio, 2017. VIII, 184 p. ISBN-13: 9780241300756, ISBN-10: 0241300754; KÖVÁRI Attila. A felnőttoktatás 4.0 és az az ipar 4.0 kihívásai az életen át tartó tanulásban. == PedActa [online], 9. (2019) 1., p. 9–16. ISSN 2248-3527. Hozzáférhető: http://padi.psi.edu.ubbcluj.ro/pedacta/article_9_1_2.pdf [Megtekintve: 2022.01.10.]
2. BRYNJOLFSSON, Andrew – MCAFEE, Eric. The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. New York – London: W. W. Norton & Company, 2014. 306 p. ISBN-13: 9780393239355, ISBN-10: 0393239357
3. MANYIKA, James [et al.]. A future that works: Automation, employment, and productivity [online]. New York: McKinsey Global Institute Research, 2017. 135 p. Hozzáférhető: https://cica.org.au/wp-content/uploads/MGI-A-future-that-works_Full-report.pdf [Megtekintve: 2022.01.10.]
4. LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde. A könyvtárak digitális ökoszisztémája. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás [online], 68. (2021) 2., p. 83–94. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12896> [Megtekintve: 2022.01.10.]
5. OECD. Going digital in a multilateral world: An interim report to ministers [online]. Rev. 1. Paris: OECD, 2018. 102 p. Hozzáférhető: [https://one.oecd.org/document/C\(2018\)35/REV1/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2018)35/REV1/en/pdf) [Megtekintve: 2022.01.10.]; OECD. Education at a glance 2018: OECD indicators [online]. Paris: OECD, 2018. 460 p. ISBN 9789264311220 (HTML) 9789264311213 (EPUB) 9789264303393 (PDF). Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1787/eag-2018-en> [Megtekintve: 2022.01.10.]
6. Európai Bizottság Digitális Menetrend: A Bizottság akcióterve az európai jólét fellendítésére. Az Európai Bizottság honlapja. Sajtósarok aloldal. Feltöltve: 2010.05.19. Hozzáférhető: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-581_hu.htm. 2010 [Megtekintve: 2022.01.10.]
7. PRENSKY, Marc. Digital natives, digital immigrants part 2: Do they really think differently? == On the Horizon [online], 9. (2001) 6., p. 1–6. ISSN 1074-8121. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1108/10748120110424843> [Megtekintve: 2022.01.10.]
8. Európai Bizottság. Gondoljuk újra az oktatást: beruházás a készségekbe a jobb társadalmi-gazdasági eredmények érdekében (kivonat) [online]. Budapest: Oktatási Hivatal, 2021. Hozzáférhető: https://www.oktatas.hu/koznevelas/projektek/tamop318_minosegfej/projekthirek/tamop318_gondoljuk_ujra_az_oktatast?printMode=true [Megtekintve: 2022.01.10.]
9. CACHIA, Romina [et al.]. Creative learning and innovative teaching: Final report on the study on creativity and innovation in education in EU member states: EUR 24675 EN [online]. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union, 2010. 58 p. (JRC62370). ISBN 978-92-79-18974-6. Hozzáférhető: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC62370> [Megtekintve: 2022.01.10.]; OECD. Going digital in a multilateral world, i. m.; OECD. Education at a glance, i. m.
10. RACSKO Réka – KIS-TÓTH Lajos. A pedagógusképző intézmények digitális átállás indikátorai. == BUDA András – KISS Endre, szerk. Interdiszciplináris pedagógia és a taneszközök változó regiszterei: a X. Kiss Árpád Emlékonferencia előadásainak szerkesztett változata [online]. Debrecen: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, 2018. p. 311–321. (A Kiss Árpád Archívum könyvsorozata). ISBN 978-963-490-049-8. Hozzáférhető: https://www.researchgate.net/publication/328982007_Interdiszciplinaris_pedagogia_es_a_taneszkozok_valtozo_regiszterei [Megtekintve: 2022.01.10.]; FŐZŐ Attila László – RACSKO Réka. Az iskolai digitális érettség értékelésének lehetőségei. == Civil Szemle, 17. (2020) 3., p. 93–113. ISSN 1786-3341
11. OECD. Going digital in a multilateral world, i. m.; OECD. Education at a glance, i. m.; Digitalizáció az oktatásban: Mindig csak egy lépést: Interjú Horváth Ádámmal, a Digitális Pedagógiai Módszertani Központ vezetőjével. Modern iskola honlap. IKT aloldal. Feltöltve: 2018.02.21. [Budapest]: Könyvtárellátó Nonprofit Kft., cop. 2016. Hozzáférhető: <https://moderniskola.hu/2018/02/digitalizacio-az-oktatásban>

- mindig-csak-egy-lepest-interju-horvath-adammal-digitalis-pedagogiai-modszer-tani-kozpont-vezetojevel/ [Megtekintve: 2022.01.10.]
12. Mi a digitális pedagógia legfontosabb alkotóeleme? Az Informatikai, Távközlési és Elektronikai Vállalkozások Szövetsége honlapja. Oktatás aloldal. Feltöltve: 2016.06.30. Budapest: IVSZ, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://ivsz.hu/hirek/mi-a-digitalis-pedagogia-legfontosabb-alkotoeleme/> [Megtekintve: 2022.01.10.]
13. CZEGLÉDI László – LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde. Könyvtárpedagógia a digitális átállás időszakában. == KARLOVITZ János Tibor – TORGYIK Judit, szerk. Reflexiók néhány magyarországi pedagógia-releváns kontextusra [online]. Komárno: International Research Institute, 2020. p. 137–140. ISBN 978-80-89691-65-4. Hozzáférhető: <https://www.irisro.org/pedagogia2020januar/index.html> [Megtekintve: 2022.01.10.]; LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde. A digitális átállás könyvtári aspektusai a nemzetközi trendek tükrében. == SZABÓ Panna – SZÉKELYNÉ Török Tünde, szerk. Hagyományok és kihívások VIII.: Országos Könyvtárszakmai Nap, 2019 [online]. Budapest: ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2020. p. 63–78. ISBN 978-963-489-254-0. Hozzáférhető: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/51405/H&K_2019.pdf [Megtekintve: 2022.01.10.]; RACSKO Réka – HAJDU Krisztián. A digitális átállás pillérei, avagy a DigCompOrg keretrendszer könyvtári adaptálása. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros [online], 30. (2021) 3., p. 27–40. ISSN 2732-0375. Hozzáférhető: <http://ojs.elte.hu/3k/article/view/2418> [Megtekintve: 2022.01.10.]
14. KURZWEIL, Ray. The singularity is near: When humans transcend biology. New York: Viking, 2005. XVII, 652 p. ISBN-13: 9780739466261, ISBN-10: 0739466267
15. RACSKO Réka – BANA Szilvia – KAPALKÓ Réka. Pillanatkép a könyvtári digitális transzformáció aktuális trendjeiről. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás [online], 68. (2021) 2., p. 68–82. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12894> [Megtekintve: 2022.01.10.]
16. FENN – LEHONG, 2011, idézi: RACSKO Réka – BANA Szilvia – KAPALKÓ Réka. Pillanatkép a könyvtári digitális transzformáció aktuális trendjeiről, i. m.
17. MOLNÁR György. Fordított oktatáson és élménypedagógiai módszereken alapuló oktatás a COVID-19 időszakában digitális szabadulósobák segítségével. == KARLOVITZ János Tibor, szerk. Szakmódszertani és pedagógiai tanulmányok a világjárvány idején [online]. Komárno: International Research Institute, 2021. p. 479–486. ISBN 978-80-89691-71-5. Hozzáférhető: <https://www.irisro.org/pedagogia2021januar/index.html> [Megtekintve: 2022.01.10.]
18. LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde – VAS Gábor Tamás. New community spaces in the library – Makerspace. == Journal of Applied Technical and Educational Sciences / Alkalmazott Műszaki és Pedagógiai Tudományos Folyóirat [online], 12. (2022) 1., ArtNo. 270. ISSN 2560-5429. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.24368/jates270> [Megtekintve: 2022.01.10.]
19. HUNYA Márta. Digitális és online tanulás. == SZÉLL Krisztián, szerk. Az Európai Unió az oktatásról – stratégiai irányok és értelmezések [online]. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2016. p. 33–40. ISBN 978-963-436-006-3. Hozzáférhető: https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/az_europai_unio_az_oktatasirol.pdf [Megtekintve: 2022.01.10.]; LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde. A könyvtárak digitális ökoszisztémája. Budapest: Gondolat Kiadó, 2022. 221 p. ISBN 9789635561971
20. SZÜTS Zoltán. (Táv)oktatás a koronavírus idején. == Korunk (Kolozsvár), 3. folyam = XXXII. (2021) 2., p. 9–16. ISSN 1222-8338
21. SZABÓ Krisztina. Távoktatás: pedagógiai tűzoltás vagy a COVID-19 csodaszere? [blogbejegyzés]. BME Filozófia és Tudománytörténeti Tanszék blog. Feltöltve: 2020.11.04. Hozzáférhető: https://bmefilozofia.blog.hu/2020/11/04/tavoktatasi_pedagogiai_tuzoltas_vagy_a_covid-19_csodaszere [Megtekintve: 2022.01.10.]
22. COVID-19 educational disruption and response. Az UNESCO Institute for Lifelong Learning honlapja. Feltöltve: 2020.03.18. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning [s.a.]. Hozzáférhető: <https://uil.unesco.org/covid-19-educational-disruption-and-response> [Megtekintve: 2022.01.10.]
23. ENGZELL, 2020, MALDONANDO – DEVITTE, 2021, idézi: FEHÉRVÁRI Anikó – KÁROLYI Borbála – SZÉLL Krisztián. A távolléti oktatás és a tanulói eredményesség az általános iskolákban. Konferencia-előadás, Digitális Tér Konferencia, 2021.11.25.
24. RACSKO Réka. Digitális átállás az oktatásban. Budapest: Iskolakultúra – Gondolat Kiadó, 2017. 328 p. (Iskolakultúra-könyvek 52.). ISBN 9789636937874
25. JAKAB György. ISKOLA-járvány idején (1. rész). == Iskolakultúra [online], 30. (2020) 9., p. 64–76. ISSN 1215-5233. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.14232/ISKULT.2020.9.64> [Megtekintve: 2022.01.10.]; KÓRÓDI Kitti – JAGODICS Balázs – SZABÓ Éva. Az észlelt tanári hatékonyságot befolyásoló tényezők vizsgálata a kényszerű digitális oktatás időszakában (1. rész). == Iskolakultúra [online], 30. (2020) 10., p. 38–52. ISSN 1215-5233. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.14232/ISKULT.2020.10.38> [Megtekintve: 2022.01.10.]; JAGODICS Balázs, KÓRÓDI Kitti – SZABÓ

- Éva. Az észlelt tanári énhatékonyságot befolyásoló tényezők vizsgálata a kényszerű digitális oktatás időszakában (2. rész). == Iskolakultúra [online], 30. (2020) 11., p. 24–43. ISSN 1215-5233. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.14232/ISKULT.2020.11.24> [Megtekintve: 2022.01.10.]; N. KOLÁR Katalin. Az online oktatás tapasztalatai és gyakorlata a pedagógusok nézőpontjából. == Iskolakultúra [online], 31. (2021) 2., p. 23–53. ISSN 1215-5233. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.14232/ISKULT.2021.02.23> [Megtekintve: 2022.01.10.]
26. FEKETE Tamás – PORKOLÁB Ádám. Karanténpedagógia a magyar közoktatásban. == Iskolakultúra [online], 30. (2020) 9., p. 96–112. ISSN 1215-5233. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.14232/ISKULT.2020.9.96> [Megtekintve: 2022.01.10.]
27. RADÓ Péter. Az iskola jövője. Budapest: Noran Libro Kiadó, 2017. 163 p. (Progress Könyvek). ISBN 9786155761188
28. RACSKO Réka. Digitális áttérés az oktatásban, i. m.
29. RACSKO Réka – KIS-TÓTH Lajos. A pedagógusképző intézmények digitális áttérés indikátorai, i. m.
30. Uo., p. 114.
31. DHAWAN, Shivangi. Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. == Journal of Educational Technology Systems [online], 49. (2020) 1., p. 5–22. ISSN 0047-2395. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1177/0047239520934018> [Megtekintve: 2022.01.10.]
32. SZABÓ Krisztina. Távközpont: pedagógiai tűzoltás vagy a COVID-19 csodaszere?, i. m.
33. SALA, Arianna [et al.]. LifeComp: The European framework for personal, social and learning to learn key competence: EUR 30246 EN [online]. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union, 2020. 82 p. (JRC120911). ISBN 978-92-76-19418-7 (online), 978-92-76-19417-0 (print), doi: 10.2760/302967 (online), 10.2760/922681 (print). Hozzáférhető: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC120911> [Megtekintve: 2022.01.10.]
34. RACSKO Réka. Digitális áttérés az oktatásban, i. m.
35. FŐZŐ Attila László – RACSKO Réka. Az iskolai digitális érettség értékelésének lehetőségei, i. m.
36. RACSKO Réka – KIS-TÓTH Lajos. A technológia szerepe a 21. századi tanár kompetenciájának fejlesztésében. == Katolikus Pedagógia [online], 8. (2019) 1-2., p. 49–65. ISSN 2080-6191. Hozzáférhető: https://avkf.hu/wp-content/uploads/2021/02/KatPed19_1-2.pdf [Megtekintve: 2022.01.10.]
37. RACSKO Réka – BANA Szilvia – KAPALKÓ Réka. Pillanat-kép a könyvtári digitális transzformáció aktuális trendjeiről, i. m.
38. RACSKO Réka – KIS-TÓTH Lajos. A technológia szerepe a 21. századi tanár kompetenciájának fejlesztésében, i. m.
39. TÖRÖK Balázs [et al.]. A tantermen kívüli, digitális tanulási munkarend az általános iskolákban – Az iskolavezetők szerepe az iskola szervezeti működésében. == Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat [online], 9. (2021) 2., p. 227–255. ISSN 2063-9945. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.31074/gyntf.2021.2.227.255> [Megtekintve: 2022.01.10.]
40. LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde. A könyvtárak digitális ökoszisztémája, i. m., p. 92.
41. COVID-19 educational disruption and response, i. m.
42. ZIERER, 2021, idézi: FEHÉRVÁRI Anikó – KÁROLYI Borbála – SZÉLL Krisztián. A távközpont oktatás és a tanulói eredményesség az általános iskolákban, i. m.
43. ANTAL Péter – CZEGLÉDI László. A távközpont oktatás tanulságai 2020-ban: felsőoktatás (EKE), közoktatás, iskolai könyvtárak. == ZAGYVÁNÉ SZÜCS Ida – K. NAGY Emese, szerk. Kihívások és megoldások a XXI. század pedagógiájában: válogatás a Pedagógiai Szakbizottság tagjainak a munkáiból [online]. Eger: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Liceum Kiadó, 2021. p. 67–88. ISBN 978-963-496-212-0 (print); 978-963-496-218-2 (online). Hozzáférhető: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/7152/1/MAB_2021.pdf [Megtekintve: 2022.01.10.]
44. KUHN, Thomas. A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest: Gondolat Kiadó, 1984. 321 p. (Társadalomtudományi könyvtár). ISBN 963-281-350-2

(Beérkezett: 2022. január 18.)

A Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj pályázat eredményei

A kultúráért felelős miniszter – a 33/2017. (XII.12.) EMMI rendelet alapján – ez év márciusában írta ki a Minősített Könyvtár cím és Könyvtári Minőségi Díj pályázatokat.

A döntés megszületett.

Örömmel adunk hírt arról, hogy a könyvtári minőségirányítás módszereinek többéves folyamatos alkalmazása, a könyvtárhasználati jog érvényesülése, valamint a könyvtárhasználói elégedettség eredményei terén kiemelkedő teljesítményt nyújtó, magas színvonalú szakmai munka alapján 2022-ben Minősített Könyvtár címet nyertek az alábbi intézmények (betűrendben):

- Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet, Könyvtár és Kálmán Imre Emlékház (Siófok)
- Ceglédi Városi Könyvtár (Cegléd)
- Eötvös Károly Megyei Könyvtár (Veszprém)
- Flesch Károly Közművelődési, Könyvtári, Kulturális és Városmarketing Közhasznú Nonprofit Kft. – Huszár Gál Városi Könyvtár (Mosonmagyaróvár)
- Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár (Szentendre)
- Mészáros Károly Városi Könyvtár (Hajdúdorog)
- Solymár Imre Városi Könyvtár (Bonyhád)
- Széchenyi István Városi Könyvtár (Sopron)
- Szentes Városi Könyvtár (Szentes)

A Ceglédi Városi Könyvtár, valamint a Szentes Városi Könyvtár másodszor részesült ebben az elismerésben.

A felhasználói igények alapján fejlesztett magas szintű könyvtári innovációkat bemutatva 2022-ben két könyvtár részesült Könyvtári Minőségi Díjban (betűrendben):

- Jászkerület Kulturális és Művészeti Közhasznú Nonprofit Kft. Városi Könyvtár (Jászberény)
- Verseggy Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény (Szolnok)

Szívből gratulálunk a díjazottaknak!

Tájékoztatjuk az érdeklődőket, hogy a Könyvtári Intézet honlapján a korábbi nyertesek pályamunkái mellett hamarosan elérhetőek lesznek az ez évi pályázati anyagok is:

<https://ki.oszk.hu/minoseg/minositett-konyvtar-cim>

<https://ki.oszk.hu/minoseg/konyvtari-minosegi-dij>

(Forrás: <https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtari-minosegfejlesztési-osztaly/minositett-konyvtar-cim-es-konyvtari-minosegi-dij-palyazat>
2022.08.26.)

Könyvtári innovációk: szabadalmak és használati-minta-oltalmak nemzetközi merítése az Espacenet és a Patentscope adatbázisokból

NAGY Andor – KISZL Péter

Bevezetés

A könyvtári vonatkozású szellemi tulajdonnal kapcsolatos oltalmak hazai és nemzetközi szakirodalma egyaránt alulreprezentált a terület jelentőségéhez képest, Magyarországon olyannyira, hogy az elmúlt 10 évből egyetlen ezzel foglalkozó magyar nyelvű tanulmányt sem találtunk. Eredménytelennek bizonyult a keresés nemcsak a releváns szakadatbázisokban és keresőfelületeken (pl. *Matarka*, *Humanus*, MTMT), de a keresésünk időpontjában (2020 végén) a Google sem adott releváns találatot a „könyvtár AND szabadalom”-ra és az ehhez hasonló keresőkifejezésekre, a „könyvtári szabadalom” kifejezés pedig egyetlen találatot eredményezett: az *Új magyar könyvtári szabadalom: az acéllemez állványzat* című cikket a *Könyvtáros* folyóirat 1970. évi 11. számából.

A külföldi szakadatbázisokban (pl. *ProQuest Library Science Database*) keresve sem volt túl sok friss,

releváns találat, és az is észrevehető, hogy a tőlünk nyugatabbra és a tengerentúlon dolgozó kutatók körében sem népszerű a téma. Tanulmányunkból kiderül, hogy messze a legtöbb benyújtott könyvtári bejelentés Kínából származik, és az ezekről szóló, nemzetközi tudományos lapokban publikált tanulmányok jelentős részét is kínai szerző jegyzi. A kínai oltalmak túlsúlya nemcsak a könyvtár- és információtudomány terén számottevő, 2011 óta minden évben Kína vezet a világon benyújtott összes szabadalom tekintetében.¹ A Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO – *World Intellectual Property Organization*) jelentése² alapján 2019-ben Kína 1,4 millió szabadalmi bejelentést nyújtott be a kínai szabadalmi hivatalon keresztül (ez az összes benyújtott szabadalom 43,4%-a), és ugyanabban az évben 400 ezer szabadalmat engedélyeztek. Egyes vélemények szerint a benyújtott kínai szabadalmak 90%-a hasznosíthatatlan.³

Az angol nyelvű tanulmányokban az egyik legtöbbet idézett szerző *Timothy Lee Wherry*, a *Pennsylvania State University* könyvtárának vezetője. Wherry elsősorban a szellemi tulajdon kérdéseivel, illetve a szabadalmakkal foglalkozik, az egyik legismertebb műve az 1995-ben megjelent *Patent searching for librarians and inventors* című könyv,⁴ amely könyvtárosoknak és feltalálókknak segít a szabadalmak felkutatásában. Egy másik kötete, a 2008-as *Intellectual property: Everything the digital-age librarian needs to know*⁵ a szabadalmakon túlmenően a szellemi tulajdon kérdéseinek egyéb aspektusait is érinti. Egyes fejezetei tartalmukban már ugyan elavultak, de a kiadványnak vannak a mai napig értékes részei, amelyek például a szabadalmak történeti kialakulását és jelentőségét tárgyalják. A szerző a szabadalmakat a következőképpen határozza meg: „*A szabadalom a társadalom és a feltaláló között létrejött szerződés. Az innováció ösztönzése érdekében a társadalom vállalja, hogy megvédi a feltaláló irányítási jogát a találmány felett, cserébe a feltaláló a nyilvánosság elé tárja a találmány részleteit. A közzétett információk ezáltal újabb innovációkat ösztönözhetnek.*”⁶ A vonatkozó tanulmányok között nehéz tudományos igényességű munkát találni, inkább egy-egy oltalmat ismertetnek, vagy Wherry első, 1995-ös művéhez hasonlóan próbálnak támpontokat adni a kereséshez, ami nem egyszerű feladat. A későbbiekben azt is világossá tesszük, hogy miért nem.

Tanulmányunknak három fő célja van:

1. Az első annak bemutatása, hogy a díjmentes szabadalmi adatbázisokban miként lehetséges a keresés a könyvtár- és információtudományi (*Library and Information Science* – LIS) vonatkozású oltalmak között. A keresés nehézségét az adja, hogy az elterjedt oltalmi osztályozási rendszerekben a könyvtár- és információtudomány nem jelenik meg önálló területként az egyes szekciókon belül, így ha nem konkrét könyvtári vonatkozású szabadalomra keresünk, hanem a jelzett tematika egészét kívánjuk áttekinteni, akkor nincs könnyű dolgunk. Tanulmányunkban bemutatunk egy tévutas keresést, valamint a keresés egy olyan módját, amelynek révén lehetséges a könyvtár- és információtudományi szabadalmak viszonylagos teljességének feltárása.
2. Tanulmányunk második célja annak láthatóvá tétele, hogy a világ egyes nemzeteinek feltalálói mennyire aktívak a könyvtár- és információtu-

domány területén, és melyek azok az országok, ahonnan a legtöbb ilyen oltalmat bejegyzik.

3. Harmadik célunk bemutatni néhány olyan találmányt, amely hasznosítható lehet a könyvtári munka során.

A következőkben a szabadalmi szakkifejezések magyar fordításváltozatai közül a tapasztalataink alapján leggyakrabban előfordulókat használjuk.

A keresésről általában

A szellemi tulajdon-védelmi oltalmi formáknak több típusa ismeretes,⁷ ezek közül kettőt vizsgáltunk:

1. Egyrészt a találmányokat védő szabadalmi oltalmat – találmánynak hívjuk a termékre vagy eljárásra vonatkozó új műszaki megoldást;
2. másrészt a használatiminta-oltalmat – valamely tárgy kialakítása, szerkezete vagy részeinek elrendezése használatiminta-oltalommal is védhető, amennyiben új, feltalálói lépésen alapul, és iparilag is alkalmazható.⁸ Ez a szabadalomnál alacsonyabb alkotói szintet jelent, amely nem éri el a szabadalmi oltalom elnyeréséhez megkövetelt feltalálói tevékenység mértékét.

A könyvtár- és információtudomány az interdiszciplinaritásából adódóan több tudományterülethez kötődik. Ha a könyvtári vonatkozású engedélyezett szabadalmak és használatiminta-oltalmak feltérképezésére vállalkozunk, akkor ezt a tényt figyelembe kell vennünk, és olyan keresési stratégiát kell választanunk, amellyel biztosan nem zárjuk ki a könyvtárakat érintő oltalmak egy részét. A két leginkább elterjedt oltalmi osztályozási rendszer az *IPC: International Patent Classification* = Nemzetközi Szabadalmi Osztályozás (NSZO)⁹; a *CPC: Cooperative Patent Classification* = Együttműködési Szabadalmi Osztályozás; illetve a CPC-hez kapcsolódó *CPC C-Set: CPC Combination Set* = NSZO Kombinációs Készlet (több szabadalom hozzárendelése egy konkrét eljáráshoz). Munkánkat nehezíti, hogy az elterjedt oltalmi osztályozási rendszerekben a könyvtár- és információtudománynak nincs önálló osztálya, így elsősorban a címben, a leírásban és a teljes szövegben való keresésre kell hagyatkoznunk.

A szabadalmak minden esetben hosszadalmas engedélyezési eljáráson mennek keresztül, általában 2–4 év telik el, mire egy szabadalmi bejelentésből engedélyezett oltalom válhat. Ezzel szemben a használatiminta-oltalmaknál nincs érdemi vizsgálat, a bejelentés nyomán néhány hónap alatt megszületik az oltalom. A mértékadó szabadalmi adatbázisok, a

már említett európai *Espacenet* és a WIPO által épített *Patentscope*¹⁰ publikus felületén a már közzétett oltalmakat találjuk.

Tanulmányunkban a 2018. november 30. és a 2020. november 30. között közzétett, a könyvtárakat érintő szabadalmak és használatiminta-oltalmak elemzésére vállalkoztunk. A közzététel dátuma (*publication date*) az a nap, amikor a szabadalmi bejelentés nyilvánossá válik a nagyközönség számára, és a bejelentés napjára visszaható hatállyal ideiglenes oltalom keletkezik. Kutatásunkat a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (SZTNH) e-Kutatás¹¹ felületén, az *Espacenet*,¹² valamint a *Patentscope* adatbázisaiban¹³ végeztük. Találati halmazunkat minden esetben a megadott időtartományra szűkítettük. Az e-Kutatás adatbázisban nem találtunk ebből az időszakból könyvtári vonatkozású (magyar) oltalmakat. Az *Espacenet* és a *Patentscope* alapvetően nemzetközi szabadalmi adatbázisok, ám minden műszaki jellegű szellemi alkotással kapcsolatos oltalmi forma bejelentései megtalálhatók bennük. Ide tartoznak a szabadalmak, a használatiminta-oltalmak, a kiegészítő oltalmi tanúsítványok (*Supplementary Protection Certificate* – SPC), a növényfajta-oltalmak, illetve az USA esetében a *design* szabadalmak (azaz formatervezésiminta-oltalmak). Keresésünk során nem zártuk ki egyik oltalmi formát sem, ám tudományterületünk jellegéből adódóan csak szabadalmak (az összes releváns oltalom 48%-a) és használatiminta-oltalmak (az összes releváns oltalom 52%-a) voltak értékelhetőek találataink között.

Először a keresés azon módját választottuk, amelyet bármely másik adatbázisban is alkalmaznánk: megpróbáltuk számba venni a legrelevánsabb kulcsszavakat, ezeket Boole-operátorokkal kapcsoltuk össze, majd a rendelkezésünkre álló szűrési lehetőségeket kihasználva igyekeztünk minél inkább leszűkíteni a találati halmazt a könyvtári vonatkozású oltalmakra. Ez az út, bár járható, tudományterületünk sajátosságai miatt nem alkalmas valamennyi, könyvtárat érintő oltalom felkutatására, két okból:

1. A „library” kifejezéssel együtt használt bármely másik kifejezés (pl. „book”) kizárja a releváns oltalmak egy részét, ugyanis a könyvtári vonatkozású oltalmak olyan sokféle területről érkeznek, hogy szinte lehetetlen feladat lenne az összes potenciális kulcsszót leírni, amely ezekre vonatkozhat. Azaz így mindenképpen lennének olyan szabadalmak, amelyek kimaradnának a találatok közül.

2. A „library” kifejezést nemcsak a könyvtár- és információtudomány használja, hanem például az informatika, a kémia vagy a fizika is. Ennek következtében hiába gondolhatnánk elsősre, hogy a kifejezésre keresve a találataink túlnyomó része kapcsolódni fog a könyvtárakhoz, a „library”-t sok esetben más értelemben használják. Erre példa a kémia tudományterülete, ahol „library”-nek nevezik a kémiai eljárással előállított vegyületek gyűjteményét, vagy éppen az informatika, ahol így hívják a fájlrendszeren belüli entitást, amely könyvtárakat (más néven mappákat) foglal magában.

A keresés első útja az *Espacenet* adatbázisban

Az adatbázisban lehetőségünk nyílik egyszerű és összetett keresésre. Ez utóbbi, bár viszonylag sokféle szűrési lehetőséget kínál, nem ad módot a sok adatbázisban már megszokott, témakör vagy tárgy-szó szerinti keresésre. Ehelyett az alábbi adatokra kereshetünk:

- *Title* (az oltalom címe),
- *Abstract* (kivonat),
- *Description* (leírás),
- *Claims* (igénypontok),
- *Inventors* (feltalálók),
- *Applicants* (bejelentők),
- *Publication date* (közzétételi dátum),
- *Priority number* (elsőbbségi szám),
- *Application number* (bejelentési szám),
- *Publication number* (közzétételi szám),
- *Classifications* (osztályozás: NSZO, CPC),
- *Cited documents* (hivatkozott dokumentumok).

Használhatjuk az ÉS, VAGY, NEM logikai operátorokat (angol, német és francia nyelven). A felület alapértelmezett keresője valamennyi rendelkezésre álló adatmezőben keres, a találatokat pedig dátum vagy relevancia szerint rendezhetjük sorba. Relevancia szerinti rendezésnél azon találatok kerülnek a találati lista elejére, amelyeknél a beírt kulcsszavak a fontosabb adatmezőkben szerepelnek (cím, kivonat, személynevek stb.).

Az összetett keresés lehetőséget biztosít egyrészt a különböző adatmezőkben való célzott keresésre, másrészt arra, hogy meghatározzuk, a kereső miként kezelje a beírt keresőkifejezést: a megadott szavak bármelyikét vegye figyelembe, vagy mindegyik szó jelenjen meg a találatok valamely adatmezőjében, esetleg pontosan azt a kifejezést tartalmazzák, amelyet beírtunk. Sőt, közelségi operátort is hasz-

nálhatunk, azaz megszabhatjuk, hogy két megadott keresőkifejezés meghatározott szótávolságban legyen egymástól valamely adatmezőn belül.

Keresésünket a „librar*” keresőkifejezéssel kezdtük (először a cím adatmezőben, majd a cím és kivonat mezőkben egyszerre). A csonkolt kifejezés lefedi a „könyvtár” és a „könyvtáros” kifejezés valamennyi angol nyelvű toldalékolt változatát. A találataink (11 100 db) között így nagyon sok irreleváns volt, ekkor szembesülhettünk igazán azzal, hogy a „library” kifejezés sokféle tudományterületen használatos más-más értelemben. Számos találat vezetett a szintetikus antitestkönyvtárakkal (*synthetic antibody library*) kapcsolatos oltalmakhoz, amelyeket az orvostudományban a szervezet immunválaszával összefüggésben alkalmazhatnak. A találatok egy jelentős része az informatikában használt könyvtárként értelmezte a „library” kifejezést, például a kínai CN111950364A kódú közzétételi irat¹⁴ a költséghatékony arcfelismerés érdekében többféle adatkönyvtárat (*base library, customer library, city library* stb.) is megemlíti.

Találati halmazunkat ezután olyan kulcsszavakkal szűkítettük, amelyek a könyvtári vonatkozású oltalmak releváns adatmezőiben gyakran megjelennek. Ilyen volt a „book”, az „information”, a „data”, a „database” és a „knowledge”. Ezeket AND operátorral kapcsoltuk a „librar*” kifejezéshez, így a 6284 találatra korlátozódott halmazunk keresőkifejezése a következőképp nézett ki:

ta any „librar” AND ta any „book* OR information* OR data* OR knowledge*” AND pd within „30/11/2018:30/11/2020”*

A keresést, bár közelebb vitt a megoldáshoz, nem tartottuk alkalmasnak célunk megvalósításához, mivel – mint már korábban szó esett róla – a találati halmaz kevés könyvtári vonatkozású oltalmat tárt elénk, az alkalmazott szűkítések miatt viszont feltehetőleg sok találat kimaradt.

A keresés második útja az Espacenet adatbázisban

Az Espacenet adatbázisban nincs lehetőség témakör vagy tárgyszó szerinti keresésre, így a „librar*” keresési kifejezésre kapott találati halmazból kiválasztottuk 100 olyan oltalom adatlapját, amely egészen biztosan nem könyvtári vonatkozású. Ezután megvizsgáltuk, hogy ezek az NSZO rendszerében mely osztályokba vannak besorolva. Ezt követően kiválasztottunk 100, könyvtári szempontból releváns adatlapot, és összegyűjtöttük mindazokat az irrele-

váns szekció–osztály párosításokat, amelyek egyetlen könyvtári oltalomnál sem jelennek meg (ezzel igyekeztünk elkerülni, hogy kizárjunk olyan oltalmakat, amelyeknek a szempontunkból van relevanciája).

Itt érdemes megemlíteni, hogy az NSZO hierarchikus rendszerének szintjei felülről lefelé haladva a következők:

- szekciók,
- osztályok,
- alosztályok,
- fő- és alcsoportok.

Az osztályt a szekciót azonosító betű utáni kétjegyű szám jelöli. Amikor osztályokról beszélünk (és különösen, amikor egy adott szekción belüli osztályról), akkor a könnyebb érthetőség végett egységesen a „szekcióosztály” megnevezést használjuk.

Az osztályozási rendszer nyolc szekcióból áll (A–H), ezek közül csak az A (*közszükségleti cikkek*), B (*ipari műveletek, szállítás*), C (*textil- és papíripar*), G (*fizika*) és H (*elektromosság*) szekciókba sorolt oltalmak között volt olyan, amely a „library” kifejezést teljesen más értelemben használja, mint amit mi értünk alatta a könyvtár- és információtudományban. Nem lett volna azonban üdvöztető megoldás, ha egyszerűen kiszűrjük az érintett szekciókba sorolt találatokat, hiszen például a közszükségleti cikkekbe soroltakba szinte biztosan tartozik könyvtári vonatkozású szabadalom. Ehelyett összegyűjtöttük azokat a szekcióosztályokat, amelyek esetünkben irreleváns találatként jelentek meg. Végül arra jutottunk, hogy 10 szekció–osztály párosításhoz szinte biztosan nem tartozik könyvtárhoz kötődő oltalom, ellenben félreviszik a keresésünket: A61, B01, B64, B82, C07, C12, C40, G01, G06, H04.

A következő lépés ezeknek a találatoknak a kiszűrése volt az alábbi keresőkifejezéssel:

(ta any „librar” AND pd within „30/11/2018:30/11/2020”) NOT (ipc =/low „A61” OR ipc =/low „B01” OR ipc =/low „B64” OR ipc =/low „B82” OR ipc =/low „C07” OR ipc =/low „C12” OR ipc =/low „C40” OR ipc =/low „G01” OR ipc =/low „G06” OR ipc =/low „H04”)*

A találatok között (2328 db) így már jóval kevesebb volt az irreleváns, viszont az oltalmak egy részét nem a Nemzetközi Szabadalmi Osztályozás (NSZO), hanem az Együttműködési Szabadalmi Osztályozás (CPC) alapján sorolták be. Ezek között már könnyebb volt kiválasztani azokat a szekciókat és osztályokat, amelyek esetünkben irrelevánsnak bizonyultak: C12, G06, G10, G11, G16, H01.

Sajnos, ezen a ponton újabb korlátba ütköztünk: az Espaceneten egy adott operátoron belül csak 10 feltétel együttes használata engedélyezett, a „NOT” operátorból pedig egy keresésen belül csak egy darab. Emiatt a találati halmazt nem tudtuk tovább szűkíteni a CPC egyes szekció-osztály kombinációinak kizárásával. Az egyetlen lehetséges megoldást két önálló keresés lefuttatásában láttuk, az egyik esetben az NSZO, a másik esetben a CPC alapján nem releváns találatok kiszűrésével, majd a találati halmazok Excel fájlformátumba való mentésével. A két listában azonos találatok meghagyásával megkaptuk volna azt a halmazt, amelyre szükségünk volt. A munkafolyamatot az nehezítette meg, hogy az adatbázisban csak az első 500 találatot lehet lementeni Excel fájlformátumban, ezért legfeljebb 500-500 elemet tartalmazó találati halmazokat kellett létrehozunk, praktikusán a nyilvánosságra kerülés dátumtartományának lépcsős szűkítésével. Az irreleváns NSZO-szekcióosztályokat kizáró halmazt ezért 5 részletben, az irreleváns CPC-szekcióosztályokat kizáró halmazt 10 részletben tudtuk exportálni az adatbázisból.

Az Excel fájlok összeolvasztását követően csak a találati halmazok metszetét képező azonos oltalmakat tartottuk meg, összesen 2132 darabot, így már rendelkezésünkre állt az irreleváns NSZO- és CPC-besorolási adatokkal rendelkező bejelentésektől megtisztított, könyvtári vonatkozású lista. Egy manuális ellenőrzést követően megállapítottuk, hogy a kapott találatok jelentős része valóban könyvtári vonatkozású oltalom.

A keresés harmadik útja a Patentscope adatbázisban

Az Espacenet adatbázisban szerzett tapasztalataink alapján a Patentscope-ban már meg sem kíséreltük a különböző kulcsszavak kombinálásával feltárni a könyvtári vonatkozású oltalmak teljességét. Tisztában voltunk vele, hogy a „library” kifejezést sok más értelemben is használják – főként a természettudományokban –, és bármely kulcsszóval is párosítanánk a „library”-t, az releváns találatok kizárását jelentené. Ennek megfelelően keresésünk során csak a „librar?” kifejezést használtuk, kizárva mindazon NSZO- és CPC-osztályjelzeteket, amelyekről az Espaceneten való keresés során bebizonyosodott, hogy csak irreleváns találatokkal bővítik a találatok sorát.

Irreleváns NSZO szerinti szekcióosztályok: A61, B01, B64, B82, C07, C12, C40, G01, G06, H04. Ir-

releváns CPC szerinti szekcióosztályok: C12, G06, G10, G11, G16, H01.

A Patentscope adatbázis többféle keresési módra is lehetőséget biztosít, valamennyi keresés során használhatunk Boole-operátorokat és csonkolást. Az egyszerű keresés (*Simple Search*) során egyetlen keresőmezőbe kell beírunk a keresőkifejezésünket, és az alábbi adatmezőkben kereshetünk:

- *Front Page* (cím, kivonat, számok és nevek),
- *Any Field* (minden adatmező),
- *Full Text* (teljes szöveg),
- *ID/Number* (lajstromszám),
- *Int. Classification (IPC)* (NSZO szerinti besorolás),
- *Names* (az oltalmakhoz tartozó nevek),
- *Publication Date* (közzétételi dátum).

Az összetett keresés (*Advanced Search*) menüpontban a felhasználó rendelkezésére áll a *Query Assistant*, amely gépelés közben ad javaslatokat a keresési kifejezés kiegészítésére, valamint kiválaszthatjuk, hogy mely nemzeti szabadalmi hivatalok által benyújtott oltalmak között szeretnénk keresni, és egy adott nyelvre is szűkíthetjük a találatainkat.

A *Field Combination* menüpont segítségével egyszerűbben összeállíthatjuk a keresőkifejezésünket, mivel több keresőmezőbe is írhatunk, az egyes mezőket az AND vagy az OR operátorokkal kapcsolva egymáshoz.

A *Cross Lingual Expansion* menüpontban egy tetrazőleges nyelven fogalmazhatjuk meg a keresőkifejezésünket, majd azt a háttérben futó algoritmus lefordítja 13 másik nyelvre, így nem csak az eredetileg megadott nyelven elérhető oltalmak között fog keresni a rendszer. (A magyar nyelv nem szerepel a kínálatban.)

Keresőkifejezésünk hasonló volt az Espacenet adatbázisban használt kifejezéshez, hiszen már tudtuk, hogyan lehet elkerülni a tévutakat, és melyek azok a szekcióosztályok, amelyeket érdemes kizárni a keresésből. A Patentscope-ban is a 2018. november 30. és a 2020. november 30. között nyilvánosságra került könyvtári vonatkozású oltalmakat kívántuk feltárni, ezért ez esetben is a „librar?” kifejezést használtuk, dátumra szűkítve. A Patentscope-ban használható szintaxis némiképp más, mint az Espacenetnél, így ezzel a keresőkifejezéssel dolgoztunk:

FP:(librar?) AND DP:[30.11.2018 TO 30.11.2020]

Ugyanazzal a problémával szembesültünk, amellyel az Espacenetnél is: a „library” kifejezést más tudományterületeken más értelemben használják, mint

ami esetünkben releváns. Mivel a Patentscope-ban is van lehetőség a CPC és az NSZO egyes szekcióosztályáiban keresni, az Espacenetnél már alkalmazott szűkítést használtuk:

FP:(librar?) AND DP:[30.11.2018 TO 30.11.2020] ANDNOT CPC:A61 ANDNOT CPC:B01 ANDNOT CPC:B64 ANDNOT CPC:B82 ANDNOT CPC:C07 ANDNOT CPC:C12 ANDNOT CPC:C40 ANDNOT CPC:G01 ANDNOT CPC:G06 ANDNOT CPC:H04 ANDNOT IC:C12 ANDNOT IC:G06 ANDNOT IC:G10 ANDNOT IC:G11 ANDNOT IC:G16 ANDNOT IC:H01

Könnyebbé tett, hogy az Espacenetből eltérően a Patentscope-ban egy műveletben tudtuk szűkíteni a találati halmazunkat, mivel nem ütköztünk a keresőkifejezés hosszának korlátozásába.

A kapott 3412 db találat nagyobbik része releváns volt. További szekcióosztályok kizárását nem tartottuk célravezetőnek, mert a kézi ellenőrzés során bebizonyosodott, hogy ily módon sok, ténylegesen könyvtári vonatkozású oltalmat is töröltünk volna a találatok közül.

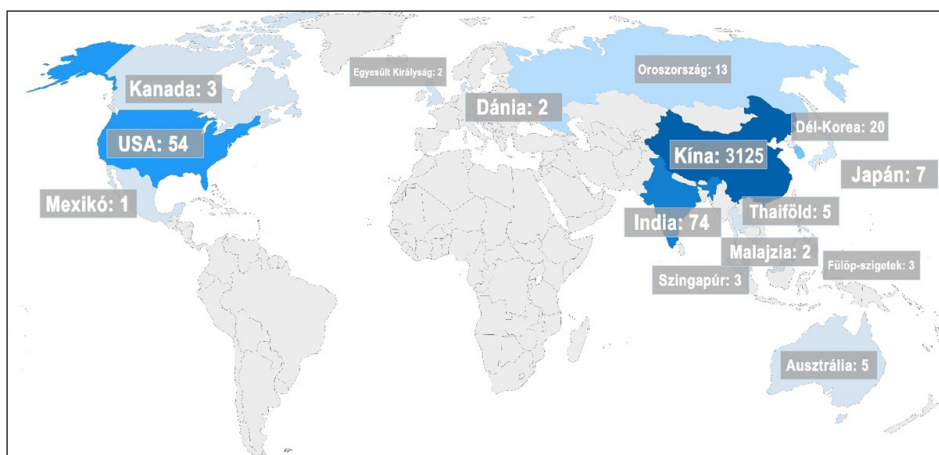
A Patentscope és az Espacenet találatainak országokénti megoszlása

A Patentscope és az Espacenet adatbázisokból elérhető oltalmak között természetesen sok átfedés van, és ha azt vizsgáljuk, hogy milyen arányban oszlanak meg a könyvtári vonatkozású oltalmakat beküldő országok, akkor is nagyon hasonló képet látunk. Az 1. táblázatból ennek arányai olvashatók le, az 1. és 2. ábrán térképes formában szemléltetve.

1. táblázat

A közzétett szabadalmi és használatiminta-oltalmak száma országok, illetve regionális intézmények szerint (Patentscope és Espacenet)

Patentscope		Espacenet	
Ország	db (n=3412)	Ország	db (n=2132)
Kína	91,59%	Kína	88,23%
India	2,17%	Amerikai Egyesült Államok	5,02%
Szellemi Tulajdon Világszervezete	2,08%	Szellemi Tulajdon Világszervezete	2,72%
Amerikai Egyesült Államok	1,58%	Európai Szabadalmi Hivatal	1,08%
Európai Szabadalmi Hivatal	0,64%	Ausztrália	0,8%
Dél-Korea	0,59%	Dél-Korea	0,8%

1. ábra

Bejelentések országok szerint (Patentscope: n=3412)

2. ábra

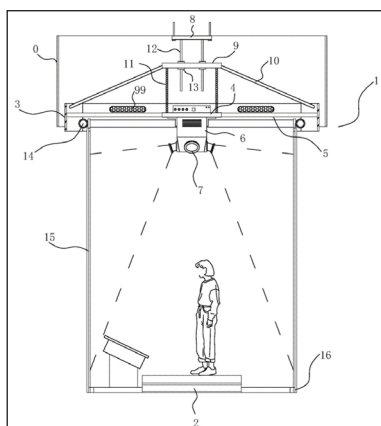
Bejelentések országok szerint (Espacenet: $n=2132$)

Mindkét adatbázis esetében messze felülreprezentáltak a kínai bejelentések, a Patentscope-ban az összes könyvtári vonatkozású, általunk detektált oltalmi bejegyzés 91,59%-a Kínából érkezett, az Espacenetben ez az arány 88,23%. Az országok listáját vizsgálva a legmarkánsabb különbség talán az, hogy a Patentscope-ban a második legtöbb könyvtári vonatkozású oltalmat beküldő ország India, míg az Espacenet esetén nincsenek indiai oltalmak a találati halmazunkban, ellenben a második helyet az Amerikai Egyesült Államok foglalja el, közel kétszer annyi beküldött oltalommal, mint amennyi a Patentscope adatbázisában fellelhető. Természetesen a tanulmányunkban közzétett arányszámokat kellő körültekintéssel kell kezelni, mivel hiába törekedtünk arra, hogy hasonló módon jussunk el a releváns találatokig mindkét adatbázisban, nincsen garancia arra, hogy mindkét esetben azonos pontossággal tudtuk feltárni a könyvtári vonatkozású bejelentéseket.

Válogatás könyvtári vonatkozású oltalmakból

Az oltalmakat jelölő lajstromszám első két karaktere a közzétevő ország kódja, így pl. a CN Kínát jelöli, az US pedig az Amerikai Egyesült Államokat. Az oltalmak között vannak bonyolultabb, vélhetően nagy anyagi ráfordítást igénylő találmányok és egyszerűbbek is, amelyeknek egy változatát ma is használják,

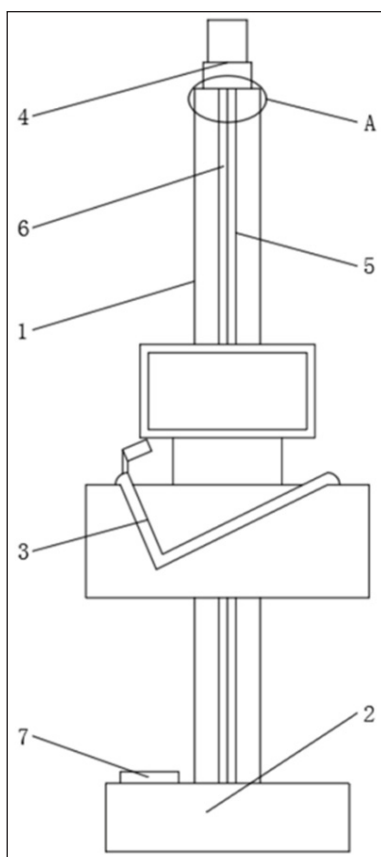
de a feltalálók szerint az innovációk révén mégis valamiben többet képesek nyújtani. Ere példa a *könyvtár hálózati lopásgátló rendszer (CN211180987U)*¹⁵ használatiminta-oltalom, amely hasonlóan működik, mint a ma is használt, RFID-azonosításon alapuló rendszerek: egy szenzor érzékeli, ha valaki olyan dokumentumot próbál meg kivinni a bejáraton, amelyet nem kölcsönzött ki. A feltalálók szerint a találmányuk megbízhatóbban, kevesebb téves riasztás mellett működik, mint a legtöbb piacon lévő megoldás. Ennél talán érdekesebbek azok az oltalmak, amelyek a használói élmény javítására hivatottak. Az *intelligens olvasói könyvtár (CN111028570A)*¹⁶ koncepció célja az olvasás élményének teljesebbé tétele. Központi eleme egy könyvtári szervergép, amelyen a találmány működéséhez szükséges szoftver fut, valamint az olvasók számára megjeleníteni kívánt könyveket is itt tárolják. Ahogy a 3. ábrán látható, a könyvtár épületében a mennyezeten olyan projektorokat helyeznek el, amelyek képesek forogni, ezáltal tetszőleges pontra képet vetíteni. Négy projektor együttes működésével háromdimenziós kép állítható elő. A projektorok az olvasó által keresett könyvekhez vetítenek képeket és videókat oda, ahol ő éppen tartózkodik. A találmánytól a feltalálók azt várják, hogy a segítségével az olvasás interaktívabbá válik, aminek következtében többen fognak olvasni.

3. ábra

A CN111028570A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

Egy másik találmány egy komplex könyvtári információs berendezés tervezetét vázolja fel (CN111292486A)¹⁷.

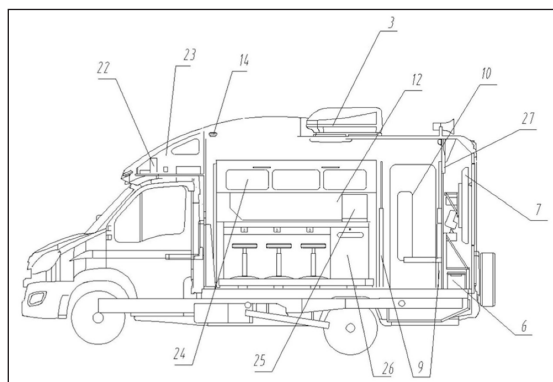

4. ábra

A CN111292486A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A találmány célja annak a problémának a megoldása, hogy a könyvtárakban elterjedt kölcsönző- és katalógusgépek általában egy fix méretű bútoron állnak, a magasságuk nem szabályozható, emiatt nem tekinthetők akadálymentesnek. A készítőik egy olyan szerkezetet írnak le (4. ábra), amelynek a magassága egy lábkapcsoló segítségével könnyedén állítható. A magasság beállításáért egy elektromos motor felel, amely három különböző sebességgel működtethető a pedál megfelelő használata révén.

A könyvtári ellátás minél teljesebb körű megvalósításának céljából egyre elterjedtebbek a mobil könyvtári szolgáltató eszközök. (Az olvasók találkozhatnak könyvtárbuszokkal Baranya, Heves, Borsod, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is.) A *könyvtári mobil szolgáltatási jármű* (CN111873886A)¹⁸ szabadalmi bejelentés az 5. ábrán szemléltetett könyvtárbusz egy lehetséges koncepcióját írja le.

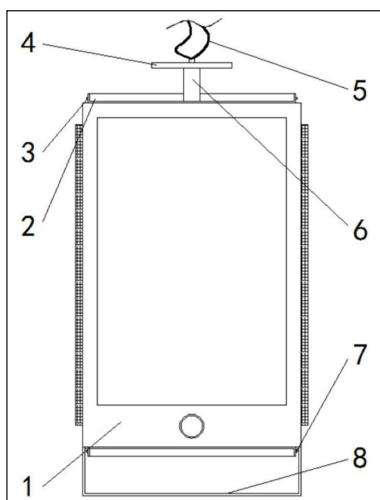
5. ábra

A CN111873886A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A vezetőülős feletti részben található az energiaelosztás-vezérlő, a vezetékek nélküli hálózati felszerelés és egy kijelző. Az olvasói területen intelligens könyvespolcok helyezkednek el, valamint asztalok, székek és lámpák. Az asztalokon önkiszolgáló kölcsönzőgép található, a bejáratnál pedig lopásgátló rendszer működik. A járművön ezeken felül helyet kap még légkondicionáló és füstjelző berendezés is, valamint egy második kijelző és egy sterilizáló lámpa, amellyel a dokumentumokat fertőtlenítik.

A könyvtárakban egyre elterjedtebbek az elektronikus könyvek, amelyekhez az olvasók szerzői jogi korlátozások miatt sok esetben csak a könyvtár épületén belül férhetnek hozzá, de van példa arra is, hogy ezeket nemcsak hazavihetik, de a könyvtárban még e-könyv olvasó eszközt is kölcsönözhetnek melléjük. Vélhetően ebből a felismerésből született

a CN210777226U¹⁹ lajstromszámú használatiminta-oltalom, amely egy egyszerű, a könyvtárakban mégis jól alkalmazható *e-könyv-olvasó-tokot* takar.

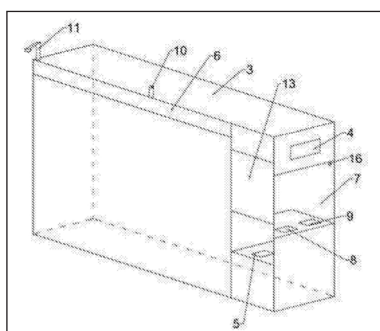

6. ábra

A CN210777226U lajstromszámú használatiminta-oltalom egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A találmány (6. ábra) egy eszközt ír le, amelyet kifejezetten könyvtári felhasználásra, az olvasóknak szánnak. Az e-könyv-olvasó egy ütésálló, csúszásmentes tokba kerül, amelyen elhelyezhető az eszköz azonosítója (pl. vonalkód). A tokon egy rugalmas pánt található, amellyel az olvasó a nyakába akaszthatja az eszközt, miközben a polcok között böngészik.

Az *intelligens könyvtári Internet of Things (IoT) rendszer* (CN109658590A)²⁰ egy komplex szerkezetet leíró szabadalmi bejelentés, amely jelentősen megkönnyítheti a dokumentumkölcsonzés folyamatát, és a személyzet nélküli könyvtárakban valószínűleg különösen jól alkalmazható lenne.

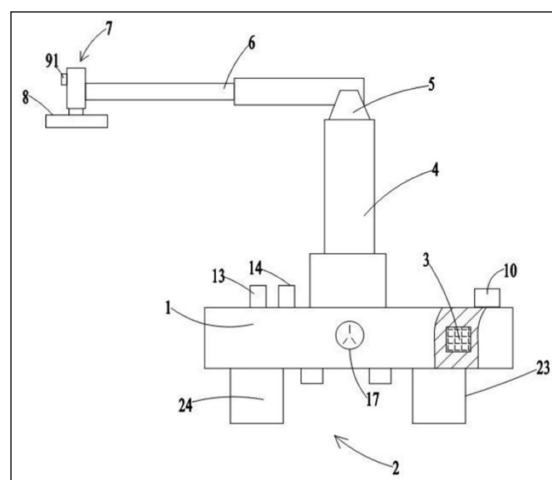

7. ábra

A CN109658590A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A 7. ábrán illusztrált szabadalom zárható könyvespolcok koncepcióját írja le, amelyeknek az ajtaja az olvasói kártya beolvasásával nyitható. Ezzel egyrészt biztosítható, hogy csak olyan személy férjen hozzá a dokumentumokhoz, aki számára ez megengedett, másrészt azonosításra is szolgál, mivel a nyitást követően a kölcsönözni kívánt dokumentumokat elég a könyvespolc oldalán található szkennelhez tartani, és automatikusan megtörténik a kölcsönzés. Az azonosítást és a kölcsönzést egy központi serveren futó szoftver végzi el.

A friss könyvtári vonatkozású bejelentéseket böngészve igen sok találmányt találtunk, amelyek a könyvtárak tisztán tartását hivatottak megkönnyíteni. Ezek közül az egyik legérdekesebb egy használatiminta-oltalom egy *könyvtári polctörlő eszközhöz* (CN210612031U)²¹, amely hasonlóan működik, mint egy robotporszívó, ám nem csak egy síkban képes takarítani.

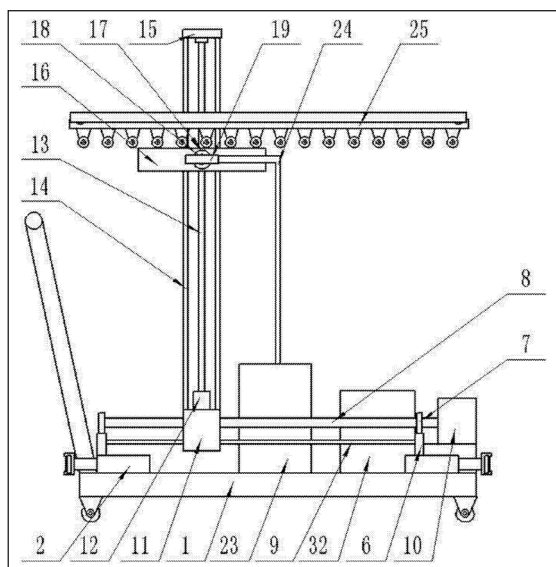
8. ábra

A CN210612031U lajstromszámú használatiminta-oltalom egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

Ahogy az a 8. ábrán is kivehető, a gépen teleszkópos emelőkarok találhatók, amelyek képesek a polcok letörlésére. Az útvonalakat és a törlendő felületeket a kezelőnek előre meg kell határoznia, a gép pedig a beépített szenzorai révén ismeri fel a tisztítandó felületeket. Teleszkópos karja a portörléshez szükséges mozdulatokat utánozza, polcanként háromszor ismétli meg a mozdulatot, majd továbbhalad a következő polchoz, ahol ismét elvégzi a mozdulatsort, és így tovább.

A 9. ábrán szemléltetett szabadalomban (CN109805830A)²² leírt technológiai megoldás képes arra, hogy az egyes könyvespolcokon tárolt könyve-

ket automatizált módon, egy teleszkópos emelőkar segítségével megemelve, és egy porszívóhoz hasonló szerkezettel kiszívja alóluk a port.

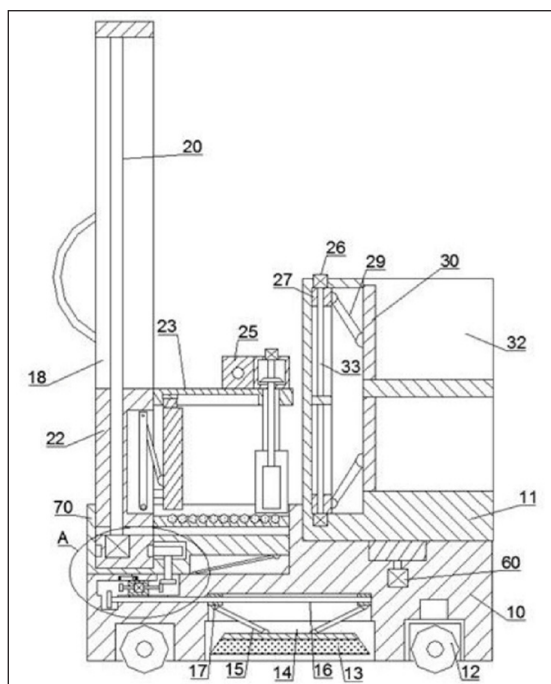

9. ábra

A CN109805830A lajstromszámú szabadalom egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A feltalálók megjegyzik, hogy ezzel a módszerrel nem kerülhető el az időszakos kézi takarítás, hiszen a szerkezet nem alkalmas arra, hogy a könyveket teljeskörűen megtisztítsa a portól, azonban viszonylag egyszerű működéséből adódóan könnyen megépíthető, és hozzájárulhat a könyvespolcok tisztán tartásához.

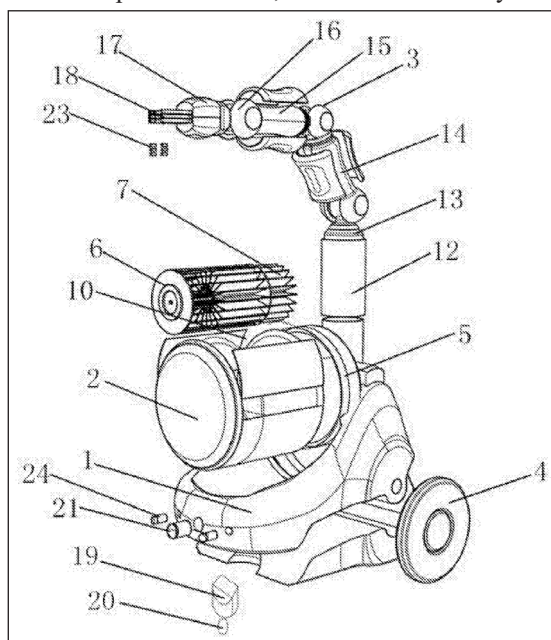
Az oltalmakat böngészve úgy tűnik, hogy sok feltalálót foglalkoztat az a probléma, hogy a könyvtárakban óriási mennyiségű dokumentumhalmazt kell mozgatni. A *könyvelhelyező robot* (CN110936347A)²³ szabadalmi bejelentés erre kínál megoldást (10. ábra), és főként sok dokumentum együttes polcra helyezésekor vagy mozgatásakor lehet hasznos, például egy könyvtár költözésekor vagy nagyobb mennyiségű állomány intézményen belüli áthelyezésekor. A guruló szerkezetben rekeszek vannak kialakítva, amelyekbe egy-egy dokumentum helyezhető el. A rekeszek sora együttesen emelhető tetszőleges magasságba, ahol aztán egy nyomólap valamennyi dokumentumot kitolja a rekeszből, közvetlenül a polcra. Segítségével elkerülhető a létrahasználat, és mivel együtt mozgatja a dokumentumokat, az állományrész pontosan egy vonalban fog elhelyezkedni a polcon.

10. ábra

A CN110936347A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

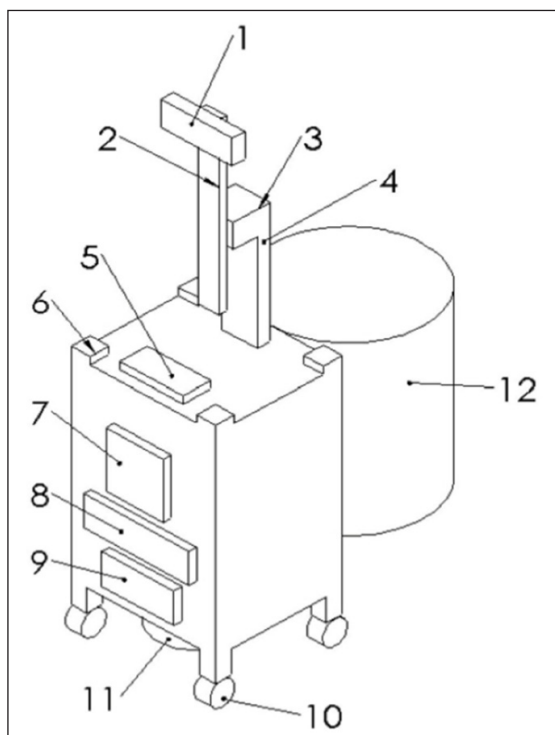
Egy másik szabadalmi bejelentés (CN109079822A)²⁴ egy önműködő robotot ír le, amely képes a dokumentumokat a polcra levenni, illetve oda visszahelyezni.

11. ábra

A CN109079822A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

Ahogy azt a 11. ábra is szemlélteti, a szerkezet középső részén egy könyvtároló rekeszt alakítottak ki, amelyben egy könyvrendszerező henger kap helyet. A robot rendelkezik egy precíziós karral, amely alkalmas a könyvek polcra való levételére és polcra való visszatételére. A köteteket a beépített szkennel segítségével azonosítja, így képes arra, hogy a rekeszébe előre elhelyezett könyveket a megfelelő helyre ossza vissza, de arra is alkalmas, hogy azonosítsa és levegye a polcra a keresett dokumentumokat. A CN211149593U²⁵ lajstromszámú használatiminta-oltalom egy könyvtárkezelő robotot ír le, amely ugyan nem önműködő, de mégis sokat segíthet a könyvtárosoknak.

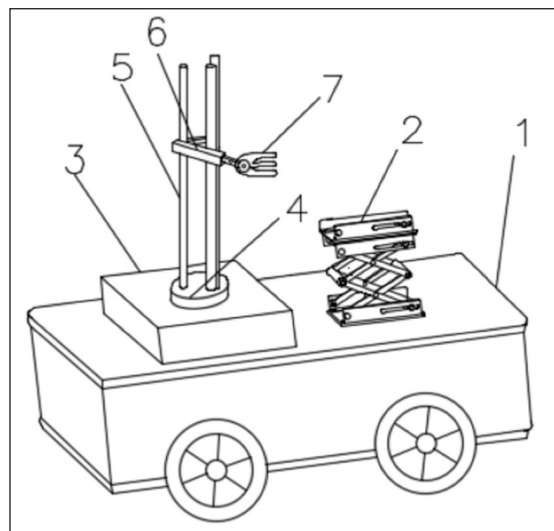

12. ábra

A CN211149593U lajstromszámú használatiminta-oltalom egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A robot (12. ábra) egy dobozszerű, kerekeken guruló testből áll. Ennek tetején egy emelőkar található, továbbá helyet kap rajta egy vonalkódolvasó, egy RFID-olvasó és egy ultrahangos mérőegység, amellyel a dokumentumok hossza mérhető meg. A gépet egy érintőkijelzőn lehet vezérelni, és képes a vezeték nélküli kommunikációra is. Hasznos lehet többek között leltározásnál, selejtezésnél vagy az új példányok kihelyezésekor, mivel a szerkezet része egy könyvkosár és egy porgyűjtő tartály is, így a könyvtáros-

nak egyetlen eszközt kell maga előtt tolnia, amelyen a legtöbb szükséges felszerelés rendelkezésre áll. Egy másik könyvtárkezelő robot (CN211639891U)²⁶ használatiminta-oltalom alapja szintén egy motoros meghajtású, kerekeken guruló test.

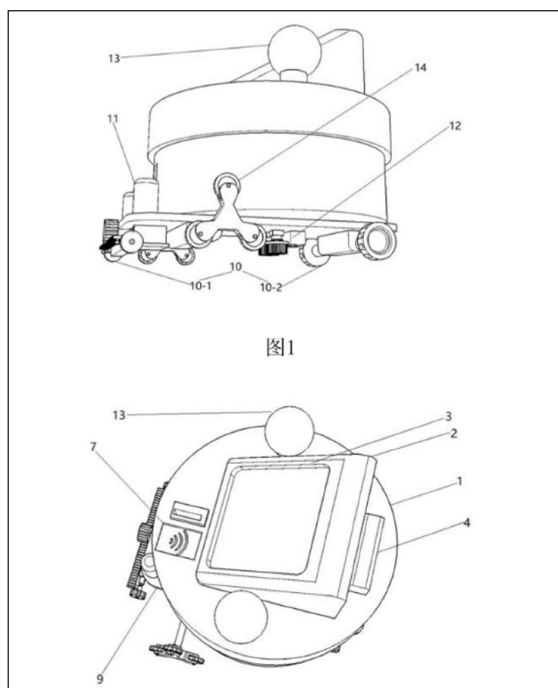
13. ábra

A CN211639891U lajstromszámú használatiminta-oltalom egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A 13. ábrán illusztrált szerkezeten elhelyeztek egy teleszkópos kart, amellyel meg lehet fogni a polcokon található dokumentumokat, emellé pedig egy fel-le mozgatható dokumentumgyűjtő rekeszt rögzítettek, amely együtt mozgatható a teleszkópos karral, így a magasabban lévő dokumentumokat is közvetlenül el lehet helyezni a rekeszben anélkül, hogy a karnak nagy távolságot kelljen megtennie.

Ugyancsak több különböző klasszikus könyvtári munkafolyamat elvégzésének megkönnyítésére alkalmas a CN211577739U²⁷ lajstromszámú használatiminta-oltalom, amely egy multifunkcionális eszköz tervezetére vonatkozik.

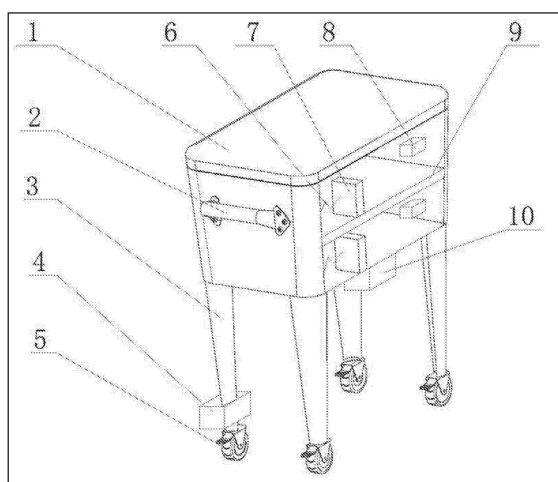
Ahogy az a 14. ábrán látható, a szerkezet alapja egy henger alakú egység, kerekekkel. Ennek tetején helyezkedik el az érintőkijelzős számítógép és a kontroller. A burkolaton belül egy dokumentumgyűjtő és -rendszerező modult alakítottak ki, amelybe a dokumentumok egy külső nyíláson keresztül juttathatók be, egy másikon át pedig kivethetők onnan. Az egység tartalmaz továbbá egy takarításra alkalmas szerkezetet, valamint vonalkód-leolvasót és kamerákat is.

14. ábra

A CN211577739U lajstromszámú használatiminta-oltalom egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

Az állományrendezést segítő eszközök sorába tartozik az a *könyvhordozó kocsi* (CN109318955A)²⁸ szabadalmi bejelentés is, amelynek kerekei elektromos meghajtásúak, így mozgatásához nem szükséges nagy erőfelfejtés.

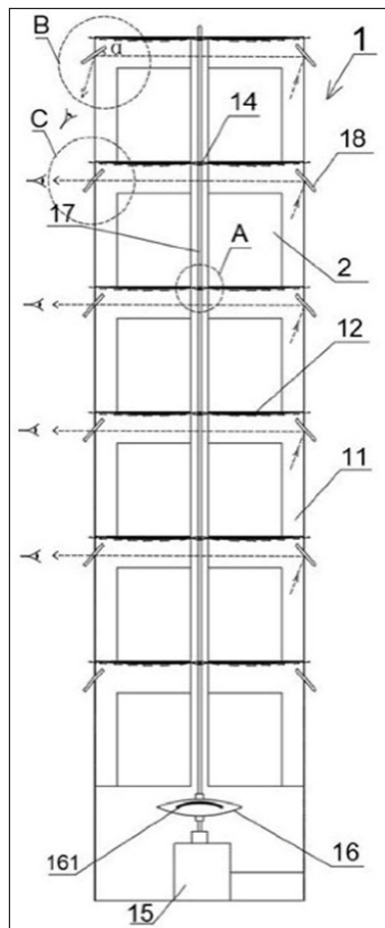
15. ábra

A CN109318955A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A meghajtásért az elektromos rásegítésű kerékpároknál is alkalmazott elektromos motor felel, az áramot pedig a beépített akkumulátortelepben tárolja az eszköz.

A 15. ábrán bemutatott kocsi teljesen zárt, ezzel kiküszöböli a szennyeződés bejutásának lehetőségét. Emellett tűzálló burkolattal rendelkezik, tűz esetén sem robbanékonyak az alkatrészei, így egy esetleges vészhelyzetben is használható az állomány mentésére.

Az általunk ismertetett könyvtári vonatkozású olthalmak utolsó körébe a könyvtári könyvespolcok tartoznak, ezekből is igen sokat találtunk az olthalmakat közzevető adatbázisokban. A *pormentes polc* (CN110840102A)²⁹ szabadalom koncepciójának lényege egy olyan könyvtári könyvespolc (16. ábra), amelyen nem rakódik le a por, ezáltal kíméli a könyveket, és nem igényel portalanító takarítást.

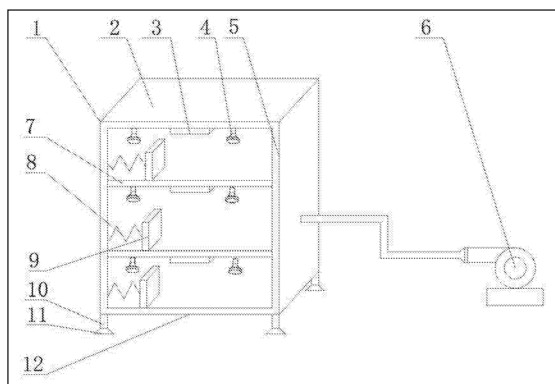

16. ábra

A CN11028570A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A váz olyan, mint bármely szokványos könyvespolc, viszont a polcok tetején vékony levegőnyílások vannak kialakítva, amelyeken keresztül a szerkezet folyamatosan áramoltatja a levegőt belülről kifelé, ezáltal megakadályozva a porlerakódást. A készítőik szerint az eszköz rendkívül alacsony energiafelhasználású és szinte teljesen hangtalan.

Egy másik, dokumentumok tárolására alkalmas *könyvespolc (CN109247719A)*³⁰ szabadalmi bejelentése tűzvédelmet ígér.

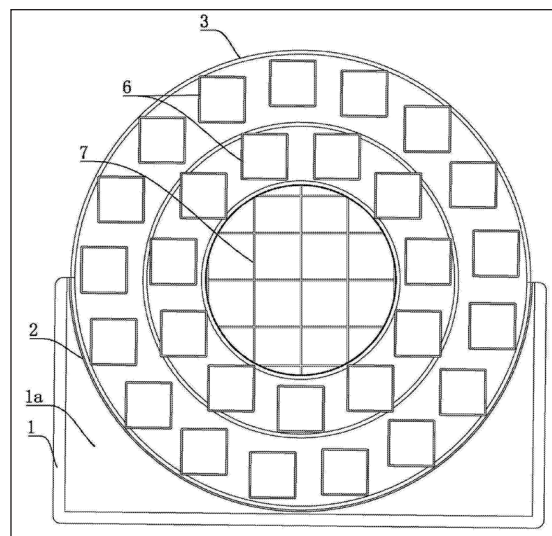
17. ábra

A CN111028570A szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

A könyvespolc váza (17. ábra) műanyagból készül, amelyen egy tűzálló bevonattal fedett csontporcelán védőburkolat található. A bútor belsejében egymástól egyenlő távolságra ún. hőlégfúvó szórófejek és ionizáló ventilátorok kaptak helyet, amelyek célja egy esetleges tűz eloltása és a bútoron belüli hőmérséklet csökkentése. A készítőik szerint nemcsak egy esetleges tűzkár elkerülésére, hanem a por és kosz lerakódásának megakadályozására is célszerű ilyen szekrényekben tárolni a könyveket.

Nem kérdés, hogy a könyvtáraknak törekedniük kell a minél teljesebb akadálymentesség megvalósítására, hiszen az információhoz való szabad hozzáférés csak ez által biztosítható. A CN109043877A³¹ lajstromszámú szabadalmi bejelentés ennek elérésében jelenthet segítséget, hiszen egy *forgatható könyvespolc* tervezetét írja le, ahogy azt a 18. ábra is szemlélteti.

A készítőik abból a problémafelvetésből indultak ki, hogy a könyvtári könyvespolcok általában magasak,

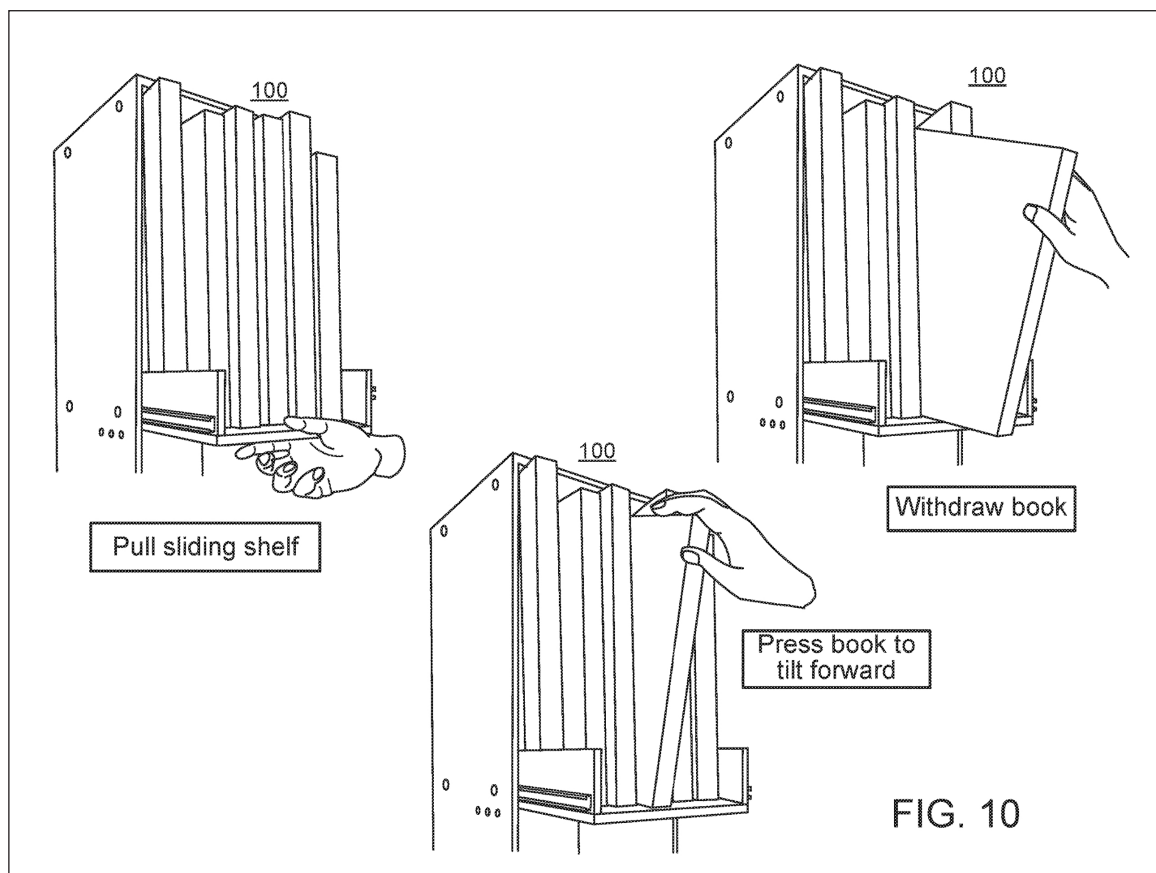
18. ábra

A CN111028570A közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

hiszen sok dokumentumot kell elhelyezni egy korlátozott méretű helyen. Emiatt egyes olvasói csoportok önállóan nem tudják használni az állomány egy részét. A probléma megoldását a feltalálók egy körgyűrűbe helyezett kör alakú könyvespolcban látják, amely úgy forgatható, hogy a benne tárolt dokumentumok mindig álló helyzetben maradnak.

Végezetül a kisszámú, Kínán kívüli oltalmak közül mutatnánk be egyet.

Az Egyesült Államokból származó, US10531736B1³² lajstromszámú találmánytervezet (19. ábra) azt kívánja biztosítani, hogy a polcokon álló dokumentumokhoz kényelmesebben hozzá lehessen férni abban az esetben is, amikor a különböző magasságú kötetek szorosan állnak egymás mellett, és némelyik még beljebb is van, mint a másik, amelyet ilyenkor nehéz kivenni. Erre egy *billenő rendszerű könyvesszekrény* nyújtana megoldást, amelyben az egyes polcok kihúzhatóak és kissé előre billenthetőek annak érdekében, hogy a hátracsúszott dokumentumokat is kényelmes legyen elővenni.

19. ábra

Az US10531736B1 közzétételi számú szabadalmi bejelentés egy sematikus illusztrációja (Espacenet)

Összegzés

Tanulmányunkban a 2018. november 30. és 2020. november 30. között közzétett könyvtári vonatkozású szabadalmakat és lajstromozott használatiminta-oltalmakat igyekeztünk feltárni. A kutatás egyúttal kísérletnek is tekinthető, amely a nyilvánosan elérhető, térítésmentesen használható nemzetközi szabadalmi adatbázisokban való keresés lehetőségeit, nehézségeit vizsgálja, ennek szemléltetéseként a keresés több lehetséges útját is bemutattuk. Ismertettük az engedélyezett oltalmak országok szerinti megoszlását: a számokból Kína abszolút dominanciája olvasható ki, ám fontos megjegyezni, hogy ez nemcsak a könyvtár- és információtudományi vonatkozású oltalmak esetében van így, a kínai innovációs politika erősen támogatja az oltalmak nagyszámú elfogadtatását az élet egyéb területein is. Ha eltekintünk a Kínából

származó oltalmaktól, azt látjuk, hogy a könyvtári vonatkozású oltalmak főként az USA-ból és ázsiai országokból származnak, Európán belül alig született könyvtári oltalom az elmúlt években, hazai példát pedig egyet sem találtunk az elmúlt tíz évből. A beküldött oltalmakat vizsgálva azt figyelhettük meg, hogy a sok feleslegesnek tűnő között vannak olyanok is, amelyek akár a hazai könyvtári gyakorlatban is jól hasznosíthatók lennének; az oltalmak egy része a könyvtárosi munkát, másik részük pedig a könyvtárhasználókat segítené. A szakirodalom nagyon keveset foglalkozik a könyvtári találmányokkal, így úgy tűnhet, hogy kiveszett az innovatív szemlélet erről a területről, ám a főként kínai példákat látva kijelenthető, hogy számos lehetőség kínálkozik a könyvtári innovációk bevezetésére.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Statistical country profiles [online]. == A Szellemi Tulajdon Világszervezete honlapja: WIPO PATENTSCOPE Database. Statistical country profiles aloldal. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2020. Hozzáférhető: https://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/profile.jsp?code=CN [Megtekintve: 2020.06.09.] Megjegyzés: "The World Intellectual Property Organization (WIPO) bears no responsibility for the integrity or accuracy of the data contained herein, in particular due, but not limited, to any deletion, manipulation, or reformatting of data that may have occurred beyond its control." – „A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) nem vállal felelősséget az itt szereplő adatok integritásáért és pontosságáért, különösen, de nem kizárólagosan, ha törölték, manipulálták vagy újraformázták az adatokat a szervezet ellenőrzésén kívül.” (Ford.: a szerzők.)
2. World Intellectual Property Organization. World intellectual property indicators 2020. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2020. 237 p. ISBN 9789280532012
3. What do China's high patent numbers really mean? [online]. == A Centre for International Governance Innovation honlapja. Articles aloldal. Waterloo, Canada: Centre for International Governance Innovation, cop. 2022. Feltöltve: 2021.04.20. Hozzáférhető: <https://www.cigionline.org/articles/what-do-chinas-high-patent-numbers-really-mean> [Megtekintve: 2020.06.09.]
4. WHERRY, Timothy Lee. Patent searching for librarians and inventors. Chicago, American Library Association, 1995. 89 p. ISBN 9780838906415
5. WHERRY, Timothy Lee. Intellectual property: Everything the digital-age librarian needs to know. Chicago: American Library Association, 2008. 141 p. ISBN 9780838909485
6. "A patent is contract between society and an inventor. In the interest of spurring innovation, society agrees to protect the inventor's control over an invention, and in return the inventor must publicly disclose the details of the invention. The information made available thus potentially spurs further innovation." A szerzők fordítása; Forrás: WHERRY, Timothy Lee. Intellectual Property: Everything the Digital-Age Librarian Needs to Know. Chicago: American Library Association, 2008. p. 10. ISBN 9780838909485
7. Iparjogvédelmi oltalmi formák [online]. == A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala honlapja. Tájékoztatás aloldal. Budapest: Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, cop. 1996–2022. Hozzáférhető: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/mivel-fordulhatok-a-hivatalhoz/tajekoztatasi/iparjogvedelmi-oltalmi-formak> [Megtekintve: 2020.06.09.]
8. 1991. évi XXXVIII. törvény a használati minták oltalmáról. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100038.tv> [Megtekintve: 2020.06.09.]
9. WIPO Reformált NSZO [online]. == A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala honlapja. Statistical NSZO aloldal. Budapest: Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, cop. 1996–2022. Hozzáférhető: <http://classifications.mszh.hu/ipc> [Megtekintve: 2020.06.09.]
10. A Szellemi Tulajdon Világszervezete honlapja: WIPO PATENTSCOPE Database. Geneva: World Intellectual Property Organization. Hozzáférhető: <https://patentscope.wipo.int> [Megtekintve: 2020.06.09.] Megjegyzés: "The World Intellectual Property Organization (WIPO) bears no responsibility for the integrity or accuracy of the data contained herein, in particular due, but not limited, to any deletion, manipulation, or reformatting of data that may have occurred beyond its control." – „A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) nem vállal felelősséget az itt szereplő adatok integritásáért és pontosságáért, különösen, de nem kizárólagosan, ha törölték, manipulálták vagy újraformázták az adatokat a szervezet ellenőrzésén kívül.” (Ford.: a szerzők.)
11. Egyszerű keresés [online]. == A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala honlapja. Elektronikus kutatás aloldal. Budapest: Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, cop. 1996–2022. Hozzáférhető: <http://epub.hpo.hu/e-kutatas/?lang=HU> [Megtekintve: 2020.06.09.]
12. Az Európai Szabadalmi Hivatal honlapja. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com> [Megtekintve: 2020.06.09.]
13. Simple search [online]. == A Szellemi Tulajdon Világszervezete honlapja: WIPO PATENTSCOPE Database. Search aloldal. Geneva: World Intellectual Property Organization. Hozzáférhető: <https://patentscope.wipo.int/search/en/search.jsf> [Megtekintve: 2020.06.09.] Megjegyzés: "The World Intellectual Property Organization (WIPO) bears no responsibility for the integrity or accuracy of the data contained herein, in particular due, but not limited, to any deletion, manipulation, or reformatting of data that may have occurred beyond its control." – „A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) nem vállal felelősséget az itt szereplő adatok integritásáért és pontosságáért, különösen, de nem kizárólagosan, ha törölték, manipulálták vagy újraformázták az adatokat a szervezet ellenőrzésén kívül.” (Ford.: a szerzők.)
14. CN111950364A Sub-library face recognition system and method for ten-million-level base library. [Benyújt. Jiangsu Kejing Intelligent Tech Co. Ltd.]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/073340362/publication/CN111950364A?q=CN111950364A> [Megtekintve: 2020.04.10.]
15. CN211180987U Library network anti-theft system. [Benyújt. Jiangsu Kejing Intelligent Tech Co. Ltd.]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/071804935/publication/CN211180987U?q=CN211180987U> [Megtekintve: 2020.04.10.]
16. CN111028570A Intelligent reading library. [Benyújt. Univ. Chengdu Normal]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/070214497/publication/CN111028570A?q=CN111028570A> [Megtekintve: 2020.04.10.]

17. CN111292486A Library informatization service equipment. [Benyújt. Univ. Ankang]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/071023729/publication/CN111292486A?q=CN111292486A> [Megtekintve: 2020.04.10.]
18. CN111873886A Library mobile service vehicle. [Benyújt. Tangshan Yate Special Vehicles Co. Ltd.]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/073199839/publication/CN111873886A?q=CN111873886A> [Megtekintve: 2020.04.20.]
19. CN210777226U Electronic reading device for library. [Benyújt. Univ. Chongqing Three Gorges]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/071056960/publication/CN210777226U?q=CN210777226U> [Megtekintve: 2020.04.12.]
20. CN109658590A Intelligent library Internet-of-things system. [Benyújt. Univ. Zaozhuang]: Espacenet, 2019 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/066113935/publication/CN109658590A?q=CN109658590A> [Megtekintve: 2020.04.12.]
21. CN210612031U Library bookshelf wiping device. [Benyújt. Jiangsu Kejing Intelligent Tech Co. Ltd.]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/070752977/publication/CN210612031U?q=CN210612031U> [Megtekintve: 2020.04.13.]
22. CN109805830A Intelligent bookshelf cleaning device for library. [Benyújt. Henan Polytechnic Inst.]: Espacenet, 2019 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/066607450/publication/CN109805830A?q=CN109805830A> [Megtekintve: 2020.04.13.]
23. CN110936347A Book placing auxiliary robot used for library. [Benyújt. Wenzhou Xinlan Intelligent Tech Co. Ltd.]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/069912179/publication/CN110936347A?q=CN110936347A> [Megtekintve: 2020.04.18.]
24. CN109079822A Middle-end robot for library. [Benyújt. Univ. Jiangnan]: Espacenet, 2018 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/064842926/publication/CN109079822A?q=CN109079822A> [Megtekintve: 2020.04.18.]
25. CN211149593U Library management robot. [Benyújt. Univ. Hohai]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/071753099/publication/CN211149593U?q=CN211149593U> [Megtekintve: 2020.04.18.]
26. CN211639891U Library management robot. [Benyújt. Univ. Qufu Normal]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/072685446/publication/CN211639891U?q=CN211639891U> [Megtekintve: 2020.04.20.]
27. CN211577739U Multifunctional device for library. [Benyújt. Univ. Inner Mongolia Agri]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/072527008/publication/CN211577739U?q=CN211577739U> [Megtekintve: 2020.04.20.]
28. CN109318955A Book carrying cart for library. [Benyújt. Jiangsu Xuran Information Tech Co. Ltd.]: Espacenet, 2019 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/065264711/publication/CN109318955A?q=CN109318955A> [Megtekintve: 2020.04.20.]
29. CN110840102A Dustproof bookshelf for library. [Benyújt. Jiangxi Bailian Steel Prod. Co. Ltd.]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/069608125/publication/CN110840102A?q=CN110840102AU> [Megtekintve: 2020.04.20.]
30. CN109247719A Fireproof bookshelf for libraries. [Benyújt. Jiangsu Xuran Information Tech Co. Ltd.]: Espacenet, 2019 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/065047162/publication/CN109247719A?q=CN109247719A> [Megtekintve: 2020.04.20.]
31. CN109043877A Library bookshelf. [Benyújt. Jiangsu Tianze Education Consultation Co. Ltd.]: Espacenet, 2019 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/064760452/publication/CN109043877A?q=CN109043877A> [Megtekintve: 2020.04.20.]
32. US10531736B1 Bookshelf for easy withdrawal of books. [Benyújt. Kang Seungho]: Espacenet, 2020 [online]. == Espacenet adatbázis. München: European Patent Organisation, 1973–. Hozzáférhető: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/069140989/publication/US10531736B1?q=US10531736B1> [Megtekintve: 2022.03.31.]

(Beérkezett: 2021. szeptember 30.)

A webarchívumokra irányuló kutatási tevékenységek a WARCnet projekt tükrében – Az első két év

NÉMETH Márton

Az alábbi áttekintés a „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” című online konferencián elhangzott előadás bővített változata, kiegészítve a 2022. év első felének történéseivel.

Bevezetés

A következőkben bemutatom a webarchívumok tudományos célú felhasználására irányuló *WARCnet* projekt főbb célkitűzéseit, az eddig lezajlott munkaértekezletek tanulságait, továbbá szót ejtek az egyes munkacsoportok tevékenységeiről, céljairól, csakúgy, mint a Covid19-járvánnyal kapcsolatos nemzeti webarchiválási gyakorlatokat ismertető publikációkról.

A tárgyalt témakörökben a projekt honlapján (<https://warcnet.eu>) találhatóak részletesebb információk.

A WARCnet projekt célja és felépítése

Az elgondolás *Niels Brügger*nek, az Aarhusi Egyetem professzorának a fejében született meg, aki a Dán Kutatási Tanácshoz nyújtott be pályázatot egy olyan kutatási hálózat megalkotásáról, amely segít értelmezni a nemzeti és nemzetközi felső szintű webdoménokból archivált anyag felépítését, rétegzettségét, történetét, tartalmi összefüggéseit (ilyenek például a *.hu* vagy a *.com* tartományok). Számos fontos társadalmi krízis, konfliktus, vitatéma tanulmányozásához elengedhetetlenek a webes források, így a hálózat a digitális kulturális örökség fontos szeletét jelentő globális társadalmi események európai szintű webes lenyomatát is igyekszik feltárni.

A sikeres pályázatot követően 2020-ban elindult projekt fő célja, hogy lehetővé tegye a webarchívumokban tárolt anyagokban rejlő összefüggések és a web történetére vonatkozó kutatások sok szempontú vizsgálatát (pl. kommunikáció- és médiatudományi, történettudományi, digitális bölcsészeti nézőpontokból). Egy webarchívum a nagy mennyiségű adatok tárházaként értelmezhető, melyre adatbányászati és adatvizualizációs tevékenységek építhetők. Tekinthetünk rá úgy is, mint modern digitális hiteles helyre, melynek forrásai jogviták esetén bizonyítékként szolgálhatnak. Sokszínű felhasználási lehetőségek nyílnak tehát, számos interdiszciplináris kapcsolódási ponttal. Az 1990-es évektől a számítógépes világháló fokozatosan a társadalmi kommunikáció, a tudásátadás, illetve tágabb értelemben a közélet megkerülhetetlen médiumává lett, természetéből adódóan a nemzetközi térben. Az itt zajló diskurzusok szinte egy pillanat alatt a múlt részévé válnak; ezek feltárása, elemzése nagyon fontos kutatási tevékenységként jelenhet meg. Az *Internet Archive*, illetve a nemzeti könyvtárak és levéltárak évtizedek óta gyűjtik a webes múlt fontos emlékeit. A webarchívumok kutatása azonban számos esetben speciális kompetenciákat igényel, és messze nem olyan triviális, mint a hagyományos levéltári vagy könyvtári kutatási tevékenység. A webarchívumok fontosságát általában alábecsülik kutatási szempontból, és miután a nemzeti szintű webes kutatási háttér mindenütt nagyon korlátozott mértékű Európában, ezért felvetődött egy olyan hálózat létrehozása, melynek segítségével egymásra találhatnak a szakemberek, és az erőforrások hatékony felhasználásával közös és magas színvonalú munkát folytathatnak. Így talán sikerül elérni azt a kritikus tömeget, melynek révén a webarchívumokra irányuló kutatások széles körű létjogosultságot nyernek.

A WARCnet projekt közös platformot nyújt a webarchívumokban tárolt anyag kutatóinak és a gyűjtemények működtetésében főszerepet játszó közgyűjteményi szakembereknek és informatikusoknak. A tevékenységeket hárman irányítják: Niels Brügger professzor, kommunikációkutató, *Valerie Schafer*, a Luxemburgi Egyetem professzora, aki jelenkori európai történelemmel foglalkozik, és *Jane Winters*, a Londoni Egyetem (*University of London*) digitális bölcsész professzora. A csapatban dolgoznak egyéni kutatók Dániából, Hollandiából, Izraelből, Luxemburgból, Németországból, Nagy-Britanniából, emellett tagjai a nemzeti könyvtári webarchívumok (holland, belga, dán, angol, luxemburgi, francia, valamint

az Országos Széchényi Könyvtár) illetve a nemzetközi internet-archiválásért felelős konzorcium (*International Internet Preservation Consortium*, IIPC) is. A finanszírozási háttérrel a Dán Kutatási Tanács biztosítja, a koordinátori szerepet a webtörténetírás atyjának is tekinthető Niels Brügger professzor látja el. Sajnos, a koronavírus-járvány következtében alig sikerült személyes részvételen alapuló találkozók tartani, melyekből eredetileg évente legalább kettőt terveztek a projekt időtartama alatt (döntően a Londoni, a Luxemburgi és a dán Aarhusi Egyetem szervezésében). Fontos cél lett volna az egymás intézményi, illetve kutatási tevékenységének jobb megismerését szolgáló, néhány napos tanulmányutak megszervezése is, amely a mostani helyzetben szintén háttérbe szorult. A projekt időtartamát azonban sikerült kitolni az eredetileg tervezett 2020–2021-es periódustól egészen 2023 tavaszáig. A munka természetesen a járványügyi korlátozások ideje alatt is zajlott, számos tevékenységet az online térben is hatékonyan lehetett végezni.

A projekt működésének három legfontosabb fóruma:

- az operatív irányítást végző szűk testület,
- a plenáris munkaértekezletek, illetve
- a szekciókban (ld. részletesen lentebb) folyó tevékenységek.

A *projektirányító bizottságot* a hálózat tagjai választották meg az első értekezleten 2020. május elején. A bizottság hattagú, a három, a hálózatot irányító professzor mellett egy fiatal kutató (*Sophie Gebeil*, Franciaország), egy informatikus (*Ulrich Karstorf Have*, Dánia), illetve egy webarchívumban dolgozó szakember (*Kees Teszelszky*, Hollandia) is bekerült a testületbe. A fő projektkoordinátor, Niels Brügger munkáját ezenfelül két diákasszisztens segíti az Aarhusi Egyetemen. A rövid tanulmányutakra vonatkozó kérvények elbírálásával külön bizottság foglalkozik.

A projekt első szakaszában a tevékenységek az egyes munkacsoportok keretein belül, illetve a munkaértekezleteken zajlottak. Nagy hangsúly helyeződött a *WARCnet Papers* sorozatban megjelent publikációk előkészítésére is. A projekt második szakaszában az elért eredmények összegzése, illetve azok könyv formájában történő megjelentetése áll a középpontban. A *munkaértekezleteken* az általános projektmenedzsment-teendők elvégzése mellett a szekciók beszámolnak a folyamatban lévő tevékenységekről, az elért eredményekről. Ezek az alkalmak teret adnak átfogóbb, a webarchiválást esetleg csak érintő témáknak és olyan előadásoknak is, melyek új kutatási irányo-

kat alapozhatnak meg. Előzetes regisztrációt követően minden értekezleten ingyenesen részt vehetnek (tanácskozási joggal) nem projekttag érdeklődők is. Közülük sokan – mint e sorok írója is, aki a második (online) értekezleten kapcsolódott be a munkába – a projekt tagjává is válhattak. A tagok számára a személyes értekezleteken való részvétel ingyenes, a szállásköltség is biztosítva van. A 2021 őszen Aarhusban tartott hibrid értekezletet követően 2022-ben, a járvány múltával egy nyári, londoni találkozási kör került sor. A záróértekezletet – amelynek időpontját még a projekt időtartamának meghosszabbítása előtt jelölték ki – idén ősszel, Aarhusban rendezik majd meg. A későbbiekben az eredményeket összegző kötetben fognak intenzíven dolgozni a projekt tagjai, online konzultációk keretében.

A munkacsoportok ismertetése

A WARCnet hat szekciója különféle szakmai témák köré szerveződik, munkájuk pedig szervesen kapcsolódik egymáshoz. Az *egyes számú szekció* egyrészt nemzeti és nemzetközi doméneket (webtereket) vizsgál (webhelyek száma, mérete, multimédia elemek használata, a hiperlinkekkel összefogott hálózat sajátosságai), másrészt a felhasználókra összpontosít (milyen jellemzőik vannak, és milyen webhelyeket látogatnak), harmadrészt pedig a globális közösségi hálózatok működését és társadalmi hatásait elemzi. Az első fő cél a fenti témakörökre vonatkozó szakirodalmi bázis összegyűjtése volt. Ezt követően jelenleg egy olyan útmutató megalkotásán dolgozunk, amely segíthet meghatározni a nemzeti webterek fogalmát, valamint a webhelyek leírásának módszertanát, a különböző webarchívumok összehasonlíthatóságának szempontjait és olyan kisebb korpuszok megalkotásának eszközeit, melyek modellezni tudják egy-egy nemzeti webtér működését.

A *második munkacsoport* a különféle kiemelt események webes megjelenésére és az ebből adódó kutatási, elemzési lehetőségekre fókuszál. Két fő kategória alakult ki: az egyik az előre nem látható történések csoportja (terrortámadások, természeti katasztrófák, menekültválság, Covid19-járvány), a másik az előre tervezhető kiemelt nemzetközi események kategóriája (pl. európai parlamenti választások, olimpiák). Az első lépés itt is a szakirodalmi bázis felmérése volt. Az első és a második munkacsoport tevékenysége szorosan összefügg, mivel az események webes megjelenése a nemzeti webterek elemzése során is értelmezhető. A vizsgálatok tárgyául szolgáló any-

got döntően az IIPC keretében állítják elő, ahol szintén külön munkacsoport gondozza az eseményalapú mentéseket. A létrejövő nemzetközi gyűjteményekre támaszkodva különféle adatbányászati, adatelemzési, adatvizualizációs kutatásokat terveznek. A csoport munkájában az eddigi legfontosabb hozzáadott érték tematikus interjúk készítése volt a Covid19-járvány kapcsán végzett webarchiválási tevékenységekről az érintett közgyűjtemények képviselőivel. (Erre a későbbiekben külön fejezetben térek ki.)

A *harmadik szekció* a webarchiválással összefüggő módszertani teendőkre összpontosít. Utaltunk már arra, hogy a webarchívumban tárolt anyag jellegében is eltér más digitális könyvtári gyűjteményektől, ebből adódóan speciális eszközök, módszerek keltenek a feltáráshoz és tudományos vizsgálatához. A munkacsoport fő profilja tehát a rendelkezésre álló gyűjteményfejlesztési, gyűjteménykezelési és kutatási módszertani háttér és eszköztár felmérése, elemzése, tesztelése, illetve a különféle igényeknek megfelelő testreszabási lehetőségek meghatározása. A másik fő cél – a meglévő bázisra alapozva – igény szerinti új módszerek, eszközök, eljárások fejlesztése annak érdekében, hogy támogassák a webarchiválás tudományos célú hasznosítását, valamint az ezzel összefüggő gyűjteménykezelési és -fejlesztési tevékenységeket. Az ennek eredményeként születő nyílt forráskódú szoftvereszközöket a *GitHub*on, illetve egyéb hasonló platformokon kívánják közzétenni, az új eszközöket és a kapcsolódó módszertani elképzeléseket pedig workshopok és *hackathon*ok segítségével próbálják népszerűsíteni. A harmadik munkacsoport tehát egyfajta gyakorlati háttérrel nyújt az első két csoportban folyó tevékenységek hatékonyabb elvégzéséhez.

A *negyedik munkacsoport* a webarchiválás során létrejövő és a kutatás során használható adattömeg kezelésére koncentrál. Ez a kutatási adatok kezelésének egy speciális ága, amelyhez a közgyűjteményi szakembereknek és a kutatóknak együtt kell működniük az adattömegek előállítására és elemzésére terén. Ez a tevékenység még nemzeti keretek között is gyerekcipőben jár, nemzetközi szinten pedig eddig nem is nagyon foglalkozott vele semmilyen szereplő. A munkacsoport egyik kiemelt feladata egy olyan átfogó felmérés elkészítése, amely áttekinti az adatok kezelésének és megosztásának jogi és technikai követelményeit az egyes nemzeti webarchívumi környezetekben, választ keresve arra, hogy a kutatók nemzetközi szinten hogyan tudnának hozzáférni az egyes gyűjteményekben tárolt adatokhoz. A legálisan

beszerezhető adatkészletekből összeálló korpusz segítségével pedig egy kísérleti projektet szeretnének futtatni, amely az adatkészlet kutatásában rejlő lehetőségeket demonstrálná. Az egyes európai nemzeti könyvtárak számára kulcsfontosságú az az összehasonlító-elemző munka, melyet a projekt keretében végeznek, hiszen így egy egységes platformon átláthatóvá válnak egymás gyakorlatai, és európai szinten is javaslatokat lehet megfogalmazni a hatékonyabb adatkezelés jogi és technikai kereteinek biztosítására. A negyedik munkacsoportban zajló munka szervesen kapcsolódik az első kettőben folyó kutatási-elemzési tevékenységhez, emellett a harmadik munkacsoport kutatási-fejlesztési eredményei is hozzá tudnak járulni az adatok kezelésének előmozdításához.

A WARCnet projekt eredetileg a fentebb vázolt négy szekciót foglalta magában, időközben azonban a felmerült igényekre válaszul két újabb csoport is létrejött.

Az *ötödik szekció* voltaképpen a negyedik által lefedett kutatásiadat-kezelés egy speciális összetevőjével foglalkozik: a webarchívumokból származó kutatási adatok megosztásával. Jelenleg nem állnak rendelkezésre szabványos megoldások arra, miként lehetne a különféle adatkészleteket a kutatók számára megfelelő módon megosztani szabványos alkalmazásfejlesztési felületeken (API-kon) keresztül, közös adatkezelést valósítva meg máshonnan származó forrásokkal. Másképpen megfogalmazva: a webarchívumokból származó adatokat szemantikusweb-kompatibilis formában kellene publikálni, a nyílt adatkészleteket pedig a kapcsolt nyílt adatok (*linked open data*) univerzumának részévé kellene tenni. Egy közös adatkezelési nyelvre van tehát szükség, amely egyaránt szolgálja a közgyűjtemények és a kutatói közösség igényeit. Ennek érdekében első lépésként fel kell mérni a webarchívumokban jelenleg alkalmazott adatformátumokat és azok felhasználási lehetőségeit. Második lépésként el kell készíteni egy egységes leírást a webarchiváló intézmények és a kutatók által használható adatformátumokról, azok alkalmazási lehetőségeinek részletezésével együtt (*Web Archiving Codebook*). Nyitott kérdés, hogy felállítható-e egy mindenki által használandó egységes adatformátum, vagy a különféle, már rendelkezésre álló formátumok interoperabilitására kellene helyezni a hangsúlyt. Az elkészült leírás alkalmazhatóságát a gyakorlatban is tesztelni kell, az első két munkacsoportban zajló kutatási tevékenység keretei között.

A *hatodik munkacsoport* arra összpontosít, hogy biztosítható legyen a kutatási hálózat hosszabb távon

történő fenntarthatósága a WARCnet projekt időtartamának vége után is. Ennek érdekében felméri a különböző európai uniós pályázati lehetőségeket, illetve az egyes nemzeti és nemzetközi kutatási hálózatokba történő bekapcsolódás formáit.

A projekt keretében zajló munka 2021 végétől 2022 közepéig

A 2021 novemberében lezajlott munkaértekezleten érdekes *keynote* előadást hallgathattunk meg a távol-keleti internet történetéről, fejlődési trendjeiről. Ennek kapcsán felvetődött a kérdés, hogy az összehasonlító vizsgálatok milyen formában, illetve milyen keretek között terjeszthetők ki globális méretekre. Önálló kerekasztal-beszélgetés foglalkozott azzal, hogy miként lehet a digitális megőrzésről gondoskodni azokban az országokban, ahol még nem létezik webarchívum, vagy ahol most tartanak az első lépéseknél ezen a téren.

A negyedik szekcióban zajló munka során sok szó esett a szerzői jogi, illetve adatvédelmi dilemmákról és jó gyakorlatokról is a webarchívumokhoz való hozzáféréssel összefüggésben.

Az első, a harmadik és az ötödik munkacsoportban fontos kérdésként vetődött fel, hogy miként lehetne becsatornázni a kutatói igényeket a webarchívumok szolgáltatási környezetébe, illetve hogyan lehet azokat egyáltalán megfogalmazni, továbbá milyen adatformátum és szoftveres eszköztár szükséges a kutatásokhoz. Hogyan lehetne megteremteni egyfajta átlátható, közös alapokkal bíró szolgáltatási és adatformátum-környezetet a kutatók számára, amely egységes bázist biztosít az egyes nemzeti webarchívumokban zajló vizsgálódásokhoz? Az is szóba került, hogy a kutatási igények megfogalmazásával miképpen lehet támogatni az új webarchívumok indítását (elsősorban kutatóintézeti, felsőoktatási környezetben), ahol a gyűjtőkört és az archiválási módszereket is a specifikus kutatási igényekhez lehet igazítani. A WARCnet hálózat tagjai szerint általában nagyobb figyelmet kellene fordítani a webarchiválás különféle vonatkozásainak a felsőoktatás kereteibe történő beágyazására, oktatási és kutatási szempontból egyaránt.

A munkaértekezleten bemutatták az eseményalapú adatelemzési munka első eredményeit is a Covid19-gyűjteménnyel összefüggésben. Elkezdték leválogatni, hogy a felső szintű domének szerinti eloszlásban honnan és mennyi adatot sikerült begyűjteni, továbbá vizsgálják, hogy az egyes nemzeti webterekről archivált anyagoknak milyen sajátosságai vannak,

milyen eltéréseket lehet tapasztalni az összetételt és a tartalmi jellemzőket tekintve, továbbá melyek voltak azok a főbb kulcsszavak, témakörök, melyek az archivált webtartalomban megjelentek, végezetül milyen összetételű az anyag általában, illetve a nemzeti webterek szintjén a webhelyek típusa szerint. A tartalomelemzésben rejlő lehetőségek érzékeltetésére külön *datathont* is szerveztek.

Niels Brügger és csapata a Dán Nemzeti Könyvtár webarchívumának 2006–2016 közötti anyagára alapozva olyan tartalomelemzésbe fogott, amelynek során felméri, hogy melyek voltak a főbb témák a dán webtérben, és ezek hogyan változtak az idők során. Itt több milliónyi kulcsszó leválogatásáról és elemzéséről van szó, amihez a megfelelő erejű informatikai infrastruktúrát csak a közelmúltban sikerült felállítani.

A harmadik szekció tagjai egy 28 kérdésből álló kérdőívet szerkesztettek, elsősorban kutatók számára, bár végül a válaszadók kétharmada közgyűteményi szakember volt. Arra voltak kíváncsiak, hogy milyen eszköztárral és szakmai kompetenciákkal bírnak a webarchiválás terén, és milyen igényeket tudnának megfogalmazni a területhez kötődően. A részletes eredmények későbbre várhatók, sajnos a 2022. júniusi londoni értekezleten sem tették még közzé azokat. Egy külön előadás foglalkozott a webarchiválás, illetve az arra irányuló kutatások etikai dimenziójával. Fontos kérdés, hogy már a gyűjtőkör meghatározásakor ki kell-e szűrni bizonyos típusú (pl. pornográf, gyűlöletkeltő) tartalmakat, vagy próbáljuk ezeket – akár célzott tematikus gyűjteményekben – közreadni a kutatók számára. Két fő szempont áll szemben egymással. Az egyik, hogy etikailag megkérdőjelezhető, illetve illegális tartalmakat begyűjthet-e legálisan egy webarchívum. Másrészt fontos kutatói alapállás, hogy előbb mindent be kell gyűjteni, hogy utána fel lehessen tenni a megfelelő tudományos kérdéseket. Ha eleve kizárjuk ezeket a típusú anyagokat, a jövőben sem lesznek már vizsgálhatók.

A munkaértekezlet színes mozzanata volt a Kees Teszelszky által szervezett *Twitter*-kihívás, amelyben az egyes résztvevők által gondozott vagy kutatót archivált tartalmakat lehetett közzétenni különböző témákban, majd ezek közül a zsűri győztest hirdetett, jelképes nyereményekért.

A projekt lényeges eredménye a *WARCnet Papers* sorozat, mely a kutatómunka során született eredmények gyors publikálására ad lehetőséget. A sorozat első darabjai 2020 tavaszán jelentek meg, és elsősorban a webarchiválással kapcsolatos kutatások pers-

pektíváinak felvillantásával foglalkoztak. 2021-ben Niels Brügger összefoglalót készített a projekt első évének munkájáról. A publikációk magvát a Covid19-járvánnyal kapcsolatos webarchiválási tevékenységet feltáró interjúk adják.

A 2022. június 13–15. között zajlott munkaértekezletre a Londoni Egyetem patinás főépületében, a *Senate House*-ban került sor. Az értekezleten a fő hangsúly a WARCnet keretében zajló különféle kutatási irányokat, eredményeket összegző kötet fejezetszerkezetének egyeztetésén, a főbb témakörök bemutatásán volt. Jómagam két fejezet összeállításában veszek részt. Az egyikben *Kalcsó Gyula* kollégámmal együtt az orosz–ukrán háború kapcsán létrehozott gyűjtemények szövegkorpuszain folytatott szövegelemzési-adatvizualizációs kutatási tevékenységekről számolunk majd be, ennek alapjait rövid előadás keretében az értekezleten is ismertettem. A másik téma a webarchiválás megjelenése különféle felsőoktatási képzési programok keretei között. Ezzel összefüggésben a hálózat tagjainak segítségével szeretném felmérni a meglévő jó gyakorlatokat, jövőbeli lehetőségeket.

Rövid áttekintés hangzott el arról, hogy az ötödik munkacsoport keretében összeállítás alatt áll egy szójegyzék, melynek legfőbb célja, hogy a webarchiválással kapcsolatos kifejezéseknek szabatos meghatározást adjon, illetve biztosítsa azt, hogy a kutatói közösség tagjai ugyanazt értsék a különböző fogalmak alatt.

A bevezető jellegű *keynote* előadások azzal foglalkoztak, hogy az irodalomtudomány területén az archivált webes tartalomnak milyen szeleteit és miképpen lehet kutatási célból használni. *Sandra Folie*, a Bécsi Egyetem oktatója az ún. *chick-lit* mint irodalmi műfaj, illetve az arról szóló webes diskurzus útját követte végig az *Internet Archive* által elérhető forrásokból a web kezdeteiig visszanyúlva.

Saskia Huc-Hepher, a Westminsteri Egyetem professzora a brit webarchívumot tanulmányozva kutat olyan értelmezések után, melyek speciális társadalmi csoportok irodalmi tevékenységét és az arról zajló diskurzust tárják fel az archívumból leszűrt mikrogyűjtemények révén. Ily módon rejtett összefüggésekre hívja fel a figyelmet például a londoni franciaajkú nők blogjaival kapcsolatban, melyek támogatják az egyes társadalmi csoportokról szóló tudásunkat, s teljesebb képet kapunk az ebben a társadalmi szegmensben zajló diskurzusokról is.

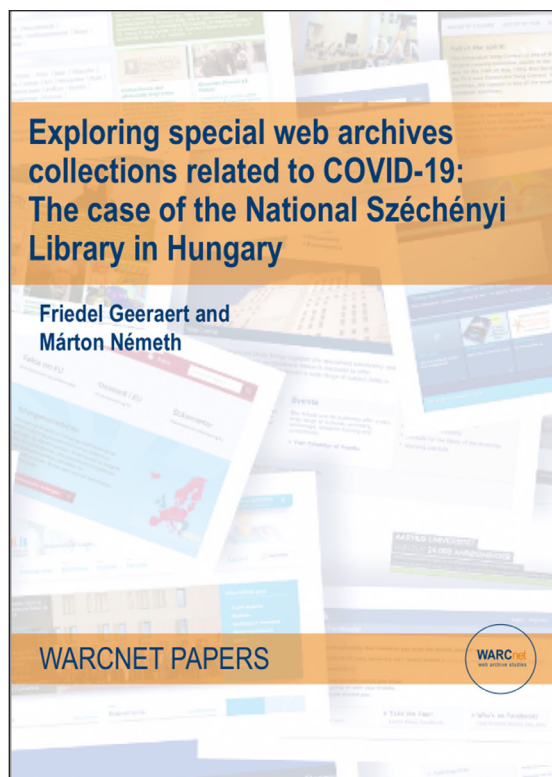
Az értekezlet különlegessége volt a *Tools Bazar* címmel megrendezett szoftverbemutató, melynek révén számos PhD-hallgató, egyetemi szoftverfejlesztő-kutató mutatott be fejlesztés alatt álló, webarchiválást segítő szoftvereket. (Pl. egy webarchívumok lekérdezését és az archívumban való kutatást segítő megoldás, egy Twitter-archiváló és -elemző szoftver, egy archivált weboldalakkal strukturált metaadatokat kinyerni képes megoldás, illetve egy automatizált böngészést és archiválást segítő program.)

A Covid19-járvánnyal kapcsolatos webarchiválási tevékenység nemzeti gyakorlatainak összehasonlító feltárása interjúk révén

A projekt első szakaszának egyik leglátványosabb eredménye annak a publikációs sorozatnak az elkészítése volt a *WARCnet Papers* keretein belül, amely az egyes nemzeti webarchívumok – köztük a magyar – munkatársaival készített, azonos szerkezetű interjúk segítségével tárja fel a Covid19-járvánnyal kapcsolatos webarchiválási tevékenységek részleteit, illetve teszi egymással összehasonlíthatóvá a tematikus archiválási gyakorlatokat (1. ábra). A koncepció a második munkacsoportban született meg egy kérdéssor összeállításával, majd kijelölték az interjúkészítőket, és ezt követően 2020 elejétől elkezdtek megkeresni az egyes nemzeti könyvtárakat. Mára a Francia Audiovizuális Archívum, illetve az amerikai Kongresszusi Könyvtár gyakorlatát és tapasztalatait is feltárták az interjúknak köszönhetően. A későbbiekben az anyag kutatási korpuszként is szolgálhat például ahhoz, hogy össze lehessen hasonlítani a szóhasználatot, vagy szógyakorlati vizsgálatokat lehessen végezni az interjúkon. Ez egy igen úttörő vállalkozás, hiszen bár már régebb óta zajlanak közös tematikus gyűjtések az IIPC keretein belül, ezek hátterét, az egyes nemzeti gyakorlatok számbavételét és összehasonlítását korábban még nem végezték el.

Zárszó

Jelen összefoglaló áttekintést nyújt a WARCnet projekt felépítéséről, illetve az első két év tevékenységeiről és eredményeiről. A munka több irányban, nagy lendülettel zajlik tovább. Reményeim szerint a projekt lezárultával mérleget lehet majd vonni arról, miképpen sikerült nemzetközi szinten intézményesíteni a webarchívumokra irányuló, illetve az archivált webes anyagot forrásként használó kutatásokat, és teljes összkép rajzolható majd fel a projekt eredményeiről.

1. ábra

A magyar webarchívum gyakorlatáról készült interjú kötetének címlapja

Felhasznált irodalom

BRÜGGER, Niels. The WARCnet network: The first year [elektronikus dok.]. Aarhus: WARCnet, 2021. 12 p. (WARCnet Papers, ISSN 2597-0615). ISBN 978-87-94108-03-4. Hozzáférhető: https://cc.au.dk/fileadmin/user_upload/WARCnet/Bru_gger_The_first_year.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]

GEERAERT, Friedel – NÉMETH Márton. Exploring special web archives collections related to COVID-19: The case of the National Széchényi Library in Hungary [elektronikus dok.]. Aarhus: WARCnet, 2020. 11 p. (WARCnet Papers, ISSN 2597-0615). ISBN 978-87-94108-03-4. Hozzáférhető: https://cc.au.dk/fileadmin/user_upload/WARCnet/Geeraert_et_al_COVID-19_Hungary.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]

NÉMETH Márton. Webarchívum mint a tudományos kutatások tárgya [online]. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 67. (2020) 12., p. 757–765. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12804> [Megtekintve: 2022.07.25.]

(Beérkezett: 2022. július 27.)

Regionális webarchívum-hálózat létrehozása – Együttműködés kialakítása a megyei könyvtárakkal

VISKY Ákos László

Az írás a 2021-es „404 Not Found – Ki őrizi meg az internetet?” konferencia és workshopon¹ elhangzott előadás szerkesztett változata.

Bevezető – Éves „külsőkapcsolati” feladatlista

Amikor 2021 elején összeállítottunk az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Webarchiválási Osztályának éves feladatlistáját, a „külsőkapcsolatok” tekintetében három célt tűztünk ki magunk elé:

1. Megkeresni a környező országok webarchívumait, és kezdeményezni egyfajta együttműködés kialakítását, ennek keretében az archívumok összekapcsolását és a közös keresés létrehozását – ezért a workshop első napjára² meghívtuk a környező országok közgyűjteményi webarchiválással foglalkozó szakértőit is.
2. Felvenni a kapcsolatot az egyetemi és kutatói szférával közös projektek létrehozása céljából, illetve annak érdekében, hogy a webarchiválás is bekerüljön a könyvtárosképzés tananyagába. Közös projektek még nem indultak, de már több

„alapozó” beszélgetés lezajlott. Egy bemutatkozó óra nyomán gyakorlatra fogadtunk egy egyetemi hallgatót, illetve a workshopon két digitális bölcsészeti műhely képviselői³ is előadást tartottak.

3. Végül, de nem utolsósorban kitűztük, hogy együttműködést kezdeményezünk elsőként a megyei hatókörű könyvtárakkal, egyfajta regionális webarchívum-hálózat létrehozása és bizonyos feladatok megosztása céljából. E törekvés részleteinek ismertetése előtt tegyünk egy rövid kitérőt az együttműködés fontosságának és sokrétűségének érzékeltetésére!

Egy repülőgép-hordozó harccsoport

A II. világháború alatt a tengeri hadviselésben is lezajlott a paradigmaváltás. Addig az erős páncélvédelemmel és nagy tüzérvél ellátott csatahajók

jelentették a flotta gerincét, de a háború alatt ezt a szerepet hirtelen a repülőgép-hordozók vették át, és viszik azóta is. Az azonban nem változott, hogy ezek a fő csapásmérő egységek különböző rendeltetésű hajókból álló kötelékben tudnak igazán hatékonyan működni, pedig laikusként gondolhatnánk arra, hogy azon a több foci pályányi fedélzeten elférhetne minden fegyver... Mellesleg így is lenne, de vannak egyéb szempontok is. Például nem szükséges mindig a maximális tüzerőt alkalmazni, hanem elég csak mindig a célhoz megfelelőt (ne ágyúval lőjünk verébre...); hogy több egység nagyobb területet képes lefedni; de a legfontosabb mégis az, hogy a részfeladatok megosztása és diszlokálása fenntartja a működőképeséget a rendszer egyes elemeinek sérülése esetén is, ráadásul több irányba is lehetővé teszi a párhuzamos működést. Emellett természetesen létezik központi irányítás, feladatkoordináció, de az egységek rendszerként kiegészítik egymást, kölcsönösen egymásra vannak utalva, és mindemellett képesek önállóan is feladatot végrehajtani. Félreértés ne essék, az előbb nem az internet működésének lényegét foglaltam össze, hanem egy harccsoportét, bár valószínűleg nem véletlen a hasonlóság.

A webarchiválás „meghonosítása”, ismeretterjesztés

Az OSZK-n belül a webarchívum létrehozására kialakított csoport – ma már osztály – megalakulása óta fontos feladatának tekinti, hogy e tevékenységet megismertessük a könyvtárszakmai és a közgyűjteményi közösséggel. Szorgalmazzuk partnerek bekapcsolódását vagy akár helyi gyűjtemények kialakítását, és ismeretátadással támogatjuk az intézményeket. Természetesen nem az a cél, hogy mások végezzék helyettünk a munkát, hanem az, hogy minél eredményesebben láthassuk el feladatainkat – mi is, és ők is. Folyamatosan látjuk és tapasztaljuk ugyanis, hogy a digitálisan születő kulturális javak megőrzése új kihívások elé állítja a hazai közgyűjteményeket,⁴ mivel az egyedi dokumentumok mellett egyre nagyobb súllyal jelennek meg a webhelyek összetett tartalmai, azonban ezek begyűjtése és tömeges archiválása speciális technológiát és szaktudást igényel.⁵ A feladat fontossága és komplexitása nem engedi, hogy az OSZK-ban működő nemzeti webarchívum más digitális gyűjteményektől elszigetelten működjön, ezért kívánatos célként fogalmazódott meg, hogy a magyar közgyűjtemények, országos és helyi intézmények valamilyen módon kapcsolódni tudjanak ehhez

a kiemelt projekthez, ki-ki hozzáátve a maga tudását a közös cél – a jelen digitális világának megőrzése – érdekében.⁶

Előzmények – Együttműködés KDS-keretben

Az első formális együttműködésre néhány megyei hatókörű könyvtár és az OSZK Webarchívuma között a *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia* (KDS) könyvtári ágában meghatározott tevékenységek megvalósítására (a könyvtári digitalizálás támogatására) 2019-ben kiírt pályázat keretében került sor.⁷ Ennek nem titkolt célja volt, hogy mintául szolgáljon hosszú távú együttműködésekhez olyan intézményekkel, melyek ezt a feladatot felvállalják, és szeretnék beépíteni saját tevékenységeik közé. A projekt keretében megvalósult közös munka lefektette egy lehetséges, minden résztvevő számára hasznos munkamegosztás kereteit, mely ajánlható más közgyűjteményi ágazatok számára is, és amelyet a bővülő tapasztalatok alapján tovább lehet majd finomítani. Erről az együttműködésről a 2020-as workshopon számoltunk be.⁸

Együttműködési megállapodástervezet

A KDS keretében megvalósult együttműködés zárt körű, záros határidővel bíró, ám pénzügyi forrásokat is rendelkezésre bocsátó projekt volt, a továbbiakban azonban önkéntes, hosszú távú és tartós közös munkába szeretnénk bekapcsolni az intézményeket. Az együttműködés formális kereteinek lefektetése céljából az év elején kidolgoztunk egy, a közös munka alapjait meghatározó, intézmények közötti megállapodástervezetet. Ezt *Moldován István*⁹ felvetése nyomán kibővítettük az online közzétett dokumentumokra is – hiszen ezek a „born digital” dokumentumok szintén az „internetes tartalom” körébe tartoznak. A tömeges webarchiválás mellett fontos az online tartalmak egyedi megőrzése is.¹⁰ A partnereink számára ez nem jelent többletfeladatot, mivel a webarchiválási tevékenység során egyébként is felbukkannak ezek az egyedi dokumentumok, így a befektetett munka kétszeresen is hasznosulhat.

Munkamegosztás

Elgondolásunk szerint – bár a webarchiválás új területet és technológiát jelent a közgyűjtemények potenciális feladatai között – a megőrzendő tartalom feltárása és a begyűjtött anyag feldolgozása párhuzamba állítható a hagyományos tevékenységekkel.

A megállapodástervezet alapelve a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés: a partnerek munkáit az OSZK Webarchívum szervezi és fogja össze, a Webarchívum az infrastruktúráját a partnerintézmények szempontjaival összhangban is működteti, míg a partnerek, kihasználva helyi beágyazottságukat, első sorban élőmunka-igényes részfeladatokat vállalnak, az eredményeket pedig mindkét fél felhasználhatja.¹¹ Öt részfeladatot határoztunk meg, amelyek felvállalásával a partnerkönyvtárak kapcsolódni tudnak a Webarchívumban folyó munkához:

1. a gyűjtőkörhöz illeszkedő részgyűjtemény kialakítása és gondozása;¹²
2. minőség-ellenőrzés¹³ e webhelyek vonatkozásában (ahogy a többi pont esetében is);
3. metaadatok;¹⁴
4. közreműködés a nyilvános szolgáltatáshoz szükséges engedélyeztetési folyamatban¹⁵; és végül
5. kisebb, nem hardverigényes, inkább élőmunkát igénylő archiválási feladatok végzése (például web2-es tartalmak mentése).¹⁶

Külön pontként nem szerepel, de a lehetséges partnerekkel folytatott beszélgetések során hangsúlyt kapott, hogy kiemelt figyelmet célszerű fordítaniuk

a saját intézményük webtartalmainak gondozására, azok archiválásbarát kialakítására és megőrzésére.

Regionális gyűjtemények

Elgondolásunk szerint a Webarchívum a partnerek által létrehozott és gondozott állományt egyfajta virtuális részgyűjteményként kezelné, vagyis az összegyűjtött címeket átvenné saját gyűjteményébe, és azok szerint archiválná őket. Gyűjteményként történő aratásra a hagyományos webhelyek esetében csak a partnerek kérésére kerülne sor, a keletkező WARC¹⁷ fájlokat átadva saját felhasználásra, ellenben a web2-es tartalmak más technológiát igénylő archiválása a partnerek feladata lehetne. A webhelyek gyűjtésére és nyilvántartására kialakítottunk egy táblázatot, melynek funkcióit a megbeszéléseken ismertettük. A gyűjtemény egyik forrása a Webarchívumban már nyilvántartott tételek leválogatása és feltöltése lenne, a másik forrást a partnerek gyűjtése képezné. (A többi részfeladathoz nem készült még írásos munkaanyag, de szóban ismertettük az elképzeléseket a partnerekkel.)

The image shows a complex spreadsheet template for managing regional collections. It consists of multiple sheets, each with a header row containing various data fields. The sheets are organized into categories, with some sheets having sub-headers. The data fields include names, URLs, dates, and other metadata. The sheets are color-coded and have a structured layout for data entry and management.

1. ábra

Az adatcseréhez létrehozott és megosztott táblázatsablon munkalapjai

Hasznosulási lehetőségek

Lényegi kérdés, hogy a partnerek milyen módon tudják majd hasznosítani saját célra a közös munka eredményeit. A legkézenfekvőbb megoldás az adatok szerepeltetése a katalógusaikban, de megfelelő erőforrásokkal akár saját, önálló szolgáltatás kialakítása is megtörténhet. Kidolgoztunk és ismertettünk a partnerekkel egy távlati projektelképzelést is a közösen létrehozandó archív állomány hasznosítására, amely egyúttal a szakmai közösségnek is bemutatathatná az eredményeket, példát adna lehetséges felhasználásra, valamint új szolgáltatást is jelentene a könyvtárhasználók számára. Az ötlet a KDS keretében létrehozott *Rákóczi Emlékév Archivum*¹⁸ mintaalkalmazás továbbgondolása, mégpedig a közpénzből, állami és önkormányzati forrásból készült webhelyek archivált változatának külön felhasználói szerződés nélküli nyilvános szolgáltatási joga alapján, amelyet a 626/2020. (XII. 22.)¹⁹ kormányrendelet fektetett le. Az elgondolás lényege, hogy olyan tematika szerint lehetne létrehozni digitális gyűjteményt, amely témához illeszkedő webhelyek archivált változatainak szolgáltatásához nem kell külön engedély, ugyanakkor jelentős felhasználói érdeklődésre tarthatnak számot. Ilyen lehetne például egy „iskolák régen és ma” tematikájú gyűjtemény. Ebben együtt lehetne bemutatni az adott megyei könyvtár illetékességi körébe tartozó oktatási intézményekről szóló digitalizált vagy eleve digitálisan keletkezett anyagokat mai intézmények archivált webtartalmával, és mivel az iskolák honlapjainak nagy része nyilvánosan is szolgáltatható lenne a kormányrendelet alapján, ezeket nem is kellene külön engedélyeztetni.

Megyei könyvtárak megkeresése

2021 májusában először azt a három megyei könyvtárat kerestük meg együttműködési tervetünkkel, amelyek a KDS projektben végzett közös munka után kifejezték érdeklődésüket a folytatás iránt, a nyár folyamán pedig a többi megyei könyvtárnak is elküldtük kezdeményezésünket. Hét könyvtártól nem kaptunk választ, de a szeptemberi webarchiválási tanfolyamon²⁰ vettek részt olyan intézményből is kollégák, ahonnan formális visszajelzés nem érkezett. A válaszolók közül sajnos egy megyei könyvtárnak el kellett utasítania a megkeresésünket a lehetőségei korlátozott mivolta miatt (reméljük, idővel megváltoznak a feltételeik, és csatlakozni tudnak majd), de a többiek pozitívan reagáltak. Ugyanakkor többen

is voltak, akiket keresni sem kellett, mert maguktól érdeklődtek az együttműködési lehetőségekről. Így *Sándor Tibor*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Budapest Gyűjteményének vezetője; *Kokas Károly*, az SZTE Klebelsberg Könyvtár főigazgató-helyettese, akinek rég dédelgetett terve egy szegedi regionális webarchívum kialakítása; *Takács Dániel*, az ELTE Jogi Kari Könyvtár vezetője pedig egy év eleji tanfolyamunk nyomán kezdett el gondolkodni a csatlakozáson. Egy jogi könyvtár sem számít kakukktojásnak az egyelőre a regionális részarchívumokat megcélzó kezdeményezésben, hiszen tematikus alapon is lehet részgyűjteményt létrehozni, az FSZEK szakkönyvtárként pedig gondolhat egy szociológiai gyűjteményt is. Ahogy az sem jelenthet problémát, ha egy régióban több könyvtár is „illetékes” (például egy megyei és egy egyetemi is, mint Szegeden), mert ők is megoszthatják a feladatot saját profiljuknak megfelelően.

Megbeszélések – eredmények

Az év hátralévő részében online beszélgetések sorozatát folytattuk le, ismertettük lehetséges partnereinkkel az elgondolásainkat, és próbáltuk megválaszolni a felmerülő kérdéseiket. Nagyon sok érdekes ötletet, felvetést kaptunk, ezekkel folyamatosan finomítottuk az anyagunkat. Kellemes meglepetés volt, hogy a kollégákat nem is kellett győzködni a webarchiválás és az online dokumentumok megőrzésének fontosságáról, ezek helyét pontosan látták saját gyűjteményeikben, elsősorban a helytörténetben, és kifejezetten nyitottak voltak az együttműködésre. Problémák persze adódtak, hiszen nem egyformák a könyvtárak lehetőségei, mindegyik más-más erőforrásokkal rendelkezik, talán ezért is maradt ki egy-egy pont néhány előkészített megállapodásból. Viszont a lényeg, a regionális gyűjtemény kialakítása és gondozása sehol sem volt kérdéses, hiszen ez illeszkedik kézenfekvő módon saját tevékenységükhöz.²¹

Hét könyvtár esetében tudtuk aláírásra továbbítani a megállapodást:

- II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár (RFMVK), Miskolc
- Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár (KJMK), Kecskemét
- Balassi Bálint Megyei Könyvtár (BBMK), Salgótarján
- Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár (BDMVK), Szombathely

- Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár (SKVMK), Szeged
- ELTE Jogi Kari Könyvtára (ELTE ÁJK Könyvtár), Budapest
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK), Budapest

Három könyvtár esetében már voltak megbeszélések, általánosságban egyetértettünk, de a megállapodás terén még formai válaszra várunk:

- Békés Megyei Könyvtár (BMK), Békéscsaba
- Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár (BSMVK), Eger
- Vörösmarty Mihály Könyvtár (VMK), Székesfehérvár

Négy könyvtártól pozitív visszajelzésünk van, de közülük kettővel technikai okokból még nem tudtunk éles megbeszélést folytatni:

- Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Községi Tér (KPMKKT), Győr
- Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár (MZSMVK), Nyíregyháza
- Versey Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény (VFK), Szolnok²²
- Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára (SZTE KK), Szeged²³

Zárszó helyett

Amikor sok munkát és energiát fektetünk egy elképzelés megvalósításába, nagyon fontos, hogy pozitív visszajelzéseket kapjunk ötletünkkel kapcsolatban, mintegy igazolva annak helyességét, esetleg kiegészítve olyan elemekkel, amelyekre előzetesen nem gondoltunk. Azt tapasztaltuk, hogy egyértelmű a szakmai érdeklődés és egyetértés a webarchiválás fontosságát illetően, és sokan szeretnének részt venni

az együttműködésben. Említést érdemel azonban két olyan eset, amely túlmutat az általános helyeslően, és konkrét hasznosulásra, önálló kezdeményezésre szolgál példaként.

A webarchiválás nem egyszerű tevékenység, ám az automatikus mentések eredményessége sokszor kis befektetéssel, többletmunkával látványosan javítható, amihez persze egyedi gondozás és megfelelő hozzáállás szükséges. Így történt ez a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár nemrég megújult honlapja esetében is, ahol sikerült megoldani, hogy az arató robot ne tévedjen folyton az akadálymentes felületre, így az archivált honlap is olyan felhasználói élményt képes nyújtani, mint az élő.²⁴

A másik példáról reményeink szerint a jövő évi konferencián hallhatunk részletes beszámolót, amely nem egy hiba sikeres megoldásáról fog szólni, hanem arról, hogy egy könyvtár saját erőből is létre tud hozni egy archívumot internetes tartalmakból. A székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtár új igazgatóhelyettese, Horváth Adrienn vetette fel, hogy a 2022-es városi *Aranybulla Emlékévé* kapcsolódóan létre lehetne hozni egy, a *Rákóczi Emlékévé Archívum*hoz hasonló tematikus gyűjteményt, vagyis össze lehetne gyűjteni és fel lehetne dolgozni az eseményhez és az emlékévéhez kapcsolódó webes dokumentumokat. Több megbeszélést is folytattunk már a kollégákkal, és megtettük az első lépéseket is a vonatkozó anyag feltárásában. Sok még a nyitott kérdés, de az biztos, hogy az OSZK Webarchívum munkatársai minden lehetséges szakmai segítséget meg fognak adni.

Zárásul már csak annak a reménynek a megfogalmazása maradt hátra, hogy idei konferenciánkon már megvalósult regionális együttműködésekről is beszámolhatunk.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” videokonferencia és workshop – 2021 [online]. == Az Országos Széchényi Könyvtár honlapja. Rendezvények aloldal. Feltöltve: 2021.10.10. Hozzáférhető: <https://www.oszk.hu/rendezvenyek/404-not-found-ki-orzi-meg-az-internetet-2021> [Megtekintve: 2022.01.31.]; „404 Not Found” workshop – 2021. november 23–24. [online]. == OSZK Webarchívum – Az Országos Széchényi Könyvtár webarchiváló projektjének honlapja. Szakembereknek/404 not found workshop aloldal. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/404-not-found-workshop/404-not-found-workshop-2021-november-23-24/> [Megtekintve: 2022.01.31.]
2. A workshop első napján bemutatkoztak a közép-európai (cseh, horvát, lengyel, magyar, osztrák, szlovák és szlovén)

országok webarchívumai, és kötetlen beszélgetés formájában megvitatták a lehetséges együttműködés formáit. (Ld. Németh Márton összefoglalóját a Könyvtári Figyelő 2022/1. számában.) A rendezvényen ismertettük a *Central European Web Archives* (CEWA) tervét, melyet a résztvevők pozitívan fogadtak, a részletek kidolgozására idén kerül sor.

3. Indig Balázs tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem Digitális Bölcsészeti Tanszék: *A portál próbája a webaratás! – Magyar nyelvű hírportálok archívumainak vizsgálata a digitális örökség szemszögéből*; Kalcsó Gyula digitális bölcsész, Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központ: *Az e-mailek hosszú távú megőrzése*.
4. Klasszikus példa szerint, míg egy pár ezer éves felíratot, pár száz éves kódexet vagy egy hozzájuk képest „junior”

ősnymotatványt ma is el tudunk olvasni – ha megőrződtek és ismerjük a nyelvüket –, addig az alig huszon-egynéhány éves programokkal készülő fájloknak már a beolvasása is sokszor lehetetlen, vagy a böngészőnk tiltja a korábbi „slágerformátum” megjelenítését, és akkor arról még nem is beszéltünk, mennyi egy átlagos webhely elérési, működési ideje... A kutatások más-más módon közelítenek a kérdéshez, és így más-más eredményre jutnak: beszélhetünk pár perces létezésről (rájövök, hogy rosszat írtam, és én magam leszedem a blogomról, törölöm a közösségi médiás bejegyzésemet stb.) és többéves periódusról is, de ha belegondolunk abba, hogy a komolyabb honlapok is néhány évente megújulnak, és nem visznek át minden anyagot az új felületükre, akkor azon sem csodálkozhatunk, hogy a témával foglalkozó cikkek linkjeinek egy része is már „megromlott”.

5. Míg egy lezárt, egységet képező digitális dokumentum nagyjából kezelhető az analóg dokumentumokra kidolgozott eljárás szerint, például be lehet vonni akár a köteleespéldányok körébe is (ld. a 717/2020. [XII. 30.] számú kormányrendeletet), és egy egyszerű „mentés másként” paranccsal elvileg bitről bitre pontos másolat készíthető róla, addig egy folyamatosan változó honlap esetében már az is problémás, miről is beszélünk, és ezt miként próbáljuk megragadni... Erre is próbáltak archiválási módszert kidolgozni, de a megközelítés egészen más, jellemzően a memóriaintézmény kutatja fel a megőrzésre szánt tartalmat, és próbálja lementeni azt.
6. VISKY Ákos László. Együttműködési lehetőségek a webarchiválás területén. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 31. = 67. (2021) 1., p. 39–45. ISSN 0023-3773 (Nyomtatott), ISSN 1586-5193 (Online). Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00364/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2021_01_039-045.pdf [Megtekintve: 2022.01.31.]; KOKAS Károly. Szegedikum a webarchívumban: A helyi érdekű webarchiválás lehetőségei az OSZK webarchiválási programja keretében [videó]. == Videotorium, 2019.11.19. 20:32 perc. Hozzáférhető: <http://videotorium.hu/hu/recordings/35069/04-kokas-karoly-szegedikum-a-webarchivumban> [Megtekintve: 2022.01.31.]
7. VISKY Ákos László. Gyorsmérleg az OSZK Webarchívum és a KDS-K pályázat nyerteseinek együttműködéséről. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 7/8., p. 24–38. ISSN 1216-6804 (Nyomtatott), ISSN 2732-0375 (Online). Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00330/pdf/EPA01367_3K_2020_07-08_024-038.pdf [Megtekintve: 2022.01.31.]
8. Ld a 6. lábjegyzetet.
9. Az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK), Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) és Digitális Képtár (DKA) gyűjteményeit gondozó Digitális Tartalom-fejlesztési és -szolgáltatási Osztályának csoportvezetője.

10. Fontos tudni, hogy a zömében automatikus módon begyűjtött webtartalmak inkább csak egyfajta reprezentatív lenyomatok az adott webhelynek, semmint pontos másolatai, míg az egyedi dokumentumkezelés jobb eredményt ad, és inkább van mód egyedi metaadatolásra is. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy bár a webarchiválás során is van lehetőség egyedi mentésekre és adatolásra, azonban az jellemzően inkább tömeges, de ezáltal hiányosabb archiválási mód, míg az egyedi archiválásnál kisebb számú dokumentum kerül mentésre, de biztosabban, és a közvetlenebb adatolás miatt pontosabb információk is van róla.
11. A tömeges webarchiválás eszközigenyes tevékenység (bár alapvetően ingyenes szoftverekkel történik, jellemzően linuxos szervereken), és elengedhetetlen a folyamatos, intenzív informatikai támogatás, több okból is. A szükséges infrastruktúra az OSZK-ban rendelkezésre áll az elmúlt évek informatikai fejlesztései révén, míg egy partnernek esetleg csak e célból kellene beruháznia eszközökbe és biztosítania a működtetésüket. A konkrét mentések mellett sok olyan részfeladat van, amely ugyancsak szükséges a sikeres archiváláshoz, de inkább a munkatársak szaktudására, nem pedig az eszközökre épít.
12. Első körben a megyei hatókörű könyvtárakat terveztük bevonni az együttműködésbe, ők főként a helyi vonatkozású webtartalmak feltárásával és gondozásával kapcsolódhatnak a központi Webarchívumhoz, ezzel egyfajta regionális gyűjtemények hálózata fedné le az országot. Hosszabb távon azonban más alapon is kialakulhat együttműködés, akár szakkönyvtárak, akár más közgyűjtemények bevonásával.
13. A minőség-ellenőrzés során nemcsak arról kapunk információt, mit sikerült archiválnunk, hanem a folyamat ahhoz is elengedhetetlen, hogy ennek alapján próbáljuk megtalálni az esetleges hibák okát. Ezáltal lehetőség nyílik arra, hogy az archiváló szoftver paramétereinek módosításával korrigálni, javítani tudjuk az eredményt, vagy ha felvettük a webhely gazdájával a kapcsolatot, technikai változtatásokat kérhesünk a siker érdekében.
14. A metaadat-felvétel az állomány feltárása, megismerése és visszakereshetősége miatt fontos.
15. Mivel a webtartalom is szerzői jogi védelem alatt áll, az archivált állomány nyilvános szolgáltatása is csak felhasználási engedély birtokában lehetséges. Ez természetesen jelentős adminisztratív terhet jelenthet egy nagyobb archívum számára, de az, ha az interneten keresztül bárholnán elérhető az anyag, kölcsönös előnyökkel is járhat (pl. nem kell külön saját archiválási szolgáltatást fenntartani).
16. A közösségi médiaszolgáltató platformok eredendően más technológiát használnak, mint a már hagyományosnak tekinthető statikusabb honlapok és blogok, így archiválásukra nem használhatók a még a „web1”-re kidolgozott, a linkek

- követésén alapuló eszközök (pl. a *Heritrix* szoftver). Itt jellemzően a felhasználó aktivitása szerint töltődik be a tartalom úgy, hogy közben nem változik meg a linkje (nincs mit követnie a robotnak), látszólag ugyanazon az oldalon maradunk, holott közben változik a megjelenő tartalom. Persze nem csak a felhasználó aktivitása szerint betöltődő tartalom okozza a problémát, hiszen ezzel a jelenséggel már honlapok (általában híroldalak) esetében is találkozunk, azonban vannak linkek, amelyekkel át lehet lépni egy másik oldalra, így a célszoftvernek csak be kell előre töltenie mindet, és utána elvégeznie a mentést (erre jellemzően a *Chromium* böngészőmotort használják, és azt kapcsolják össze a mentéssel, mint pl. a *Brozzler*). Napjaink népszerű és meghatározó közösségi médiumai azonban ezzel a szoftverrel sem archiválhatóak, itt egy erre a célra kifejlesztett eszközt lehet használni, amely a felhasználó böngészése közben lementi a megnézett tartalmakat, és csakis azokat (nem is próbál hivatkozásokat követni). Ez viszont azt jelenti, hogy az archivátornak személyesen kell elvégeznie a feladatot, a használt szoftver nem automatikusan dolgozik, csak rögzíti a látottakat (és hallottakat). Ezek az eszközök eredendően személyes archiválásra lettek kifejlesztve és nem tömeges (intézményi) tevékenységre, azonban egy egyszerű számítógépen/laptonon is futtathatók, és a közösségi médiában is használhatóak (pl. a korábban több néven is szerepelt, böngészőből vagy különböző platformokon önállóan is futó *ArchiveWeb.page*). Sajnos csak addig, amíg a közösségi médiacégek fejlesztőközpontjaiban ki nem találnak egy új technikai újítást, és a memóriaintézmények munkatársai várhatják, hogy ingyenes szoftverük fejlesztője hozzáigazítsa azt az új tulajdonságokhoz. Bővebben ld. *Heritrix* [számítógépes szoftver]. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php?title=Heritrix> [Megtekintve: 2022.01.31.]; *Brozzler* [számítógépes szoftver]. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php?title=Brozzler> [Megtekintve: 2022.01.31.]; *Browsertrix* [számítógépes szoftver]. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php?title=Browsertrix> [Megtekintve: 2022.01.31.]; *ArchiveWeb.page* [számítógépes szoftver]. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php?title=ArchiveWeb.page> [Megtekintve: 2022.01.31.]
17. Web ARChive, a webtartalmak archiválására használatos ún. arató (*crawler*) szoftver által begyűjtött digitális objektumok és metaadataik tárolására szolgáló konténerformátum. Előnye, hogy mivel nem egyszerűen letűkrözi mentés címén a webhelyet, hanem az összetevőit tölti le, és az így keletkezett állomány indexelhető is, ezáltal lehetővé válik, hogy a már archivált elemet nem kell újra lementeni és eltávolítani. Bővebben ld. WARC [számítógépes szoftver]. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php?title=WARC> [Megtekintve: 2022.01.31.]; *Crawler* [számítógépes szoftver]. == MIA WIKI – A Magyar Internet Archivumhoz készülő tudásbázis. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php?title=Crawler> [Megtekintve: 2022.01.31.]
 18. Rákóczi Emlékév Archivum – KDS mintaalkalmazás honlapja [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <http://rakoczi2019.webarchivum.oszk.hu/> [Megtekintve: 2022.01.31.]. Ld. még DRÓTOS László – VISKY Ákos László. Rákóczi-archivum. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 3., p. 35–48. ISSN 1216-6804 (Nyomtatott), ISSN 2732-0375 (Online). Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00326/pdf/EPA01367_3K_2020_03_035-048.pdf [Megtekintve: 2022.01.31.]
 19. A Kormány 626/2020. (XII. 22.) számú rendelete a web-archiválás részletes szabályairól. == Magyar Közlöny [online], (2020) 286., p. 10407–10408. ISSN 2063-0379. Hozzáférhető: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/5782f7801271c0a701d54f792e65df5c6fa4224d/megtekintes> [Megtekintve: 2022.01.31.]
 20. Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat: Akkreditált tanfolyam [online]. == A Könyvtári Intézet honlapja. Tanfolyamok aloldal. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/az-internet-archivalasa-mint-kozgyujtemenyi-feladat> [Megtekintve: 2022.01.31.]
 21. A következő felsorolás az előadás idejének állapotát tükrözi, az azóta bekövetkezett változásokat lábjegyzetben ismertetem.
 22. A VKF-fel 2021 decemberének elején tudtunk megbeszélést folytatni, hivatalos válasz a cikk leadásáig még nem érkezett tőlük.
 23. Az SZTE KK-tól 2022 januárjában kaptuk meg az általuk kicsit finomított szövegű megállapodást, amelyet továbbítottunk aláírásra.
 24. A folyamatot a 2021-es konferencián részletesen ismertette Perger Ádám előadása. (*A Berzsényi Dániel Könyvtár első lépései a webaratás útján – A bdmk.hu honlap archivumbarrá alakítása.*)
- (Beérkezett: 2022. február 3.)

Beszámoló a Szakkönyvtári Seregszemle 2022 online konferenciáról

CZÁKNÉ Szomor Ildikó – HORVÁTH Eszter – PERJÉSI Vera – VARGA Tímea – VILLÁM Judit

2022. március 29-én a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) Társadalomtudományi Szekciója közös szervezésében immár 7. alkalommal valósult meg a Szakkönyvtári Seregszemle. A szakmai konferencia – a tavalyi évhez hasonlóan – a pandémia miatt idén is az Országos Széchényi Könyvtár informatikai támogatásával, az online térben zajlott, így több mint 200 résztvevő hallhatta az előadásokat. A konferenciát *Kálmán Rita*, a KSH Könyvtár főigazgatója nyitotta meg köszöntőjével; a délelőtti szekciót *Villám Judit*, az MKE Társadalomtudományi Szekciójának elnöke, a délutáni szekciót *Gerencsér Judit*, a nemzeti könyvtár főigazgató-helyettese moderálta. Az eddigi nagy sikerű rendezvényekhez hasonlóan idén is sor került az egyes szakkönyvtárak, szakkönyvtártípusok helyzetének, eredményeinek bemutatására, valamint a szakkönyvtárügy aktuális kérdéseibe, a szakkönyv-

tárakat érintő új hazai és nemzetközi fejlesztésekbe, trendekbe is betekintést kaptunk.

Mit tud egy könyvrestaurátor? – A szakma jelene és jövője – Érdi Marianne (főrestaurátor, Országos Széchényi Könyvtár)

Érdi Marianne előadásában a restaurátorszakma alapvető fogalmaival, munkafolyamataival ismertette meg a hallgatóságot, emellett vázolta mindazokat a kihívásokat, melyekkel ma Magyarországon a szakembereknek szembe kell nézniük. A számos érdekes adalékkal szolgáló előadás azonban nem egyszerűen a jelenlegi helyzetről nyújtott átfogó képet, hanem az az örömteli fejlemény is kiderült belőle, hogy az évekkel ezelőtt megszűnt könyvrestaurátor-képzés az OSZK szakembereinek jóvoltából az idei évben akkreditált formában újraindulhat.

Érdi Marianne szerint a restaurálás fő célja könyvek esetében mindig az kell, hogy legyen, hogy a dokumentum betölthesse eredeti funkcióját, azaz könyvként továbbra is használható maradjon. Ehhez anyagait, kémiai, fizikai állapotát stabilizálni kell, és az azt roncsoló folyamatokat meg kell állítani. Emellett lehetőség szerint a restaurálást az eredeti készítéstechnika és az eredeti anyagok megőrzése mellett kell végezni. Az állományvédelem egy restaurátor számára azt a feladatot jelenti, hogy a könyvek károsodását a megfelelő tárolási és kiállítási feltételek, tárolóeszközök biztosításával megelőzze, használatuk körülményeit és a digitalizálás folyamatát ellenőrizze, valamint figyelembe vegye, hogy az adott könyv anyaga milyen tárolási és kezelési módokat követel meg. A restaurálás és az állományvédelem alapelveivel a gyűjteménykezelőknek is tisztában kell lenniük, hogy a kötetek a használat során a lehető legszakszerűbb bánásmódban részesüljenek. Az előadás következő egységében a restaurálás technikai és módszertani részleteibe nyerhettünk betekintést, számba véve a könyveket alkotó alapvető anyagokat, melyek között a papír mellett találunk bőrt és pergament (kötések), textilt (oromszegő), fát (könyvtábla), fémet (csatok) vagy éppen viaszt (pecsétek). Ezután a restaurálás folyamatáról hangzottak el részletek: megismerhettük a konzerválási munka konkrét lépéseit az állapotfelméréstől kezdve az anyagvizsgálaton át a tisztításig és a javításig. Szó esett mindezek mellett az állagmegőrzést szolgáló fixálásról, a kötet részleges vagy teljes bontásának mikéntjéről, a lapok mosásáról (nedves tisztítás), valamint a papírlapok kiegészítésének alapjairól. Az előadó cellulózzal végzett kézi papírontést és a restaurálás többi munkafolyamatát is fotókkal illusztrálta. A fűzést, az oromszegőket és a fémcsatok helyreállítását is bemutatta, végül arra is hozott példákat, hogy a restaurálás után milyen fizikai eszközökkel védhetjük meg a dokumentumokat és a töredékeket a további állagromlástól.

A prezentáció utolsó részében áttekintést kaptunk a könyv- és papírestaurátor-képzés hazai történetéről. A könyvkötő előképzettségre épülő 2–3 éves képzést *Kastaly Beatrix* szakmai irányításával 1981 és 2011 között az OSZK szervezte, ebben az időszakban 178 jól képzett könyvrestaurátor végzett, akiknek arra is volt lehetőségük, hogy a Magyar Képzőművészeti Egyetem iparművészeti restaurátor képzésén papírbőr szakon tanuljanak tovább. Azóta azonban sem kézikönyvkötő-képzés, sem könyvrestaurátor-oktatás nem létezik, napjainkra így súlyos szakemberhiány

alakult ki. Ezért dolgozták ki az új felnőttképzési rendszerre szabott könyv- és papírestaurátor-képzést; a remények szerint az első tanfolyam már idén elindulhat. A képzés megkezdéséhez a jelentkezőknek legalább egy évnnyi könyvkötői vagy könyvrestaurátori gyakorlattal kell rendelkezniük, és a képzés három éve alatt 1100 órányi tananyagot kell elsajátítaniuk, mely 260 órányi kötészeti ismeretet is tartalmaz. Minderről áprilistól találunk bővebb információt a Könyvtári Intézet honlapján.

Könyvrestaurálás az Egyetemi Könyvtárban – Szalaváry Miklós (restaurátor, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár)

Szalaváry Miklós előadásában bemutatta a restaurálás munkafolyamatát, számos példával is szemléltetve az egyes lépéseket. További részletek hangzottak el többek között az egyes munkafolyamatok sorrendjéről: megtudhattuk például, hogy az anyagok kémiai károsodásának (pl. penészedés) helyrehozása elsőbbséget élvez a fizikai sérülésekhez (pl. szakadás) képest. Mindig arra kell törekedni, hogy a könyv története és a restaurálás ténye látható maradjon a kötetben; a műben található bejegyzéseket óvni kell, a kötéstáblában talált töredékeket megőrzik, ha pedig a lapokat papírontással pótolják, a kiegészítésnek láthatónak kell lennie. A kötés esetében az eredeti kötéstechnikát kell alkalmazni akkor is, ha a restaurálás idején már egy másik, későbbi kötésben találtuk a kötetet. Az is fontos, hogy úgy kell restaurálni, hogy az eredeti állapot visszaállítható maradjon, ezért kerülni kell a műanyagok és a visszaoldhatatlan anyagok használatát. Az előadás második felében Szalaváry Miklós izgalmas és látványos példákat hozott a korábban részletezett munkafolyamatokra. Láthattunk többek között egy, az ókori Róma romjairól készült francia rézmetszet-gyűjteményt, melynek táblájából egy teljes pergamenoldal került elő, majd egy igen rossz állapotú XVI. századi kódexet, melyben az oldalak ázása következtében a tinta több helyen teljesen elfolyt, ráadásul a 1900-as években savas előzékekkel kötötték át a kötetet. A restaurátor végezetül egy ősnymtatvány újrakötéséről és egy másik fertőtlenítéséről, végül pedig egy XVI. századi papírkódex megerősített gerincéből előkerült, egész oldalát összeilleszthető pergamencsikokról mutatott képeket.

Új utakon az Országos Könyvtári Statisztika – Nagy Andor (kutató-elemző informatikus könyvtáros, Országos Széchényi Könyvtár) – **Békésiné Bognár Noémi Erika** (kutató-elemző informatikus könyvtáros, Országos Széchényi Könyvtár)

Az előadás az Országos Könyvtári Statisztika fejlődéstörténetét foglalta össze az 1995-ös kezdetektől a 2020-as korszerű adatgyűjtési és elemzési rendszer bevezetéséig. Amikor a Könyvtári Intézet elődje, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1995-ben elkezdte az átfogó statisztikai adatgyűjtést, a munka papíralapon történt, következésképpen a feldolgozás folyamata nehézkes és lassú volt. Javított a helyzeten, amikor 2008-ban a kulturális minisztérium bevezette a számítógépes statisztikai rendszert, ám a gyakran változó adatlap, annak eltérő értelmezése és az egységes struktúra hiánya továbbra is komoly kihívás elé állította a kollégákat, mivel az egyes intézményektől begyűjtött adatok kevésbé voltak összehasonlíthatók. Felmerült tehát az igény egy olyan egységes adatgyűjtő rendszer létrehozására, amely nemcsak az összehasonlíthatóságot, hanem az adatlapszintű ellenőrzést is lehetővé teszi.

A fejlesztések eredményeképpen 2020-ban jött létre a *KultStat*, teljes nevén a Kulturális Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer, amely felhasználóbarát módon, ellenőrizhető formában bocsátotta az intézmények rendelkezésére a statisztikai adatlapot, a feldolgozók munkáját pedig jelentősen megkönnyítette, akik így pontosabb képet kaphattak az egyes adatszolgáltatók tevékenységéről. A rendszer kiépítése természetesen nem volt könnyű, hiszen Excel-alapú adatsorokból kellett egy egységes adatbázist alkotni. Ehhez mindenképp az adatalemeket kellett fix azonosítóval ellátni, ami nagyrészt manuális munka volt: a 2015–2020 közötti időszakra vonatkozóan 16 millió cellához kellett hozzányúlni. Második lépésben adattisztításra volt szükség, azaz az irreleváns sorokat törölni kellett, az adatalemek összefüggéseit felül kellett vizsgálni, a kiugró, extrém értékeket törölni vagy korrigálni kellett, illetve újra kellett gondolni az egyes intézményi besorolásokat is. A fejlesztők mindemellett több száz ellenőrző képletet is építettek a rendszerbe annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a ténylegesen vagy potenciálisan téves adatok beküldése. Végül készült egy kitöltési útmutató is, hogy ilyen módon is biztosítsák az egységességet. Ezen új statisztikai rendszerre épül a Könyvtári Intézet új adatvizualizációs szolgáltatása (<https://ki.oszk.hu/adatvizualizacio>), mely közérthető és látványos for-

mában mutatja be az országos könyvtári statisztika adatait, amelyeket a felhasználó 11 témakategóriában, különféle szűkítési lehetőségekkel böngészhet. Az adatvizualizációs eszközökkel megtekinthető statisztikai adatsorok között találjuk a könyvtárhasználati vagy éppen az állománnyal, a rendezvényekkel, az IT-ellátottsággal, a kutatómódszertannal, az akadálymentességgel kapcsolatos adatokat, de megtekinthetjük a hazai intézmények munkaügyi és pénzügyi statisztikáit is. Emellett az oldalon trendjelentéseket is olvashatunk a könyvtári statisztika vonatkozásában; ebből jelenleg 12 áll rendelkezésre. Az adatvizualizációs szolgáltatás mögött a *Microsoft Power Business Intelligence* rendszere fut, amely lehetővé teszi a közös munkavégzést és a publikus megosztást (pl. a jelentések egyszerű feltöltését a honlapra), illetve biztosítja az átjárhatóságot számos adatbázis- és fájlformátum között.

A Helikon Könyvtár mint élő Festetics-örökség a XXI. században – Kozma-Bognár József (könyvtáros, Helikon Könyvtár)

A Helikon Könyvtár különleges helyet foglal el a Festetics-örökségek sorában, azt a Festetics-intézmények ékkövének is nevezte az előadó. A műemlékkönyvtárak között is egyedi, mivel ez az egyetlen műemlékkönyvtár, amely a II. világháborút követően éppen megmaradt. (A gyűjtemény megmenekülése annak köszönhető, hogy miután a szovjet csapatok 1945. március 30-án megszállták Keszthelyt, a szovjet városparancsnok a Festetics család alkalmazotainak közbenjárására befalaztatta a könyvtárat és a mellette lévő néhány helyiséget, így a könyvtárterem és kincsei nem estek áldozatul a fosztogatásoknak.) A könyvtár egyedi és pótolhatatlan forrást kínál a magyarországi világi gyűjtemények megismeréséhez. Állományában több 500 évesnél és sok 400 évesnél is öregebb könyv van. A legrégebbi könyvük *Thuróczi János* latin nyelvű *Chronica Hungarorum* (*Magyarok Krónikája*) című műve 1488-ból. A könyvtár hivatalos neve 1948-tól Helikon Könyvtár, amelyet akkor kapott, amikor állami tulajdonba, az Országos Széchényi Könyvtár kezelésébe került, azonban sokszor emlegetik „kastélykönyvtárként”, „múzeumkönyvtárként” vagy „Festetics-könyvtárként” is. Kozma-Bognár József előadásában bemutatta, hogy milyen munka folyik a könyvtárban, hogyan próbálják a Festetics-örökséget a jövő, az utókor számára közvetíteni. Mondanivalóját három nagy téma köré

csoportosította. Először elsődleges feladatukról beszélt, azaz hogy miként lehet a könyvtárat megőrizni az utókor számára. Beszámolt arról, hogy 2020 szeptemberére sikerült egy korszerű tűzvédelmi rendszert kiépíteni a könyvtárban, amely minimálisra csökkenti a tűzvár esélyét. A megőrzés kapcsán szó esett a könyvek restaurálásáról is, amelyben szintén nagy eredményeket értek el. Úgy próbáltak a munkálatokra keretet teremteni, hogy 2018-tól gyűjtési akciót szerveztek, kihasználva azt, hogy a könyvtár egy múzeum részeként működik, amelynek évente több tízezres a látogatottsága. A gyűjtési kampány a mai napig tart. Ennek köszönhetően a legértékesebb könyveket sikerült restaurálni, közöttük a Thuróczi-krónikát is. A második nagy téma a könyvtári dokumentumok feldolgozását, katalogizálását, visszakereshetőségét érintette. Az online katalógus építése 2008 óta folyik. Jelenleg az állomány feldolgozottsága 95%-on áll, a könyvek tekintetében gyakorlatilag teljesnek mondható. A folyóiratok és a nagyon értékes térképgyűjtemény katalogizálása folyamatos, ezen kívül hátra van még az értékes metszetgyűjtemény feldolgozása. A katalógus mellett speciális adatbázisokat is szeretnének építeni, így például cikkadatbázist, továbbá tervezik a könyvtári anyagok digitalizálását is, amelynek azonban még hiányoznak a feltételei. Tevékenységeik harmadik nagy csoportját a könyvtár közkinccsé tételével, bemutatásával, népszerűsítésével kapcsolatos feladatok alkotják. Emellett speciális programokat is szerveznek a könyvtár népszerűsítésére. Ilyenek például az általános és középiskolás diákok számára indított múzeumpedagógiai foglalkozások, amelyeken a tanulók játékos formában ismerkedhetnek meg a könyvtárral. Kifejezetten nyári programként szerveződik az ún. *Hosszú lépés* program, melynek keretében a résztvevők előzetes regisztráció alapján betekintést nyerhetnek a könyvtár olyan részeibe is, ahová egyébként nem mehetnek be látogatók. Szerdánként tartják a *Könyvmoly* programot, amelyen valamilyen aktualitáshoz kapcsolódóan egy-egy ritka művet mint „meglepetéskönyvet” mutatnak be az érdeklődőknek, akik bele is lapozhatnak a kötetekbe. Emellett iskolákban és más könyvtárakban is tartanak bemutató előadásokat a Helikon Könyvtárról, és írásos anyagokat is készítenek a helyi lapba („a hónap könyve” címmel könyvismertetőt). A könyvtár kéthetente szerepel a Festetics Múzeum honlapján is, ahol képekkel illusztrált beszámolókat, könyvismertetőket tesznek közzé.

Egy műemlékkönyvtár lehetőségei – Németh Gábor (osztályvezető, Országos Széchényi Könyvtár Ciszterci Műemlékkönyvtár)

Németh Gábor „Magyarország legszebb könyvtárából” üdvözölte a hallgatóságot. A műemlékkönyvtárak azonosítása kapcsán két könyvet említett: *Illés György Mesélő könyvtárak* (Budapest: Móra, 1984) című munkáját és *Keresztury Dezső Híres magyar könyvtárak* (Budapest: RTV-Minerva, 1982 [!1983]) című kötetét. A műemlékkönyvtár egy eredeti helyen megőrzött történeti, művelődéstörténeti jelentőségű könyvtár, amely lényeges részében vagy egészében eredeti elrendezésben maradt fenn. A II. világháború után elhagyott kastélyok, kúriák, államosított intézmények (iskolák), felosztott szerzetesrendek könyvállományából kb. 1 636 000 kötetet gyűjtöttek be. Az Országos Könyvtári Központ és a Népkönyvtári Központ jelentős tevékenységet fejtett ki ezen a téren, de a teljes feldolgozással még az 1970-es években sem végeztek. Ám kevés könyvtár maradhatott az eredeti helyén – azokból lettek műemlékkönyvtárak, amelyekkel mégis ez történt.

Az Országos Széchényi Könyvtár Ciszterci Műemlékkönyvtár a ciszterci rend gyűjteménye. Az állomány nagyarányú növekedésére a XIX. században került sor, amikor a ciszterciek felvállalták a tanítás feladatát. Az apátok, felismerve, hogy működésükhöz és tudományos munkásságukhoz szükségük van széles körű ismeretekre, nagy gondot fordítottak a könyvgyűjtemény fejlesztésére. Ekkor került a könyvtár állományába több tudományos értékű magángyűjtemény, például *Hoffmann József* székesfehérvári orvos és *Fejér György* történettudós hagyatéka. A könyvtár állományát 1857-ben költöztették a pazar berendezésű nagyterembe. 1950-ben többek között a ciszterci rend működését is betiltották Magyarországon, döntés született azonban arról, hogy a könyvtárat eredeti helyén, érintetlenül kell megőrizni. 1953-ban az intézmény felügyeletét az Országos Széchényi Könyvtár vette át, és Zirc leghíresebb szülöttéről, *Reguly Antal*ról nevezték el. 1989-től élnek újra ciszterci szerzetesek az apátság falai között; a tulajdonjog 1993-ban ismét a ciszterciekre szállt, azonban a műemlékkönyvtár gondozását, működtetését egy, az OSZK-val akkor kötött megállapodás értelmében továbbra is a nemzeti könyvtár látja el. A Ciszterci Műemlékkönyvtár feladatkörét illetően felmerült a közkönyvtári funkció gondolata is, de az állomány jellege ezt nem tette volna lehetővé. A könyvtár tudományos minősítést is kapott. Három

fő feladata van: a tudományos kutatások támogatása, helytörténeti dokumentumok gyűjtése, valamint a turisztikai igények kiszolgálása.

A keszthelyi Helikon Könyvtár 1973-ban kivált az OSZK keretei közül, a gyöngyösi Bajza József Műemlékkönyvtár pedig 1953 és 1985 között működött az OSZK szervezetén belül. Az előadó összehasonlította a keszthelyi, a gyöngyösi és a zirci műemlékkönyvtárak látogatottsági adatait is. A látogatók száma folyamatosan nőtt mindhárom könyvtárban, Zirc esetében a „csúcsév” 1984 volt, amikor 89 453 fő kereste fel az intézményt.

Németh Gábor kitért a zirci könyvtár termeire, műemlék bútorzatára is, emellett az 1966-os gombás fertőzés történetét elevenítette fel. A kisteremből induló fertőzés elérte a nagytermet is, így azt is fertőtleníteni kellett. Az olvasóteremben a '80-as évek második felében adódott lehetőség a barokk bútorzat felállítására, de komoly hibákat vettek, így később teljesen le kellett cserélni a bútorokat. Azóta a klímát és a világítást is korszerűsítették ebben a teremben. Ezután a könyvtár mostani megújulási, illetve felújítási terveiről hallottunk. 2020–2021-ben a kutatószobákat, a védett örökséghez tartozó barokk termet és a műemlék folyosót újították fel. 2022-ben a belső galéria, 2023-ban a kisterem, majd az irodák és a nagyterem felújítása következik. 2023-ra a kiállítás megújítását és informatikai fejlesztéseket is terveznek, de a számos infotechnikai újításnak köszönhetően a látogatók már most is a korábbinál 20–25%-kal több időt töltenek a könyvtár területén.

A könyvtári állomány kapcsán az előadó érintette a revízióval kapcsolatos feladatokat és a digitalizálással összefüggő kérdéseket, valamint elmondta, hogy terveik szerint minden kötet RFID-címkét kap majd. Zárógondolatként megfogalmazta, hogy a műemlékkönyvtárak a kulturális emlékezet fontos elemei.

Középkori könyvtár Gyöngyösön – Fáy Zoltán (könyvtárvezető, Gyöngyösi Ferences Könyvtár)

Az előadásból Magyarország egyetlen, a középkor óta megszakítások nélkül ugyanabban a városban működő könyvtárával, a Gyöngyösi Ferences Könyvtárral ismerkedhettünk meg. Állománya ma mintegy 20 000 kötet, amelyből 217 ősnymtatvány, 1042 antikva, 268 RMK-kötet, 5 középkori és 160 újkori kézirat. Műemlékkönyvtár, amely a történelem során kialakult értékes állományát a maga integritásában őrzi több száz éve. A könyvtár kutatók számára en-

gedéllyel látogatható; a turisták belépővel tekinthetik meg a gyűjteményt és a kiállítást.

A könyvtár alapításának pontos ideje ismeretlen, de feltételezhetően azonos a kolostoréval, amelynek építését *Károly Róbert* uralkodása alatt, *Szécsényi Tamás*nak (†1354) vagy valamelyik leszármazottjának köszönhetik a ferencesek. A II. világháborút többé-kevésbé szerencsésen úszta meg a kolostor, éppen vészelte át a világegést az évszázados könyvtár is. Az, hogy a könyvtár az államosítást követően egyben maradt, a helyi magyar- és történelemtanárok „könyvmentő” munkájának volt köszönhető, akik elrejtették a könyvtár és levéltár néhány értékebb darabját és a hittudományi főiskola tankönyveit. A rendház elvételekor az államosítók már csak a Gyöngyösi Ferences Könyvtár állományának egy részét találták helyben. A szerzetesek elhurcolása után az épület egy évre őrízetlenül maradt. A könyvtárat 1951 áprilisának végén a Szent Bertalan-templom melletti volt gimnázium épületének földszinti termeibe szállították, majd 1958-ban az Orczy-kastélyba költöztették. Az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonába került könyveket 1979-ben szállították vissza a kolostorba. A gyűjtemény eredeti tulajdonosaihoz 1996. december 18-án került vissza.

A könyvtárvezető elmondta, hogy ferences könyvtárak kötetei a gyöngyösi könyvtáron kívül még három helyszínen, illetve gyűjteményben érhetők el: Szécsényben (Magyar Ferences Könyvtárak Szécsényi Műemlékkönyvtára), Szombathelyen (szombathelyi mariánus ferences rendtartomány könyvtára) és Budapesten (Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár központi gyűjteményei). Feltette azt a kérdést, hogyan lehetséges, hogy a ferenceseknek ilyen nagy és értékes könyvállományuk van, tekintettel arra, hogy ők egy kolduló rend, és szegénységben folytatják életüket. Magához a szerzetesi élethez is szükség volt könyvekre, de hosszú ideig nagy tiltás uralkodott ebben a tekintetben. A valóságban voltak persze könyvgyűjtők, bibliofilek is a szerzetesek között, ám a rend könyveiben nem *ex libris* szerepel, hanem *ad usum*, azaz a könyvet valaki csak használatra kapta, nem pedig a tulajdonát képezte. A gyöngyösi ferences gyűjtemény bibliofil értéke éppen abban rejlik, hogy 80–90%-a használatban volt. Sok kötetben találunk bejegyzéseket is. Ha már nem volt szükségük rá, az adott művet visszaadták a könyvtárnak, de előfordult az is, hogy továbbvitték magukkal az országban. A könyvtár legrégebbi katalógusa az 1613–1620 körüli évekből származik: ebben 239 könyvet soroltak fel, valamint további 32 kötetet különféle szerzetesek

celláiban. A könyvtári állomány fő profilját a különböző liturgikus könyvek, homíliás kötetek, gyóntatási segédkönyvek jelentik, de találunk sok egyéb művet is, így például teológiai könyveket, világi témájú kiadványokat, tankönyveket is.

A könyvtár jövőképe nem határozott körvonalai, de a digitalizálási tevékenység és a könyvtár katalógusának hozzáférhetővé tétele (jelenleg digitális formában léteznek a cédulák) is elhangzott a tervek között. Szintén célkitűzésként fogalmazódott meg az a törekvés, hogy életszerűbbé tegyék a gyűjteményt, és ezáltal közelebb hozzák a ferences rend történetét is a mai befogadókhöz.

Tömegtermelés vagy állományvédelem? Új digitalizálási gyakorlat az OSZK-ban – Mészáros Tamás (főosztályvezető, Országos Széchényi Könyvtár)

Az előadás azt a kérdést igyekezett megválaszolni, hogyan tudja feloldani az OSZK a kettősséget, mely szerint a tömeges digitalizálás a feladata, de az állományvédelmet is biztosítani kell. A digitalizálás után is kettős feladattal kell szembenézni: a megőréssel és a szolgáltatással. Az OSZK gyűjteménye a kulturális örökség része, dokumentumai muzeális védelem alatt állnak, a hozzáférést viszont eközben is biztosítani kell.

A 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet meghatározza a nemzeti könyvtár feladatait, ennek értelmében a nemzeti könyvtár a központi szolgáltatások keretében:

- a hozzáférhetőség széles körű biztosítása és a hosszú távú megőrzés érdekében digitalizálási terv alapján digitalizálja a gyűjteményében lévő könyvtári dokumentumokat,
- a könyvtárak országos elektronikus tartalomkezelési és elektronikus dokumentumszolgáltatási kompetenciaközpontjaként működik,
- koordinálja a könyvtári dokumentumok digitalizálását, működteti a könyvtárak által megküldött elektronikus (digitalizált) dokumentumok nyilvántartását, gondoskodik a dokumentumok hosszú távú archiválásáról, a dokumentumokat a megküldő könyvtár által meghatározott korlátozások figyelembevételével szolgáltatja.

A digitalizálási célok kitűzésekor figyelembe kell venni a tömeges digitalizálás és a műtárgy-digitalizálás szempontjait, valamint az állományvédelmi és szolgáltatási szempontokat is. Minőségi és mennyiségi növekedést kell felmutatni, továbbá a felhasználók szélesebb körének elérésével a digitális objektumok

folyamatos hozzáférhetőségét is biztosítani kell. Az idő, a mennyiség, a minőség és az állományvédelmi szempontok betartása mind-mind a megoldandó feladatok közé tartozik. A nemzeti könyvtár sokféle dokumentummal rendelkezik (könyv, régi nyomtatvány, periodika, plakát, fotó, videokazetta, hanglemez, mikrofilm, térkép stb.). A dokumentumtípusok szerinti megoszlásban a kisnyomtatványok adják a legtöbb tételt, az előállított digitális objektumok darabszáma szerint pedig a könyvek és az időszaki kiadványok a nagyobb terjedelműek. A digitalizáló eszközök kiválasztásánál állomány- vagy műtárgyvédelmi és termelékenységi szempontokat is figyelembe kellett venni, valamint azt, hogy az adott gép a meglévő eszközparkhoz is integrálható és jól karbantartható legyen. Az eszközök élettartamát, avulását is tekintetbe vették. A munkafolyamatokhoz szükséges szoftverek és a szakértelem is fontos szempontot képeznek, a digitalizáló kollégák számára ezért folyamatosan képzéseket tartanak.

A digitalizáló központot 2022 februárjában adták át az OSZK 8. emeletén, mintegy 1000 négyzetméteren. (Klimatizált raktár is szolgálja a folyamatos üzemeltetést.) A beszerzett eszközpark összetétele: fotóállomások, felsőkamerás szkennerek, robotszkennerek, síkágyas és lapadagolós szkennerek, mikrofilmszkennerek és plakátszkennerek.

A digitalizálási projektek tervezése a következőképpen zajlik: a gyűjteményrész, dokumentumok, példányok kiválasztása után – elsősorban az 1850 előtti dokumentumokon – a restaurátorműhely állományvédelmi felmérést végez, a dokumentumokról adatlapot töltenek ki. Ezután rögzítik a digitalizálási elveket, melyekbe minőségirányítási és állományvédelmi feladatokat is beépítenek. Meg kell határozni azt is, hogy a digitalizálási tartalomszolgáltatást milyen céllal végzik, és milyen igényeket szeretnének kielégíteni. Az OSZK legfontosabb célja, hogy több csatornán keresztül, minél szélesebb társadalmi kör számára tegye elérhetővé a magyar kultúra emlékeit, és a digitális objektumok közzétételét folyamatosan biztosítsa. A tartalomszolgáltatásban vannak szabadon publikálható dokumentumok és olyanok is, amelyeket szerzői jogi védelem miatt nem tudnak szolgáltatni.

Végül a digitális technika segítségével megvalósított projektek példájaként a Ferenc pápának ajándékozott, az OSZK által készített Pray-kódex-díszmásolatot említette meg az előadó.

Ahol a bölcsészettudományi kutatások és a közgyűjtemények találkoznak: a mesterséges intelligencia – **Maróthy Szilvia** (fiatal kutató, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet)

Az előadás megismertette a hallgatóságot a mesterséges intelligencia alkalmazásával a bölcsészettudományi kutatásokban. A mesterséges intelligencia az 1950-es években merült fel először: *Alan Turing* ekkor vetette fel, hogy képes-e egy gép válaszolni a kérdéseinkre. 1955-ben a Dartmouth Egyetem mesterséges intelligenciával foglalkozó kutatói projektje workshopjának anyagában használták először a mesterséges intelligencia fogalmát és alapszempontjait. Ma már a mesterséges intelligencia átszövi a mindennapjainkat: jelen van a telefonos applikációkban (kamerafunkciók), a webes szolgáltatásokban (fordító, képfelismerő, kereső) és az ajánlórendszerekben (reklámok).

Hol kaphat szerepet a mesterséges intelligencia a bölcsészettudományban? A számítógépes nyelvészeti és nyelvtechnológiai kutatásban (NLP eszközök), stilometriai, témamodellezéses vizsgálatokban, OCR- és HTR-technológiákban (*Transkribus*, *Abbyy*), képmánipulációs, képjavítási eszközök alkalmazásakor (az előadó példaként az Ómagyar Mária-síralom elkopott eredetijének rekonstruálását említette), műalkotások elemzésekor és létrehozásakor (pl. generált audio és/vagy vizuális alkotások).

A *big data*-kutatások (makroanalízis) és a mesterséges intelligencia kapcsolatát a nagy adatmennyiség, a gyorsaság, a változatosság és a sokféleség jellemzi. A nagy adatmennyiség a digitális tartalmak által születik meg, ide tartozik a *born digital*-kezelés, a webarchiválás, a kutatási adatrepozitóriumok, valamint a nyílt, kapcsolt adatok témája. Ami az adat-előállításban és a tudásmegosztásban játszott szerepeket illeti: a közgyűjtemény feldolgoz, megőrzi, szolgáltat; a kutatási intézmény a történeti dokumentumokat tárja fel, elemzi, értelmezi, valamint narratív bemutatásukat végzi el; a profitorientált szereplők pedig a kulturális örökséget pénzért szolgáltatják. Mindebben léptékváltás szükséges, és a határokat is át kell lépni. Lehetséges a szöveggondozás közgyűjteményekben? Vagy a dokumentumdigitalizálás, bibliográfiakészítés kutatóintézetekben? A cél az, hogy legyenek az intézmények és tartalmaik nyitottak a nyilvánosság felé, továbbá rendezzenek versenyeket, workshopokat a tartalmaik megismerésére, megismertetésére. Fontos a szerepkörök átgondolása:

legyenek közös (közgyűjteményi és kutatási) projektek, ezek alkossanak ökoszisztémát! Nem az a fő kérdés, mit és hogyan digitalizáljunk – az a kérdés, mit kezdünk a digitális tartalmakkal. A legfontosabb mindeközben a teljesség, a hitelesség és a pontosság szavatolása.

A born digital irodalmi hagyatékok és e-mailek archiválása a közgyűjteményekben – **Szűcs Kata Ágnes** (digitális tartalomfejlesztő, Országos Széchényi Könyvtár Digitális Bölcsészeti Központ) – **Kalcsó Gyula** (digitális tartalomfejlesztő, Országos Széchényi Könyvtár Digitális Bölcsészeti Központ)

Az előadást a fogalmak pontosításával kezdte Kalcsó Gyula. Mi is a „*born digital*”? Olyan digitális objektum, melynek nincs analóg előzménye, és nem is készíthető róla pontos analóg másolat, ilyenek például a *.pdf* fájlok. Az „objektum” lehet egy vagy több fájl és/vagy könyvtár együttese. „Born digital” írói hagyatékok Magyarországon nem léteznek, a legjobb példa rá az Egyesült Államokban található *Salman Rushdie*-archívum (Atlanta, Georgia). Az író eszközei (számítógép, laptop, egyéb adathordozók) bekerültek a könyvtárba, ott az azokon lévő adatokat dolgozták fel. A megőrzés is kérdéseket vet fel: bitszintű másolat és/vagy emuláció készüljön? Ehhez kapcsolódóan kiemelhető a FRED (*Forensic Recovery of Evidence Device*) megközelítése, melynek értelmében a tartalom nem változhat a hordozón (ún. „lemezkép”). Az előadó bemutatta az OAIS (*Open Archival Information System*) Referenciamodellt, amely egy magas szintű elméleti modell a digitális környezetben keletkező adat/információ hosszú távú megőrzésére. A folyamat résztvevői: az adat létrehozója, az archiváló munkatársak és a felhasználók. A digitális megőrzés különféle információs csomagokat ír elő, ezek: *Submission Information Package* (SIP) = átadás/átvétel; *Archival Information Package* (AIP) = megőrzés, adminisztráció; *Dissemination Information Package* (DIP) = szolgáltatás. A modell előírja azt is, hogy az információs csomagoknak milyen típusú metaadatokat kell tartalmazniuk (más és más a *Dublin Core*, a *METS* és a *PREMIS* szerepe). A metaadattípusokhoz *Bagit*-csomagszerkezetet használnak annak érdekében, hogy az eredmény hosszú távon is értelmezhető legyen. A digitális archiválásnak sosincs vége – a hordozó 5-10 év múlva elavul, továbbá nem lehet pontos mintát adni az írói feldol-

gozáshoz, így mindig különböző, változó csomagokat lehet/kell előállítani.

Ezután Szűcs Kata folytatta az előadást az e-mail-archiválás nehézségeivel, kitérve a gyakorlati tapasztalatokra, a szabványokra, a metaadatokra és a hosszú távú megőrzésre. Elmondta azt is, hogy a PIM Adattár munkatársaival közösen vettek részt egy hangoskönyvprojektben. A gyakorlati lépéseket az intézmény igényeire szabva alakították ki: válogatás, rendszerezés, exportálás, konverzió, csomagolás. Az előadó elméleti kérésekre is kitért: az *Internet Engineering Task Force* (IETF) szabvány megszabja, hogy mi legyen az e-mailben, a *Request for Comments* (RFC) pedig a hozzáférési protokollt biztosítja. A szabványos formátumok: *.eml* vagy *.mbox* (egyszerű szövegforma vagy a teljes mappa üzeneteinek tárolása). Szűcs Kata azt is részletezte, milyen (különböző) formában exportálja a program a leveleket, és hogyan haladnak a konvertálások.

Az e-mail sokat fejlődött a megjelenése óta: már nem egyszerű szöveges üzenet, hanem mellékletei is vannak, és naptárral van összekötve. Alkotórészei: a fejléc és a szöveg (*Header, Body*). A hosszú távú megőrzéshez és az információk kinyeréséhez a háttérben megbúvó rengeteg metaadatot is szükséges archiválni. A csomagolás a *MailBag* segítségével a legoptimálisabb. A csatolmányoknak különféle típusú kiterjesztésük lehet, ez a megőrzésben még nagyobb gondot okoz. Nagyon oda kell figyelni az e-mailek formátumára, belső felépítésére és arra, hogy a megőrzés milyen problémákba ütközik. Minden intézménynek a saját igényeire kell szabnia a folyamatot.

A kutatási adatok minőségközpontú kezelése – Koltay Tibor (ny. főiskolai tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem)

Koltay Tibor előadása egy kurrens és nagyon fontos témát mutatott be. Az adatokhoz való nyílt hozzáférés számos területen, így az oktatásban is nagy jelentőségre tett szert. A tudományban a dokumentumközpontú szemléletet felváltja vagy legalábbis kiegészíti az adatközpontú gondolkodás.

A kutatási adatok minősége egyaránt fontos a nemzetközi és a nemzeti szervezetek, a kutatók, a kutatást finanszírozó szervek, a tudományos kiadók, a könyvtárak és az üzleti szféra számára. Az adatminőség kérdésének megismeréséhez az adatok ökológiájának ismerete szükséges. Az ökológiai elvek magukba foglalják az adatok újrafelhasználását és az ezt elő-

segítő szolgáltatásokat. Az intézmények célja, hogy hozzáférhető, újrafelhasználható, jól dokumentált és jó minőségű adatokat szolgáltatassanak. Az adatok újrafelhasználása legalább annyira fontos, mint az adatokhoz való nyílt hozzáférés. Az adatok minőségének biztosítása része az adatműveltségnek, utóbbi pedig szorosan kapcsolódik az információs műveltséghez, amely az adatok megkereséséhez, elemzéséhez, szervezéséhez, bemutatásához és értékeléséhez szükséges kompetenciák együttese. Az adatminőségnek számos jellemzője van: *Wang és Strong* 179 minőségi jellemzőt sorolt fel az 1996-ban megjelent *Beyond accuracy: What data quality means to data consumers* című tanulmányukban.

Az adatok belső lényegéből fakadó minőségi jellemző a pontosság, az objektivitás és a hihetőség, függetlenül attól, hogy használják-e őket. Kontextuális (rendszerfüggő) jellemző az adatok mennyisége, relevanciája és időszerűsége – érvényessége és elavulása. Egyéb minőségi tényezők az adatszabványok, melyeknek az adatok minőségére gyakorolt hatása az adatok típusától – és a minőséggel kapcsolatos szemlélettől – függően más és más. Koncentrálnak a specifikációknak való megfelelésre vagy az adatok használatra való alkalmasságára is.

Az adatok hitelességét az eredetiség adja: ez magába foglalja az adatállományt, a műszerek megbízhatóságát, a kutatás mögött álló elmélet helyességét, az adatok pontosságát és a metaadatokat. Az adatok gondozása (*data curation*) nagyon fontos feladat: része a kutatási adatok kezelése, az adatrepozitóriumok hozzáférhetőségének biztosítása és a technikai infrastruktúra megteremtése – mindebben nagy szerepük van a könyvtárosoknak. A legfontosabb minőségi jellemzők egyike a bizalom. A bizalom vonatkozhat magára az adatállományra, vagy kiterjedhet valamely repozitóriumban elhelyezett példányra is. A bizalom további összetevője az érthetőség, azaz hogy elegendő kontextus áll-e rendelkezésre az adatok eredetéről. A következő a használhatóság, ami azt jelenti, hogy az adatok megtalálhatók, hozzáférhetők és használható formátumban vannak. Nagyon fontos továbbá, hogy az adatoknak bitek szintjén azonosnak kell lenniük egy korábbi, elfogadott és ellenőrzött állapottal. Azt is tudni kell, hogy a bizalom megítélése szubjektív, hiszen mértékét befolyásolja az adott szakterületen kialakult gyakorlat, valamint az adatok létrehozóinak jó hírneve, de hatással vannak rá az adatokat értékelő személy előítéletei is. A felsőoktatási intézmények és a kutatóintézetek esetében a bizalom lényegében automatikus, hiszen nyitottságot

és átláthatóságot mutatnak. A bizalom fontos, de tudnunk kell, hogy ki a felelős a minőség ellenőrzéséért, hogy milyen folyamatok zajlanak le ennek az ellenőrzésnek a során, és hogyan oldhatók meg az esetlegesen hiányzó adatok okozta problémák.

A kutatási adatok kezelése kapcsán két szorosan összetartozó fogalmat ismerhettünk meg, az adatkormányzást és az adatműveltséget. Az adatkormányzás megköveteli, hogy rendelkezünk adatműveltséggel. Az előbbi célja, hogy szabványosított és megismételhető folyamatokra építve átláthatóvá tegye az adatokkal kapcsolatos folyamatokat és döntéshozatalt, az utóbbi pedig az adatok megértésének, használatának és kezelésének képessége. Olyan készségek és képességek összessége, amelyek lehetővé teszik, hogy elérjük és etikusan használjuk a kutatási adatokat, és kritikai szemlélettel értelmezni és interpretálni tudjuk azokat.

A minőségi jellemzők többsége érvényes a nagy adatokra (*big data*) is. Öt tulajdonság emelhető ki: a mennyiség, a sebesség, a változatosság, az érték és az érvényesség. Az érték és az érvényesség ahhoz is fontos, hogy elérjük az adatok eredetétől, gyűjtésük és feldolgozásuk módjától függő statisztikai megbízhatóságot. A megbízhatóságnak a származás és a tárolás tekintetében is eleget kell tenni. További tényezők: az adatok integritása, a tároló számítógépek és a tárolási platformok megbízhatósága, a rendelkezésre állás, az időszerűség, a felelősség és a jó hírnév. „A kutatóknak nem több adatra, hanem a megfelelő adatokra van szükségük” – idézte Koltay tanár úr *Christine Borgmant* előadása végén.

Kutatásiadat-kezelést támogató szolgáltatások a Szegedi Tudományegyetemen – Nagy Gyula (főigazgató-helyettes, Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár)

Az előadás szorosan kapcsolódott Koltay Tibor témájához, de konkrét esetet mutatott be: a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár kutatásiadat-kezelést támogató szolgáltatását. „Tudásintenzív területről van szó [...] ez egy olyan téma, amin nehéz fogást találni” – kezdte előadását Nagy Gyula.

A kutatási adatok kezelésének (*Research Data Management*, RDM) egyre nagyobb szerep jut a nyílt hozzáférés (*Open Access*) átalakulásában. A kutatói szféra felismerte, hogy nemcsak a szakfolyóiratok tanulmányaiban jelenhetnek meg a kutatási eredmények, hanem a nyílt tudomány (*Open Science*)

elvei szerint legalább annyira fontos a kutatás során keletkező eredmények, adatok dokumentálása, tárolása, megosztása és újrafelhasználása. Mindez tudatos kutatási adatmenedzsment-tevékenységet igényel. Nemzeti és nemzetközi pályázati rendszerekben már követelmény a kutatási projektek során keletkezett kutatási adatok kezelésének formális leírása. Az, hogy kik fogják végezni ezt a tevékenységet, és hogy nevezik majd őket, még nem teljesen tisztázott: kutatók, könyvtárosok, adatgazdászok vagy adatkurátorok? Vagy esetleg *data librarian*, *data expert*, *data science expert*, *data scientist*, *data curator*, *data steward*? További érintettek is vannak az adatkezelést támogató szolgáltatásban: finanszírozók, az etikai felülvizsgálatot végzők, jogi szakértők, kutatók, kiadók, repozitóriumműzemeltetők, infrastruktúraszolgáltatók, kutatást támogató személyek és intézményi adminisztrátorok.

A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtára a Debreceni Egyetemmel 2017-ben, az ELI-ALP lézerkutató központtal 2019-ben, a SZTAKI CONCORDA Repozitóriummal 2020-ban vette fel a kapcsolatot a kutatásiadat-kezelést támogató szolgáltatás témájában. A kutatási adatok kezelésével kapcsolatos hasznos tudnivalókat az SZTE Klebelsberg Könyvtára *Szerzői Eszköztár* weboldalán, a közösségimédia-platformokon, a szakreferensi hálózaton, az egyetemi honlapon és a kari hírlevelekben juttatták el a kutatói közösséghez.

Első lépésként a munkatársak online képzésen vettek részt, ahol elsajátították a legfrissebb nemzeti és nemzetközi trendeket és tudnivalókat. Kapcsolódtak a *Hungarian Research Data Alliance* (HRDA), a *Hungarian Open Repositories* (HUNOR) és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs (NKFI) Hivatal támogatásával tartott *meetup*-sorozathoz, valamint egy nemzetközi ingyenes *Canvas* MOOC-kurzushoz (11 modul), ahol az oktatók neves amerikai egyetemi és kutatóintézeti könyvtárak munkatársai voltak. Ezt követte 2020-ban az RDM témájára vonatkozó kérdőíves kutatás, melynek során felmérték az egyetem kutatóinak elvárásait, igényeit (116 kutató töltötte ki önkéntes alapon a kérdőívet), majd értékelték és szabadon hozzáférhetővé tették a kutatási jelentést. Ezt követően megterveztek és elindították a kutatási adatok kezelésére vonatkozó szakértői tanácsadást. Olyan általános adatkezelési kérdésekben nyújtanak segítséget, mint a metaadatok és a kutatási dokumentáció létrehozása, a kutatási adatok FAIR-alapelveknek való megfeleltetése, a kutatási adatok rendszerezése és optimalizálása, továbbá a kollégák

segítenek a kutatásiadat-kezelési tervek (*Data Management Plan*) szakszerű elkészítésében, valamint a kutatási adatok hosszú távú és biztonságos megőrzésében, publikálásában és repozitálásában is.

Egy projekt keretében az egyetem megvizsgálta, mi szükséges ahhoz, hogy egy intézményi adatrepozitórium megszülessen. Ehhez egy megvalósíthatósági tanulmány készült, hogy az új adatrepozitórium jól illeszkedjen az SZTE Klebelsberg Könyvtárban tíz éve épülő *Contenta* repozitórium rendszerébe. Az adatrepozitórium létrehozása modern szerverkapacitást és magas színvonalú infrastruktúrát igényel. A legígéretesebb szoftvernek a *Dataverse* és az *Invenior* tűnik. Fontos volt a könyvtári információs honlap létrehozása, ahol az RDM-hez kapcsolódó tájékoztató anyagokat helyezték el. Az SZTE Klebelsberg Könyvtár *Szerzői Eszköztár* honlapján kapott helyet a *Kutatási adatkezelés* menüpont, ahol az *RDM kalauz*, a *FAIR irányelvek*, a *Kutatási adatkezelési terv*, a *Kutatási adatrepozitóriumok* és a *Szolgáltatásaink* almenük található. A könyvtár a *Szerzői Eszköztár* honlapon is bevezette a chatalkalmazást öt különböző témában, amelyek lefedik a szolgáltatási körüket. A chatszolgáltatással a kutatókkal való kommunikáció felélénkítése volt a cél. A szegedi kutatók széles köre számára éveken belül megvalósul egy helyi telepítésű, saját üzemeltetésű, intézményi kutatásiadat-repozitórium. Adataik jobb helyen lehetnek az intézményi repozitóriumban, mint a világban „szétszórva”, ingyenes vagy térítéses, változó minőségű szolgáltatások között. Emellett az intézményi adatrepozitóriumban gyűjtött adatok az egyetem láthatóságát és presztízsét fogják növelni a kutatási adatok kezelésének területén.

Új adatkezelési szolgáltatások a Corvinus Egyetemen – **Kurucz Erika** (kutatási adatfelelős, Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár)

Kurucz Erika előadását három fő téma köré csoportosította. Az első részben arra kereste a választ, hogy miért olyan fontos az adatkezelési szolgáltatás, és miért pont most ennyire fontos. Az informatikai robbanás, az európai értékrendben bekövetkezett változások jelentős hatással voltak a tudományos életre, mindez pedig tudományos paradigmaváltást eredményezett. Ez magával kell, hogy vonja a kutatási adatok kezelésével kapcsolatos szemlélet megváltozását is.

Előadásának második részében azt vázolta fel, hogy az adatkezelési szolgáltatások konkrétan milyen szolgáltatásokat takarnak az egyetemen. Említette az új adatkezelési eszközöket, valamint azt, hogyan tudják támogatni a pályázókat. Könyvtáruk vállalta, hogy szolgáltatásaival segíti az adatkezelési tervek megvalósításában a kutatókat – igyekeznek hasznosítani azt, hogy könyvtárként közelebb állnak a kutatókhoz, mint az IT-szektor. Kapcsolódásokat keresnek a sokféle szerep között. Az egyetemen kutatástámogatóként is funkcionálnak, emellett olyan stratégiát terveznek, amely a kutatóknak iránymutatásul szolgálhat. Figyelik a hazai adatrepozitóriumok működését, erre példa az MTA SZTAKI adatrepozitórium (CONCORDA): <https://science-data.hu/> (régén: <https://concorda.sztaki.hu>) és a Debreceni Egyetem adatrepozitórium: <https://adattar.unideb.hu/>.

Azt, hogy milyen igényei vannak a kutatóknak, az előadás harmadik részében vázolt felmérés segítségével térképezték fel. A 24 kérdést tartalmazó anonim űrlappal a kutatási adatokra vonatkozó hallgatói, kutatói véleményekre és gyakorlatokra, továbbá az adatkezeléssel kapcsolatos elvárásokra, illetve nehézségekre kérdeztek rá.

Kutatásiadat-kezelés támogatása a KIFÜ-ben – **Lencsés Ákos** (adatspecialista, Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség)

A Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség (KIFÜ) ügyfélköre magában foglal köznevelési intézményeket, felsőoktatási intézményeket, közgyűjteményeket és kutatási intézményeket is. Az ügynökség széles körben látja el ezeket a szervezeteket hálózati szolgáltatásokkal (pl. adathálózati szolgáltatás, wifi-szolgáltatás, doménnev-regisztráció), azonosítási és hitelesítési szolgáltatásokkal, felhőszolgáltatásokkal, szuperszámítógép-kapacitással és multimédia-szolgáltatásokkal (pl. videokonferencia).

Lencsés Ákos ezután bemutatta az *European Open Science Cloudot* (EOSC), amely nevével ellentétben nem felhőszolgáltatás, hanem informatikai szolgáltatások integrált kezelését takarja. Magyarországról az EOSC-nek csak a KIFÜ a tagja, de várnak másokat is. Az előadó két EOSC-s alprojektről beszélt. Az egyik az *EOSC Future*, amely lényegében az igények feltérképezéséről szól: nyolc célfeladat szerint tervezik kialakítani az EOSC működését, infrastruktúráját, szolgáltatási rendszerét. A KIFÜ itt elsősorban a szolgáltatások és a felhasználói felületek kialakításában

vállal szerepet. A másik alprojekt a *NI4OS-Europe* (*National Initiatives for Open Science in Europe*), melyben 15 ország 22 intézménye vesz részt. Magyarországot a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK) és a KIFÜ képviseli. A feladatok között szerepel a nemzeti nyílt tudományos irányelvek kialakításának elősegítése, a szolgáltatók csatlakoztatása az EOSC-hez, a FAIR adatkezelési alapelvek adaptálásának megkönnyítése, valamint konzultációk, tréningek szervezése.

Lencsés Ákos bemutatta még a KIFÜ *open science*-hírfolyamát (<https://kifu.gov.hu/hirek/>), itt hírek, rendezvényajánlók jelennek meg. A nyílt tudomány és az adatkezelés gyakorlati alkalmazásának témájába az előadó négy interjú elérhetőségén keresztül nyújtott betekintést. Megismerhettük az *EOSC Champion* programot, amely egy, a nyílt tudomány és a kutatási adat-kezelés intézményen belüli népszerűsítésére, oktatására irányuló programsorozat egyetemi oktatók

és könyvtárosok részvételével. A gyakorlati alkalmazás példaként egy e-learning-tananyaggal, majd a Debreceni Egyetemnek az NI4OS-Europe projektben végzett tevékenységével ismerkedhettünk meg, utóbiból kiemelve az adatkezelési tréningek és képzések tartását, a Magyar Tudományos Fórum szervezésében való részvételt, a szolgáltatások integrálását az NI4OS-katalógusba, valamint az EOSC regionális rendezvényeinek szervezését.

Zárásként a KIFÜ és a Digitális Örökség Nemzeti Laboratóriuma együttműködéséről hallhattunk. Ide tartozik egyebek mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2022 szeptemberében induló *data steward* (adatgazdász) képzésben való részvétel, az *Invenio*-alapú adatrepozitórium tesztelése, valamint a közös fejlesztési és pályázati projektek megvalósítása is.

(Beérkezett: 2022. április 11.)

Hozzáférhető az OSZK Webarchívumának nem nyilvános gyűjteménye

A webarchívum zárt része az Általános Olvasóteremben elhelyezett dedikált számítógépeken érhető el olvasóink és látogatóink számára egyaránt. Az archivált oldalakat böngésző segítségével lehet megtekinteni URL-cím és teljes szövegű keresés alapján. A 2017 óta letöltött tartalmak között találhatók tematikus gyűjtemények, közösségimédia-oldalak, hírportálok, fontosabb eseményekhez kapcsolódó gyűjtések és a magyar webtérrel félévente készített pillanatképfelvételek anyagai is. Szerzői és személyiségi jogi okokból a gyűjtemény nem másolható, csak megtekinthető. A mentések nem teljes körűek, és elsősorban kutatási célokat szolgálnak.

A szolgáltatással kapcsolatban az olvasóteremben ügyelő könyvtáros, valamint az archívum munkatársai tudnak felvilágosítást adni az 1-487-8688 telefonszámon vagy a mia@mek.oszk.hu e-mail-címen. További információk és a nyilvános gyűjtemények a webarchivum.oszk.hu-n találhatóak meg.

(Forrás: <https://oszk.hu/hirek/hozzaferheto-az-oszk-webarchivumanak-nem-nyilvanos-gyujtemenye>
2022.07.04.)

Könyvtári webshop indítása

A Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár internetes könyvesboltjának tapasztalatai

TÓTH Máté

Bevezetés

A könyvtárak a társadalom jólétét szolgálják azzal, hogy a könyveket és egyéb dokumentumokat térítésmentesen bocsátják a használók rendelkezésére, arra törekedve, hogy hozzáférést kínáljanak a publikált tudás teljességéhez.¹ Ez alapvető feladatuk, de emellett sok esetben végeznek üzleti tevékenységet is. Számos könyvtárban térítéses szolgáltatásokat is kínálnak; ahol sok turista megfordul, adja magát egy kis ajándékbolt működtetése; más könyvtárak árusítják a saját kiadványaikat; a gyűjtemény leselejtezett darabjait szinte minden intézmény igyekszik pénzre tenni. Az alapszolgáltatásokon felül végzett vállalkozói tevékenység nem áll ellentétben a könyvtár küldetésével, hiszen sem a hatályos jogszabályok, sem a magyar könyvtárosok etikai kódexe nem zárja ki, hogy térítés ellenében kínáljunk értéknövelt szolgáltatásokat. A könyvtárak bevételeikkel kiegészíthetik a fenntartói finanszírozást, szerény hozzájárulásként a minél költséghatékonyabb működéshez.

Robert D. Hisrich széles körben idézett és sokak által elfogadott definíciója szerint a vállalkozás „*valami új és értékes dolog létrehozásának folyamata, amelyben a vállalkozó biztosítja a szükséges időt és erőfeszítést, vállalja a felmerülő pénzügyi, pszichikai és szociális kockázatot, és megkapja az ennek következtében létrejövő pénzügyi és személyes meglepettséget nyújtó jutalmakat.*”² A vállalkozás kulcsa és értelme olyan érték teremtése, amelyért mások hajlandók fizetni. Könyvtári környezetben jellemzően az értéktérítésre helyezük a hangsúlyt, és kevésbé vesszük tekintetbe az ellenértéket, pedig fontos tudatosítani, hogy a jóléti intézmények alapvető működtetési és szolgáltatási költségeit is megfizetik a használók, csak nem közvetlenül, hanem az adójukon keresztül. Az alábbiakban a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár által 2021 novemberében indított internetes könyvesbolt (*Könyvek a művészetek városából – Online könyváruház Szentendréről*, <http://webshop.hbpmk.hu>) mint vállalkozás első tapasztalatait mutatom be. Több észak-amerikai és nyugat-európai közgyűjtemény

mény rendelkezik webáruházal, Magyarországon könyvtári környezetben a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár volt az első, amelyet néhány hét múlva a Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtár hasonló oldala (<https://webshop.igyuk.hu/>) követett. Ez a könyvtári kezdeményezés Magyarországon tehát újszerűnek számít, így a létrehozás folyamata érdekes és hasznos lehet a hasonló szolgáltatás beindítását fontolóra intézmények számára.³ Céлом, hogy bemutassam azokat az elvi megfontolásainkat, amelyeket a projekt előkészítése során mérlegelnünk kellett, továbbá a felmerült gyakorlati problémákat és azt, hogy a szentendrei könyvtárosok miként oldották meg ezeket.

A könyvtárban évtizedek alatt nagyon sok – állományba nem vett – helytörténeti, helyismereti vonatkozású kiadvány gyűlt össze. Biztosak voltunk abban, hogy lenne ezekre igény, megvannak valahol az olvasóik, de eddig nem sikerült elérni őket. Ezért valamennyit digitalizáltuk, hogy szabadon hozzáférhető legyenek az intézmény digitális gyűjteményében,⁴ az épületben pedig létrehoztunk egy könyves standot, amelyre a megvásárolható kiadványainkat tettük. Az olvasóink nagy ritkán vettek is egy-egy példányt, de mivel a nyomtatott dokumentumok iránt potenciálisan érdeklődők többsége – később részletezendő okokból – vélhetően egyszerűen nem tér be a könyvtárba megkeresni ezeket a rétegizlést kiszolgáló, de alapvetően nagy szellemi értéket képviselő kiadványokat, feltételeztük, hogy jóval nagyobb igény lenne rájuk.

A digitalizált és OCR-ezett kiadványok nem egyenértékűek a nyomtatott példányokkal. A digitalizálással javítottuk a könyvekben található tartalom elérhetőségét, kereshetőségét, de magukat a termékeket, a fizikai formában a raktári tereinkben tárolt dokumentumokat ezzel továbbra sem juttattuk el az olvasójukhoz. Sokan ragaszkodnak a papíralapú könyvek olvasásához, amit később a webáruház elindulását követő rendelkezések is bizonyítottak.

Ekkor vetődött fel a webáruház ötlete, amelyet néhány hónapos tervező és fejlesztő munka után 2021. november elején sikerült elindítanunk.

A megvalósítás lépéseinek bemutatása előtt a fejlesztés kontextusául szolgáló kereteket ismertetem. Az egyik a *long tail*, vagyis „hosszú farok”-jelenség, amely az internetes kereskedelemben elérhető árubőség eloszlásának összefüggéseire utal, a másik pedig a könyvtárosság *Ranganathan* által megfogalmazott öt törvénye, amely arra ad magyarázatot, hogy miért lehet helye egy könyvtárban egy internetes könyv-áruháznak.

Az internetes kereskedelem árubősége

Az internetes kereskedelem által biztosítható keretek (fizikai korlátok megszűnése, új szolgáltatási modellek stb.) között sokkal nagyobb esély van arra, hogy egy kifejezetten rétegizlést kiszolgáló mű is megtalálja a közönségét, mint a hagyományos kereskedelmi formákban. *Chris Anderson*, a *Wired* magazin főszerkesztője 2004-ben a magazinban megjelent cikkében (*The long tail*), majd 2006-ban megjelent nagy sikerű művében (*The long tail: Why the future of business is selling less of more*) szemlélteti azt a jelenséget, amelyet a könyvtár munkatársaival ki szeretnénk volna használni.⁵ A *long tail* („hosszú farok”) kifejezés, illetve a mögötte álló elmélet azokra a termékekre utal, amelyek általában csak kis mennyiségben adhatók el, ezért a hagyományos kereskedelem korszakában esélyük sem volt a piacra jutásra, hiszen nem érte meg belőlük annyit készíteni, amennyi fedezte volna az előállítás és a piacra dobás költségeit. Ugyanakkor ezeknek a termékeknek a változatossága sokkal nagyobb, mint a nagy mennyiségben árusítható tömegtermékeké – az egyforma, sokak által keresett tömegtermékek képezik a nagy „fejet”, a rengeteg, de különböző egyedi termék pedig a „hosszú farok”. Az internetes kereskedelem korában azonban a vásárlók akár a világ túlsó feléről is rátalálhatnak azokra a termékekre, amelyeket a kis példányszám miatt korábban akár létrehozni sem nagyon érte meg.⁶

Lássunk egy egyszerű példát! Tegyük fel, hogy egy könyv a szentendrei szerbség történetéről⁷ érdekelheti a szentendreieket, de rajtuk kívül akár valamennyi hazánkban élő szerbet, a szerb ortodox egyház tagjait, a magyarországi kisebbségekkel foglalkozó kutatókat, de a kulturális kapcsolatok miatt akár a Szerbiában kisebbségben élő magyarokat is. A fenti csoportok közül egyedül a szentendreiekeknek van esélyük arra, hogy beszéljanak a könyvtárba, és ott véletlenül rátaláljanak erre a könyvre, de még ők is hamarabb megleglik azt a világhálón. Ezzel szemben – köszönhetően a „hosszú farok”-jelenségnek – az interneten akár egy kulcsszóra való keresés során a potenciális érdeklődő elé kerülhet az adott kiadvány, aki két kattintással már meg is rendelheti azt. Az áru ezzel el is jutott az olvasójához – valakihez, akinek a számára ez érték, melyet mi teremtettünk meg.

Webshop a könyvtárban?

A könyvesboltok és a könyvtárak egyaránt kiadványokat kínálnak az olvasóknak, de a küldetésükben

mégis van egy alapvető különbség. Az előbbieik célja, hogy a tulajdonosnak is profitot termeljenek, ezért üzleti alapon juttatják el a könyveket az olvasókhöz. A vállalatgazdaságtan fogalomtárában ezt kettős értéktéremtésnek⁸ hívják, hiszen az olvasó számára megteremtett érték biztosítása mellett egy vállalattal szemben elvárás, hogy a tulajdonosnak is hasznot termeljen. A könyvtárak ezzel szemben a jóléti rendszer elemeként mindenki számára ingyenesen teszik elérhetővé a megjelent műveket. A webáruház-tervezési folyamat elején mi is megfogalmaztuk és elemeztük a kérdést: vajon etikus-e, hogy pénzért árúsítson a könyvtár könyveket? Úgy gondoljuk, hogy igen, és ezt az álláspontunkat a könyvtártudomány S. R. Ranganathan 1931-ben megfogalmazott öt törvényére alapozzuk, amelyről a hazai szakirodalomban a későbbi évtizedekben is születtek publikációk.⁹ Az öt törvény mind a mai napig érvényes, korszerű szemlélet tükröz, és közel száz év távlatából is alapjaiban határozza meg a szakmánkat.¹⁰

1. A könyvek azért vannak, hogy használják őket.
2. Minden olvasónak a maga könyvét!
3. Minden könyvnek a maga olvasóját!
4. Kíméljük az olvasó idejét!
5. A könyvtár fejlődő szervezet.¹¹

A törvények betűjét és szellemét tekintve és értelmezve úgy véljük, hogy a raktári szekrényekben tárolt kiadványok, amelyek nem jutnak el az érdeklődőkhöz, *semmiképpen sem szolgálják az olvasókat*. A feladatunk az, hogy minden fórumot felkutassunk és felhasználjunk arra, hogy ezeket a *dokumentumokat eljuttassuk a célközönséghez*. Azzal, hogy a saját kiadású dokumentumainkat először digitalizáltan, kereshető PDF formátumban, teljes szöveggel, szabad eléréssel feltettük az intézmény weboldalára, a könyvtár minden rendelkezésére álló eszközt megragadott ezeknek a kiadványoknak az ingyenes biztosítására. Úgy döntöttünk, hogy a célközönség számára ezen túlmenően is nyújtunk alternatívát, amihez kézenfekvő megoldást jelentenek az internetes kereskedelem adta lehetőségek.

Az olvasó idejének kímélése teljes mértékben megvalósul azzal, hogy a művekért nem kell bejönnie a könyvtárba, hanem azokat az otthonába való kiszállítással is megrendelheti, ha hajlandó fizetni értük. *A könyvtár fejlődő szervezet* jellegét pedig éppen az ehhez hasonló innovációk (bizonyos értelemben határátlépések) demonstrálják. A webshopon történő könyvrendelés természetesen csak lehetőség, hiszen minden általunk árúsított könyv elérhető az intézményünk kölcsönözhető állományában, ame-

lyet akár helyben, akár könyvtárközi kölcsönzéssel szintén örömmel eljuttatunk bármelyik magyarországi olvasóhoz.

Az ötlettől a megvalósításig

Az ötlet megfogalmazódását követően tanulmányoztuk a nagy európai nemzeti könyvtárak gyakorlatát. A nagyobb intézmények webáruházai a saját kiadványok mellett jellemzően ajándéktárgyakat is árúsítanak, hozzájárulnak az adott könyvtár brandjének népszerűsítéséhez, és egyben bevételt is termelnek. Egy igen professzionális megoldás a *British Library* internetes áruháza,¹² amely minden könyvtár számára mintául szolgálhat. Széles körű termékínálat jellemzi, a saját kiadványok mellett nyomatok, ajándéktárgyak, képeslapok, ékszerek, könyvek is kaphatók. Úgy gondoltuk, hogy akár a brit nemzeti könyvtárhoz hasonló profilú webáruház megvalósítására is lenne piaci igény Magyarországon, de az már az első költségkalkulációk elvégzése során világossá vált számunkra, hogy a saját költségvetésünkből nem leszünk képesek finanszírozni egy olyan kezdő árukészletet, amellyel versenyképesek lehetünk az ajándéktárgyak piacán. Ezért egy tisztán könyvekből álló kínálat mellett döntöttünk, ezen belül is a szentendrei és dunakanyari vonatkozású könyvekre szorítkozva. Úgy találtuk, biztonságosabb először kipróbálni, hogy az alapfeladataink ellátása mellett egy ilyen szűk piacon, szűkebb készlettel képesek vagyunk-e menedzselni és fenntartani a vállalkozást. Mivel mindannyiunk számára ismeretlen terepen jártunk, nem tudtuk megbecsülni, hogy milyen mértékben fogja lekötni a munkatársak kapacitásait ez a tevékenység, de nem volt tapasztalatunk a vásárlói reakciókkal, ahogy az esetlegesen felmerülő problémákkal kapcsolatosan sem. Úgy döntöttünk, hogy a kisebb volumenben való kísérletezést követően – ha úgy ítéljük meg, hogy van a további fejlesztéseknek létjogosultsága – lépésenként fogjuk bővíteni a webáruház termékínálatát. Így hosszú távon nem zárjuk ki, hogy akár ajándéktárgyak árúsításába is fogjunk.

A könyvtár külön forrást nem tudott rendelni a webáruház fejlesztéséhez, ezért száz százalékban önerőből, saját munkánkkal kellett a fejlesztést megvalósítani, annál is inkább, mert közpénzből finanszírozott intézmény nem működtethet veszteséges vállalkozást, hiszen az lényegében az adófizetők által biztosított források indokolatlan pazarlása, amely

azon túl, hogy törvénybe ütközne, erkölcsi értelemben is védhetetlen lenne.

A működés hátterének megteremtése

A könyvtárak az alaptevékenységeiken túl folytathatnak vállalkozói tevékenységet, de azt rögzíteniük kell a Szervezeti és Működési Szabályzatukban. A terv megszületését követően az első lépés az volt, hogy módosítottuk az alapidokumentumunkat, belefoglalva a kiskereskedelmi tevékenységet. Az SZMSZ módosításakor alaposan átgondoltuk, hogy a közeljövőben milyen további tevékenységeket tervezünk, amelyeket vállalkozási keretek között kívánunk folytatni. Az internetes könyvárusítás mellett, kihasználva a város idegenforgalmi vonzerejét, célul tűztük ki a *Hamvas Olvasósarok*hoz kapcsolódóan egy könyv- és ajándékbolt létesítését, ahol részben a webáruházban is kapható műveket kínálunk. Szeretnénk fizetős, vezetett helytörténeti túrákat is indítani Szentendrén, és tervezzük helytörténeti kutatás végzését helyi szervezetek, intézmények, vállalkozások számára. E tevékenységeket mind együtt szerepeltettük az intézmény SZMSZ-ének módosításához készített előterjesztésben.

Szentendre Önkormányzatának Kulturális, Oktatási és Civil Bizottsága 2021 márciusában elfogadta és támogatta terveinket, a képviselő-testület pedig ezt követően egyhangúlag megszavazta a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár SZMSZ-ének módosítását.

Informatikai fejlesztés

Az informatikai fejlesztés is belső erőforrásból történt, könyvtárunk informatikusa, *Héjja Balázs* a *WordPress WooCommerce* pluginjával kezdett kísérletezni. További lehetőséget a webáruház bérlése és a külső szolgáltatóval való elkészíttetés jelentett volna, de ezek a megoldások fel sem merültek a forráshiány miatt.

A *WooCommerce* ingyenesen kínálja mindazt, amit egy egyszerű internetes áruházról elvárunk, ezért ideális lehet az induló vállalkozások számára. Biztosítja korlátlan számú termék feltöltésének és csoportosításának lehetőségét, készíthetünk a termékekhez galériát és leírást is. A rendszer automatikusan nyomon követi a készleteket, megadható, hogy hány darab áll rendelkezésre. Ha egy termék kifogy, akkor a webshop addig nem kínálja azt fel, amíg fel nem töltjük a készleteket. A plugin támogatja a különböző fizetési módokat (postai utánvét, *SimplePay*, *PayPal*),

lehetővé teszi a regisztrációt és a rendelések automatikus nyomon követését. A vásárló tájékoztatását szintén automatizálhatjuk: a kosár összeállításától kezdve végigvezethetjük a rendelési folyamaton, e-maileket állíthatunk be a számára, amelyeken keresztül követheti a rendelés menetét. A *WooCommerce* lehetőséget ad további bővítmények utólagos vásárlására és beépítésére is, ha a későbbiekben rendelkezésre állnának a fejlesztéshez szükséges források, mi pedig úgy ítélnénk meg, hogy a továbblépéshez szükségünk lenne térítéses kiegészítőkre.

A webáruház váza és funkciói korán elkészültek, de a végleges dizájnt csak az indulás előtti hetekben alakítottuk ki. Az egyszerű, letisztult arculat illeszkedik a saját erőből elindított online áruházhoz és a célközönségünk igényeihez is, ezért törekedtünk rá, hogy igényes, de a lehető legpuritánabb megjelenéssel indítsuk el az oldalt.

Termékek

Alapvetően a könyvtár kiadványainak kerestünk olyan értékesítési csatornát, amelyen keresztül azok – a Ranganathan által megfogalmazott könyvtárosi alapelvekhez illeszkedve – megtalálhatják olvasóikat. Annak érdekében, hogy az igazán vonzó legyen a vásárlók számára, a termékkör bővítése céljából partnereket kutattunk fel, akik a miénkhez hasonló kiadványokat próbálnak értékesíteni. Bizományszerű szerződéseket kötöttünk a Ferenczy Múzeumi Centrummal, a Szentendrei Turisztikai Desztinációs Menedzsment Irodával (a továbbiakban: TDM), a Szentendrei Könyvklubbal, valamint további helyi vagy az intézményhez kötődő szerzőkkel, hogy a náluk raktáron lévő készleteket is árusíthassuk. A termékek körébe így bekerültek a múzeum kiadásában megjelent szép kiállítású művészeti albumok, a szentendrei TDM Iroda részéről útikönyvek, a Szentendrei Könyvklubból pedig helyi vonatkozású szépirodalmi művek. Az utóbbiak közül kiemelkedően fontosak a *Milosevits Péter*-életműsorozat kötetei, amelyeket rajtunk kívül a *Líra* könyvesbolt-hálózat is értékesít. További terveink között szerepel, hogy bővítjük az árusított könyvek körét, hiszen vannak még olyan helyi szereplők, amelyek birtokában sok szentendrei és dunakanyari vonatkozású tartalom áll rendelkezésre. A termékekhez a webshopban célszerű saját leírást rendelni, amely segíti a keresőmotorokat azok megtalálásában és indexelésében. A leírások elkészítése óriási munka, amelyet *Domokos Judit*, a könyvtár munkatársa végzett el a fülszövegek, a könyvek tar-

talmi ismertetői és tartalma alapján. A leírások folyamatosan készülnek, bővülnek. A másik hasznos tartalmi elemet a termékek osztályozása jelenti. A rendszer lehetőséget ad kategóriák létrehozására és címkékkel való ellátásra egyaránt, így a használó két szempont szerint is szabadon böngészhet a választékban. Az induláshoz a következő kategóriákat hoztuk létre:

- Dunakanyar helytörténet;
- Életrajzok, emlékkönyvek;
- Kiállítás;
- Könyvek olvasásról, könyvtárról;
- Könyvek Szentendréről;
- Művészet;
- Szépirodalom.

Egy-egy termék szabadon besorolható több termék-kategóriába is, segítve a művek megtalálását. Például a könyvtár által Szentendre város legendás első polgármesteréről, *Dumtsa Jenőről* kiadott könyv megtalálható a *Dunakanyar helytörténet*, az *Életrajzok*, *emlékkönyvek* és a *Könyvek Szentendréről* kategóriák alatt is. A címkézés újabb lehetőséget ad a könyvek megtalálásához és rendszerezéséhez. Címke bármi lehet, amiről azt gondoljuk, hogy segíthet a vásárlónak a mű megtalálásában vagy a tartalomról való tájékozódásban.

Árképzés

A könyvtárak jellemzően ingyenes szolgáltatásokat kínálnak, így számunkra az egyik legnehezebb feladat az árak meghatározása volt. Az egyes termékek esetében eltérő árképzési stratégiákat¹³ követtünk. A *költségelvi árképzés* lényege, hogy a bekerülési költséghez adunk hozzá egy haszonkulcsot. Ezt a stratégiát azoknál a kiadványoknál alkalmaztuk, amelyek saját kiadásúak, és olyannyira közeli az elkészítésük időpontja, hogy van értelme a bekerülés összegével kalkulálni. Tegyük fel, hogy egy könyvet darabonként 500 forintért állítottunk elő, ekkor az árát értelemszerűen valamennyivel 500 forint fölött határoztuk meg. Szintén ezt a stratégiát alkalmaztuk azoknak a műveknek az esetében, amelyek bizonyos szerződés keretében egy meghatározott összegért kerültek a webshop kínálatába.

Kereslettől függő árképzést alkalmaztunk azoknál a műveknél, amelyeknek az elkészítése időben olyan távol van tőlünk, hogy nincs értelme a bekerülés költségeivel kalkulálni. Ilyenek például az akár 20–30 évvel ezelőtt megjelent helytörténeti témájú kiadványok, amelyekből még nagyon sok van raktáron. A stratégia lényege, hogy meg kell kísérelni a vásárló

fejével gondolkodni, hogy ő vajon mekkora összeget adna az adott dokumentumért. Mérlegeltük a könyv terjedelmét, a kivitelezésének minőségét és azt is, hogy a tartalma vajon mennyire tekinthető még aktuálisnak.

Versenyitársakhoz igazodó árképzési stratégiát azon művek esetén alkalmaztunk, amelyek más könyvesboltok kínálatában is megjelentek, mint például a fentebb említett Milosevits Péter-életműsorozat kötetei. Értelemszerűen nem adhattuk drágábban a könyveket, mint amennyiért a versenyitárs üzletében elérhetők.

A rendelések részeként külön kellett árazni a szállítást is. Az alapelv az volt, hogy a tényleges szállítási költséget hárítsuk át a vásárlóra, ezzel se nyereséget, se veszteséget ne termeljen a könyvtár. A szállításért megállapított díjat a rendszer automatikusan hozzáadja a vásárlásokhoz. Tekintettel arra, hogy az egyes könyvek kiszállításának postai díja nem egységes (hiszen az összeg kiszámítása a súly alapján történik), nehéz lett volna pontosan annyit kérni a vásárlóktól, amennyi a tényleges költség. Egyrészt egyenként kellett volna a könyveket lemérni és megállapítani a várható szállítási költséget, majd a teljesen különböző összegeket feltüntetni, másrészt, ha valaki egyszerre több könyvet rendel, amelyek értelemszerűen egyetlen csomagba kerülnek, akkor az egyes tételekhez megállapított díjak összeadódnának, ami irreálisan magas szállítási költséget eredményezne. A kérdést úgy oldottuk meg, hogy a rendszer egy átlagos csomag kiszállításának díját, 990 forintot ad hozzá a rendelések összegéhez, ami így hol kicsit több, hol kicsit kevesebb, mint a tényleges szállítási díj, és a könyvtár számára sem jelent extra kiadást vagy extra bevételt. Marketing szempontokat is figyelembe véve, illetve arra ösztönözve a vásárlókat, hogy egyszerre több művet is rendeljenek, a könyvtár 10 000 forint feletti rendelésnél az indulást követő hónapokban átvállalja a szállítás költségeit. Ezekben az esetekben az egyes könyvek eladásából ugyanis akkora hasznunk keletkezik, hogy az kényelmesen fedezi a szállításnál felmerült költségeket is, a kollégák munkája pedig ugyanannyi, függetlenül attól, hogy a vásárló egy vagy több terméket tett a kosarába. Szintén marketing szempontokat mérlegelve ingyenessé tettük a szállítást Szentendrén belül, aminek az volt az oka, hogy a könyvtár saját gépkocsijával, a többi szállítási munka mellett minimális energiabefektetéssel és szinte kimutathatatlan költségekkel tudja vállalni helyben a dokumentumok eljuttatását a vásárlók otthonába.

Fizetés és szállítás

A webshopon kétféle fizetési módot tettünk lehetővé: a közvetlen banki utalást és a bankkártyás fizetést. Ez utóbbihoz meg kellett vásárolnunk az OTP *SimplePay* modulját, amelyen keresztül professzionális módon, biztonságosan megvalósulhat az online fizetés.

A megrendelt könyveket át lehet venni személyesen, házhoz szállítást lehet kérni postán vagy csomagküldő szolgáltatáson keresztül, illetve a könyvtártól Szentendre területén. A koronavírus-járvány alatt idős embereknek és betegeknek bevezetett *Könyvtárfutár* szolgáltatásunk¹⁴ működtetése során már szereztünk tapasztalatot a dokumentumok előre egyeztetett időben történő házhoz szállításában, így bátran vállaltuk ezt a kiszállítási módot a webshopos rendelések esetén is.

A rendelési folyamat

Az első pillanattól kezdve kihívást jelentett a számkra, hogy vajon képesek leszünk-e kezelni a rendeléseket, amelyek bármikor érkezhetnek, függetlenül attól, hogy az ezzel foglalkozó kollégák éppen bent vannak-e a munkahelyükön. A könyvtárak alapvetően nem arra vannak berendezkedve, hogy interneten leadott rendeléseket teljesítsenek, bár a Covid19-járvány alatt a könyvcsomagok távolról leadott igények alapján történő összekészítésével és kiadásával kapcsolatban gyűjtött tapasztalatok fontos tanulságokkal szolgáltak a rendszer kialakításához. Több megoldást is mérlegeltünk. Az egyik lehetőségnek az kínálkozott, hogy egyetlen kézben fogjuk össze a rendeléseket, annál a munkatársnál, aki kapcsolatot tart a vásárlókkal és egyben a „gazdája” is a webshopnak. Ennek a megoldásnak az előnye, hogy az illetőnek teljes rálátása van a rendelési folyamatra, és felelősséggel is tartozik a rendelések teljesítéséért. A másik lehetőség, hogy nem egyetlen felelőst jelölünk ki, hanem többen is vannak, akik nyomon követik az egyes rendelések menetét. Minden egyes munkatárs a saját területén felmerülő feladatot kell, hogy elvégezze. Ez utóbbi megoldás mellett döntöttünk. A rendelés tényéről e-mailt kap az informatikus, a gazdasági osztály, az olvasószolgálat, a postázó és a szolgáltatás bevezető szakaszában az igazgató is. *SimplePay* fizetés esetén a rendszer küld értesítést a fizetés teljesítéséről, banki utalás során pedig a rendszer egy automatikusan kiállított díjbekérőt küld a vásárlónak, amelynek beérkezését a gazdasági iroda munkatársai ellenőrzik. Amikor bizonyossá válik, hogy megtörtént a fizetés, a gazdasági iroda kiállítja a számlát.

A postázóban helyeztük el a webshop készletét, így a rendelés beérkezésekor a termékeket a postázó munkatárs leveszi a polcról, majd összeállítja a csomagot, amelybe bekerül a gazdasági iroda által kiállított számla is. Személyes átvétel esetén a csomag az olvasószolgálati pultba kerül, ahol az intézmény nyitvatartási idejében átvehető. Szentendrei házhozállítás kérésekor az olvasószolgálatosok egyeztetnek a vásárlóval időpontot, és megszervezik a kiszállítást a könyvtár gépkocsijával. Csomagküldés esetén a postázó a könyvtár egyéb küldeményeivel együtt viszi el a csomagot a postára vagy adja fel GLS-en keresztül.

Ritka eset, amikor a vásárlóval bármilyen okból kommunikálni kell e-mailben vagy telefonon, ezt az informatikusunk vállalta magára. Előfordult, hogy valaki egy már kifizetett rendelésében a személyes átvételt választotta véletlenül, de később rájött, hogy mégis inkább kiszállíttatná magának a csomagot. Amikor a rendelés kártyával már kifizetésre került, nincs lehetőségünk utólag hozzáadni vagy elvenni az összegből a szállítási díjat. Az ilyen egyedi esetekben megegyezünk a vásárlóval egy olyan megoldásban, amely mindkét félnek megfelel. (Itt például a postai utánvétellel való szállítás lett a kulcs: ez eredetileg nem szerepel a webáruház által kínált lehetőségek között, de erre a problémára rugalmas megoldást jelentett.)

Promóció

A webshopot a megnyitása után igyekeztünk minél több fórumon hirdetni, hogy a lehetőség minden olyan potenciális vásárlóhoz eljusson, akit érdekelhetnek a termékek. A promóció központi eleme a Facebook-kampány volt, annál is inkább, mert a közösségimédia-kampány területén a könyvtár jelentős gyakorlattal rendelkezik. Igyekszünk az eredeti posztot több kapcsolódó oldalon is megosztani, így a reakciók száma megsokszorozódik ahhoz képest, ahány követője van a könyvtárnak, és az érdekes posztok növelik a követőink számát is. A Facebook-marketing mellett igénybe vettük a tradicionális médiafelületeket is. A *TV Szentendre* az esti híradójában az igazgatóval készült hosszú riportban mutatta be a webshopot az ötlettől a megvalósításig,¹⁵ a *Szentendre és Vidéke* című helyi lap pedig hírként számolt be az intézmény innovatív kezdeményezéséről.¹⁶ A webshopról készítettünk egy szórólapot, amelyet betettünk a kölcsönzött könyvekbe az indulást követő egy hónapon át. Ugyanezt a szórólapot terjesztettük a rendezvényeinken is, amelyeken külön fel is hívtuk a figyelmet a webáruházban kapható,

témához kapcsolódó művekre. Példa lehet erre *Török Katalin* helytörténeti előadás-sorozata, melynek a webshop indulását követő alkalmán *Boromisza Tibor* festőművészről szólt, akinek az albuma elérhető volt webshopunkban. Az előadást követő napokban érkezett is rendelés olyan szentendrei polgártól, aki a programunkon hallott a könyvtár online könyvesboltjáról. Mindezek mellett azonban a legfontosabbnak az tűnik, hogy a Google-keresések során láthatóvá és megrendelhetővé váltak azok a könyvek, amelyek addig a raktár mélyén pihentek. Ezért úgy gondoljuk, hogy a hatékonyabb keresőoptimalizálás (SEO) révén hosszú távon még több vásárló fog rátalálni az oldalunkra.

Az első tapasztalatok és a további tervek

A könyvtári webshoppal kapcsolatos első visszajelzések, vásárlói tapasztalatok már a hivatalos indulás előtt hónapokkal elkezdtek beérkezni. A webshop készítésének folyamata látható volt a honlapunkon, így többen is rátaláltak az interneten az általunk feltett könyvekre, és annak ellenére próbálkoztak vásárlással, hogy egy felugró ablak tájékoztatta a látogatókat arról, hogy az oldal építés alatt áll, a rendelések nem teljesülnek. Amikor e-mailben értesültünk a vásárlási szándékokról, akkor természetesen postán elküldtük a könyveket az érdeklődőknek már a fejlesztés időszakában is. Ezek az első – nem hivatalos – rendelések megmutatták, hogy létezik a piacon az az igény, amelyet ezzel a webáruházzal ki szerettünk volna elégíteni. A termékekre jellemzően Szentendrén kívülről találtak rá, témára történő Google-keresések során. Kiderült, hogy azok a dokumentumok, amelyek évek, sőt egyes esetekben évtizedek óta a raktárunkban hevernek, sok olyan olvasónak jelentenek értéket, akik nem Szentendrén élnek, és nem járnak a könyvtárunkba. Fontos megerősítés volt a kollégáknak, hogy az általunk megálmodott fejlesztésre van igény az olvasók részéről. Az indulást követő második hónapban még korai lenne részletes statisztikákat közölni, ezért csak hozzávetőlegesen említek néhány számot. Az első két hónap tapasztalatai alapján az mondható el, hogy egy rendelés átlagosan 2,36 darabos, és 7130 forint értékű terméket tartalmaz. (Ebben az összegben nem szerepel a szállítási díj.) A vásárlóink kevesebb, mint 10%-a szentendrei, közel a felük a fővárosból való, a többiek más magyarországi településről adták le rendelésüket. Számunkra is meglepő, hogy a fizetési módok kiválasztásakor a közvetlen banki utalás ugyanolyan népszerű, mint a kártyás fizetés. A szent-

endrei megrendelők fele a személyes átvételt, a másik fele a közvetlen kiszállítást, míg a fővárosi vagy más vidéki településeken élő vásárlóink mindegyike a házhoz szállítást választotta.

A rendelések nagyságrendje (heti 3–4 alkalom) az indulást követő hónapokban nem ad vállalkozhatlanul sok feladatot a munkatársaknak. Azáltal, hogy a kollégákat az alapfeladatuknak megfelelő szerepben vontuk be a rendelések teljesítésébe, minden munkatárs lelkesen fogadta a webshop indulását. A postázónak postai küldeményeket kell feladnia, a gazdaságisoknak számlát kell kiállítaniuk, az olvasószolgálatosoknak az olvasókat kell kiszolgálniuk, a gépkocsivezetőnek pedig csomagokat kell kiszállítani a megadott címekre. Mindezt pedig olyan nagyságrendben, ami nem jár érezhetően megnövekedett terheléssel a kollégák számára.

Külön meg kell említeni az informatikusunkat, aki ezzel szemben a webshop létrehozása és elindítása egyszeri projektjelleggel jelentős többletfeladatot adott. Az ő esetében szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy a személyes motivációja, érdeklődése egybevágott az intézmény által megfogalmazott célokkal, ezért szívvel-lélekkel vetette bele magát a megvalósításba, és professzionális gazdája volt a projektnek. Ugyanez mondható el a művelődésszervező kollégánkról, aki a bizományosi szerződéseket intézte, valamint a termékekhez kapcsolódó leírásokat készítette. Mivel ő a munkája miatt egyébként is kapcsolatban áll Szentendre város kulturális intézményeivel, a TDM Irodával és a helyi kulturális élet minden jelentős szereplőjével, teljes önállósággal tárgyalt a partnerekkel, és szintén saját projektként kezelte a webáruház fejlesztését. Az informatikus és a művelődésszervező kollégák voltak a projekt motorjai, kulcsemberei, akik nélkül ez a fejlesztés nem valósulhatott volna meg.

A város kulturális életének szereplőitől sok pozitív visszajelzést kaptunk. A Ferenczy Múzeumi Centrum, amelynek a kiadványai a termékkörünk legjelentősebb részét képezik, egy újabb felületet kapott arra, hogy értékesítse albumait, amelyek bizonyosan érdeklődésre tartanak számot Szentendrén kívül is. A Lira könyvesbolt-hálózat helyi egységének vezetője szintén a könyvtár régi barátja és partnere. Az általunk árusított termékek csak igen kis mértékben fedik a Lira helyi boltjának kínálatát, így ő sem tekint ránk versenytársként. Ráadásul az ő webshopjuk esetén a világháló mint értékesítési csatorna nem egy-egy helyi boltnak a forgalmát növeli, hanem sokkal inkább az országos hálózatát, amelyhez képest a nagyon

speciális kínálatot felsorakoztató könyvtári online könyvesbolt nem jelent konkurenciát.

Karácsony előtt azzal kezdtünk kísérletezni, hogy az ajándékként adható könyvtári beiratkozásra beváltható tagsági kártyát is felvettük a termékek közé. Ez a kártya (kupon) megvásárolható az olvasószolgálati pultnál is, de ha valakinek kényelmesebb kártyával fizetni és az otthonába szállíttatni ezt a terméket, akkor a webshop révén erre is módja nyílik. Hosszú távon nem mondtunk le arról, hogy a könyvek mellett az olvasást, könyveket, könyvtárakat népszerűsítő ajándéktárgyak irányába is bővítsük a webshop kínálatát. Erre egyelőre nem áll készen az intézmény. További szentendrei, valamint a megye könyvtáraiban kiadott könyvek árusítására azonban folyamatosan kötünk újabb és újabb bizományosi szerződéseket és veszünk át termékeket. Könyvtári programjaink előadóival (pl. *Juhász Árpád*), a könyvtárhoz személyes vagy szakmai szálak miatt kötődő szerzőkkel (pl. *Molnár Valéria*, *Szabó Ágnes*) szintén kötöttünk bizományosi szerződéseket a műveik árusítására. Örömmel felveszük a kínálatunkba bármelyik másik könyvtár kiadványait, amennyiben megkeresnek minket. Úgy tekintünk a webshopra, hogy ez egy olyan, bármely más könyvtár által igénybe vehető infrastruktúra, amely tértől és időtől függetlenül lehetőséget teremt a dokumentumok olvasókhoz való eljuttatására.

Tervben van az oldal keresőoptimalizálásának a fejlesztése is. Jelenleg a számunkra fontos kulcsszavakra való keresés során a webshop jellemzően nem szerepel a találati listák első oldalán. Akik felkeresnek minket, azok jellemzően valamely termékkel kapcsolatosan böngésznek, és így közvetetten jutnak el a könyvtár webshopjára. Célul tűztük ki, hogy a partne-

reink oldalairól bejövő linkekkel emeljük a webshop oldalának „értékét” a keresőmotorok számára. Ehhez valamennyi partnerünket meg kell győzni arról, hogy érdemes a weboldalán is felhívnia a figyelmet a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár webshopjára. Szintén fejleszthetők a kifejezetten SEO céljából megadott kulcsszavak, a termékkategóriák és a termékleírások. Mindez kitartó kísérletezés és sok további befektetett munka árán tökéletesíthető.

A könyvtár az internetes könyvkereskedelmi tevékenységből nem termel akkora hasznot, amely érdemi segítséget jelentene a költségvetése alakításában, cserébe viszont nem is jelent nagy terhelést a munkatársaknak. Maga a vállalkozás ilyen értelemben önfenntartó, ugyanakkor hozzájárul az intézmény imázsának erősítéséhez, és egy innovatív könyvtár képét sugallja.

Magyarország első könyvtári webshopjának elindítását és első két hónapi működtetését követően elmondható, hogy egy olyan kezdeményezést sikerült megvalósítanunk, amellyel újszerű módon járulunk hozzá könyvtárunk küldetésének teljesítéséhez. Az olvasók változatos módokon juthatnak hozzá a könyvekhez. Egyénenként igen eltérő, hogy ki milyen módját részesíti előnyben a művek beszerzésének. Valamennyi általunk kínált kötet hozzáférhető a könyvtárban, kölcsönözhető az állományból, a saját kiadványok pedig digitálisan, kereshető formában is elérhetőek az intézmény weboldalán. A webshop nem befolyásolja a hagyományos könyvtári szolgáltatásaink eredményes működtetését, viszont a segítségével újabb utat kínálunk arra, hogy az emberek hozzáférjenek igényes, helyi szempontból komoly értéket képviselő kiadványokhoz.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. TÓTH Máté. Könyvtár és közösség. Budapest: Argumentum Kiadó, 2015. 138 p. ISBN 978-963-446-742-7
2. HISRIC, Robert D. – PETERS, Michael P. A vállalkozás: Új vállalkozások indítása, fejlesztése és működtetése. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. XXIII, 759 p. (Menedzser-sorozat, 1.). ISBN 963-05-6019-4. Az idézet helye: p. 12.
3. Webshop indítására eddig jellemzően csak nagyvárosok könyvtári hálózatai vállalkoztak. Néhány példa: Los Angeles Public Library – <https://shop.lfla.org/>; Buffalo and Erie County Public Library – <http://librarystore.buffalolib.org/>; New York Public Library – <http://shop.nypl.org/>; Community Library of Allegheny Valley – <http://alleghenyvalleylibrary.org/online-shop/>; Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtár – <https://webshop.igyuk.hu/>
4. A Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár honlapja. Letölthető kiadványaink aloldal. Szentendre: Hamvas Béla Megyei Könyvtár. Hozzáférhető: <https://www.hbpmk.hu/index.php/kiadvanyaink> [Megtekintve: 2021.12.21.]
5. ANDERSON, Chris. Hosszú farok – A végtelen választék átírja az üzlet szabályait. Budapest: HVG Kiadó, 2007. 266 p. ISBN 978-963-9686-20-5. A jelenség könyvtári környezetben való kihasználásának lehetőségeiről ld. DIPPOLD Péter. A long tail és a könyvtárak: Hogyan kapcsolódhatunk a „hosszú farok” jelenséghez? == KISZL Péter – CSÍK Tibor, szerk. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és

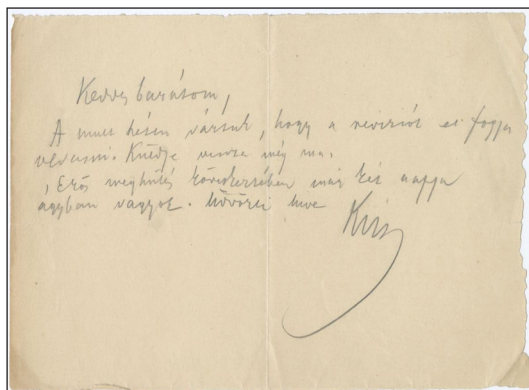
- információtudományi tanulmányok 2018. Budapest: ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2018. p. 167–179. ISBN 978-963-489-017-1
6. „Az Amazon.com (az első long tail vállalkozás) könyveinek terjesztésének 25%-át olyan termékek teszik ki, amelyek a hagyományos kereskedelemben meg sem jelennek, hisz ezeket nem lehet gazdaságosan piacra vinni.” A Médiapédia honlapja. Budapest: Neo Interactive Kft. Hozzáférhető: <http://mediapedia.hu/hosszu-farok-elmelet> [Megtekintve: 2022.01.19.]
 7. A példa alapjául szolgáló mű: SZOFRICS Pál. Képek Szentendre és a szerbség történetéből. Szentendre: Pest Megyei Könyvtár, 2017. 242 p. (Szentendrei füzetek, XI.). ISBN 978-963-7521-83-6
 8. CHIKÁN Attila. Vállalatgazdaságtan. 3. kiad. Budapest: Aula Kiadó, 2005. 576 p. ISBN 963-9478-74-1, különösen: p. 25–29.
 9. A korszakban több szakmai fórumon is reflektáltak az indiai könyvtáros munkájának újabb kiadására. Ezek egyike: GYÖRE Pál. A könyvtártudomány öt törvénye [online]. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 6. (1959) 2., p. 7–17. ISSN 0041-3917. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12046> [Megtekintve: 2021.12.21.]
 10. MCMENEMY, David. Ranganathan's relevance in the 21st century [online]. == Library Review, 56. (2007) 2., p. 97–101. ISSN 0024-2535. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1108/00242530710730268> [Megtekintve: 2021.12.21.]
 11. RANGANATHAN, Shiyali Ramamrita. The five laws of library science. London: Edward Goldston Ltd., 1931.
 12. A British Library webshopja. London: British Library. Hozzáférhető: <https://shop.bl.uk/> [Megtekintve: 2021.12.21.]
 13. Az árképzési stratégiákról ld. BAUER András – BERÁCS József. Marketing. Budapest: Aula Kiadó, 1998. XVI, 620 p. ISBN 963-9078-53-0, különösen: p. 259–285., valamint MIKULÁS Gábor. Árképzés információbrókereknek. == Információból üzleti érték – Az információbróker környezete és munkája. Budapest: Magyar Információbrókerek Egyesülete, 2006. p. 144–151. ISBN 963-06-0190-7
 14. A Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár honlapja. A Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár Könyvtárfutár szolgáltatása aloldal. Szentendre: Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár. Hozzáférhető: <https://www.hbpmk.hu/konyvtarfutar> [Megtekintve: 2021.12.21.]
 15. Elindult a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár Szentendre webáruháza [videó]. Szentendre: TV Szentendre, 2021.11.10. 1:04 perc. Hozzáférhető: <https://www.facebook.com/watch/?v=947227899478306> [Megtekintve: 2021.12.21.]; Szentendre Ma [videó]. Szentendre: TV Szentendre, 2021.11.11. 24:32 perc. Hozzáférhető: <https://www.szentendre.media.hu/tv-szentendre/videoek/szentendre-ma/szentendre-ma-tv-szentendre-2021-11-11> [Megtekintve: 2021.12.21.]
 16. GÁLFI Sarolta. Webáruházat nyitott a könyvtár. == Szentendre és Vidéke, 35. (2021) 18. (november 17.), p. 7.

Felhasznált irodalom

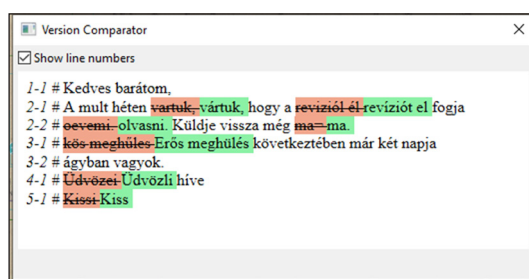
- ANDERSON, Chris. Hosszú farok – A végtelen választék átírja az üzlet szabályait. Budapest: HVG Kiadó, 2006. 266 p. ISBN 978-963-9686-20-5
- BAUER András – BERÁCS József. Marketing. Budapest: Aula Kiadó, 1998. XVI, 620 p. ISBN 963-9078-53-0
- CHIKÁN Attila. Vállalatgazdaságtan. 3. kiad. Budapest: Aula Kiadó, 2005. 576 p. ISBN 963-9478-74-1
- DIPPOLD Péter. A long tail és a könyvtárak: Hogyan kapcsolódhatunk a „hosszú farok” jelenséghez? == KISZL Péter – CSÍK Tibor, szerk. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Budapest: ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2018. p. 167–179. ISBN 978-963-489-017-1
- GÁLFI Sarolta. Webáruházat nyitott a könyvtár. == Szentendre és Vidéke, 35. (2021) 18. (november 17.), p. 7.
- GYÖRE Pál. A könyvtártudomány öt törvénye [online]. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 6. (1959) 2., p. 7–17. ISSN 0041-3917. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12046> [Megtekintve: 2021.12.21.]
- HISRIC, Robert D. – PETERS, Michael P. A vállalkozás: Új vállalkozások indítása, fejlesztése és működtetése. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. XXIII, 759 p. (Menedzsersorozat, 1.). ISBN 963-05-6019-4
- MCMENEMY, David. Ranganathan's relevance in the 21st century [online]. == Library Review, 56. (2007) 2., p. 97–101. ISSN 0024-2535. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1108/00242530710730268> [Megtekintve: 2021.12.21.]
- MIKULÁS Gábor. Árképzés információbrókereknek. == Információból üzleti érték – Az információbróker környezete és munkája. Budapest: Magyar Információbrókerek Egyesülete, 2006. p. 144–151. ISBN 963-06-0190-7
- RANGANATHAN, Shiyali Ramamrita. The five laws of library science. London: Edward Goldston Ltd., 1931.
- TÓTH Máté. Könyvtár és közösség. Budapest: Argumentum Kiadó, 2015. 138 p. ISBN 978-963-446-742-7

(Beérkezett: 2022. február 4.)

Gépi kézírás-felismerő modell készült az Országos Széchényi Könyvtárban

Megjelent az első publikus, magyar nyelvű számítógépes kézírás-felismerő modell. A HTR- (Handwritten Text Recognition-) programot az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Bölcsészeti Központja hozta létre, és mindenki által elérhetővé tette a Transkribus nevű szoftver komponenseként. Alapját Kiss Józsefnek, a 19–20. század fordulóján élő magyar költőnek, a Nyugat előfutáraként számontartott A Hét című hetilap szerkesztőjének a szakmai és személyes levelezése képezi.

A kézírás-felismerést mesterséges intelligencián alapuló algoritmus végzi. Ezt először be kell tanítani, hogy a különféle kézírásokat felismerje, majd a megadott minták alapján felépít egy modellt, amellyel képessé válik arra, hogy egy ismeretlen, általa még nem látott kézírás-képet értelmezzen. Minél többféle anyagon tanítják, annál jobban teljesít az egyes szövegeken. A modell először Kiss József, majd a levelezőpartnerek vegyes kézírásán tanult. Az algoritmus csaknem kilencvenszázalékos pontossággal meg tudja állapítani, milyen karakterekből áll a szöveg.

Az eddig felhasznált kéziratok a Petőfi Irodalmi Múzeumban találhatók, a tanulásra felhasznált szavak száma körülbelül 75 ezer. A dokumentumok között szerepelnek borítékok, képeslapok, hagyományos és fejléces levelek, névjegykártyák is. A levélírók Kiss József és családja, illetve a századforduló írói, újságírói és művészei, mint Ady Endre, Móricz Zsigmond vagy Tömörkény István. Ez összesen 300 darab változó hosszúságú és minőségű levelet jelent, amelyeket a DBK folyamatosan közzétesz az olvasók számára.

A levélváltások további kéziratai jelenleg is feldolgozás alatt állnak a Petőfi Irodalmi Múzeumban, illetve az Országos Széchényi Könyvtárban.

Az új magyar kézírás-felismerő modell megtalálható a Transkribus asztali alkalmazásban és a webes felületen is.

(Forrás: <https://oszk.hu/hirek/gepi-keziras-felismero-modell> 2022.07.07.)

A Parlamenti Könyvtár helyettes vezetői 1881–1991

I. rész

JÓNÁS Károly

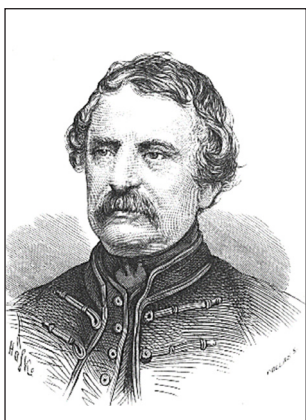
Bevezető

Az 1868-as képviselőházi házszabályok 215. paragrafusa kimondta, hogy „[a] Ház, tagjainak használatára, könyvtárt állít [...]”¹, s ennek végrehajtása értelmében a könyvtár, ténylegesen 1870-ben, megkezdte jelenleg is tartó működését. Az I. korszak 1950-ig ténylegesen parlamenti szervezeti keretben történt, a II. 1952-től 1991-ig a számos néven regnáló művelődési tárca felügyelete alatt. (1950-től, a könyvtári bizottság felszámolásától 1952-ig már nem volt igazi parlamentáris szervezeti keret, mert a parlament funkcióit az 1949-es kommunista alkotmány által létrehozott Elnöki Tanács gyakorolta, s e rövid átmeneti időszakban valójában előkészítették a II. periódust.) E két korszakot vizsgálva a lehetséges – olykor hiányos – források figyelembevételével mutatom be a könyvtár kinevezett vagy ennek hiányában (papír nélkül is) ténylegesen tevékenykedő vezetőhelyetteseit,² akiknek néha mellékes, sokszor

viszont igen fontos szerepük volt az intézmény fejlődésében. A teljesség kedvéért arra a néhány személyre is kitérek, akik várományosai voltak a helyettesi pozíció elérésének, de valamilyen okból kinevezésükre nem került sor.

1881–1950

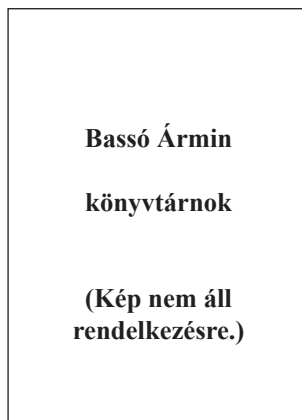
Ismeretes, hogy a kezdeti szakaszban, 1875-ig kinevezett könyvtárnok sem volt a magyar alsóháznak e kialakulási időszakát élő szervezeti egységében. A könyvtár irányítását a képviselőház könyvtári bizottsága látta el, amely több éven át kemény küzdelmet³ folytatott egy, a könyvtárt hozzáértéssel kezelő személy státuszáért. E harc 1875-ben zárult sikerrel, amikor *Ghyczy Kálmán* házelnök a munkáltatói jogok gyakorlójaként kinevezte a könyvtár első könyvtárnokát, a könyvgyűjteményt díjnokként már két éve kezelő 41 éves *Bassó Ármint*.⁴

1. kép

Gyöczy Kálmán (1808–1888)
képviselőházi elnök (1861, 1875–1879)

Az első könyvtárnoknak (sajnos, képet nem találunk róla) 1881-ig nem volt helyettese, mert addig a könyvtári bizottság által meghatározott szempontok alapján egyedül végezte a feladatokat. 1881-től Péchy Tamás házelnök segédkönyvtárnokként Küffer Bélát alkalmazta. Valójában ettől kezdve hosszabb ideig

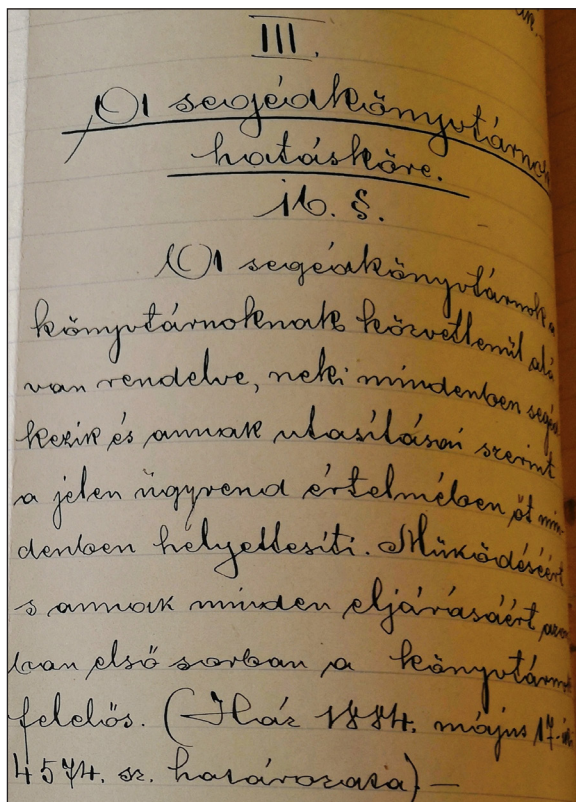
Bassó Ármín

könyvtárnok

(Kép nem áll rendelkezésre.)

Bassó Ármín (1834–1884)
könyvtárnok (1875–1884)

a könyvtár tényleges vezetője a könyvtárnok volt, akinek távollétében a segédkönyvtárnok intézte a könyvtár ügyeit (vagyis de facto a vezetőnek számító könyvtárnok helyettese volt). A kialakult gyakorlatot a könyvtári bizottság az 1894 decemberében elfogadott könyvtárkezelési ügyrendben véglegesítette.

A kezelési ügyrend segédkönyvtárnokokra vonatkozó paragrafusa a könyvtári bizottság kéziratos jegyzőkönyvében 1894. december 21., 5. pont (OGYK Muzeális gyűjtemény)

A segédkönyvtárnokok, illetve később, a könyvtári tisztviselők számának növekedésével a magasabb beosztású (könyvtárnok, főkönyvtárnok, címzetes igazgató, igazgatóhelyettes, főigazgató-helyettes) helyettesek gyakran tényleges vezetőkké váltak, néhányszor azonban nem kerültek az intézmény élére, és természetesen az is előfordult, hogy egy-egy vezetőnek nem volt egyáltalán helyettese.

Küffer Béla 1881-ben, 25 évesen, jogi végzettséggel és némi levéltári gyakorlattal került a könyvtárba, amikor Bassó már nem bírta egyedül ellátni a szépen növekvő könyvtár napi teendőit. Közel négy évig segédkönyvtárnokként szerzett jelentős tapasztalatokat a könyvtárnok oldalán, és szükség szerint helyettesítette őt. Sokrétű nyelvismeretével (angol, német,

francia, latin, olasz) szorgalmasan kivette részét a 14 500 kötetes Ghyczy-könyvhagyaték rendezésében, feldolgozásában, az 1882-es katalóguskötet összeállításában, a könyvtár szakrendszerének kialakításában. Bassó halálát követően, 1884 végén (az év során a bölcsészdoktori oklevelet is megszerezte) felkészült könyvtárnokként vette át a könyvtár vezetését. 20 éven át, 1904-ig a Képviselőházi Könyvtár egyik legkiválóbb vezetője volt.⁵

Küffer Béla könyvtárnoki kinevezésével egy időben Péchy Tamás házelnöknek⁶ gondoskodnia kellett a kieső munkaerő pótlásáról. Erre a célra még 1884-ben *Pikler Gyula* 20 éves joghallgató (később neves jogtudós, egyetemi tanár) személyét találta alkalmasnak.

2. kép

Péchy Tamás (1828–1897)
képviseelőházi elnök (1880–1892)
a könyvtári bizottság elnöke
(1887–1892)

3. kép

dr. Küffer Béla (1856–1928)
segédkönyvtárnok (1881–1884)
könyvtárnok (1884–1904)

4. kép

dr. Pikler Gyula (1864–1937)
segédkönyvtárnok (1884–1893)

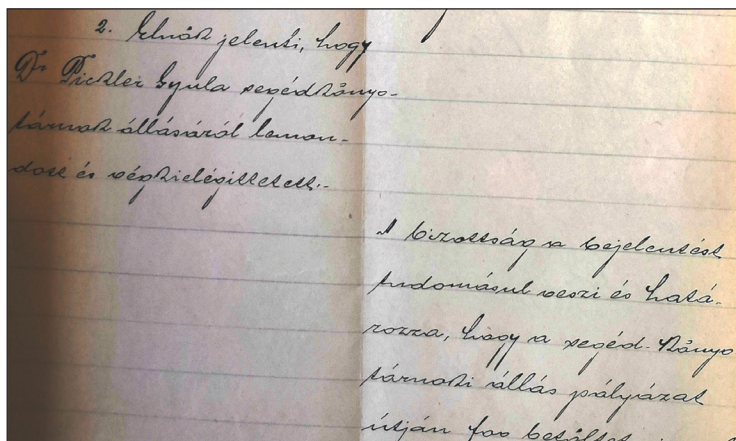
Pikler Gyula gyakorlatlan újoncként, de a budapesti egyetemen már kiemelkedő eredményeket produkáló (jogbölcseleti és közgazdasági pályadíjakat nyerő) egyetemistaként lépett a könyvtárba. Jogi tanulmányait 1886-ban fejezte be, az államtudományi doktorátus megszerzésekor – 22 éves korában – jogbölcseletből magántanári képesítést is nyert. 1891-től 1920-ig egyetemi magántanár; 1900-ban részt vesz a *Huszadik Század* című folyóirat megalapításában. Ugyanebben az évben a Társadalomtudományi Társaság alapító tagja, 1901-től alelnöke, 1906-tól 1920-ig elnöke. A jogfilozófia, a szociológia és a pszichológia területén is jelentős munkásságot fejtett ki.

A könyvtárban segédkönyvtárnokként a gyarapítási és katalógizálási munkák mellett – tanulmányait ily módon is kamatoztatva – jogi tájékoztatási tevékenységet is végzett, miközben a könyvtárnok szabadsá-

gai és betegsége idején a teljes vonalon helyt kellett állnia. Küffer Béla az 1880-as évek végén európai tanulmányúton vett részt, melynek során több különböző típusú nagy könyvtárt látogatott meg, és Németországban *Otto Hartwig* frissen bevezetett könyvtári osztályozási rendszeréről is közvetlen tapasztalatokat szerzett. Ebben az időszakban is Piklerre hárulhattak a könyvtár működési gondjai. Az 1866–1893-as éveket felölelő összefoglaló kötetkatalógus nagyarányú, 6 évig tartó munkálatainak keretében munkaidejének egy részében könyvlapcímek másolásával foglalkozott. Az intenzív jogfilozófiai kutatásokat végző Pikler könyvtárból való kilépését ez is motiválhatta,⁷ de távozásának fő oka nagy valószínűséggel inkább az, hogy 1891-től a Jogbölcseleti Tanszéken *Pulszky Ágost* mellett (aki a könyvtár megerősítésében jelentős szerepet játszott az 1870-es években) címzetes

rendkívüli tanárként egyre több feladattal bízták meg. 1891 decemberében könyvtári munkája elismerésül Küfferrel együtt ő is jutalmat kapott.⁸ Még 1893 ta-

vaszáig dolgozott a Ház könyvtárában, és közben az egyetemen is oktatott. Kilépését a könyvtári bizottság elnöke 1893 májusában jelentette be.

Részlet a könyvtári bizottság 1893. május 9-i kéziratos jegyzőkönyvéből, 2. pont (OGYK Muzéális gyűjtemény)

Ezt követően a képviselőház 1893-ban pályázatot hirdetett az állásra, amelyre szép számmal jelentkeztek. 1893. szeptember végén „a könyvtári bizottság hét megjelent tagja hosszas és beható tanácskozás után hármat jelölt ki a számos folyamodó közül”, harmadik helyen a 24 éves Sugár Kornélt, az Egyetemi Könyvtár alkalmazottját.⁹ Végül báró Bánffy Dezső

képviselőházi elnök 1893 decemberében őt nevezte ki segédkönyvtárnoknak.

Sugár Kornél jogi tanulmányait Budapesten 1892-ben kitüntetéssel fejezte be. Már egyetemista korában, 1890-től munkát vállalt az Egyetemi Könyvtárban díjnokként. A megnyert pályázat útján innen került a Ház könyvtárába.

5. kép

Báró Bánffy Dezső (1843–1911)
a képviselőház és a könyvtári bizottság elnöke
(1892–1895)

Sugár a tapasztalt és mindenki által elismert kiváló szakember, Küffer Béla könyvtárnok mellett kezdett tehát gyakorlatot szerezni, és válhatott volna ténylegesen is helyettesévé. A napi sajtóból szerezhető értesülések szerint mégsem így történt. Másfél évvel belépése után, 1895 májusában Sugár, aki „örökös viszályban volt a képviselőház első könyvtárossával”,

dr. Sugár Kornél
segédkönyvtárnok

(Kép nem áll rendelkezésre.)

dr. Sugár Kornél (1869–1897)
segédkönyvtárnok (1893–1896)

főnöke ellen lépett fel, „akiről azt terjesztette, hogy anyagi haszonért bizonyos könyvkereskedőket előnyben részesít”.¹⁰ Küffer azonnal feljelentést tett „a vele már hosszabb idő óta ellenséges viszonyban élő társa ellen”.¹¹ Ezt követően Sugár a könyvtárból távozni kényszerült, de még fél évet – mivel „hosszabb idő óta idegbajban szenvedett”¹² – betegágyban töltött

el. A törvényszék az ügyben egy év múlva döntött: a vádaskodást alaptalannak találva 1896 júniusában a segédkönyvtárnokot nyilvános becsületsértés vétsége miatt pénzbüntetésre ítélte. A 27 éves fiatalember, akin „*az utóbbi időben már többször az elmezavar tünetei mutatkoztak*”,¹³ tragikusan fejezte be életét: fővárosi lakásában 1897. február 14-én öngyilkosságot követett el.

Helyére már 1896 elején pályázatot hirdettek, amelynek eredményeként 1896. május 1-jétől *Szilágyi Dezső* házelnök *Fülöp Áron* költőt és volt lapszerkesztőt nevezte ki segédkönyvtárnokká, aki bizonyos mértékű könyvtári tapasztalatok birtokában, latin, német és

francia nyelvtudással pályázta meg a képviselőházi állást. Az erdélyi születésű Fülöp már kora ifjúi időszakában bizonyította költői tehetségét, majd egyetemi tanulmányait követően (záróvizsga nélkül) magyarul latin szakos gimnáziumi tanárként az iskolai tanári könyvtár kezelője volt Szatmárnémetiben. Verseinek, eposzainak és nagyobb terjedelmű költői elbeszéléseinek kiadása mellett képviselőházi könyvtári alkalmazása előtt 1893-tól a *Szatmári Hírlap* című napilap felelős szerkesztője. 1895-ben az Írók és Hírlapírók Köre könyvtárának rendezését, katalógusszerkesztési munkálatait dicséretesen oldotta meg, amit felvételénél pozitív tényezőként vettek figyelembe.

6. kép

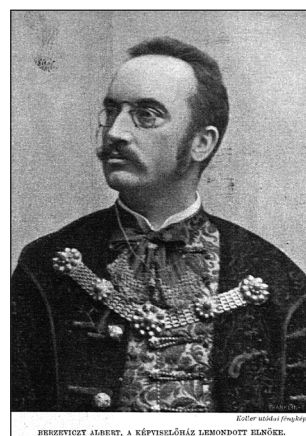
Szilágyi Dezső (1840–1901)
a képviselőház elnöke (1895–1898)
a könyvtári bizottság elnöke (1895–1898)

1896-ban, 35 évesen lett a Képviselőházi Könyvtár munkatársa. Igazi hasznos munkaerőként dolgozott, a könyvtárnoknak tényleges segítője és helyettese volt, aktívan kivette részét a könyvtár katalógusainak összeállításában, a gyűjtemény 1902. évi, új Ország-házba költöztetésében, a könyvtárrendezési munkálatokban, később az első könyvtári ügyrend elkészítésében és a többi szakmai feladat elvégzésében. Nem véletlen, hogy Küffer Béla nyugdíjba vonulásakor,¹⁴ 8 év után, 1904-ben könyvtárnok, 1905-ben pedig a könyvtár első főkönyvtárnoka lett. 50 éves korában, 1911-ben *Berzeviczy Albert* házelnök (aki 1905-től 1936-ig az MTA elnöke is volt) őt nevezte ki a könyvtár első igazgatójává,¹⁵ egyidejűleg helyettesét, *Plechl Béla* segédkönyvtárnokot pedig könyvtárnokká.

7. kép

Fülöp Áron (1861–1920)
segédkönyvtárnok (1896–1904)
könyvtárnok (1904–1905)
főkönyvtárnok (1905–1911)
könyvtárigazgató (1911–1916)

8. kép

Berzeviczy Albert (1853–1936)
a képviselőház és a könyvtári bizottság
elnöke (1910–1911)

A könyvtár állományának a Sándor utcai régi pesti képviselőházból az új Országházba tervezett költöztetését előkészítő munkálatok növekedése lehetővé tette a létszám emelését is. Gróf *Apponyi Albert* képviselőházi elnök (1901-től 1903-ig a könyvtári bizottság elnöke is) még 1901 második félévében (a már öt éve segédkönyvtárnok Fülöp Áron mellé) második segédkönyvtárnoki állást létesített, amelyre a 24 éves *Ferenczy Árpád* (1877–1926) jogtudományi doktort vette fel. Ő azonban nem is válhatott volna Küffer Béla könyvtárnok helyettesévé, mert egy év múlva megpályázta, és 1902 novemberétől el is nyerte a Sárospataki Jogakadémia tanári állását. Ferenczy helyére gróf Apponyi Albert házelnök a festői ambícióit feladó és hosszabb nyugat-európai ta-

9. kép

gróf Apponyi Albert (1846–1933)
a képviselőház és a könyvtári bizottság
elnöke (1901–1903)

A vezetői funkcióból a betegeskedő Fülöp Áron 1916. január 31-én ment nyugdíjba. Az igazgatói szék várományosa könyvtárnokként Plechl Béla volt, aki a világháború kitörése után évekig nem tartózkodott a könyvtárban, mivel a Honvédelmi Minisztériumba volt beosztva, a helyettesítést tehát nem tudta gyakorolni. Igazgatói kinevezése a körülmények miatt 1917 júniusára csúszott át.¹⁷ A nagy műveltségű, rendkívüli olvasottsággal és tudós hajlamokkal rendelkező, 18 évig áldozatos munkát végző könyvtárosként ismert szakember 1921-ben, 46 éves korában halt meg.¹⁸ Itt említendő meg, hogy 1906-ban egy második segédkönyvtárnokot neveztek ki *Ágner László* személyében, akit még a könyvtár költözése előtt, 1902 májusában vettek fel frissen megszerzett egyetemi

nulmányutakon részt vevő dr. Plechl Béla törvényszéki aljegyzőt nevezte ki segédkönyvtárnoknak 1903. március 1-jén. Az új második segédkönyvtárnok 28 évesen, kiváló német, angol és francia nyelvismerttel lépett a könyvtárba. Küffer Béla könyvtárnok helyettese még másfél évig Fülöp Áron első segédkönyvtárnok volt, aki 1904 novemberétől váltotta nyugdíjba vonuló elődjét. Plechl Béla innen számítható a könyvtárnok (mint láttuk, 1905-től 1911-ig a főkönyvtárnok) helyettesének, és 1911. júliusi kinevezésétől¹⁶ kezdve könyvtárnokként helyettesítette a könyvtárigazgatót. Csakúgy, mint Fülöp, ő is sokat tett az Országházba költözött könyvtár újrendezéséért, az új szakrendszer kialakításáért, az 1912-es és 1913-as katalóguskötet összeállításáért.

dr. Plechl Béla

**segédkönyvtárnok
könyvtárnok
könyvtárigazgató**

**(Kép nem áll
rendelkezésre.)**

dr. Plechl Béla (1875–1921)
segédkönyvtárnok (1903–1911)
könyvtárnok (1911–1917)
könyvtárigazgató (1917–1921)

diplomával könyvtári segédtszéként.¹⁹ Ő azonban 1907-ben a Házon belül évtizedekre az Elnöki Hivatal munkatársa lett.

Távozásával összhangban került sor a következő segédkönyvtárosi kinevezésre 1907. július 1-jén. Az államtudományi doktorátust szerző, 26 éves *Nagy Miklóst*, aki már 1901-től a képviselőház más munkaterületein dolgozott, *Justh Gyula* házelnök helyezte át a könyvtárba. Második, majd 1911-től első segédkönyvtárnokként 10 évet töltött el, de a helyettesi funkció lehetősége Plechl Béla első segédkönyvtárnok (1911-ig), majd könyvtárnok (1911–1917) mellett 1915 végéig nem adatott meg neki.

10. kép

*Justh Gyula (1850–1917)
a képviselőház és a könyvtári bizottság
elnöke (1905–1909)*

11. kép

*dr. Nagy Miklós (1881–1962)
segédkönyvtárnok (1907–1917)
könyvtárnok (1917–1918)
főkönyvtárnok (1918–1921)
könyvtárigazgató (1921–1940)*

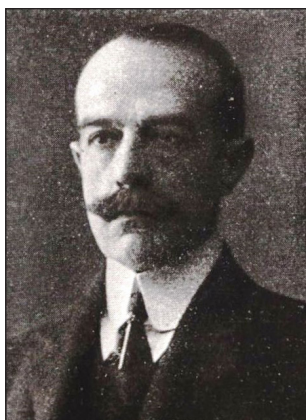
Fülöp Áron igazgatónak 1914 második félévétől nem volt helyettes munkatársa (mindenkinek katonai szolgálatot kellett teljesítenie), ráadásul ebben a félévben és az 1915-ös év nagy részében betegsége miatt már ő sem tudott dolgozni: a könyvtár kaotikus állapotba került. A helyzet javítása érdekében Nagy Miklóst 1915. december 21-én, felmentve a katonai szolgálat alól, hazavezényelték. Segédkönyvtárnokként 1916. januárig (Fülöp Áron nyugdíjba vonulásáig) az igazgatót helyettesítette, onnan kezdve pedig a könyvtárnokot, de valójában egy személyben főnökként és besoroztként, 1918 végéig gyakorlatilag egyedül látta el a könyvtár feladatait. 1917-től már az új igazgató Plechl Bélát könyvtárnokként, majd 1918-tól 1921-ig főkönyvtárnokként helyettesítette (ettől kezdve az igazgató helyettese már a főkönyvtárnok).

Nagy Miklós közel három és fél évtizedig volt a könyvtár munkatársa. Valamennyi könyvtári munkafolyamatról tapasztalatokat szerzett, francia, német, latin és román nyelvtudását hasznosítva a ranglétra minden fokát bejárta. 1921-ben ő lett az igazgató, 1940-ig, így ő volt – az első világháború alatti könyvtári tevékenységét is figyelembe véve – az intézmény eddigi történetének leghosszabb ideig tevékenykedő, nagy tudású vezetője. Kiemelkedő tudományos teljesítménye révén 1927-ben az Akadémia levelező tagjának is megválasztották. Oroszlánrésze volt az 1922-es kötelezpéldány-törvény előkészítésében (amelyet a Ház könyvtára is sikerült kiterjeszteni), a katalógus- és szakrendszer, valamint a raktári rendszer egységes új szisztémájának kialakításában,

hatalmas katalóguskötetek összeállításában, összességében a könyvtár magas szintű fejlesztésében. 59 évesen vonult nyugalomba.²⁰

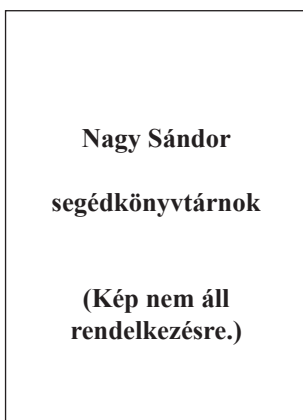
Beöthy Pál házelnök Nagy Miklós mellett második segédkönyvtárnoknak nevezte ki 1914 júniusától a 33 éves *Nagy Sándort*, aki 1907-től már gyakornokként, majd történelem–latin szakos tanári oklevelének megszerzésétől, 1911-től könyvtári segédtsztként dolgozott a könyvtárban. Ténylegesen azonban pozíciója névleges maradt, mert az általános mozgósítás miatt rövid idő múlva be kellett vonulnia, és néhány hónappal kiképzése után, 1915. május 2-án, Gorlicénél elesett a fronton.²¹

Nagy Miklós könyvtárnoki kinevezésével egyidejűleg, 1917 júniusában Beöthy Pál képviselőházi elnök a 35 éves dr. *Panka Károlyt* nevezte ki segédkönyvtárnoknak, aki akkor már 11 éve dolgozott a könyvtárban, 1911. július 1-jétől – 1910-ben szerezte meg az államtudományi doktorátust – könyvtári tisztnek előléptetve.²² A hosszú kezdeti időszakot követően – a háború befejezése és a Tanácsköztársaság bukása után – rövid időn belül kétszer is előléptették: 1919-ben könyvtárnoknak, 1921 decemberében főkönyvtárnoknak. Ettől kezdve már az igazgató, a csak egy évvel idősebb Nagy Miklós helyettese közel két évtizeden át, 1928-tól 1940-ig már címzetes könyvtárigazgatói besorolással, ami azt jelentette, hogy az igazgatói címet mindenütt használhatta, de ténylegesen nem ő volt az intézmény igazgatója, vezetője.

12. kép

*Beöthy Pál (1866–1921)
a képviselőház elnöke (1913–1917)
a könyvtári bizottság elnöke
(1913–1917)*

Nagy Sándor
segédkönyvtárnok

**(Kép nem áll
rendelkezésre.)**

*Nagy Sándor (1881–1915)
segédkönyvtárnok (1914–1915)*

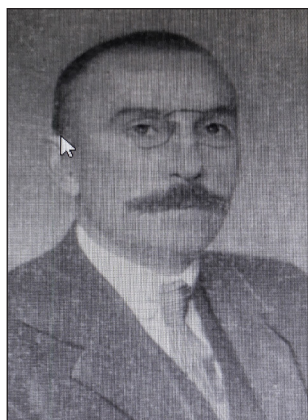
13. kép

*dr. Panka Károly (1882–1970)
segédkönyvtárnok (1917–1919)
könyvtárnok (1919–1921)
főkönyvtárnok (1921–1928)
címzetes könyvtárigazgató (1928 –
1940. április)
könyvtárigazgató (1940. május –
1940. december)*

Panka Károly német és francia nyelvtudásával aktívan közreműködött a könyvtár háború előtti újrendezésében, majd az 1920-as évek katalógus-, szak- és raktározási rendjének végleges kialakításában, az 1929-es és 1932-es vaskos katalóguskötetek összeállításában. 1917-ben ő publikálta elsőként a könyvtár rövid történetét, továbbá számos jogi és politikai cikke, bibliográfiai összeállítása jelent meg.

Nagy Miklós nyugdíjba vonulásakor, 1940 májusától Panka Károly akkor vette át a könyvtár vezetését, amikor már majdnem elérte a nyugdíjkorhatárt. Hét hónap múlva – 58 évesen –, 1940 végén ő is nyugdíjba ment.²³

Utódjuk, dr. Trócsányi György 1914-ben lett az Országgyűlés hivatali munkatársa. A munkát és a jogi tanulmányokat a háború és az azt követő orosz hadi-

14. kép

*Gaal Gaszton (1868–1932)
a Nemzetgyűlés elnöke (1921–1922)
a könyvtári bizottság elnöke (1921–1922)*

15. kép

*dr. Trócsányi György (1896–1973)
segédkönyvtárnok (1921–1923)
könyvtárnok (1923–1938)
főkönyvtárnok (1938–1940)
könyvtárigazgató (1941–1945)
főigazgató (1945–1949)*

fogság félbeszakította. A hazatérő korábbi alkalmazottat a Ház visszavette, majd a jogi tanulmányok befejezése és az államtudományi doktorátus megszerzése után, 1921 decemberében *Gaal Gaszton* nemzetgyűlési elnök segédkönyvtárnoknak nevezte ki. 1923 decemberétől már könyvtárnok, 1928 júliusától címzetes főkönyvtárnok, 1938-tól 1940-ig

tényleges főkönyvtárnok. Miután Nagy Miklós igazgatónak 1921. decembertől 1940. április végéig a fentebb már tárgyalt Panka Károly volt a helyettese, Trócsányi csak jó fél évig működhetett ebben a funkcióban, amikor 1940. május 1-jétől december 31-ig ő lett Panka igazgató helyettese.

— (Változás az Országgyűlési Könyvtár élén.) Az ország egyik legnagyobb és legkitünőbb könyvtárának, az Országgyűlési Könyvtárnak élén változás történt. Dr. Nagy Miklós könyvtárigazgató, aki évtizedek óta áll az országgyűlés szolgálatában, nyugalomba vonult. Nagy Miklós könyvtárigazgatói működéséhez fűződik az Országgyűlési Könyvtár modernizálása és teljes újjászervezése, legfőbb irányítása mellett készült a könyvtárról az új katalógusok kötete és az elmúlt évek során a legtöbb parlamentáris állammal a kiadványcsere megvalósítása. Nagy Miklós még férfikora delén vonul nyugalomba, ahol még az eddiginél is fokozottabban szentelheti idejét a történetírásnak, amelynek egyik legkiválóbb művelője. Utóda a könyvtár élén dr. Panka Károly könyvtárigazgató, aki mint dr. Nagy Miklós helyettese vele a legteljesebb harmóniában működött közre a parlamenti könyvtár fejlesztésében. Dr. Panka Károly oldalán ezentul dr. Trócsányi György főkönyvtárnok látja el az igazgatóhelyettesi teendőket.

Nemzeti Ujság, 1940. június 7., p. 7.

Trócsányi György az 1920-as és az 1930-as években Nagy Miklós mellett kiemelkedő könyvtári szakemberré fejlődött. Nyelvtudása (német, francia, angol és a hadifogságban szerzett orosz) a gyarapítási és osztályozási tevékenységben meghatározó jelentőségű volt. Oszlopos tagja a nagy kötetkatalógusok összeállításának, valamint a tervezett jogi, történelmi és általános szakok kiadásra való előkészítésének (ezek az elnöki takarékosági intézkedések, majd a háborús helyzet miatt meghíúsultak). Könyvtártani és bibliográfiai kérdésekkel is behatóan foglalkozott, a könyvtartan és könyvtárpolitika elismert szaktekinté-

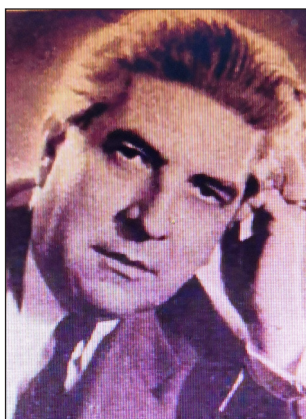
lye lett. Aktívan részt vett az IFLA parlamenti könyvtári albizottságában. 44 éves korában, 1940. május 1-jétől *Tasnádi Nagy András* képviselőházi elnök nevezte ki a könyvtár igazgatójává, 1945. július 15-én pedig *Zsedényi Béla*, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke főigazgatóvá. Szociológusként és a Magyar Társadalomtudományi Társaság főtitkáraként is gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki. 1949. március elejétől Nagy Imre országgyűlési elnöksége idején hirtelen, mint a régi rend itt maradt, politikailag alkalmatlan emberét, 53 éves korában érdemtelenül nyugdíjazták.²⁴

Elnöki kulcsszereplők Trócsányi György könyvtárvezetői időszakában (1941–1949)

16. kép

*Tasnádi Nagy András (1882–1956)
a képviselőház elnöke (1939–1944)
a nyilas képviselőház elnöke (1944–1945)
a könyvtári biz. elnöke (1939–1945)*

17. kép

*Zsedényi Béla (1894–1955)
ideigl. nemzetgyűlési
elnök (1944–1945)
a könyvtári biz. elnöke (1944–1945)*

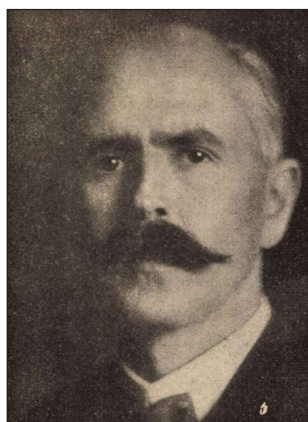

18. kép

*Nagy Imre (1896–1958)
országgyűlési elnök (1947–1949)
a könyvtári biz. elnöke (1947–1949)*

A következő vezetőhelyettes, dr. *Sponer Ferenc* jogi tanulmányai végén, 1911-ben államtudományi doktorátust szerzett. Az 1920-as években a képviselőházban dolgozott fogalmazóként és tolmácsként: perfekt nyelvtudása révén a külföldi államférfiakat ő kalauzolta az Országházban olasz, német, francia és angol nyelven. 40 évesen, 1928-ban lett a könyv-

tár munkatársa, amikor *Zsitvay Tibor* házelnök segédkönyvtárnoknak nevezte ki. 1940-ben rövid ideig könyvtárnok; 1941 januárjától 1945 júliusáig főkönyvtárnokként az igazgató helyettese. Amikor 1945. július 15-én Trócsányit főigazgatói rangra emelték, két igazgatót kapott helyettesként, az egyik *Sponer Ferenc* addigi főkönyvtárnok lett.

19. kép

*Zsitvay Tibor (1884–1969)
a képviselőház elnöke (1927–1928)
a könyvtári bizottság elnöke (1927–1928)*

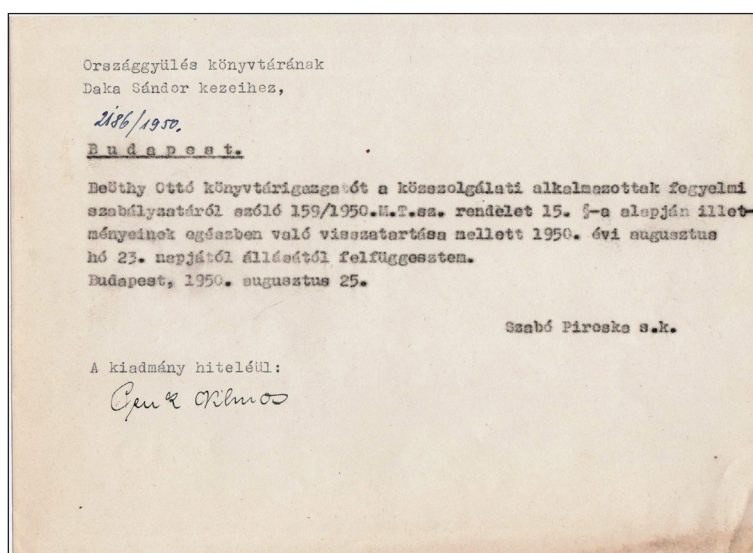
20. kép

*dr. Sponer (Máriássy) Ferenc (1888–1948)
segédkönyvtárnok (1928–1940)
könyvtárnok (1940)
főkönyvtárnokként az igazgató helyettese
(1941. jan. – 1945. júl.)
igazgatóként a főigazgató helyettese
(1945. júl. – 1948. márc.)*

A katalóguskötetek készítésében (1928-ban jelent meg a *Közjog és közigazgatási jog*, 1932-ben a *Közigazgatás* című kötet) 1928-tól 1938-ig ő is jelentős munkát végzett (a történelmi szakok kötetkatalógusának kiadását a papírhány, majd a háborús körülmények elsodorták, és végül soha nem jelent meg). Sponer Ferenc 1945-ben a vezetéknevét *Máriássy*-ra változtatta. Jelentős szerepe volt a könyvtár első nagy terjedelmű évkönyvének hosszú évekig tartó összeállításában, amelynek megjelenését a nyomdai kefelenyomat elkészülte után tiltotta le az Országgyűlés elnöke (ekkor már Trócsányi főigazgató menesztése napirenden lehetett). Máriássy Ferenc 60. életévében, 1948 márciusában hunyt el.

1945. július 15-én Zsedényi Béla elnök Sponer (Máriássy) mellett még egy igazgatót nevezett ki a 41 éves *Salgó Ottó* személyében. Ő csak három hónappal korábban lépett a könyvtárba, előtte kereskedőként dolgozott a Grill-féle könyvkereskedésnél. A II. világháború idején, 1941-től 1944-ig munkaszolgálatra vitték. Visszatérése után, 1945 nyarától igazgatóként Trócsányi főigazgató egyik helyettese. 1946-ban felesége kérésére – a híres családnév fenntartása érdekében – nevét *Beóthyre* változtatta. Kiemelkedő volt a német, angol, görög nyelvtudása, de jól értett és fordított franciául is, tehát otthonosan mozgott a szerzeményezés, az osztályozás területén. 1947 júniusától 1948. november 26-ig az Országos Könyvtári Központ elnöke is volt.²⁵ Egykori munkatársai szerint szociáldemokratáknak sokat politizált, a könyvtárban keveset dolgozott.²⁶ Trócsányi főigazgató menesztésétől, 1949 márciusától Beóthy egyedül maradt igazgatóként a

könyvtár vezetője (Máriássy Ferenc igazgatói helyét 1948. márciusi halála után nem töltötték be). Mindössze egy bő évig, 1950 áprilisáig állt az intézmény élén. Működése alatt jelentős, mindenre kiható politikai változások történtek: a Magyar Dolgozók Pártjának vezetésével egypárti diktatúra alakult ki. 1949 augusztusában új alkotmányt fogadtak el, amely az Országgyűlés jogkörét erősen megnyirbálva látszatparlamentet hozott létre. Az Országgyűlés szerepkörét, feladatait – és vele együtt a könyvtár irányítását is – új szervként az Elnöki Tanács (ET) vette át. A könyvtári bizottság ülését már össze sem hívták. Adminisztratív úton megkezdődött a könyvtár addigi helyének és szerepének gyökeres megváltoztatása (a testvérintézményként funkcionáló Parlamenti Múzeumot is ekkor számolták fel), a törvényhozó hatalomról történő leválasztása, a Minisztertanács és az ET Országházba költözése okán az Országgyűléstől, illetve könyvtárától a helyiségek drasztikus elvétele. Beóthyt 1950 áprilisában az Államvédelmi Hatóság őrizetbe vette (bár állásából csak augusztus 23-tól függesztették fel, a könyvtár már május 1-jétől főigazgatói rangban új vezetőt kapott), és a szociáldemokrata perben mint a „népi demokrácia ellenségét” elítélték. Recskén raboskodott, 1953 nyarán szabadult, de csak 1956-ban rehabilitálták. 1957-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának főigazgatója lett, majd egy év múlva a Magyarok Világszövetségének főtitkári posztjára helyezték, ahol 1968-ig 10 évet töltött. Ebből a funkcióból vonult nyugalomba 64 éves korában. Életének utolsó időszakában filozófiai tárgyú publikációkkal foglalkozott.²⁷

Az OGYK egykori irattári dokumentumának szkennelt másolata

Beőthynek Trócsányi eltávolítása után dr. *Lukács Gyula* lett a helyettese 1949 márciusától november végéig. Lukács – bár matematika–fizika szakos végzettsége volt – 1939-ben lépett a könyvtárba gyakor-nokként. Ő is végigjárta a könyvtári ranglétrát, de a vezetői posztig nem jutott el. 1940-ben lett segéd-könyvtárnok, 1942-ben államtudományi doktorátust szerzett, emellett német és francia nyelvtudása volt.

21. kép

Salgó (Beőthy) Ottó (1904–1985)
főigazgató-helyettes igazgató
(1945. július – 1949. március)
igazgató (1949. március – 1950. április)

Ekkor a könyvtár régi munkatársainak nagy részét (20-ból 17-et) – Lukáccsal az élen – szintén e logi-ka mentén elküldték. *Tombor Tibor* volt az, aki már az új érában érkezett: 1946. február 1-jén nevezte ki *Nagy Ferenc* nemzetgyűlési elnök könyvtárnoknak, s ő szintén sokrétű (olasz, német, latin, francia, román) nyelvtudással érkezett. Fő gyarapítóként és szakozó-ként ő irányította, tanította be a sok új szakképzetlen és gyakorlatlan munkatársat az igazgató képvisеле-

22. kép

Nagy Ferenc (1903–1979)
nemzetgyűlési elnök (1945–1946)
a könyvtári bizottság elnöke (1945–1946)

1945-ben könyvtárnoknak, 1947-ben főkönyvtárnok-nak nevezték ki. Az igazgató fél évi helyettesítését követően 1949 decemberétől *Györe Pál* könyvtár-nokkal együtt – mint a régi rend híveit – őt is elbo-csátották. Utána – végzettsége révén – fizikusként helyezkedett el, és 1984-ben (68 évesen) a műszaki tudomány kandidátusa lett.²⁸

dr. Lukács Gyula

**segédkönyvtárnok
könyvtárnok
főkönyvtárnok**

**(Kép nem áll
rendelkezésre.)**

dr. Lukács Gyula (1916–2003)
segédkönyvtárnok (1940–1945)
könyvtárnok (1945–1947)
főkönyvtárnok (1947–1949)

tében, és Beőthy további vezetői időszakában, 1950 májusáig közvetve helyettesi szerepet is játszott. 1952 végén őt is elbocsátották. Ezt követően az 1950-es évek végéig az Országos Műszaki Könyvtárban az olvasószolgálati osztály vezetője, utána pedig az Országos Széchényi Könyvtár raktári osztályának vezetője volt. Jelentős munkásságot fejtett ki az ál-lományvédelem és a könyvtári építészeti területén is. 1969-ben vonult nyugállományba.²⁹

23. kép

dr. Tombor Tibor (1909–2000)
könyvtárnok (1946–1952)

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. A képviselőház rendszabályai [1868]. == Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdett Országgyűlés képviselőházának irományai. VII. kötet, 454. szám. Pest, 1868. p. 199–225. Hozzáférhető elektronikus formában is: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1865-1868_kh/?pg=0&layout=s [Megtekintve: 2022.03.01.] Az idézet helye: p. 225.
2. A könyvtár vezetőiről a szerzőnek számos könyvtártörténeti írása jelent meg szakmai folyóiratokban, illetve könyvben. Ebben az írásban – a használható internetes adatbázisok, kutatási opciók jelentős bővülését kihasználva – néhány, korábban téves vagy pontatlan adat pontosítására is lehetősége nyílik.
3. Lásd: JÓNÁS Károly. A magyar képviselőház első könyvtárnokai. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 28. = 64. (2018) 3., p. 479–500. ISSN 0023-3773. Az idézet helye: p. 421.
4. Részletesebben JÓNÁS Károly. A Képviselőházi Könyvtár megalapítása és első könyvtárnoka. == Könyvtáros, 32. (1982) 1., p. 39–41. ISSN 0450-7886
5. Részletesebben lásd: JÓNÁS Károly. Küffer Béla, 1856–1928. == Könyvtáros, 33. (1983) 9., p. 533–555. ISSN 0450-7886
6. 1887-től 1950-ig a képviselőház elnöke a Ház könyvtári bizottságának elnöki tisztét is betöltötte.
7. Pikler még 1890-ben Concha Győzőnek írt levelében panaszkolta, hogy nem szeret könyvcímlepeket másolni. „A másolóasztalhoz láncolják” megállapítás (SZABÓ Imre. Pikler Gyula. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973. 182 p., az idézet helye: p. 21.) csak részben volt igaz: az összefoglaló kötetkatalógus munkálatai során – sok egyéb mellett – ilyenféle feladatot is kellett végeznie, amit tudományos kutatói ambíciói miatt rangon alulinak tartott.
8. 1254. sz. Gazdasági bizottság jelentése, a képviselőház 1892. évi január havi költségvetéséről. Kimutatás a képviselőház pénztárának 1891. évi december havi kiadásairól. == Képviselőházi Irományok, 1887–1892. XXXIV. köt. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1892. p. 371.
9. Ki lesz a könyvtárnok? == Pesti Hírlap, 15. (1893) 271. (október 1.), p. 6.
10. A könyvtárban. == Pesti Napló, 47. (1896) 175. (június 26.), p. 10.
11. Könyvtárnok: contra könyvtárnok. == Pesti Hírlap, 18. (1896) 175. (június 26.), p. 14.
12. Öngyilkos betegek. == Fővárosi Lapok, 34. (1897) 46. (február 15.), p. 4.
13. Öngyilkos könyvtárnok. == Pesti Hírlap, 19. (1897) 46. (február 15.), p. 6.
14. Itt jegyzem meg, hogy a kiváló könyvtárnokként ismert Küffernek, aki – a könyvtári bizottság 1904. október 29-i jegyzőkönyve szerint – „kitűnő szakértelemmel... a képviselőház könyvtárát európai nivóra emelte”, Andor Gyula elnöki tanácsossal történt nézeteltérése miatt kellett 48 éves korában, 1904. november 1-jétől nyugdíjba mennie, miközben a képviselőház fegyelmi választmánya kimondta, hogy ellene fegyelmi határozatnak nincs helye (lásd: Nyugdíjazás a képviselőházban. == Hazánk, 11. [1904] 255. [október 27.], p. 6.). A betegségére való hivatkozás valószínűleg csak ürügy volt, hiszen az 1905-ös (sőt, az 1906-os) választási kampányban Kossuth-párti képviselőjelöltként igen aktívan részt vett (Magyarország, 12. [1905] 27. [január 29.], p. 5.)
15. Részletesebben lásd: JÓNÁS Károly. Fülöp Áron, 1861–1920. == Könyvtáros, 34. (1984) 12., p. 749–750. ISSN 0450-7886 ISSN 0450-7886 és [VILLÁM Judit]. Száz évvel ezelőtt halt meg a Képviselőházi Könyvtár első igazgatója, Fülöp Áron [blogbejegyzés]. == Az OGYK honlapja. Blog oldal. Feltöltve: 2020.10.28. Hozzáférhető: <https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/szaz-evvel-ezelott-halt-meg-a-kepviselohazi-konyvtar-első-igazgatoja-fulop-aron> [Megtekintve: 2022.03.01.]
16. Budapesti Közlöny, 45. (1911) 151. (július 5.), p. 1.
17. Budapesti Közlöny, 51. (1917) 143. (június 23.), p. 4.
18. Részletesebben lásd: JÓNÁS Károly. Plechl Béla, 1875–1921. == Könyvtáros, 36. (1986) 1., p. 51–52. ISSN 0450-7886
19. NAGY Miklós. A könyvtár története és a katalógus rendszere. == Az Országgyűlés Könyvtárának katalógusa. I. Közjog és közigazgatási jog 1866–1928. Budapest: Pesti Könyvnyomda, 1929. p. XIV.
20. Részletesebben lásd: JÓNÁS Károly. Nagy Miklós, 1881–1962. == Könyvtáros, 31. (1981) 12., p. 747–749. ISSN 0450-7886 ISSN 0450-7886 és VILLÁM Judit. Bűszkeségünk: Nagy Miklós könyvtárvezető [blogbejegyzés]. == Az OGYK honlapja. Blog oldal. Feltöltve: 2018.05.17. Hozzáférhető: <https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/buszkesegunk-nagy-miklos-konyvtarvezeto> [Megtekintve: 2022.03.01.]
21. NAGY Miklós. In memoriam: az 1910–1918-iki országgyűlés hősi halált halt tagjainak, tisztviselőinek és egyéb alkalm-

- zottainak emlékezete. Budapest: Pesti Ny., 1925. 34 p. Az idézet helye: p. 25–27.
22. Részben a korábbi szabályok és a Képviselőházi Könyvtár 1909-ben elfogadott ügyrendje szerint a könyvtári tisztviselők ranglétrája így épült fel: könyvtári segédtsízt, könyvtári tisztt, segédkönyvtárnok, könyvtárnok, főkönyvtárnok, majd 1911-től igazgató. Ha valaki jól végezte a munkáját, és elérte a szükséges időt, címzetesként előre léphetett annak ellenére, hogy előtte már más foglalta el azt a beosztást. Így lett például Panka Károly, aki csupán 1 évvel volt fiatalabb Nagy Miklós igazgatónál, és hasonló időt töltöttek munkaviszonyban, 1928-ban címzetes könyvtárigazgatóként előbbinek helyettese.
23. Részletesebb életrajzát lásd: JÓNÁS Károly. Panka Károly, 1882–1970. == Könyvtáros, 32. (1982) 11., p. 677–678. ISSN 0450-7886
24. Részletes életrajzát lásd: JÓNÁS Károly. Trócsányi György, 1896–1973. == Könyvtáros, 31. (1981) 2., p. 104–106. ISSN 0450-7886
25. Beöthy Ottórol ld. KÉGLI Ferenc. Adalékok könyvtárügyünk homályos éveiről, 1945–1949: az Országos Könyvtári Központ első évei és a körzeti könyvtárak szervezése. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 26. = 62. (2016) 1., p. 34–50. ISSN 0023-3773. Különösen: p. 40–42.
26. JÓNÁS Károly. Interjú egykori neves könyvtárosokkal. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 28. = 64. (2018) 4., p. 573–587. ISSN 0023-3773
27. Az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején többször járt az OGYK-ban, és mesélt nekem főleg az '50-es évekről, amikor recski szabadulása után igazgatóként vissza akart térni régi intézményébe vezetőnek – sikertelenül. Részletes életrajzát lásd: JÓNÁS Károly. 90 éve született Beöthy Ottó könyvtárigazgató. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 3. (1994) 11., p. 62–64. ISSN 1216-6804
28. Részletesebb pályarajzához lásd: JÓNÁS Károly. Interjú egykori neves könyvtárosokkal, i. m.
29. Uo.

Az arcképek forrása

- Vasárnapi Ujság, 21. (1874) 13. (március 29.), p. 193.
- Vasárnapi Ujság, 27. (1880) 16. (április 18.), p. 249.
- Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár, Portrégyűjtemény
- Vasárnapi Ujság, 50. (1903) 11. (március 15.), p. 167.
- Vasárnapi Ujság, 39. (1892) 9. (február 28.), p. 149.
- A magyar országgyűlési képviselők arckép-albuma: 1896. Eperjes; Budapest: Divald Károly fia, 1896., p. 14.
- Iskolánk névadójáról [online]. == A Fülöp Áron Általános Iskola honlapja Felsőboldogfalván. Hozzáférhető: <https://fuloparon.ro/iskolank-nevadojarol/> [Megtekintve: 2022.03.01.]
- Vasárnapi Ujság, 58. (1911) 46. (november 12.), p. 921.
- Vasárnapi Ujság, 48. (1901) 44. (november 3.), p. 705.
- Vasárnapi Ujság, 52. (1905) 9. (február 26.), p. 129.
- Országközi fotózás. Gyöngyös: ROTÁCIÓS Fényképsorozosító Üzem, 1933. (Az arcképet Nagy Miklós lánya ajándékozta a szerzőnek 1981-ben.)
- VIKÁR Béla [et al.]. Politikai Magyarország. 4. köt. A politikai pártok története. Budapest: Anonymus Történelmi Könyvk. Váll., 1914., p. 267.
- A magyar társadalom lexikonja. Budapest: Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóváll., 1930., mell. p. 57.
- BALLA Antal, szerk. A magyar országgyűlés története, 1867–1927. Budapest: Légrády, [1928]., p. 443.
- Lásd a 11. számú forrást.
- OSZK Digitális Képtárház (OSZK DKA-010503)
- Képes Világ, 1. (1945) 10. (július 20.), p. 21.
- Magyar Nap, 2. (1948) 36. (február 13.), p. 4.
- A Magyar Élet képes könyve, 1928. Budapest: Központi Sajtóvállalat, 1928., p. 66.
- Lásd a 11. számú forrást.
- 1949-ben készült fotó, amelyet Beöthy Ottó felesége ajándékozott a szerzőnek 1994-ben.
- Dolgozók Világlapja, 2. (1946) 6. (február 9.), p. 2.
- Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 3. (1994) 1., p. 43.

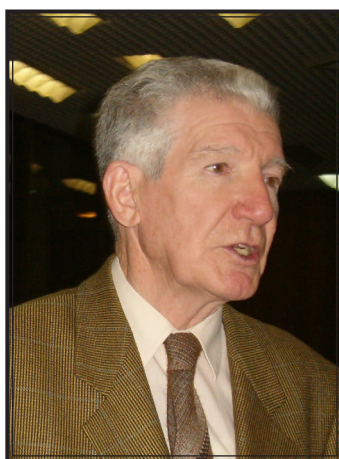
(Beérkezett: 2022. március 11.)

(Folytatás a következő számban.)

Nekrológ

A szerkesztő halálára*

Gerő Gyula 1925–2022

„Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk” – írta Mikes Kelemen a fejedelem halálakor. Amitől tartottunk, bekövetkezett: nem sokkal 97. születésnapja után elhunyt *Gerő Gyula*. Már-már az emberi élettartam abszolút határánál fejeződött be kivételesen tevékeny és eredményes élete, és e miatt a hosszú élet miatt hajlamosak voltunk szinte fizikailag is halhatatlannak tekinteni, olyannak, aki örökké jelen volt, van és lesz a magyar könyvtárügyben. Nehéz és fájó tudomásul venni, hogy Ő sem részesült az örök élet áldásában (átkában?), és fizikai valóját nélkülöznünk kell.

Gerő Gyula könyvtáros volt, annak a nemzedéknek talán utolsó tagja, amelyik az 1950-es évek elejétől tevékeny részt vállalt egy új magyar könyvtárügy kialakításában. Könyvtárosi pályakezdése némileg kacskaringós volt. 1925. február 13-án született egy kicsiny Somogy megyei faluban, Somogyszil községben, ahol édesapja körjegyzőként tevékenykedett. Szülei negyedik gyermeke volt, középiskolai tanulmányait Veszprémben, a piaristáknál kezdte, majd 1941-től a kaposvári Somssich Pál Gimnáziumban folytatta, ahol 1943-ban érettségi vizsgát tett. Atyja óhajának megfelelően – érdeklődése és hajlamai ellenére – a pécsi Erzsébet Tudományegyetem jogi karára iratkozott be, és 1948-ban cum laude minősítéssel jogi és államtudományi doktorátust szerzett. Tanulmányait azonban egy időre meg kellett szakítania: kortársaihoz hasonlóan neki is kijutott a második világháború megpróbáltatásaiból,

*Ezúton is köszönöm Rác Ágnes segítségét.

1944-ben behívták katonai szolgálatra, és alakulatát nyugatra vezényelték. Ausztria területén esett amerikai fogságba; mondhatjuk, szerencséje volt, mert néhány hónap után hazatérhetett. (Ha szovjet fogságba esett volna, könnyen meglehet, hogy sokévi „malenkij robot” lett volna az osztályrésze.) Jogi tanulmányai idején Mezőcsokonya községben jegyzőgyakornokoskodott, majd Kaposváron *Májay Dezső* közjegyző mellett ismerkedett a gyakorlati joggal. 1946 és 1948 között eredeti hajlamainak, érdeklődésének megfelelően a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen is folytatott tanulmányokat történelem–művészettörténet szakon. A képzőművészetek iránti fogékonysága egyébként részben családi vonás volt, egyik fivére, *Gerő Kázmér* (1920–1988) festőművészként szerzett magának elismertséget. Gerő Gyula művészeti affinitásának késői megnyilvánulása volt, hogy immár a *Könyvtáros* főszerkesztőjeként törekedett a kortárs grafikusok, képzőművészek bemutatására, *A Könyvtáros galériája* címmel rovatot indított, és fontosnak tartotta a könyvtárak esztétikus kialakítását is.

Könyvtáros 1949 őszén lett, méghozzá fizetés nélkül, társadalmi munkában az akkoriban megszervezett kaposvári körzeti könyvtárban, illetve az MSZT (Magyar–Szovjet Társaság) bibliotékájában működött. Ezzel egy időben kezdeményező lépéseket tett a Kaposvári Városi Könyvtár megszervezésére, az ügyben 1949. augusztus 20-án beadvánnyal fordult az Országos Könyvtári Központhoz. Az OKK-val a könyvtár felállítása tárgyában folytatott levelezését később közreadta hézagpótló munkájában, a *Könyvtár a megyeházán* című, nehezen meghatározható műfajú, ám páratlanul érdekes, 2002-ben napvilágot látott kötetében. A pályakezdő könyvtáros már ekkor felismerte, hogy egy bármekkora könyvhalmaz – ha rendezetlen, feltáratlan, és nincs, aki olvassa – még nem könyvtár. Vagyis a könyvtár végső célja, értelme az olvasó, vagy más szóval: a társadalmi, közösségi hasznosság.

Erőfeszítéseinek köszönhetően 1950 áprilisában megnyílt a Körzeti Könyvtár olvasóterme a megyeházán. Mindössze néhány hónapig működött az intézmény, hatása azonban igencsak jelentős mind Kaposvár könyvtártörténetében, mind Gerő Gyula későbbi szakmai pályafutásában. Az olvasóterem képezte egyik alapját a nem sokkal később, 1952-ben megalakult megyei könyvtárnak. Gerő egyéni életútját annyiban határozta meg az itt eltöltött néhány hónap, hogy elsajátította azt a könyvtárosi ethoszt, amely haláláig jellemezte: az olvasó szolgálata, a tények tisztelete, az új módszerek keresése, fáradhatatlan használni akarás. Kaposvár és Somogy megye könyvtárügyét később is figyelemmel kísérte, mint írta: „*Mivel a gyökereket nem lehet kitépni, és az én könyvtárosi énem a kaposi megyeházán levő olvasóteremben »született«, a helytől elszakadva is a vissza-visszatérő családtag, leszámazott féltő szeretetével 50 éven keresztül figyeltem – és amikor és ahol lehetett, segítettem is – az útnak indító somogyi könyvtár-könyvárak sorsát, fejlődését...*”¹

A gyakorlat során, tapasztalati úton megszerzett ismereteit a kor nyújtotta képzési formákkal is kiegészítette. Még 1950. július 17-e és augusztus 26-a között elvégezte a Népművelési Minisztérium hathetes könyvtárosképző iskoláját, a már-már legendás Máramarosi úti tanfolyamot, amelyről évtizedekkel később ironikusan feljegyezte:² a könyvtárosiskola „*akkori hite szerint*” tökéletes könyvtárossá képezte ki. Alighanem még időben rájött, hogy van még mit tanulnia a könyvtárosságról, ezért 1951–1953 között elvégezte a rövid életű Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskola könyvtáros szakját. A felvett hallgatók változatos előtanulmányokkal érkeztek a képzésre; mivel a középiskolai érettségi nem volt előfeltétel, akadtak csak elemi iskolai végzettséggel rendelkezők – és egyetemi oklevelet, doktori címet birtoklók is, mint Gerő Gyula. Mindenesetre a *Misztli László* tanszékvezető után „*Misztianum*”-ként emlegetett intézmény számos, a magyar könyvtárügy későbbi meghatározó személyiségét készítette fel a pályára. Az elsajátított szaktudás mellett legalább olyan jelentősége volt annak, hogy közelről megismerhette a kor könyvtárosait, ekkor kezdte kialakítani páratlan szakmai kapcsolatrendszerét, és kötött sokukkal életre szóló barátságot.

Gerő Gyula a kaposvári kezdet után 1950. december 1-jétől a Bajai Városi Könyvtár vezetője lett. Mint *Könyvtár a megyeházán* című kötetében megírta, *Komjáthy Miklós* javasolta a tisztségre. A neves történész 1949-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára volt, és Gerő is hallgatta kurzusát. Amikor Komjáthyt politikai okokból eltávolították az egyetemről, az Országos Könyvtári Központ-

ba került, itt figyelt fel a kaposvári önkéntes könyvtárosra, és javasolta személyét *Kőhalmi Bélának* a bajai könyvtár vezetői beosztására. Gerő így emlékezett érdemi pályára kerülésére: „*Baján soha nem jártam, a városban senkit nem ismertem, ráadásul nem voltam párttag, de az ifjúsági szervezet, a DISZ tagja sem. Sőt az Országos Könyvtári Központ nagy tekintélyű tanácsadója, Kőhalmi Béla sem ismert személyesen, az engem neki ajánló Komjáthy Miklós támogatása is inkább csak a rólam alkotott kevés benyomására támaszkodhatott, mint a tartós, közelebbi kapcsolat tapasztalati tényeire. Mai szememmel visszatekintve egy kegyetlen kor ritka csodájának, néhány tisztességre szövetkezett ember (Komjáthy Miklós, Kőhalmi Béla és a bajai levéltár-igazgató, múzeum- és könyvtáralapító: dr. Takáts Endre) sikeres »összeesküvésének« tekintem hivatásos könyvtárospályám elindulását...*”⁷³

A bajai könyvtár imponáló állománnyal rendelkezett, a bibliotéka számára *Takáts Endre* megszerezte a számos ritkaságot tartalmazó *Barkóczy-Hadik* könyvtárat, a gyűjtemény továbbá magába olvasztotta a város ferences kolostorának könyveit és Baja egyleti könyvtárait is. 1950-ben vált le a bibliotéka a múzeumról, és lett önálló intézmény, ennek vezetőjévé nevezték ki Gerőt. Az értékes, tudományos szempontból is figyelemre méltó könyvanyagra alapozva nagyratörő elképzelést fogalmazott meg: néhány héttel hivatalának elfoglalása után, december 28-án levélben kérte az OKK hozzájárulását, hogy az intézmény neve Dél-dunai (vagy Délalföldi) Tudományos Központi Könyvtár legyen. Ezenkívül Nagy István Művészeti Szakkönyvtár elnevezéssel létrehozott egy képzőművészeti gyűjteményt is. (Nagy István [1873–1937] erdélyi születésű festőművész volt, aki az 1930-as években Baján telepedett le.) Gerő javaslatát némi módosítással elfogadták, és 1951-ben Dél-dunai Tudományos Könyvtár néven működött az intézmény. Már távozása után vonták össze a bibliotékát a Körzeti Könyvtárral, 1952-től lett Járási Könyvtár. Gerő Gyula bajai működése viszonylag rövid ideig tartott, mindössze bő egy esztendő telt ki, érdemei azonban így is jelentősek, az önállóvá váló intézmény első lépéseit irányította, és pályára állította a későbbi nagy jövő előtt álló bibliotékát.

1952. március 1-jével került a Népkönyvtári Központba, ahova *Sallai István* hívta. 1989-es emlékező írásában⁷⁴ évtizedek múltán már nem tudta felidézni, mikor és hol, milyen körülmények között ismerkedtek meg. Sallai az 1949 és 1954 között működött Népkönyvtári Központ vezetője volt, bajai születésűként nyilván megkülönböztetett figyelemmel kísérte szülővárosa könyvtárának munkáját, és így figyelhetett fel a jó képességű Gerő Gyulára. Utóbbi a Központban mindössze néhány hónapot töltött, ugyanis még abban az évben az OSZK-n belül megalakult a Módszertani Osztály (emlegették Kabinet néven is), és Sallai – egyedülként a Népkönyvtári Központ munkatársai közül – magával vitte őt az új munkahelyére.

A Módszertani Osztályból alakult meg 1959-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK), a mai Könyvtári Intézet elődintézménye. Az új szervezeti egység az 1952-es nagy jelentőségű 2.042-13/1952. (V.14.) kormányhatározat alapján szerveződött meg, amely előírta, hogy a nemzeti könyvtárnak kötelessége módszertani segítség nyújtása a többi könyvtárnak, illetve „*a tömegkönyvtárak legfontosabb segítőjévé kell fejleszteni*”. Az osztály alapvető feladata a szerveződő közművelődési könyvtárak támogatása volt. Ebbe a munkába kapcsolódott be Gerő is. Részből az osztály, elsősorban Sallai István teremtette meg a korabeli elnevezéssel tömegkönyvtáraknak nevezett népkönyvtárak számára az alapvető segítséget jelentő irodalmat. Az osztály munkatársainak írásai az új lap, a kezdeti időkben különböző neveken megjelenő *A Könyvtáros* hasábjain, illetve önálló kötetben kerültek az érdeklődők kezébe. Gerő számos cikket, a kis könyvtárak munkáját segítő írást közölt a lapban. Sallai 1954-ben publikálta *A könyvtári munka* című, a népkönyvtári munkát összefoglaló kézikönyvet, amely közvetlen előzménye volt Sallai és *Sebestyén Géza* nagy szintézisének, *A könyvtáros kézikönyvének*. Ehhez a kiadványhoz kapcsolódóan adta közre a Sallai–Gerő szerzőpáros *A könyvtári munka albuma* című segédletet 1954-ben. A nagy méretű, 24 táblát tartalmazó kiadvány Sallai önálló kötetéhez kapcsolódott, annak szövegét egészítette ki praktikus, jól áttekinthető illusztrációkkal. A táblák tematikus rendben csoportosították az egyes könyvtári munkafolyamatokat, megkönnyítve a kis könyvtárak kezdő vagy éppen tanuló munkatársainak tevékenységét. Mint a Módszertani Osztály

kollektív szellemi terméke, egyéni szerzői név feltüntetése nélkül jelent meg szintén 1954-ben Sallai-val közösen publikált hasznos műve, *A tömegkönyvtárak kezelési szabályzata*.

Gerő 1954-ben egyedül is közzétett egy kötetet *Kis könyvtárak elhelyezése, berendezése, díszítése* címmel. A kiadvány e könyvtárak szűkös költségvetésének optimális felhasználásához kívánt segítséget nyújtani. A népkönyvtárak elé állított példa Karácsond község (Heves megye) 4 helyiségből álló, gondosan kialakított intézménye volt. A kis, praktikus füzetben már megcsillantak Gerő későbbi nagy témái: a könyvtárak külső és belső berendezése, funkcionális kialakítása, egyáltalán az esztétikumot a gyakorlati szempontokkal ötvöző szemlélete. Ezek a korai szakpublikációk azt a törekvést tükrözték, hogy a mennyiségi szempontok után elérkezett az ideje annak, hogy a minőségre is figyelem essék, vagyis meg kellett erősíteni, szakmaibbá kellett tenni a tömegkönyvtárak napi munkáját. Ezt a szándékot kétségtelenül elősegítette, hogy 1953, *Sztálin* halála után lassú, nagyon lassú, de mégiscsak érzékelhető politikai változások indultak, amelyek jótékonyan hatottak a kulturális élet egészére, így a könyvtárügyre is.

1954-ben Gerő újabb válaszut elé érkezett. Szeptemberben *A Könyvtáros* hívta szerkesztőségi munkatársnak, olvasószerkesztőnek. Sallaitól kért tanácsot: mit tegyen? Menjen vagy maradjon? Mint később írta, nagyon vágyódott a szerkesztői munkára, elsősorban megerősítést várt főnökétől, aki azonban nem könnyítette meg helyzetét, válasza rövid volt: „*Akár elmész, akár maradsz, bánni fogod a döntésedet!*”⁵ Mint utólag elismerte, igaza lett.

Mindenesetre Gerő Gyula 1954. szeptember 16-tól megkezdte munkáját a szaklap olvasószerkesztőjeként. A lépéssel lényegében eldőlt későbbi sorsa. A nyelvészeti egyik alapfogalma a *konnotáció*. Azt jelenti, hogy egy-egy szónak, fogalomnak elsődleges jelentésén túl kialakult a másodlagos értelme, amely gyakran elhomályosítja az alapjelentést. Eszerint a 'Gerő Gyula' személynév elsődleges jelentése az 1925. február 13-án született és 2022. április 13-án elhunyt kollégánk, másodlagos értelme – konnotációja – a 'Szerkesztő'. A magyar sajtó- és művelődéstörténetben nem voltak ritkák a nagy szerkesztőegyeniségek, *Osvát Ernőtől* elválaszthatatlan a *Nyugat*, *Kiss Józseftől* a *Hét*, *Herczeg Ferenc*től az *Új Idők*, *Kőrösi Józseftől* a *Valóság*, vagy említhető a *Századok* és *Pamlényi Ervin* kapcsolata. Ebbe az illusztris sorba illeszkedik Gerő Gyula és a magyar könyvtári szaksajtó, mintegy négy évtizeden keresztül szolgálta ugyanis szerkesztőként a hazai könyvtárügyet. Szerkesztői munkájából nőtt ki kronológusi munkássága, neki köszönhetjük könyvtári múltunk kivételes teljességű és megbízható időrendi adattárának összeállítását.

Mintha egész addigi életében erre a feladatra készült volna. Szigorú és következetes szerkesztő volt. Arra törekedett, hogy a beérkezett vagy felkérésre írt cikkek a meggyőző gondolatmenettel, a pontos fogalmazással hassanak, és ne a stílus sokszor öncélú csillogása jellemezze őket. Mint egy helyütt írta,⁶ Sallaitól tanulta azt az alapelvet, hogy a szerkesztőnek az olvasó szemszögéből kell figyelnie a szöveget, az alapos szöveggondozás is az olvasót szolgálja, amely magába foglalja a mondatok részletekbe menő elemzését gondolati, nyelvtani és stílusbeli értékük szerint. A szövegnek először, másodszor és harmadszor is pontosnak kell lennie, az apró adatoknak is megvan a szöveg egésze szempontjából a maguk jelentősége. Szerkesztőként a szerzővel való konfliktust is vállalta a javításaival, pontosításaival. Persze azért a szerzők tisztában voltak azzal, hogy a jobbítás, és nem az öncélú szurkapiszkalás vezeti a textus gyomlálása során.

A Könyvtáros bár könyvtári szaklap volt, a szerkesztőség személyi összetételén ez nem igazán látszódott, volt, hogy Gerő Gyula egyedül reprezentálta a szakmát a kollektívában. Ez azt is jelentette, hogy bár hivatalos beosztása olvasószerkesztő volt, mégis ő képviselte a könyvtári, könyvtárügyi nézőpontot a lapnál. Személyes kapcsolatrendszerén, szakmai ismeretein és a szakirodalomban való tájékozottságán túl kétségtelenül megkönnyítette a helyzetét, hogy 1962 és 1975 között a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályán szakfelügyelőként, illetve szaktanácsadóként dolgozott. Ezt megelőzően az Országos Könyvtárügyi Tanács megbízásából 1957 és 1962 között szerkesztette a *Külföldi tanulmányutak* című sorozatot.

Gerő egyik szívügye a könyvtárápítészeti volt. Az 1960-as években sorra épültek az országban a különböző típusú könyvtárak épületei. Számtalan cikkben számolt be a lapban az új könyvtárakról, és az általa jónak vélt gyakorlatot igyekezett népszerűsíteni. Nagy mennyiségű fényképes dokumentációt állított össze a könyvtárak külső és belső képéről, ezeket fényképalbumokba rendezte, és a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban mindenki számára hozzáférhetővé tette. Kapcsolódott ehhez a tevékenységhez az 1967-ben készített, 50 felvételes diafilm a korszerű könyvtárakról, illetve 1988-ban a *Szép magyar könyvtárak* című, 120 kockát tartalmazó diafilm. A Könyvtártudományi és Módszertani Központtal is munkakapcsolatban volt, ezt bizonyítja az annak munkatársaival, *Iszlai Zoltánnal* és *Pelejtei Tiborral* közösen írt, 1967-ben kiadott kötet, *A televízió hasznosítása a könyvtári munkában: módszertani útmutató a nagyobb közművelődési könyvtárak számára*. Ugyanakkor kétségtelenül sajtósági tény, hogy a *Könyvtári Figyelő*ben ebben a korszakban nem publikált, pedig – igaz, első sorban anyagi okok miatt – feleségével külső munkatársa volt a *Szovjetunió* és a *Lányok-Asszonyok* című periodikumoknak.

Az 1970-es években közelebbről nem ismert konfliktusba került a Könyvtáros szerkesztőségével, egyik önéletrajzában erről mindössze ennyit írt: „1975 decemberében személyi okokból áthelyezést kértem az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központba, egykori munkahelyemre, ahol kilenc hónapig osztályvezetői beosztásban dolgoztam.”⁷⁷ Osztály nélküli osztályvezető volt, Sallai emlékező írásában annyit elárult ekkori nehéz helyzetéről, hogy „[...] 21 évi szerkesztői munka után önértzetből, fellázadva ott kellett hagynom állásomat, feladni nagyon szeretett munkakörömet. Balgaságomban azt vélvén, hogy ott tárt karokkal fogadnak, a lélekben soha el nem hagyott módszertani intézetbe, a Sallai-féle társaságba kértem vissza magam. Arról mit sem tudtam, hogy az adott pillanatban éppen én leszek a KMK akkori vezetője és a főhatóság között elkezdődött huzakodás ütközőpontja, a városligeti vidámparki erőjelző játék ide-oda taszított kecskéje. Amikor 1975. december 16-án munkára jelentkeztem az OSZK KMK-ban, kiderült, hogy nemcsak szoba, de íróasztal sem akad számomra az ország első szakmai műintézetében. Ilyenre addig és azóta sem volt példa a magyar könyvtárügy történetében, még egészen kezdő munkatársak esetében sem. Két óra hosszat ültem egy széken a KMK titkárságán, a fogas alatt, amelyről a sietve érkező munkatársak sebtében felhajigált sapkái, kesztyűi és sáljai potyogtak a fejemre. Ekkor Sallai István észrevett, magához hívott és állandó helyet kínált meg kis szobájában – más hely nem lévén ott, az írógépasztalnál.”⁷⁸ Hosszabban idéztük ezt a részt, Gerő szakmai pályafutásának alighanem legnehezebb időszakát, de úgy érezzük, hozzátartozik személyiségéhez, a kudarcokat legyűrő és újrakezdő lényéhez.

Egyfajta száműzetése, méltatlan helyzete 1976. október 1-jével szűnt meg: akkor lett a Könyvtáros főszerkesztője. Ez volt az a poszt, amely teljes egészében megfelelt hajlamainak, képességeinek, ambícióinak. Persze – szó volt róla – bizonyos értelemben olvasószerkesztőként is mint könyvtári szakembernek fontos szerepe volt a lapnál, de az új helyzetben módja volt elképzeléseit maradéktalanul megvalósítani. Milyen diszciplináris és emberi tulajdonságok, jellemzők szükségesek egy szaklap felelős vezetője számára? Kurt Lewin szociálpszichológus sok évtizeddel ezelőtti meghatározása nyomán egyre gyakrabban lehet találkozni a szerkesztői munka kapuőri (*gatekeeper*) meghatározásával. A tudós szerző és nyomában a kommunikációelmélet művelői szerint a kapuőr gyűjti, értékeli, szelektálja, majd feldolgozza a szerkesztőségbe beérkező információkat, és a szelektálás, valamint a feldolgozás során a célközönség számára fontos ismereteket veszi figyelembe. Szaklap esetében a kapuőr – vagy hogy megmaradjunk a klasszikus terminusnál: szerkesztő – az adott diszciplína roppant fontos szereplője, a szakmai kommunikáció organizátora, rajta (is) múlik a szakterület tudományos diskurzusának jellege, minősége, a korszerű, előremutató új elméletek, módszerek, eljárások nyilvánosságához juttatása, széles körű megismertetésének elősegítése. Az adott szakterület alapos ismerete, kiterjedt általános műveltség, lényegfelismerő képesség és persze kiváló stiláris érzék, a nyelv magabiztos alkalmazása és megfelelő kapcsolatteremtő alkat szükséges ahhoz, hogy valakiből jeles szerkesztő – vagy ha úgy tetszik, kapuőr – legyen.

Gerő Gyula új rovatokat indított, törekvése volt, hogy minél informatívabb közleményekhez jussanak a lap olvasói. A *Könyvtáros* 1977 januárjától profilváltást hajtott végre, tiszta profilú könyvtári szakfolyóirat lett, a magyar könyvtárügy, könyvtári élet tájékoztató folyóiratává vált. Az egész magyar könyvtárügy szolgálata volt a feladata, bár kétségtelenül intenzívebben foglalkozott a közművelődési könyvtárakkal. A főszerkesztő törekedett a teljes magyar könyvtári kiadványtermést ismertetni, függetlenül attól, hogy vaskos monográfiáról vagy vidéki közművelődési könyvtár ajánló bibliográfiájáról van szó. Külön rovatban mutatta be a könyvtári helyi híradókat, lapokat, ezzel országos figyelemhez juttatta a regionális kiadványokat. A helyi könyvtári periodikumokat a központi orgánumokkal azonos súlyúnak, jelentőségűnek tekintette, elsősorban a helytörténet és a helyi könyvtártörténet művelése szempontjából szánt nekik feladatokat. A könyvtárosok napi munkáját, tájékozódását volt hivatva segíteni a *Pótlások a lexikonokhoz* és *A Könyvtáros kislexikona* rovat. A későbbi időszak szempontjából bírt nagy jelentőséggel az *Események, krónika* rovat megindítása, amely leendő monumentális kronológiájához vezetett el.

A *Könyvtárost* 1985 végéig szerkesztette, december 31-ével nyugdíjas lett. A nyugállomány azonban nem jelentette elszakadását a szakmától. A KMK szerződéses munkatársaként tevékenykedett tovább, és ekkoriban kezdte intenzíven összeállítani kronológiáját. Azonban a lapszerkesztéstől sem távolodott el. A szakajtó 1989-ben új orgánummal gazdagodott, 1989 májusában megjelent a *Könyvtári Levelező/lap* első száma. Kiadója az OSZK KMK volt, redaktora pedig Gerő Gyula. A lap a kiadó intézmény műhelymunkájáról számot adó, a változó könyvtárügy minden jelenségére figyelő, azokról rövid hírek, tudósítások, „levelek” formájában beszámoló kiadvánnyá indult. Az egyszerű kiállítású, de sűrűn megjelenő lap markánsan vállalta a vélemények ütköztetését, kétségtelenül helytálló *Szente Ferenc* megállapítása: „Lapozgatva a lefüzött évfolyamokat, élénk táru a rendszerváltozás korának hazai és némileg összpontosított története.”⁹ A *Levelező/lap* megnyitotta hasábjait az érdekvédelmi és képvisleti pluralizmus elve alapján szerveződő Könyvtári és Informatikai Kamarának, és figyelemmel kísérte a különféle önszerveződő kulturális egyesületek munkáját. Különösen nagy jelentősége volt a gyors változások időszakában híreinek, annál is inkább, mert a *Könyvtáros* 1989 óta súlyos válságokkal bajlódott, az egyes számok jókora késéssel jelentek meg.

Az anyagi gondok a *Könyvtári Levelező/lapot* sem kerülték el. A főszerkesztő heroikus küzdelmet folytatott a lap megmentéséért, ennek ellenére az 1995 decemberében megszűnt. Néhány hónapos kimaradás után 1996 augusztusában jelent meg újra, de már nem az OSZK KMK, hanem a Könyvtári és Informatikai Kamara kiadásában. 1997-től *Fülöp Ágnes* vette át Gerő Gyulától a lap szerkesztését. Lap nélkül maradván minden energiáját a könyvtárügy hiányzó adattárainak összeállítására fordította. A *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2001. évi 7. számában terjedelmes programadó cikket közölt *Kiáltvány (kiáltás) a hétköznapi könyvtártörténet-írásért!* címen. Közleményében sorra vette az időszéri teendőket. Sürgette a könyvtárak működésére vonatkozó irattári anyag szisztematikus megőrzését és feltárását, szorgalmazta a tárgyi emlékek múzeumszerű bemutatását. Fájdó hiányként említette a nem vagy alig létező könyvtári *Ki kicsodákat*. Maga igyekezett jó példát mutatni, és a *Könyvtári Figyelő* 2000. évfolyamához kapcsolódó különszámban tette közzé a hézagpótló *Kitüntetett könyvtárosok névtára* című adattárát, melyhez a *Figyelő* 2003. évi újabb különszámban kiegészítéseket és pótlásokat is közölt. Cikkében részletesen taglalta a könyvtárügyi kronológia fontosságát. Élete utolsó két évtizedében vitathatatlanul ez a munka állt tevékenységének középpontjában. Gerő kemény szavakkal ostromozta a közömbös, saját múltját sem ismerő és a megbízható adatokat mellőző könyvtárakat és személyeket.

Mindenesetre elkezdte a kronológia összeállítását. Évekig tartó megfeszített munka, számtalan személyes, levélbeli vagy telefonos adategyeztetés után a monumentális adattár végül három kötetben látott napvilágot *Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007* címen 2009-ben. Megjelent folytatása is 2014-ben a 2008–2010-es évkörről, és az alapkötet pótlásai, kiegészítései is helyet kaptak a tomusban.

Kronológiáját felhasználva készült el több régió saját időrendi adattára, így a Borsod-Abaúj-Zemplén, a Veszprém, a Vas és a Komárom-Esztergom megyei, illetve a Somogy megyei könyvtáré. Ezek a munkák részben önálló tomusban jelentek meg, de akadt olyan is, amelyik az adott megyei könyvtár évkönyvében kapott helyet. Remélhetően nemsokára napvilágot lát majd az országos kronológia 5. kötete és a Tolna megyei könyvtártörténeti események időrendi áttekintése is. Elkészült Gerő egy rendhagyó munkája is: szó volt róla korábban, hogy Somogy és Kaposvár könyvtárügye felé megkülönböztetett figyelemmel fordult. Ennek az érdeklődésnek utolsó dokumentuma *A könyvtárügy Somogy megye napilapjaiban 1919–1944* című repertórium, amely kötet kiadásának szervezése folyamatban van.

Gerő Gyula fáradhatatlan munkása volt a magyar könyvtárügynek, aktív, pontosabban nem nyugdíjas életszakasza utolsó 9 évében például szabadságot sem vett ki. Alighanem sokszor a munkába menekült magánéleti tragédiái elől. 1953-ban kötött házasságot *Hangyál Erzsébet*tel, aki pedagógus végzettségű volt, de többnyire az államigazgatásban dolgozott. Felesége fiatalon, 48 éves korában, 1976-ban hunyt el. Két leánygyermekük született, *Katalin* és *Éva*. Mindketten a közelmúltban haltak meg, az ő emléküket megörökítésére hozta létre Gerő Gyula 2016-ban a Gerő Éva Alapítványt, amelyet Katalin lánya halála után 2020-ban Gerő Éva és Gerő Katalin Alapra módosított. Az alapítvány kezelője a Pannonhalmi Főapátság Könyvtára, célja az egyházi könyvtárak állományvédelmi tevékenységének támogatása.

Gerő Gyula egyik utolsó képviselője volt a magyar könyvtárügy 1945 utáni aktív szereplőinek, sőt, nemcsak szereplője, hanem formálója is volt az elmúlt időszak könyvtártörténetének. Életművével olyan gazdag alapot teremtett, amelyre az utókor biztosan építhet. A mai nemzedék kötelessége, hogy ezzel az örökséggel jól sáfarkodjon, és méltón őrizze Gerő Gyula emlékét.

Pogány György

Irodalmi hivatkozások

1. GERŐ Gyula. Könyvtár a megyeházán: Napló, dokumentumok és kommentárok az 1950-es Kaposvári Városi Olvasóterem rövid életéről-életéből. Kaposvár: Megyei és Városi Könyvtár, 2002. 151 p. (Válogatott fejezetek kudarcaim történetéből, 1.) (Somogyi könyvtártörténeti füzetek, 4.). ISBN 9630099012. Az idézet helye: p. 148–149.
2. GERŐ Gyula. Emlékezés a mesterre. == Könyvtáros, 39. (1989) 5., p. 257–263. ISSN 0450-7886. Az idézet helye: p. 258.
3. GERŐ Gyula. Könyvtár a megyeházán, i. m., p. 147.
4. GERŐ Gyula. Emlékezés a mesterre, i. m.
5. GERŐ Gyula. Emlékezés a mesterre, i. m., p. 262.
6. GERŐ Gyula. Emlékezés a mesterre, i. m., p. 262.
7. Dr. Gerő Gyula Önéletrajza, 1981. szept. 18. Köszönet Rácz Ágnesnek, hogy másolatban rendelkezésemre bocsátotta.
8. GERŐ Gyula. Emlékezés a mesterre, i. m., p. 263.
9. SZENTE Ferenc. Koccintás. == Könyvtári Levelező/lap, 6. (1994.) 8., p. 1. ISSN 0865-1329

SAJTÓKÖZLEMÉNY

A 2022-es jubileumi év Kosáry Domokos-díjasa: Orosz István akadémikus

Egy évtizede a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár (KDKL) kezdeményezésére a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) jogelőd intézményének Szenátusa Kosáry Domokos-díjat alapított a könyvtár névadójának, tudományszervező könyvtárigazgatójának tiszteletére. Tettük ezt azzal a szándékkal, hogy a tudós születésének 100. évfordulója alkalmából alapított díjjal őrizzük és mutassuk meg azt a szellemi méltósággal és cselekvő erővel létrehozott időtálló értéket, amit Kosáry Domokos alkotott. Célul tűztük ki azt is, hogy minél szélesebb körben megismertessük Kosáry könyvtári területen végzett példát adó munkáját és mindenkor tanúsított emberi nagyságát, tartását. A díj 2013 óta a könyvtári, levéltári munka szervezésében elért kimagasló eredmény, a könyvtár érdekében, a könyvtárügyért kifejtett támogatás, illetve az egyetemtörténeti, agrártörténeti kutatásokban végzett magas szintű tevékenység elismeréseként, a történettudomány területén végzett elkötelezett, kimagasló történész munka megbecsüléseként adományozható egyetemi és egyetemen kívüli személyiségeknek. 2022. június 17-én a díj immár 10. alkalommal került átadásra a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Szenátusának tanévzáró ünnepi ülésén. A jubileumi évben a MATE Szenátusa a Kosáry Domokos-díj Kuratórium javaslatára a díjat Orosz István történész, az MTA rendes tagja, a Debreceni Egyetem professor emeritusa részére adományozta oda magas szintű tudományos tevékenysége, elsősorban az agrártörténeti kutatásokban elért kimagasló eredményei, a felsőoktatásban vállalt feladatainak példaértékű teljesítése és a tudományos élet szervezéséért végzett elkötelezett munkája elismeréseként.

Akadémikus úr sajnos személyesen nem tudott részt venni az átadó ünnepségen.

A díjat lánya, Kárpáti Zoltánné vette át Gyuricza Csaba rektortól és Koósné Török Erzsébet ny. főigazgatótól, a Kosáry Domokos-díj Kuratórium elnökétől. Gödöllő, 2022. június 17.

*Koósné Török Erzsébet
ny. főigazgató, a Kosáry Domokos-díj Kuratórium elnöke*

*Molnár Szilvia
könyvtárvezető, MATE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár*

*Katona Adrienn
a Kosáry Domokos-díj Kuratórium titkára*

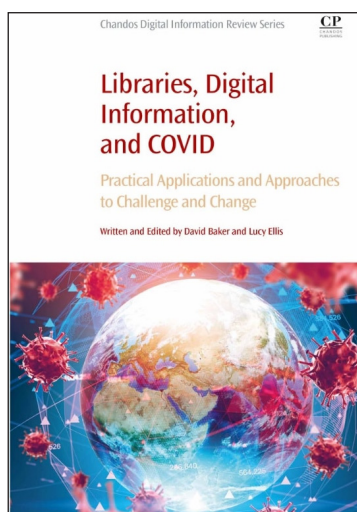
A könyvtárak, a digitális információ és a Covid

Ez a kötet többek között arra a kérdésre keres válaszokat, hogy a Covid19-világjárvány milyen hatással volt a digitális információhasználat és -szolgáltatás jövőjére, továbbá miként befolyásolta a könyvtári ellátás hagyományosabb formáit. Emellett segíteni kíván a könyvtárak vezetőinek abban, hogy felkészülhessenek a Covid19 utáni világra.

A két szerkesztő közül *Lucy Ellis* felsőoktatási tanácsadó és tudományos munkatárs. *David Baker* neve pedig a magyar könyvtárosok körében sem ismeretlen, többek között azért, mert a *British Council* támogatásával 1996-ban és 1997-ben, három alkalommal tartott idehaza menedzsmentkurzust magyar könyvtárosok számára.¹ Mivel viszonylag nagy terjedelmű és összetett szerkezetű kötetről van szó, ez az ismertetés csupán néhány írás egy-két megállapítását villantja fel. Azt viszont érdemes megemlítenünk, hogy a szerkesztők a következőket írják a kötetről:

- A Covid19-járványhoz kötődő könyvtári szolgáltatások közvetlen gyakorlati kérdéseire összpontosít.
- Vizsgálja, hogy milyen a tervezés a világjárvány által meghatározott környezetben.
- Megfogalmazza a könyvtárosok és könyvtári vezetők legfontosabb aggályait és problémáit.
- A felmerülő kihívásokra adott hosszabb távú stratégiai válaszokat keresi.
- Bemutatja és megvizsgálja a világ számos tájáról származó bevált gyakorlatok példáit.
- A jövőben hasznosítható gyakorlati modelleket és keretet kínál.

Mindehhez hozzáteszik azt is, hogy a könyvtárak már most is prémiumszolgáltatásként biztosítják a digitális információkhoz való hozzáférést. Az új formátumú anyagok felhasználása pedig arra irányul, hogy megszüntessék a fizikai térrel való

BAKER, David – ELLIS, Lucy (szerk.). Libraries, digital information, and COVID. Chandos Publishing, 2021. 420 p. eISBN 9780323905985

közvetlen kapcsolat szükségességét. Megítélésük szerint ezek a terek képezik majd a fejlődő digitális információs rendszerek alapját. Ugyanakkor úgy látják, hogy a jövőt növekvő pénzügyi nyomás is jellemezni fogja, mivel az információ hasznossága felértékelődik. Erre válaszul a szolgáltatásoknak a fokozott együttműködés révén tömegessé kell válniuk, ami jelentős mértékben arra készíti a szakembereket, hogy újrarendeljkik identitásukat, értékeiket és céljaikat.

A kötet szerkesztői által írt bevezető tanulmány a könyvtárakat a digitális információ és a Covid kontextusában vizsgálja a gyakorlati alkalmazások és megközelítések, kihívások és a változás szempontjából. Baker és Ellis itt a könyv szerkezetéről is szólnak, és hangsúlyozzák, hogy a mű széles merítése számos könyvtártípus vonatkozásában mutatja be a Föld keleti és a nyugati féltekéjén élő 45 könyvtári vezető 31 írását, és ebből az áttekintésből nem maradtak ki a fejlődő országok sem. A nagyszámú melléklet közül érdemes megemlíteni a szerzők rövid életrajzeit és a kötetet előkészítő Delphi-kutatás anyagait.

A könyv célközösségét az egyetemi és közkönyvtárosok, a tudományos közösségek (beleértve az információtudomány kutatóit), digitális könyvtárak kurátorai és vezetői, humánerőforrás-szakemberek, egyetemi oktatók, információs szolgáltatók és -menedzserek, valamint tudományos kiadók képezik.

Az első rész a közvetlen kihívásokkal foglalkozik. A második rész az új magatartásformák kialakításának lehetőségeit boncolgatja. Ennek alfejezetei a következő címeket kapták:

- Hogyan tanulunk?
- Az információellátás.
- Pszichológiai hatások – Alkalmazkodás vagy radikális változás?

A harmadik rész központi témája a társadalom és a jövő átalakítása.

Ezek után néhány írást kiemelve pillantsunk be a műbe!

Diana L. H. Chan és *Victoria Caplan* (Tudományos és Technológiai Egyetem, Hongkong) szerint a felsőoktatásban várható, hogy mindaz, amit a könyvtárak az oktatás, a tanulás, és a kutatás területén jelentkező információs igények kielégítése terén tettek, működésük új normájává válhat. A járványhelyzethez való alkalmazkodás okán valójában már annak első hónapjaiban az oktató könyvtárosoknak is új feladatokkal kellett szembenéznük.

Tim Wales (Brunel Egyetem, London) arra hívja fel a figyelmünket, hogy a takarítás és fertőtlenítés alapos megtervezése és gondos elvégzése a könyvtár (új) működési modelljének részévé fog válni.

Sam Brenton és *Sandra Tury* (Londoni Egyetem) kiemelik, hogy a digitális infrastruktúra kiépítéséhez nem csak a távoktatási hallgatók igényeinek felmérésére volt szükség.

Maria da Luz Antunes Carlos Lopes és *Tatiana Sanches* (Politechnikai Intézet, Lisszabon) felmérése azt mutatta, hogy felhasználók pozitívan viszonyultak az online szolgáltatásokhoz, viszont az is kiderült, hogy számos nehézséggel szembesültek, és ebben a tekintetben a könyvtári tudást nem sikerült nekik jól átadni, ami a könyvtár weboldalára is igaz volt. *Amanda Glimstedt*, *David Kjellin* és *Katarina Michnik*, a Göteborgi Egyetem (Svédország) Társadalomtudományi Könyvtárának munkatársai viszont az online oktatás sikeres és sikertelen példáit is ismertetik.

Sayedra Zain a londoni Mont Rose Főiskoláról arról számol be, hogy a járvány a fogyatékkal élők számára a megszokottnál is több nehézséget hozott magával, így a jeltolmácsolást igénylő hallgatóknak, valamint a hallássérülteknek is nehézségei támadtak. Ezen kívül vannak, akik egészségügyi problémáik folytán elszigetelődtek és bizonytalanná váltak állapotuk megítélése tekintetében. Sokak rossz mentális egészsége pedig tovább romlott a lezárások és kijárási korlátozások miatt.

Juan D. Machin-Mastromatteo és szerzőtársai (Chihuahua Autonóm Egyetem, Mexikó) a Covid19-világjárványnak a tudományos publikálásra, az oktatók eredményeire és előmenetelére gyakorolt hatását vizsgálva megállapítják, hogy az alapvető értékek nem változtak, bár az ellenőrizetlen publikációk száma megnőtt, ami információs túlterhelést okozott.

A *Libraries Connected* (London) közhasznú szervezet a közönyvtárak közösségi szerepvállalására fókuszál, beleértve a gyermekekkel való foglalkozás fontosságát is Sarah Mears írásában.

A kötetből természetesen nem hiányozhat az online tévinformációk témája sem. Andy Phippen és Emma Bond (Bournemouthi Egyetem, Nagy-Britannia) ezeknek a hallgatókra gyakorolt hatását és az intézmények ezzel kapcsolatos felelősségét vizsgálja. Végezetül emeljük ki, hogy – egyáltalán nem meglepő módon – több írás is foglalkozik azzal, hogy a könyvtárakra milyen jövő vár a világjárvány után.

Néhány további cikk (magyarra fordított) címe:

- Hogyan befolyásolta a koronavírus-járvány a dániai közönyvtárakat?
- A könyvtárak által a Covid19-világjárvány idején nyújtott digitális információs szolgáltatások: Esettanulmányok az ellátási lánc menedzsmentjének szemszögéből
- A kutatókönyvtárak szerepe a nyílt hozzáférésű források népszerűsítésében és az online közöség fenntartásában
- Projektek és programok megvalósítása világjárvány idején
- A Covid19-világjárvánnyal kapcsolatos kutatási adatok az adattárakban
- A könyvtárak változó szerepe a Covid19 alatt és után

Összegzésként pedig érdemes visszatérnünk ahhoz, amit maguk a szerkesztők írnak a könyvről. Ők úgy látják, hogy a Covid19-járvány alapvetően befolyásolja azt, ahogyan élünk, tanulunk, tervezünk és fejlődünk. A könyvtárak vezetőinek tehát fel kell készülniük arra, hogy – bár a fizikai terek biztosítása továbbra is fontos marad – a digitális hozzáférés iránti igény mostanra akuttá vált. Ez várhatóan azt is magával hozza, hogy a helyhez nem kötött munkavégzés és tanulás egyre nagyobb szerepet fog kapni a jövőben, ami még fontosabbá teszi az információkhoz való online hozzáférést.

(Koltay Tibor)

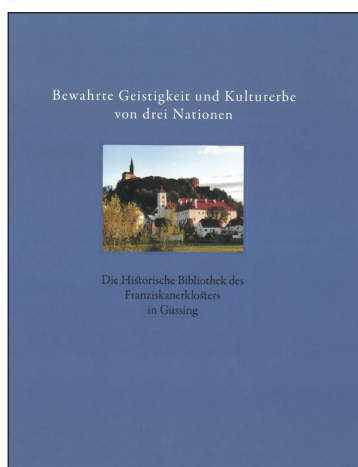

Az Országgyűlési Könyvtár a világ legszebb könyvtárai között

A Gestalten Kiadó impozáns albuma, a *Temple of books: Magnificent libraries around the world* című kötet (Rober Klanten és Elli Stuhler szerk. Berlin: Gestalten, 2022. 301 p.) neves fotóművészek munkáiból válogatva több mint ötven lenyűgöző könyvtárárpületet és -enteriót mutat be szerte a világból. Az albumban a fotókat rövid ismertetések egészítik ki, melyekből megismerhetjük az intézmények rövid történetét és gyűjteményét.

Az Országgyűlési Könyvtár is helyet kapott a kötetben, a könyvtárak fotózására szakosodott québeci fotóművész – civilben maga is könyvtáros – Thomas Guignard jóvoltából, aki a közelmúltban készített felvételeket a könyvtárban.

(Forrás: Katalist, 2022. 06. 16.)

Bewahrte Geistigkeit und Kulturerbe von drei Nationen : Die Historische Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing. Aufsätze von Anton BRUCK, István MONOK, Edina ZVARA. Budapest–Güssing : Bibl. und Informationszentrum der Ungarischen Akad. der Wissenschaften–Franziskanerkloster Güssing, 2021. 214 p. : ill., főként színes.
ISBN 978-3-200-07586-3;
ISBN 978-963-7451-70-6

Megőrzött szellemiség és három nemzet kulturális öröksége – jubileumi kötet egy 380 éves ferences könyvtárról

2021. június 9-től október 17-ig volt látható Burgenlandban, a güssingi/németújvári ferences kolostorban a „Fellapoz/Aufblättern” című kétnyelvű kiállítás, amely a kolostor 4866 kötetes történeti könyvtárának kétszáz ritkaságát mutatta be. Az egyedülálló gyűjteményről és magyar kötődéseiről ünnepi kötet is készült Burgenland fennállásának 100. évfordulója alkalmából: ennek a rövid ismertetésére vállalkozunk.

Körmentől 24, Szombathelytől 46 kilométerre található Ausztriában, Burgenland tartományban Güssing (magyarul Németújvár, horvátul Novigrad). A XII. század közepe óta ismert a vára, amely 1524 óta a Batthyány család tulajdona.

A nyugat-magyarországi könyvkultúráról már számos munka született, így például Monok István: *Arisztokraták és könyvkultúra a XVI–XVII. században két birodalom határán. – A Bánffy család alsó-lindvai udvara és könyves műveltsége. – A Nádasdy család sárvári és pottendorfi udvara és könyves műveltsége. – A Batthyány család németújvári udvara és könyves műveltsége.* In: *Kék vér, fekete tinta: Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700.* Szerk. Monok István (2005); Koltai András: *Batthyány Ádám és könyvtára* (2002) vagy Monok István – Zvara Edina Éva: *Esterhasiana Bibliotheca: A gyűjtemény története és könyvanyagának rekonstrukciója* (2020), mint ahogy a ferences bibliotékákról is – például Varga András: *A szeged-alsóvárosi ferences rendház könyvtára, 1846* (1998), Fáy Zoltán: *A gyöngyösi ferences könyvtár* (2012) –, de ilyen hosszú ideje, majdnem 400 éve fennálló és ma is létező ferences könyvtárról még egy sem.

Előljáróban le kell szögezni – amit Monok István el is mondott a könyvkiállítás megnyitója után –, hogy „maga a könyv a ferences könyvtárról szól, [de] a történeti könyvtárról, tehát nem teljesen ferences. Ebben benne van a ferencesek ideérkezése előtről két nagy korszak. Az egyik az a középkori, nyugat-magyarországi, [a] Magyar Királyság nyugati területe könyvkultúrájának emlékei, amelyek még a reformáció előtt [...] Güssingbe kerülhettek. Volt itt egy ágostonos kolostor is, tőlük is maradt néhány darab. Utánuk jön a nagy korszak, Batthyány Boldizsár korszaka, és Boldizsár protestáns volt. [...] A protestáns iskola könyvei is ebben

a fejezetben mutatkoznak meg. A következő részben Batthyány Ádám, Batthyány Ferenc és Lobkowitz Éva fia katolizált, és ő a protestáns iskola helyett a ferenceseket hívta Németújvárra, Güssingbe. És akortól kezdődik a ferencesek története.”¹

A szóban forgó nagy alakú kötet igazi ünnepi kiadvány sok színes illusztrációval, de komoly, tudományos tartalommal: kb. 60 oldalas a szöveges rész – három tanulmánnyal –, 120 oldal a könyvtár kincseit bemutató színes illusztráció, és nagyjából 30 oldalt tesz ki a bibliográfia és a mutató.

A kiadványt három előszó vezeti be. Elsőként Burgenland tartományi főnöke, Hans Peter Doskozil ír a közel 400 éves ferences könyvtárat bemutató ünnepi kötetről (*Festband Franziskanerbibliothek in Güssing anlässlich 100 Jahre Burgenland*), és köszönti a ferences és magyar szerzőket, majd Ágidius J. Zsifkovics, Burgenland püspöke és Mag. Manfred Koch szuperintendens köszöntése olvasható (*Grußwort*), végül Berhidai Piusz és Oliver Ruggenthaler, a ferences rend magyarországi és ausztriai előljárói értékeli és köszöntik a könyvtárat Burgenland létrejöttének századik évfordulóján (*Pax et Bonum – Friede und Gutes – Áldás és Békesség – Mir i Dobro!*).

Az első tanulmányban (*Die Franziskaner in Güssing: Ruf und Dienst durch die Geschichte*, p. 13–28.) Anton Bruck ferences atya, a könyvtár gondozója a ferences lelkiséget és annak németújvári jelenlétét mutatja be a rend alapításától napjainkig.

A ferencesek – a bencések, a dominikánusok és az Ágoston-rendiek után – 1638-tól működnek Güssingben, amely települést Batthyány Ferenc (1497–1566) kapta meg 1524-ben. Batthyány Boldizsár (1537–1590) 1570-ben áttért a protestáns hitre, és birtokain az evangélikus tanok akadálytalanul terjedtek a *cuius regio, eius religio* elve alapján. Güssing ekkor kulturális virágzásnak indult, miután a templomot és az ágostonos kolostort a protestánsok kapták, és gimnázium is létesült. Mindebben fontos szerepet játszott a *Beythe család*: az udvari prédikátor, István, valamint a fiai, a botanikus András és Imre. (Batthyány Boldizsár meghívta a Bécsből kiutasított híres botanikust, Carolus Chusiust [*Charles de L'Écluse*], illetve Johannes Manliust, a nyomdászt is.)

Batthyány Ádám (1610–1659) Pázmány Péter és a protestánsok közötti viszályok hatására 1630-ban áttért a katolikus hitre, amiben a lakosságnak is követnie kellett – ehhez viszont lelki gondozásra volt szükség; miután a domonkosokat nem tudta

Güssingbe hozni, a ferencesekhez fordult, akiknek 1638-ban érkezett meg első képviselőjük a városba. 1649-ben Batthyány Ádám okirattal biztosította a kolostor jövőjét.

A szerzetesek életének bemutatása után a rendet érintő reformokról, majd a lelki gondozás terén végzett tevékenységeikről is olvashatunk (oktatás, idősgondozás stb.). A történeti könyvtár fenntartását mindvégig fontos feladatnak tekintették, mint ahogy a kolostor épületének és a templomnak (benne a családi kriptával) a rendben tartását is. (*Batthyány-Strattmann Fülöp* 1869-ben létrehozott alapítványa sok kérdésben segített.)

Az első világháborút követően, 1921-ben a bécsi provincia ferencesei vették át a kolostort. Az 1938-as *Anschluß* után, amikor a nácik megszüntették Burgenlandot, nehezzé vált a kapcsolattartás a magyar provinciával, ezért a kolostor 1939-ben az osztrák provinciához került. A könyvtár kulcsait elvették a ferencesektől, hármuknak be is kellett vonulnia katonának.

A második világháború, majd az államszerződés megkötése után, 1955-ben tért vissza a könyvtár anyaga Güssingbe (Grazból és Bad Ausseeből), ekkor a kolostor refektóriumában felállították és katalogizálták a gyűjteményt.

A '60-as évekre olyan romos lett az épület, hogy a kolostort bezárás fenyegette, de 1973-ban sikerült restaurálni a szövetségi műemlékvédelmi hivatal, a tartomány, a település és a kismartoni püspökség összefogásával. Újabb lendületet adott Güssingnek Batthyány-Strattmann László boldoggá avatása 2003-ban: sírhelye zárandokhely lett.

Tanulmánya végén a szerző a 100 éves Burgenland fennállása alkalmából örömmel emlékezik a güssingi ferencesek 380 évére, amely 300 évig a magyar történelem része volt. (Máig kapcsolatban vannak a magyar ferencesekkel, akiknek sokat köszönhetnek, nem utolsósorban könyvtáruk kincseit, melyeket századokon át megőriztek.) Említést tesz azokról a magyar kutatókról is, akik közel negyven éve dolgoznak könyvtárunkban eredményesen; kiemeli a kötet társszerzőit, Monok Istvánt és Zvara Edinát, de megemlíti Borsa Gedeon és Ötvös Péter nevét is. (Számos színes és fekete-fehér fotó illusztrálja és egészíti ki a szöveget.)

A második tanulmányban (*Balthasar Batthyány und die Bücher der protestantischen Schule von Güssing, 1569–1634*, p. 29–44.) Monok István, az MTA könyvtárának főigazgatója a (majdan a feren-

cesekhez kerülő) protestáns iskoláról és könyveiről értekezik – rámutatva arra a tényre, hogy az iskola oktatási programjában és ennek megfelelően a könyvanyag beszerzésében híven őrizte a humanista és a középkori hagyományokat –, de jelentős terjedelmet szán Batthyány Boldizsár szerepének és az iskolai könyvtár korai szakaszának is.

Mint a szerző rámutat, *Gratian Leser* ferences helytörténész több írást szentelt a Batthyány család által támogatott protestáns iskolának; kiemelte, hogy azok az arisztokrata családok, akik a protestantizmus terjedésének korai szakaszában az új vallást választották, megvonták támogatásukat a birtokaikon működő szerzetesrendektől, és könyveiket vagy beolvasztották családi könyvtárukba, vagy egy új intézménynek – a mi esetünkben a protestáns iskolának – ajándékozták azokat. (Ugyanígy jártak el a szabad királyi városok is, például az erdélyi Brassó.) A protestáns könyvtár gyarapodása történetében a legjelentősebb szerepe Batthyány Boldizsár gondos könyvbeszerzéseinek volt; sajátos az általa nyújtott támogatás, amelyet a fennmaradt könyvekben található bejegyzések tanúsítanak. A legtöbb könyvön mind Batthyány Boldizsár, mind az Ágoston-rendi kolostor neve szerepel. (Ezek kézzel írtak a bejegyzések tanúsága szerint a lelkészek között.) A kolostor hátramaradt könyvein kívül Batthyány a számára kevésbé érdekes, többnyire teológiai könyveket is továbbadta az iskolának.

A XVI. században egyre nőtt a családi és az iskolai könyvtárak száma a tudósok széles körű hálózatának is köszönhetően. Boldizsár esetében méltán beszélhetünk *güssingi humanista körről*, melyben ott találjuk *David Chytraeust*, *Carolus Clusium* és *Elias Corvinum* is. (Boldizsár levelezett több természettudóssal, építésszel és orvosokkal is, de megfordult nála *Istvánffy Miklós*, a történetíró is.) Manlius is Güssingbe helyezte át a nyomdáját 1585-ig – majd 1595 és 1597 között –, ahol 21 művet készített.

Batthyány Boldizsár franciás ízlése korában ritkának számít; fiatalkori, kétéves franciaországi tartózkodása (1559–1561) nemcsak ízlését formálta, hanem elkötelezett protestánssá is tette: több könyvet is beszerzett az 1572-es Szent Bertalan-éji mészárlásról és az azt követő vallásháborúkról – közülük jó néhányat a protestáns iskolának ajándékozott. Az iskoláról nincs adat az iskolatörténeti összefoglalókban, de a források szerint jelentős volt a XVI. században a Beythe család révén; még két tanár, *Sápi Tamás* és *Szeremlei János* nevét ismerjük. Növendékeiről sem lehet sokat tudni – feltehetőleg az udvar alkalmazottainak és a

környéken lakóknak a gyermekei tanultak itt. (Híres diákja volt *Wathay Ferenc*, később Székesfehérvár védője.) Az iskola megszűnt 1629-ben, amikor Batthyány Ádám katolikus lett, de bezárása óriási felháborodást váltott ki, és még évekig beszédtema volt. Az iskola alapítását és történetét a legalaposabban *Magyar Arnold* dolgozta fel. Az 1569-ben alapított iskola nem működhetett könyvek nélkül; a könyvtár a meglévő Ágoston-rendi könyvekkel indult, majd Batthyány Boldizsár nagyvonalú adományával gyorsan gyarapodott.

A könyvtár jelentősen gyarapodott a vallásuk miatt üldözött menekültek (exulánsok) könyvei révén; a Karintiából és Stájerországból menekülők Németországba menet megálltak az evangélikus arisztokraták birtokain, és könyveik egy részét eladásra kínálták. Ez a csoport a Batthyány-birtokokon is menedékre lelt a harmincéves háború első éveiben; ekkor Ferenc (1573–1625) volt a család feje, és a könyvtár ez idő alatt 500 kötettel gyarapodott, melynek egy része cseh eredetű. Ennek oka az volt, hogy a Prága melletti fehérhegyi csata (1620) után több nemesnek és lelkésznek menekülnie kellett. (A könyvbejegyzésekből a nevek és a származási helyek is ismertek.) Érkeztek menekültek Felső-Bajországból, illetve Pfalzból is még a XVI. század második felében, majd a XVII. század elején Stájerországból, Sziléziából, Türingiából is. A könyvanyag legérdekesebb darabjai azonban Württembergből származnak. (Az iskolai könyvtár képét még olyan könyvek is színezik, melyek később elkerültek Németújvárról: Kismartonba kerültek az Esterházy-könyvtárba, de Beythe István, Beythe András vagy Batthyány Boldizsár kézjegye szerepel bennük.)

Végül az iskolai könyvtár könyvanyaga tartalmi jellemzőinek az áttekintését végzi el a szerző, első ízben a kutatás történetében. Először az Ágoston-rend kisebb anyagáról állapítja meg, hogy számos középkori kézirat és antikva található benne (szövegkiadások, illetve mind az egyházatyák, mind a kortárs szerzők, pl. *Temesvári Pelbárt* művei), de vannak könyvek az 1558-ban feloszlott mogyoróke-réki pálos kolostorból is.

A jelenlegi ferences könyvtárról több dolgozat született már, de még senki sem elemezte a protestáns iskola anyagát, amely a könyvekben lévő bejegyzések révén világosan elkülöníthető a többitől.

A megélt személyes vallásosság mind a humanista tudósok, mind a ferencesek sajátja volt. A protestantizmus is e hagyományból fakadt, és az iskola nagy súlyt fektetett az *ars bene discendi* művészetére; eb-

ben nagyon gazdag az anyaga mind az ókori, mind a kortárs szerzők tekintetében, akik ezt az ideált képviselték, és mély moralitást is sugároztak. Az iskola latin- és retorikaoktatása bővelkedett ezekben. *Philipp Melanchthon* erősen hatott a wittenbergi diákokra, és a bibliai tanulmányok után az ókori görög drámák megismerése volt a legfontosabb – Güssingben a tragédiák mindenféle kiadásban rendelkezésre álltak. A kor Magyarországon kedvelt képzőhely volt *Johann Sturm* (1507–1589) strassburgi akadémiaja; Sturm *Ars poeticája* szerint a tudás és az ékesszólás elsajátításának célja a tudatos vallásosság elmélyítése, ami egybecseng *Erasmus* vagy *Melanchthon* tanításaival. (Sturm művei és *Cicero*-kiadásai is szinte hiánytalanul megvannak a gyűjteményben.)

Meg kell állapítani, hogy a XVI–XVII. század fordulóján a legfrissebb könyvek között a teológiai vitairatok voltak a legnagyobb számban jelen. Sturm utóda, *Melchior Junius* ugyan csak egy könyvvel szerepel, de *Petrus Ramus* (1511–1572) valamennyi, halála után kiadott műve megvan a gyűjteményben (hozzákötve a vitairatai is). Etika tantárgy ugyan nem volt, de az iskolában foglalkoztak etikai kérdésekkel. A *grammatica* oktatása humanista szellemben folyt. Nincs nyoma, hogy hébert tanítottak volna, de *Sebastian Münster* és *Johannes Avenarius* héber szómagyarázatai megvoltak, mert a professzoroknak a *Biblia* értelmezéséhez szükségük volt rájuk, mint ahogy görögoktatás sem létezett, de megvoltak a század fontos görög nyelvtanai. (Beythe István és Imre is tudott görögül: erről a *Homérosz*- és *Démoszthenész*-kötetekbe írt jegyzeteik tanúskodnak.) Valamennyi ókori és humanista szerző latin grammatikája megtalálható a könyvtárban. Az iskolában meglévő protestáns teológiai anyag elsőrangú, korszerű és komplex – ezeket bizonyára nem a diákok olvasták; megvoltak viszont antik szerzők humanista vagy kései humanista kiadásai, továbbá humanista grammatikák és logikák. (Fontos megjegyezni, hogy az illusztrációként közölt címlapok, az azokon olvasható szövegek és magyarázatok jól egészítik ki a tanulmányt.)

A kötet harmadik tanulmányát *Zvara Edina*, a Szegedi Tudományegyetem docense írta, aki részletesen tárgyalja a ferencesek könyvtárának első 142 évét (*Die Franziskanerbibliothek, 1639–1780*, p. 45–58.). A ferencesek érkezésükkor már rendelkeztek néhány könyvvel, de a nagyobb gyarapodás részben patrónusuknak, Batthyány Ádámnak (1610–1659) köszönhető. A könyvtár XVI. századi méretéről csak feltevések vannak, mivel a kezdetekről nem maradt fenn

katalógus, bár néhány forrás (kisebb könyvjegyzékek, levelek, tulajdonosi bejegyzések) alapján felvázolható nagysága és összetétele.

A *Könyvjegyzékek, levelek* című alfejezetben a szerző *Bernardin Scheffner* 1664-ben készült 25 tételes könyvjegyzékét (p. 47.) említi, melyben bécsi és pozsonyi kiadású, a ferencesek számára „nélkülözhetetlen könyveket” sorol fel (beszédgyűjteményeket, bibliákat, egyházatyák, ferences, illetve jezsuita szerzők műveit). 1647-ben *Szombathelyi Benedek* levelében olyan zsoldárénekléshez szükséges könyveket kér a főúrtól, melyek csak Bécsből vagy Grazból szerezhetők be.

A *tulajdonosi bejegyzések* a könyvtárrekonstrukció kitűnő forrásai. A ferences könyvtár anyagát kézbe véve négy nagyobb egység különböztethető meg: 1. Batthyány Boldizsár, 2. a Beythe család (István, András és Imre), 3. protestáns lelkészek és magán-személyek, továbbá 4. a ferencesek könyvei. Ha az első 2–3 évtizedből származó, datált könyvbejegyzéseket nézzük, a legkorábbi évszám 1639-es: *Kanizsai Mátyás* helyi pap ajándékozott ekkor egy könyvet a ferenceseknek. A kolostor könyvvásárlásai és a kapott ajándékok száma az 1640-es években kezdett jelentősen növekedni. (Témájukat tekintve főleg a kolostori életet szolgálták.) Az ajándékozók közül még *Turkovich Mátyás* (pap) és *Beke Zsigmond* (udvari írnok) emelhető ki. A kezdeti években sokszor csak a *Conventus Nemetujvariensis* szerepelt a címlapon – 1641-ben 2, 1646-ban 104, 1661-ben 660 könyvön! (Amikor Batthyány Ádám áttért, és elűzte birtokairól a protestáns lelkészeket, a könyveiket összeszedette és a ferencesekhez juttatta el; az 1661-ben bekerült könyvek több mint felében Batthyány Boldizsár, a Beythe család és württembergi exulánsok neve szerepel.) A ferencesek a protestáns könyveket nem különítették vagy zárták el, hanem módszeresen átválogatták, és az értékes darabokat (a humanista szövegkiadásokat, a reformáció nagyjainak műveit stb.) bizonyára forgatták is. Van néhány kötet a török elől elmenekült ferencesek (a szlavóniai Ivanióból és Moslaviából), a már említett Ágoston-rendiek és a pálosok könyveiből is. (Előbbiek anyagából sok kézirat, kódex, ősnymtatvány és antikva maradt fenn mindmáig.)

A bejegyzések tükrözik a helyi etnikai sokszínűséget is, hiszen a hívek között német, horvát és magyar anyanyelvűek egyaránt voltak.

Könyvjegyzékek és könyvkatalógusok is maradtak fenn. Batthyány Ádám feltehetőleg az 1640-es években rendezte a könyvtárát, és könyvei egy részét a

ferenceseknek ajándékozta, akik ekkor 1300 kötetet bírtak. Az átadásról nem maradt fenn a jegyzék, de két könyvbejegyzés utal arra, hogy megtörtént: az egyik 1655-ös, és egy kolligátumban található (*Conventus Nemethuyvarensis Cathalogo Librorum insertus Anno Millesimo Sexcentesimo quinquagesimo Quinto post Xtum Natum die 17. Mensis Aprilis*), a másik egy évvel későbbi (*Conv Nem Chatalogo inscriptus Anno 1656*); de 1734-ből is maradt fenn arra utaló bejegyzés, hogy nyilvántartásba vették a könyveket (*Conv Nem Catalogo librorum inscriptus Anno 1734, die 22. Mensis Junii*).

A könyvek első, teljes jegyzéke 1742-ben készült, melyben viszont csak 1065 kötet szerepel. Jelentősége abban áll, hogy ettől fogva nyomon követhető a könyvtár gyarapodása. (Ebből az időszakból sok ferences könyvtár állománya ismert: a güssingi a legnagyobbak egyike.) A jegyzék téma szerint csoportosítva sorolja fel a könyveket, 21 szakcsoportban (A-tól V-ig – az U alá az aszkézis irodalma került 63 címmel). A gyarapodást 1775-ig jegyezték fel, majd 1779-ben (és nem 1780-ban), a könyvtár átrendezésekor új katalógus készült. Ekkor közel 3000 kötettel rendelkezett a kolostor, amiből 1571 kapott „catholicus”, 1281 pedig „haereticus” vagy „acatholicus” minősítést.

A Németújvárhoz kötődő ferences írók tevékenységének ismertetésével zárul a tanulmány. Az egyikük Martonfalvy Gergely (1616–1669) kismartoni gvárdián, aki szoros kapcsolatban állt Batthyány Ádámmal – felesége temetésén is mondott búcsúztatót, emellett gondozta a gróf által összeállított imakönyv kiadását –, a másik Kéri Sámuel (1630–1671), aki 1653 és 1656 között volt udvari káplán és a *Keresztény Seneca* fordítója. (A könyv kiadását a gróf ösztönözte, akit érdekelt a keresztény sztoicizmus.)

A kiadvány következő nagy egysége a ferences könyvtár kincseit mutatja be címlapfotókkal és magyarázó szövegekkel (*Schätze der Bibliothek* címmel), több alfejezetre bontva – a keresést előfej segíti. Az első témakörök: könyvek Güssingben a XVI. század közepéig (*Bücher in Güssing bis Mitte des XVI. Jahrhunderts*, p. 61–91.); Clusius-émlékek – Batthyány Boldizsár (*Clusius Erinnerungen – Balthasar Batthyány*, p. 93–96.); a protestáns iskola (*Protestantische Schule*, p. 97–137.); a fordulópont – Batthyány Ádám (*Wendepunkt – Adam Batthyány*,

p. 138–140.). Jelentős terjedelmű a ferences kolostor mindennapjainak és működésének bemutatása a könyvek alapján (*Franziskaner Leben und Wirken in Güssing*), a következő bontásban: spiritualitás: jámborság, szentek, aszkézis (p. 141–151.); liturgia: mise, szentségek (p. 152–155.); prédikáció, lelki gondozás (p. 156–160.); egyházzene (p. 161–164.); teológia és filozófia (p. 165–168.); történelem (p. 169–172.). Végül a harmadik nemzet, a horvátok nyelvi és kulturális emlékeinek a számbavételére kerül sor (*Kroatische Sprach- und Kulturdenkmäler*, p. 173–178.). Ezt a részt a könyvtár 1742., 1779. és 1780. évi katalógusa egy-egy kéziratos oldalának a képe zárja (*Kataloge der Bibliothek*, p. 179–202.). Ezt követően a tanulmányokban csak rövidítve idézett *szakirodalom jegyzéke* szerepel részletes adatokkal (p. 183–190.), majd a németújvári ferences kolostor könyvtáráról 1865-től publikált irodalom bibliográfiája következik (p. 191–200.) – a végén az 1926 és 2017 között megjelent cikkekkel és híradásokkal kiegészítve. A kötetet az *ábrák jegyzéke* (p. 203–206.), valamint a *személy- és helységnevek mutatója* zárja (p. 207–214.).

A kiadvány – nem kevés műgondot követelő – megtervezését Horányi Károly végezte kiválóan. A fényképeket Láng Klára, Horányi Károly és a Kunstverlag Preda készítette. A nyomdai munkák az Alföldi Nyomdában történtek.

A kötetet a régi magyar könyvkultúra iránt érdeklődők, a kutatók és az egyetemi hallgatók széles körének ajánljuk – elsősorban a németül tudóknak. Reméljük, hogy további kutatások ösztönzője is lehet több szempontból is, mintát adva a tudományos feldolgozás igényességére és színvonalas elvégzésére. (Elérhető mindenki számára a Szegedi Egyetem Klebersberg Könyvtárának portálján a http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/21216/1/2021_Bibliothek_Guessing.pdf és az MTA Könyvtár repozitóriumban a <http://real.mtak.hu/123919/> címen.)

Murányi Lajos

Irodalmi hivatkozás

1. Három nemzet kultúrtörténete könyvekben [online]. == A Volksguppen.orf oldala. Magyarok aloldal. Feltöltve: 2021.06.10. Hozzáférhető: <https://volksguppen.orf.at/magyarok/stories/3107810/> [Megtekintve: 2022.05.11.] Kiemelések a beágyazott videófelvétel alapján – M. L.

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

61/2022

MONTESI, Michela: Understanding fake news during the Covid-19 health crisis from the perspective of information behaviour : the case of Spain. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 53. (2021) 3., p. 454–465.

Az álhírek megértése a Covid19 egészségügyi válság idején az információs magatartás szemszögéből: Spanyolország esete

Használati szokások; Információs műveltség; Információs társadalom; Társadalmi követelmények

A *Maldita.es* weboldal az *International Fact-Checking Network* nemzetközi tényellenőrző hálózat kezdeményezésére jött létre Spanyolországban. 2017 óta gyűjti az álhíreket, amelyekből a cikkben tárgyalt 2020-as kutatás egy 242 álhírből álló mintát vizsgált a kognitív és affektív befolyás (autoritás), az interaktivitás, a témák és a potenciális veszélyesség kritériumai alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy a kognitív befolyás gyakorlatilag nem jellemző: az esetek 53,7%-ában a közölt információk nem személyes vagy szakmai tapasztalaton alapultak; a hírek 12,6%-ában a szerzők megnevezték magukat, de nem említettek semmilyen intézményi hovatartozást vagy más típusú jóváhagyást. Az egyértelmű hamisítások az esetek 19,2%-át tették ki. A hírek affektív befolyása jelen volt a személyek, eszmék vagy mozgalmak lejáratásának mechanizmusai (40,7%), valamint a sértő vagy durva nyelvezet használata (17,7%) révén. A külső információforrásokra való hivatkozásnak vagy a velük történő összehasonlításnak a szerepe nem értékelhető jelentősnek.

Az interaktivitás tekintetében többségben voltak (57,9%) az „egy kattintásos” megoldások (megosztás, *hashtag* stb.); az esetek közel egynegyedében (24,3%) kommentelési lehetőség is volt. A témák a következőképpen osz-

lottak meg: társadalom (43,1%), politika (26,4%), tudomány/egészség (23,6%).

A kutatás szerzője úgy találta, hogy az álhírek többnyire nem jelentenek veszélyt az emberek egészségére vagy biztonságára. Az általuk okozott kár ugyanis erkölcsi természetű, és mibenlétét nehéz pontosan meghatározni. Az álhírek elleni küzdelemben nem elegendő a jelenség kognitív vetületére figyelni, ellenőrző listákat és szakértői ellenőrzést vagy információs műveltségi képzéseket javasolva; a jelen kutatás is rámutatott a tudás és a befolyás affektív dimenzióira. Eközben az álhírekkel összefüggésben a könyvtárak is feloldhatatlan dilemmával szembesülnek (ellenőrzött információ kontra pluralizmus). A szerző végkövetkeztetésében az állampolgári (civil) értékek fontosságát hangsúlyozza.

(Koltay Tibor)

Terminológia

62/2022

PETRUCCIANI, Alberto: La terminologia della catalogazione e la sua traduzione : aspetti linguistici, etici e professionali. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 2., p. 339–346.

Res. angol nyelven

A katalógizálási terminológia és fordítása: nyelvészeti, etikai és szakmai szempontok

Bibliográfiai leírási szabályzat; Dokumentumleírás története; Feldolgozó munka; Fordítás; Nyelvészeti kérdések; Szabvány; Terminológia

Jelen cikk néhány kritikus szempontot elemez a katalógizálási terminológia fordításával kapcsolatban, valamint mindennek a szaknyelvre és a szakmai gyakorlatra tett hatását vizsgálja, különös tekintettel az ISBD-szabványok különböző kiadásában, olasz fordításaiban és később az olasz katalógizálási szabályokban (REICAT) szereplő néhány megfogalmazásbeli döntésre.

A cikk kihangsúlyozza, hogy a modern katalógizálási szabályok történeti fejlődésével kapcsolatos szakértelmet magas szintű nyelvi kompetenciával kell ötvözni a nem egyértelmű vagy túlságosan általános megoldások elkerülése érdekében; ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a nemzetközi bizottságoknak gondosan

figyelemmel kell kísérniük a nemzeti „átültetéseket”, amelyeket az eredeti szövegek hibáinak és korlátaiknak „értékes áruóliként” tarthatunk számon.

(Autoref.)

Történet

Lásd 88

Kutatás

Lásd 73

Tudománymetria, bibliometria

63/2022

FENG, Xin [et al.]: Bibliometric analysis on OA articles of public health emergencies from multidimensional perspective. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 39. (2021) 3., p. 722–745.

A nyílt hozzáférésű cikkek többoldalú bibliometriai elemzése közegészségügyi vészhelyzetekben

Bibliometria; Hivatkozás; Hozzáférhetőség; Publikálás-tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás; Tudománymetria

A tanulmány célja, hogy feltárja a nyílt hozzáférésű (Open Access, OA) cikkek alakulásának tendenciáit, valamint előnyeiket és hátrányaikat a járvány elleni küzdelem folyamatában, és többszintű és több nézőpontú elemzést végezzen a publikálási költségek és az OA-cikkek hatása közötti kapcsolatról.

A kutatás először a *Web of Science*-ben szereplő cikkek teljes számát hasonlítja össze az OA-cikkek számával, továbbá a Covid19-hez kapcsolódó cikkek teljes számát az OA-cikkek teljes számával. Ezt követően a szerzők az intézményi együttműködések együttes előfordulási hálózata, a kulcsszavak együttes előfordulása és a többdimenziós skálaelemzés módszereit alkalmazva, illetve adatkészletként a CNKI (*Chinese National Knowledge Infrastructure*) Covid19-témájú irodalmát használva, a *Statistical Analysis Toolkit for Infometrics* (SATI) segítségével vizualizált térképeket készítenek a kutatási eredmé-

nyek eloszlásáról és a kulcsszavak együttes előfordulási hálózatáról.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a Covid19-hez kapcsolódó OA-cikkek idézettségi és használati gyakorisága jelentősen magasabb, mint a nem OA-cikkeké. Az OA-cikkek dominálnak a járvány elleni küzdelem folyamatában, amiben fontos szerepet játszik egy sor előny, mint például a rövid bírálati ciklus, az időszerűség, a nagy társadalmi haszon, a magas részvétel és a gyors terjesztés. Az OA-cikkek szerzői díjmentességének modelljében az intézményi együttműködés és a szerzői együttműködés mértéke fokozódik, ami javítja a tudásáramlást, erősíti a kulcsszavak közötti szoros kapcsolatokat, és növeli az érdemi tudományos hatást; az OA-cikkek továbbra

is előmozdítják a Covid19 kutatását, de egyes OA-cikkek rossz minősége akadályozhatja a terület fejlődését. Az OA-cikkek ezután is a klinikai orvoslásra fognak összpontosítani, és a kapcsolódó eredmények elősegítik majd e terület OA-cikkeinek általános fejlődését és tartalmuk kommunikálását.

A szerzők az OA-cikkek meglévő problémáira megfelelő intézkedéseket javasolnak annak érdekében, hogy igazodási pontot nyújtsanak az OA-cikkek közzétételéhez és terjesztéséhez a jövőbeli közegészségügyi vészhelyzetek során.

(Autoref.)

Lásd még 117

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 65, 98

Nemzeti könyvtárügy

64/2022

BECKER, Chris: Das Bibliothekswesen Polens – ein aktueller Überblick. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 12., p. 827–838.

Res. angol nyelven

Lengyelország könyvtárügye – helyzetkép

Általános helyzetkép; Együttműködés -nemzetközi; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Összehasonlító könyvtártudomány

Lengyelországban az átfogó könyvtári törvény 1997-ben született meg. Az iskolai könyvtárak az oktatási, a tudományos könyvtárak a felsőoktatási, a közkönyvtárak a kulturális rendezvényekről szóló törvényben szerepelnek részletesebben. A könyvtári rendszerben kiemelt szerepe van a nemzeti könyvtár tanácsának, amely közvetítő szerepet tölt be a

jogszabályok megalkotásában. A könyvtárak finanszírozása a vajdaságok feladata. Kivételt képez ez alól a nemzeti könyvtár, a központi könyvtárak és a szakkönyvtárak, amelyek költségvetése a Lengyel Köztársaság központi költségvetésében jelenik meg. Az állam finanszírozza a katonai, a börtön- és a kutatóintézeti könyvtárakat, valamint az akadémiai hálózat könyvtárait is. Az egyetemi könyvtárak mint tudományos könyvtárak szintén állami fenntartásban működnek. Lengyelországban a skandináv könyvtári modellt tartják példamutatónak.

A 2611 közkönyvtár kb. fele más kulturális intézmény részeként, 73 közkönyvtár oktatási intézmény részeként működik. A közkönyvtárak 82%-a vidéken található. Heti átlagos nyitvatartásuk 33 óra. Munkatársaik száma meghaladja a 18 ezret, teljes állományuk 128 millió könyvtári egységet tesz ki.

A tudományos könyvtárak közé sorolják be a nemzeti könyvtárat, az egyetemi könyvtárakat és a Lengyel Tudományos Akadémia könyvtárait. A kulturális és nemzeti örökség minisztere más, jelentős gyűjteményekkel rendelkező és kutatási szempontból fontos könyvtárakat is tudományos könyvtárnak nyilváníthat; a minősítés feltétele a képzett személyzet és a megfelelő információtechnológiai felszereltség. A tudományos könyvtárak száma 938 (2016-os adat), heti átlagos nyitvatartásuk 36 óra.

Az egyéb könyvtártípusok közé tartoznak a pedagógiai könyvtárak, az egyházi könyvtárak, a katonai könyvtárak, a börtönkönyvtárak, a hatósági könyvtárak stb. Az iskolai könyvtárak száma meghaladja a 21 ezret (2017-es adat).

A nemzeti könyvtár a teljes lengyel kiadású és vonatkozású irodalmi termés (polonica) fő archívuma. Fő feladata a nemzeti örökség gyűjtése, tárolása és hosszú távú megőrzése. A regisztrált kötelesepéldányok száma évente kb. 200 ezer darab. A nemzeti könyvtár ellátja az országos bibliográfiai ügynökség teendőit is. 2015-ben gyűjteménye 9 millió egységet tett ki; a könyvtár 805 munkatárssal rendelkezik. A NUKAT közös katalógus 175 könyvtárat fog össze, tételeinek száma meghaladja a 4,5 milliót, anyaga szerepel a *Worldcat*-ben.

A könyvtárosképzés központi intézménye Varsóban található, hatszemeszter BA és négyszemeszter MA képzést nyújt. A felsőfokú könyvtárosi végzettség csak a tudományos könyvtárakban előírás. Könyvtár- és információtudományi stúdiumok több más nagyvárosban is elérhetők (Katowice, Wrocław, Poznań).

A Lengyel Könyvtárosok Egyesülete (*Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich*) és a nemzeti könyvtár fontos szerepet játszik különböző belföldi és nemzetközi projekteknél, a könyvtárosok képzésében és a könyvtáros szakma imázsának alakításában. A Lengyel Könyvtárak Szövetsége (*Polski Związek Bibliotek*), amely az intézményi érdekképviselőt látja el, 1999-ben létesült; tanulmányutakat, szakmai tanácskozásokat szervez, kiemelt célja a közép- és kelet-európai könyvtári együttműködés előmozdítása. A Lengyel Egyházi Könyvtárak Szövetsége (*Fides*) 1995-ben alakult; fő törekvései egy közös integrált könyvtári rendszer bevezetésére és az egyházi örökség digitalizálására irányulnak. A Lengyel Könyvtárosok Szakszervezetének (*Bibliotekarze Polscy*) érdekvédelmi munkája állásfoglalásokban, a bértárgyalásokon való képviseletben és szociális támogatások kiutalásában valósul meg.

Az Alapítvány a Német–Lengyel Kulturális Együttműködésért a könyvtári területen is aktív; 2002-ben támogatásával valósult meg a lengyel és a német kultúra közös írásos emlékeinek mikrofilmezése (több mint 45 ezer tétel). A Német–Lengyel Dokumentációs és Médiacentrum 2002 és 2007 között a német–lengyel kapcsolatok írásos dokumentumait gyűjtötte össze az európai uniós INTERREG program III. szakasza keretében, amely az intézmények

közötti, határokon átvágó együttműködést és az infrastruktúra fejlesztését tűzte ki célul.

A két ország könyvtárügyét összehasonlítva és értékelve a német szerző arra a következtetésre jut, hogy a jogszabályokat tekintve a német könyvtárügy hátrányos helyzetben van a lengyelhez képest: a 16 német tartományból csak 5-ben van saját könyvtári törvény, és szövetségi szabályozásra nincs kilátás. Lengyelországban nagyobb a könyvtárak száma, és relatíve több könyvtár jut egy főre. Ugyanakkor a lengyelországi gyűjtemények összesített állománya jóval kisebb; csak a bajor tartomány központi katalógusában regisztrált dokumentumok mennyisége meghaladja a teljes lengyel állományt. A Bill & Melinda Gates Alapítvány felmérése szerint 2013-ban a lengyelek mindössze 13%-a élt az informális könyvtári tanulási lehetőségekkel (a németeknél ez az arány 23% volt); 2012–2013-ban a lengyel lakosság 20%-a vette igénybe a közkönyvtárak szolgáltatásait (a németeknek 16%-a). Elmondható, hogy a lengyel könyvtárak inkább a közművelődést, semmint a tudományos képzést szolgálják. A szerző úgy véli, hogy a lengyel könyvtárügyet sok tekintetben jobb mutatók jellemzik, mint a németet, és jobban integrálódott a társadalomba. A két könyvtárügy összehasonlító értékelése további, alaposabb vizsgálatokat tenne szükségessé.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 65, 68, 103

Központi szolgáltatások

Lásd 80, 81, 97

Együttműködés

65/2022

IGUMNOVA, Nataliá Petrovna: Obšee bibliotečnoe prostranstvo SNG v kontekste humanitarnogo sotrudničestva. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 4., p. 343–351. Res. angol nyelven

A FÁK-tagországok közös könyvtári tere a humanitárius együttműködés jegyében

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Feladatkör; Jogszállás -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Nemzeti könyvtár

A Független Államok Közösségének (FÁK) 30 éve kezdődött integrációs folyamatai eredményeként jött létre az együttműködési rendszer az oktatási, kulturális és információs tevékenység területén. A folyamatban a könyvtárak élen jártak, tekintve, hogy a tagországok történelmileg kialakult kapcsolatainak számukra alapértéknek számítanak. A könyvtáraknak a geopolitikailag fontos területeken szükséges humanitárius küldetése vezetett a Közös Könyvtári Tér (KKT) gondolatához – miközben folyik a könyvtárak létezését is megkérdőjelező vita. A jelenlegi komoly geopolitikai változások, az új politikai, gazdasági és egyéb egyesülések (mint az Eurázsiai Gazdasági Unió, a Sanghaji Együttműködési Szervezet) beláthatatlan hatással lehetnek a könyvtárak integrációjára. A tudományos és társadalmi szóhasználatban megjelent az Eurázsiai Könyvtári Tér (EKT) fogalma, amely a posztsovjeti könyvtári térrel egyenértékű. Az EKT az eurázsiai régió együttműködő alrendszereiből épülő könyvtári rendszere, ennek része a KKT, saját célokkal, feladatokkal, szervezeti felépítéssel és irányítási rendszerrel. A KKT területi, politikai és történelmi-kulturális elvekre, valamint az orosz nyelv ismeretére és használatára épül. Alapelvei az önkéntesség, az egyenjogúság és a kölcsönös érdekelttség, mivel a döntések és a kötelezettségek konszenzus és a nemzeti érdekek alapján születnek. Az együttműködés koordinációs formáinak és a partneri kapcsolatoknak az alapját az államközi szinten egyeztetett elvek, feladatok, szabályok és mechanizmusok jelentik. A KKT illeszkedik az Eurázsiai Könyvtári Egyesület (BAE) alapszabályzatában meghatározott célokhoz. A FÁK-tagországok könyvtárügyi fejlesztéséhez kidolgozott normatív-jogi alapot a nemzeti törvények, rendeletek, a könyvtárak alapszabályzatai stb. képezik; a nemzeti jogi dokumentumok harmonizálására szolgáló törvénymodellek közös munka eredményei. A KKT működési rendszere a nemzeti könyvtárakból, a BAE-ből és bázisintézményként az Oroszországi Állami Könyvtárból (RGB) áll. Az ezekben a szervezetekben folytatott kutatások nyomán az együttműködés alábbi fő irányait határozták meg:

- a nemzeti könyvtári állományok építése, őrzése (különös tekintettel a régi könyvekre);
- a hazai és külföldi forrásokhoz a felhasználók nyílt, egyenrangú hozzáféréseinek biztosítása az

információs technológiák, innovációs fejlesztések segítségével;

- a nemzeti kultúra és irodalom ügyét szolgáló legjobb példák tanulmányozása és népszerűsítése;
- kulturális-népművelési kampányok és etnokulturális könyvtári együttműködés;
- a könyvtárosok folyamatos képzése és továbbképzése.

Néhány példa a programok megvalósítására:

- egyezmény a könyvtárközi kölcsönzésről és dokumentumszolgáltatásról (1999);
- fejlesztési programok a határ menti könyvtárak etnokulturális együttműködéséről a FÁK-tagországok 2030-ig szóló, régiók közötti és határ menti együttműködési koncepciójának megfellelően.

A projektek tapasztalatai alapján a könyvtárakat *A FÁK-tagországok politikai tevékenységének koncepciója* című dokumentum is segíti. A KKT fejlesztésében nagy szerepet kapott a FÁK-tagországok kulturális együttműködési tanácsának *A Közösség kupolája: a könyvtárak elnevezésű projektje és az ennek keretében működő A Közösség kulturális fővárosa* program.

Az eredmények közé sorolható számos nemzetközi konferencia, a FÁK-tagországok nemzeti könyvtáraiban az RGB disszertációkat tartalmazó elektronikus könyvtárának elérésére megnyílt virtuális olvasótermek, végezetül a fiatal könyvtárosok gyakorlati képzése a FÁK-tagországok államközi humanitárius alapja szervezésében.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 64, 72, 76, 79, 91, 96, 108

Jogi szabályozás

66/2022

WU, Michelle M.: The corruption of copyright and returning it to its original purposes. – Bibliogr. In: Legal reference services quarterly. – 40. (2021) 2/3., p. 113–156.

A szerzői jog korrumpálódása és eredeti céljainak visszaállítása

Általános helyzetkép; Elektronikus dokumentum; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Szerzői jog

A szerzői jog két alapköve a közérdek és az alkotói érdek. Az elmúlt két évtizedben azonban egyes üzleti szereplők a szerzői jogból fakadó előnyöket a maguk hasznára fordították ahelyett, hogy a közösség és az alkotó érdekét tartották volna szem előtt. Ezek a visszaélések a cikk szerzője szerint elsősorban a könyv-, a film- és a zeneműkiadás szektorait jellemzik. A szerzői jogi szabályozás alapvető céljainak mond ellent, ahogy egyes magáncégek műszaki megoldásokkal akadályozzák a méltányos felhasználást, illetve különböző megfélemlítéseket alkalmaznak az innováció vagy a nyilvános használat meghiúsítására, avagy a tartalmak automatikus eltávolításával, a tulajdonlás bérlésre való felcserélésével s egyéb utakon-módokon próbálják akadályozni a szegényebb rétegek hozzáférését az információhoz.

A cikk először történeti áttekintést nyújt a szerzői jogi szabályozás kialakulásáról az Egyesült Államokban. A vonatkozó törvények eleinte a szerző jogaira fókuszáltak, a cél elsősorban a kreatív tevékenységek inspirálása és a szerzői bevétel biztosítása volt a kiadó meggazdagodása helyett. Ezután megjelent a közösség érdeke mint a magánérdek ellenpólusa. Sőt, amikor a Kongresszus az idők során módosította az alkotmány szerzői jogi záradékát, azt mindig abban a szellemben tette, hogy a köz érdeke előbbre való, mint a szerzőé.

A jogalkotás nem tud lépést tartani a technológia fejlődésével, és ebből egyes szereplők igencsak jól profitálnak. Ilyen szereplők mindkét térfélen találhatók. Az adott helyzettel élnek vissza azok, akik jogvédelem tartalmakat osztanak meg engedély nélkül, illegális csatornákon, a másik oldalon pedig ott vannak azok a kiadói vállalatok, amelyek mindenkire kalózként tekintenek, ezért olyan védelmi eljárásokat alkalmaznak, amelyek a közösségi érdekekkel szembemennek. Ami a fizetett felhasználások számának csökkenését illeti, nem mindenképpen a kalózkodás áll a háttérben. Ha közelebbről megvizsgáljuk, arra juthatunk, hogy a meg nem vásárolt példányok amúgy sem kelnének el, aminek több oka lehet: a pénzeszközök hiánya, a legális tartalom be nem szerezhetősége adott földrajzi területen, avagy az érdeklődés hiánya, amennyiben kiderül, hogy mennyit kellene fizetni az adott műért.

A közösséget hátrányosan érintő eljárások között a cikk szerzője elsőként a licencelést, illetve licenbbe adást említi. Ennek olyan esetekben lehetnek előnyei, amikor nehezen hozzáférhető, ugyanakkor nem tartósan megőrzendő tartalmakról beszélünk, egyéb esetekben csorbul az egyszeri állampolgár joga,

amennyiben a művet nem lehet elidegeníteni, azaz kölcsönadni másoknak, eladni antikvár kereskedéseknek, elajándékozni könyvtáraknak stb. Ezekben az esetekben eleve megtevesztő a kifejezés, amely szerint eladásról van szó, hiszen valójában bérbeadás történik. Amikor arra buzdítanak, hogy „vedd meg elektronikus formátumban”, nem adják tudtunkra, hogy nem pusztán egy alternatív hordozón vásároljuk meg a tartalmat, hanem a tranzakcióval egyszerűen lemondunk arról, hogy tulajdonosaivá váljunk a kiadványnak. Sőt, még a személyiségi jogaink is csorbulhatnak, amennyiben a forgalmazó – például az Amazon – a használati adatainkat is elraktározza. A könyvtárak esetén a kiadói licenckel vásárlása további problémákat is okoz: a kiadók esetenként megtagadják a könyvtáraktól, hogy licenccel vásárolhassanak, más esetben voltaképp „megadóztatják” a könyvtári licencvásárlást, vagy egyszerűen megtiltják a könyvtárnak, hogy a licenccel tartalmat kölcsönözze vagy akár csak megőrizze. Ezeknek a korlátozó eljárásoknak a negatív társadalmi hatása visszafordíthatatlan lehet, főleg ami a jövő generációk információhoz való hozzáférését illeti.

Főként az illegális felhasználásoktól való félelem szülte az 1998-as amerikai digitális szerzői jogi törvény (*Digital Millennium Copyright Act*, DMCA) sokak által kritizált rendelkezéseit, amelyek a másolásvédelmi technológiák megkerülésének büntetésével, az ilyen jellegű cselekmények kriminalizálásával olyan helyzetet idéztek elő, amely indokolatlanul korlátozza a méltányos felhasználás (*fair use*) esetkörébe tartozó legális felhasználások megvalósítását. Így például a könyvtár nem konvertálhatja az általa megvásárolt elavult formátumú tartalmat egyéb formátumba, amennyiben az eredeti digitális kiadványt DRM- (*digital rights management*) védelemmel látták el. A cikk példák sorával támasztja alá, hogy a perek vagy csupán a perekkel való fenyegetések milyen mértékben hátráltatták a közösségi érdek érvényesítését, sok esetben az innovatív megoldások elterjedését. Ezután a kényes szerzői jogi egyensúly visszabilentését célzó lehetséges lépésekről olvashatunk. Az egyik ilyen lehet az ún. törvényes kártérítés (*statutory damages*) lehetőségének eltörlése vagy alkalmazhatóságának mérséklése. A kártérítésköveteléssel élő jogtulajdonosok ugyanis számtalan esetben indokolatlanul pereskedtek, és ténykedésük a méltányos felhasználás és az innováció kárára valósult meg. További lépés a formátumfüggetlenség visszaállítása annak a helyzetnek az orvoslására, hogy

a digitálisan beszerzett művel kevesebbet tehetünk, mint a nyomtatott formában megjelenttel.

Be kell látni, hogy az illegális felhasználások nem annyira a más szempontból (is) korlátozó törvények betartásával szoríthatók vissza, mint inkább egyéb eszközökkel. Esetenként ugyanakkor hasznos lehet a törvényi beavatkozás is – a pandémia idején kiderült: tarthatatlan az a helyzet, hogy egyes kiadók nem adnak el (licencelnek) e-tartalmakat a könyvtáraknak, ezért három amerikai állam is törvénymódosítást javasolt. A szerzői joggal való visszaélések emellett magánjogi perek útján is támadhatók. Utóbbiakkal az a gond, hogy az ítéletek gyakorta lassan születnek meg, valamint nem várható tőlük, hogy széles körű változást eredményezzenek. Mindezeket túl a könyvtáraknak érdemes újraértékelniük, mivel válnak nagyobb kockázatot: azzal, ha – akár peres úton is – kiállnak már ma a jogaikért, vagy ha utóbb törhetik a fejüket, hogy – például egy járvány idején – mivel szolgálják ki az olvasóikat, illetve mit tegyenek a lejárt licencű, elérhetetlenné vált tartalmak újbóli beszerzése, megőrzése érdekében.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 64, 65

Könyvtárosi hivatás

Lásd 67, 68

Oktatás és továbbképzés

67/2022

FREEBURG, Darin – VERA, A. Nick: "The ticket you get punched" : the divide between academic and public librarianship and the MLIS. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 62. (2021) 1., p. 17–33.

„Jegy az előrelépéshez”: szakadék a felsőoktatási és köz-könyvtári munka, illetve a könyvtár- és információtudományi mesterképzés között

Egyetemi hallgató; Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag; Oktatási módszer

A legtöbb szakma esetében tapasztalható bizonyos valós vagy vélt megosztottság azok között, akik napi szinten végzik a munkájukat és azok között, akik a szakmát oktatják. A tanulmány célja, hogy rávilágítson e szakadékra a könyvtár- és információtudomány területén, továbbá kísérletet tegyen a lehetséges megoldások feltárására.

Jelenleg is diskurzus folyik a felsőoktatás értékéről: a *Pew Research Center* felmérése szerint a diplomával rendelkező amerikai felnőtteknek mindössze 14%-a véli úgy, hogy a négyéves egyetemi képzés fel tud készíteni valakit egy jó állásra. A növekvő tandíjak miatt egyre több hallgató várja el, hogy befektetési megtérüljenek. Emiatt elsődleges prioritásként kell kezelni, hogy a könyvtáros mesterképzés (*Master of Library and Information Science, MLIS*) továbbra is releváns maradjon, amihez arra van szükség, hogy a képzőintézmények működjenek együtt a gyakorló szakemberekkel a lehetséges szakadékok azonosítása és áthidalása érdekében.

A könyvtár- és információtudományi szakirodalom is dokumentálja, hogy az utóbbi időben nőtt a szakadék a képzőintézmények és a mindennapi gyakorlat között. A hallgatók negatívumként jelölték meg, hogy az egyetemen az elméleti oktatásra fektetnek nagyobb hangsúlyt, és a könyvtárosképzés nincs összhangban az aktuális trendekkel, a munkáltatói elvárásokkal, valamint a feladatok elvégzéséhez szükséges készségekkel.

A tanulmány alapját képező felméréshez félig strukturált fókuszcsoporthoz interjúkat készítettek MLIS végzettségű, köz- vagy felsőoktatási könyvtárban dolgozó gyakorló könyvtárosokkal. Az interjúk első felében e szakemberek elvárásai álltak a középpontban, és olyan kérdések kerültek elő, mint hogy miért létezik a szakma, és milyen képességek birtokában kell lennie egy könyvtárosnak. Az interjúk második felében a könyvtár- és információtudományi mesterképzésre és annak tantervére kérdeztek rá. A felmérésben részt vevők a diplomáról és annak értékéről, továbbá a kurzusok tantervi hiányosságairól is beszéltek.

A fókuszcsoporthoz tagjai megállapították, hogy a készségfejlesztés az MLIS-képzésen elavult vagy irreleváns, elsősorban a menedzsment és a technológiai kompetenciák terén. A könyvtárosok és a jelenlegi hallgatók közötti szakadékot csökkentené, ha a

végzetek magabiztosabbak lennének az új technológiák használatában, hiszen ez a könyvtári munkában és a munkáltatók által elvárt új kompetenciák között is központi szerepet tölt be. A mai világban követelmény, hogy az új kollégák jártasak legyenek a közösségi média felületeinek használatában és az online keresésben egyaránt, vagy éppen a használók rendelkezésére tudjanak állni technológiai eszközökkel kapcsolatban. Ezzel szemben a felsőfokú könyvtárosképzésben még mindig hiányosságok tapasztalhatók az IT-oktatásban, valaki például megemlítette, hogy a technológiai kurzuson szinte csak az Excel használatával foglalkoztak.

Az interjúkból kiderült, hogy az egyetemi oktatás ugyan fontos részét képezi a hallgatók tudásának, viszont nem lehet mindent az iskolai keretek között elsajátítani. Sajnos sem a bevezető kurzusok, sem pedig a készségek fejlesztésére irányuló tárgyak esetében nem volt pozitív a résztvevők véleménye, irrelevánsnak, illetve felesleges idő- és pénz pazarlásnak tartották azok elvégzését. A résztvevők visszajelzései alapján sokan már eleve könyvtárban dolgoznak, és csak azért kezdenek bele a könyvtártudományi mesterképzésbe, hogy a „papírjuk”, azaz az oklevelük („a kilyukasztott, érvényes jegy az utazáshoz”) meglegyen a szakmai előrelépéshez.

A válaszadók megfogalmazták, hogy könyvtárosként fontos szerepet töltenek be a társadalomban, mert hozzájárulnak egyfelől az élethosszig tartó tanuláshoz, másfelől pedig az olvasók és a közösségek igényeinek kielégítéséhez. Ez a fajta szerepvállalás táplálta a résztvevők elhivatottságát a könyvtárosi pálya iránt. Ugyanakkor nem érezték úgy, hogy a mesterképzésen folytatott tanulmányaik segítenék őket: kiemelték a tanterem „mesterséges határvonalait”, a feladatok életszerűtlenségét, a szakmához való kapcsolódás hiányát és az elavult tananyagot. Javaslat született a tanszékek oktatóinak folyamatos továbbképzésére annak érdekében, hogy naprakészek legyenek az állandóan változó szakmai készségek és gyakorlatok tekintetében.

A kutatás szerzői szerint a könyvtáros szakma értékeinek a képzésben történő megfelelőbb hangsúlyozásával újra megerősíthető a könyvtár- és információtudományi képzések értéke is. Az elmélet és a gyakorlat közötti szakadék tovább csökkenthető, ha a képzésbe terepen folytatott projekteket integrálnak, valamint ha a könyvtár- és információtudományi képzőhelyek, a gyakorló szakemberek és a hallgatók között rendszeres párbeszéd alakul ki. Utóbbi eszköze volt a jelen kutatás is, amely egy átfogó kezdemé-

nyezés részeként hozzájárulhat a szerzők egyetemén a könyvtárosképzés megújításához.

(Szőnyi Zsanett)

68/2022

MÜLLER-HEIDEN, Barbara: 20 Jahre FaMI : Aktualisierung des Berufsbildes in Sicht. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 72. (2021) 5-6., p. 276–284.

A FaMI-képzés húsz éve: kilátásban a szakmai imázs aktualizálása

Gyakorlati képzés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárügy

Németországban az 1990-es évektől képeznek szakképzés keretében munkatársakat a média- és információs szolgáltatások számára (a végzetek elnevezése: *Fachangestellte/r für Medien und Informationsdienste*, FaMI). Őt, az ún. emlékeztetőintézményekkel kapcsolatos szakirányból lehet választani (levéltár, könyvtár, képügynökség, információ és dokumentáció, orvostudományi dokumentáció).

A képzés létrehozásában jelentős szerepet játszott és játszik mindmáig a DGI (*Deutsche Gesellschaft für Information und Wissen*) nevű szakmai társaság és jogelődje. A DGI jelenleg az információ- és könyvtártudományi képzőintézmények konferenciája (KIBA) révén vesz részt a programban.

A képzés gyökerei az 1950-es évekig nyúlnak vissza. 1963-ban alapítottak dokumentációs képzőintézményt Frankfurt am Mainban, majd 1974–77-ben kapott újabb lendületet ez a terület a szövetségi információs és dokumentációs (*Information und Dokumentation*, IuD) programnak köszönhetően; ekkor létesültek ugyanis az egyes szakterületek dokumentációs és tájékoztatói központjai. A dokumentációs munkát a szakképzésben több helyen lehet tanulni (Potsdam, Darmstadt, Karlsruhe), főiskolai szinten pedig Hamburgban, Hannoverban, Kölnben és Stuttgartban. Dokumentációs képzés az információ asszisztensek részére és a továbbképzésben, valamint különböző egyesületi szemináriumok keretében is elérhető (*DGI Praxistage*, *DGI-Forum*).

A FaMI duális képzés, amelyért Németországban a Szövetségi Szakmai Képzési Intézet felelős. Az utóbbi időben napirendre került, hogy a FaMI-val kapcsolatos jogszabályokat, a kerettantervekben szereplő témákat és a vizsgaszabályzatokat a szakmai egyesületek és a társadalmi partnerek bevonásával

meg kell újítani. Ennek során tükrözni szeretnék a szakma imázsában bekövetkezett változásokat is. FaMI-szakiskolák minden szövetségi tartományban vannak, ezek szövetségi szinten együttműködnek egymással, például az oktatók rendszeres tapasztalatcseréket tartanak. A hároméves képzésben angol nyelvet és gazdasági ismereteket is oktatnak; fontos szerepet kap a projektmunka és a csoportos munkavégzés. A kerettanterv a következő kompetenciákra fókuszál: médiakompetenciák, dokumentumok és információk beszerzése, feldolgozása, szakszerű feltárása; dokumentumok és információk felkutatása, előkészítése és szolgáltatása; információs szolgáltatások létrehozása és működtetése, használók tájékoztatása és képzése, tanácsadás használóknak, együttműködés külső és belső partnerekkel, marketingstratégiák és -eszközök alkalmazása. A képzés tartalmának összeállításával szeretnék a végzettek mobilitását elősegíteni a munkaerőpiacon. A Berlinben folyó képzést, amely kétéves átképző kurzusokat is biztosított, mintának tekintették, főként az adatbázis-építés és az online információkeresés színvonalas oktatása miatt; ez 2019-ig működött.

A végzettek előtt többféle perspektíva áll: specializálódhatnak, továbbképezhetik magukat (akár oktatóvá is), továbbtanulhatnak főiskolai szinten. A kurzust elvégzők tipikusan a következő intézményekben tudnak elhelyezkedni: városi, állami, egyházi és gazdasági levéltárak; média- és sajtóarchívumok, rádiók és televíziók; vállalati, tudományos és közkönyvtárak; információközvetítők, információs és dokumentációs, szakmai tájékoztatási központok, adatbázis-szolgáltatók; képtügnökségek, múzeumok, kórházak, gyógyszergyárak, felsőoktatási intézmények stb.

A *Berufsverband Bibliothek Information* (BIB) szakmai szervezet azt tervezi, hogy 2023 őszéig megújítja a képzést. El kell dönteni, hogy a FaMI mint hivatás a művelődést, az ügykezelést vagy a médiát szolgálja-e. A levéltár–könyvtár–dokumentáció hármására az általuk képviselt funkciók és tevékenységek fontossága miatt továbbra is szükség lesz. A DGI is jelentős szerepet vállal az átalakításban. Közreadja és figyelemmel kíséri az álláshirdetéseket, fórumot teremt a képzőintézményeknek, rendezvényeket és egyeztetéseket szervez, támogatja az oktatók munkáját. A szakmai utánpótlásra továbbra is nagy az igény. Érdeemes lenne tanulmányozni Ausztria és Svájc példáját, az információtechnológiai képzési követelmények tekintetében pedig az európai szakképzésfejlesztési központ (CEDEFOP) gyakorlatát.

(Hegyközi Ilona)

Szabványok, normatívák

69/2022

LIU, Jia: Digital Object Identifier (DOI) and DOI services : an overview. – Bibliogr. In: Libri. – 71. (2021) 4., p. 349–360.

A Digital Object Identifier (DOI) és a DOI-szolgáltatások: áttekintés

Dokumentumazonosítás; Elektronikus dokumentum; Könyvkiadás; Kutatás információellátása; Szabvány; Tudományos kutatás

A *Digital Object Identifier* (DOI) a különböző tartalmak (ún. objektumok) azonosítását és elérhetőségét biztosító, permanens digitális egyedi azonosító. Fontos jellemzője elődeihez képest, hogy segítségével akkor is megtalálható az online tartalom teljes szövege, ha annak URL-je megváltozott. A DOI rendszerét az *International DOI Foundation* (IDF) működteti. 2019-ben ünnepelte jubileumát két intézmény, amely szorosan kapcsolódik a DOI-hoz: húszéves lett a *Crossref* és tízéves a *DataCite* (ezek globális regisztrációs ügynökségek).

A DOI működtetői elismerik az egyéb azonosítók (ARK, PURL, URN, URI) létét. A DOI viszonylag új fejlemény az azonosítók között, a kiadói szféra kezdeményezte létrehozását. Általános keretrendszernek tervezték meg, amely lehetővé teszi a tartalom azonosítását a digitális hálózatokon, tekintetbe véve a fejlődési tendenciákat (digitális konvergencia, multimédia).

Főbb jellemzői: meghatározott szintaxissal rendelkeznek, feloldható, adatmodell és adatszótár kapcsolódik hozzá, van infrastruktúrája (intézményrendszere, eljárásmodjai, irányítása), továbbá szemantikai tekintetben interoperábilis. A DOI rendszere integrálja más azonosítórendszerek funkcióit, de jóval több, mint azok kombinációja. A DOI azonosító feloldása után különböző típusú adatokhoz lehet hozzájutni: URL, e-mail-cím, más azonosítók és leíró metaadatok. A DOI-val kapcsolatos tudnivalókat az ISO 26324:2012 szabvány rögzíti. Az ISBN vagy ISSN is integrálható a DOI azonosítóba, például az ISBN-A szolgáltatás keretében.

A DOI-t egyre növekvő mértékben bármilyen objektum azonosítására lehet használni. Az azonosítandó digitális rekord lehet adathalmaz, szöveges fájl, multimédiás mű, 3D-s objektum, weboldal vagy bármilyen

lyen kutatási eredmény, de a DOI vonatkozhat akár digitális rekordok gyűjteményére is.

A DOI azonosító ma már a tudományos kommunikáció bevált és elfogadott eszköze. Értéke abban mutatkozik meg, hogy segít megvalósítani az együttműködő és adatintenzív kutatás eszméjét. A DOI-val ellátott műveket pontosan és hatékonyan lehet azonosítani, átadni, idézni és megőrizni.

A DOI-szolgáltatások rendszere egy piramisként ábrázolható: csúcán a regisztrációs hatóság található (IDF), lefelé haladva pedig az egyes regisztrációs ügynökségek, majd a regisztrált intézmények, végül az ügyfelek és a felhasználók következnek. A könyvtárak e két utóbbi minőségben szerepelnek.

Németországban 2013 óta a DOI-szolgáltatásokat négy nagykönyvtár és egy kutatóintézet közvetítésével ingyenesen lehet használni (ezek: a Göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtár, a Központi Orvostudományi Könyvtár, a Leibniz Társadalomtudományi Intézet, az Országos Természettudományi és Műszaki Könyvtár – TIB és a Központi Közgazdaságtudományi Könyvtár). Hozzájuk csatlakozik még a Müncheni Egyetemi Könyvtár, és újabban jelentős szerepet vállalt a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár is.

Az utóbbi években igen fontos problémakör lett a tudományos adatok kezelése, ennek kapcsán megnőtt a DOI fontossága is. A DOI metaadatai teljes mértékben megfelelnek a FAIR irányelveinek (megtalálhatóság, hozzáférhetőség, interoperabilitás, újrafelhasználhatóság). A DOI bekerült a hivatkozásokba, majd a szabványos hivatkozások elengedhetetlen része lett, és feleslegessé tette az elérés időpontjának feltüntetését. A DOI-t a kutatókat és szerzőket azonosító ORCID is tekintetbe veszi, és feltüntetik a legtöbb bibliometriai adatbázisban (pl. *Web of Science*, *Scopus*) is. A DOI a tudományos kommunikáció fontos segítője; munkálataiban egyre több könyvtár vesz részt.

(Hegyközi Ilona)

70/2022

ZIMINA, Elena Igorevna: Pokazateli deâtel'nosti nacional'nyh bibliotek. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 5., p. 505–523.

Res. angol nyelven

A nemzeti könyvtárak tevékenységének mutatói

Feladatkör; Hatékonyság; Működési feltételek; Nemzeti könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Szabvány -könyvtári; Szolgáltatások

A nemzeti könyvtárak feladatai hagyományosan eltérnek a többi könyvtártípusétól, szerepük küldetésüktől és rendeltetésüktől függően országonként más és más; sokszor az egyetemi könyvtár, az országgyűlési könyvtár vagy a nemzeti levéltár feladatait is ellájtják. A nemzeti könyvtáraknak van a legtöbb olvasójuk: kutatók, egyetemi oktatók és hallgatók, könyvtárosok és információs szolgálatok dolgozói, kiadók és szerzők, államhatalmi szervek és üzleti körök képviselői. A Covid19-járvány előre nem látható változásokat hozott a nemzeti könyvtárak életében is. A munkatársak motivációját növelő munkaszervezéssel sok könyvtár tudott digitális szolgáltatásokra áttérni.

A nemzeti könyvtárak munkájának értékeléséhez a mutatókat az *ISO 21248:2019 Információ és dokumentáció. A nemzeti könyvtárak minőségi értékelése* című nemzetközi szabvány tartalmazza. A fő szempontok és azok részletes bontása a következő:

1. Állomány

- 1.1.1 A nemzeti könyvtárba érkező nemzeti publikációk aránya.
- 1.1.2 A nemzeti nyomtatott kiadványokból (legalább egy felhasználó által) igényelt címek aránya.
- 1.1.3 Az utolsó 3 évben kapott külföldi publikációk használata.
- 1.2.1 A nemzeti publikációk feldolgozottságának mértéke a nemzeti bibliográfiai rekordokban.
- 1.2.2 A webes katalógusokon keresztül elérhető régi és ritka anyagok aránya.
- 1.2.3 A dokumentumfeldolgozás átlagos ideje.
- 1.3.1 A digitalizált dokumentumok mennyisége az állományban lévő 1000 dokumentumra vetítve.
- 1.3.2 A digitalizált dokumentumok aránya a külön-gyűjteményekben.
- 1.3.3 A tartalomjegyzékek felkereséseinek száma a digitalizált dokumentumállományhoz képest.
- 1.4.1 A stabil állapotú (azonnali vagy későbbi sérülés nélkül a használóknak kiadható) anyagok aránya az állományban.
- 1.4.2 A konzerválást/restaurálást igénylő, egy év alatt beérkezett régi és ritka dokumentumok aránya az összes, konzerválást/restaurálást igénylő ritka anyaghoz viszonyítva.
- 1.4.3 A megfelelő feltételekkel rendelkező raktárak aránya az összes tárolóterülethez képest.

2. Szolgáltatások

- 2.1.1 A használó elégedettsége.
- 2.2.1 Az anyagok helyes elrendezése.
- 2.2.2 A honlap közvetlen elérhetősége.
- 2.2.3 Az online katalógus mobileszközökről történő felkereséseinek aránya.
- 2.2.4 A dokumentum zárt raktárból történő kézhezvételének átlagos ideje.
- 2.2.5 A dokumentum beérkezésének gyorsasága könyvtárközi kölcsönzésen keresztül.
- 2.3.1 A referenzs kérdésekre adott helyes válaszok együtthatója (a helyes válaszok aránya az összes feldolgozott kérdéshez viszonyítva, vagy azoknak a kérdéseknek az aránya, amelyekre részben vagy egészben helyes a válasz).
- 2.3.2 A tájékoztatási műveletek gyorsasága (a kérés teljesítésének átlagos ideje percekben).
- 2.3.3 A tájékoztató szolgálat ismételt felkeresésének szándéka.
- 2.4.1 Az üőhelyek foglaltsági együtthatója (a használói térben lévő összes üőhely és a foglaltak aránya).

3. Kulturális szerep

- 3.1.1 Egy rendezvény látogatóinak száma.
- 3.1.2 Egy rendezvényről szóló híradások száma a tömegmédiában.
- 3.2.1 A munkatársak által használoképzésre és egyéb oktatási szolgáltatásokra fordított idő (a teljes munkaidőhöz viszonyítva).
- 3.3.1 Az éves tudományos publikációk száma egy munkatársra vetítve.

4. Vezetés

- 4.1.1 A dokumentumfeldolgozás gyorsasága.
- 4.1.2 A munkatárs teljesítménye a dokumentumszolgáltatásban (helyben és könyvtárközi kölcsönzésben, valamint az elektronikus dokumentumok eljuttatásában).
- 4.1.3 Ráfordítások egy dokumentum katalogizálására (csak a nyomtatott kötelezpéldányokra vonatkozóan).
- 4.1.4 Ráfordítások egy dokumentum kölcsönzésére.
- 4.1.5 A költségvetésen kívüli források (alapítványi, szponzori támogatások stb.) aránya.
- 4.2.1 A képzésen töltött órák száma egy emberre vetítve.
- 4.2.2 A munkatársak képzésen töltött ideje.
- 4.3.1 A nemzeti és nemzetközi együttműködésekben és projektekben részt vevő munkatársak aránya.

A cikk értelmezi az egyes mutatókat, leírja azok számítási módszerét; példaként általában a brit, japán, spanyol, finn stb. nemzeti könyvtárak tapasztalataira hivatkozik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 62

Konferenciák

Lásd 76

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 70, 82, 88, 93

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 78, 80, 84, 85, 86, 92, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 106, 107, 110, 111, 115

Közművelődési könyvtárak általában

71/2022

PALMER, Ute: Veränderung ad hoc : die Pandemie als Katalysator für Veränderung In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 4., p. 24–27.

Ad hoc változás: a világjárvány mint a változás katalizátora

A müncheni közkönyvtári módszertani központ vezetője szerint 2020 a könyvtárak rendkívüli éve volt: rugalmasan kellett reagálni, betartani az előírásokat, egyeztetni a fenntartóval és a hivatalokkal. Az sem volt mindig egyértelmű, miként kell egy szabályt végrehajtani. Világos volt, hogy ebben a helyzetben nem lehet mindent azonnal, mindenki megelégedésére tisztázni, és hogy egyedi megoldásokra van szükség. Bár ki lehetett nyitni a könyvtárakat, ezt nem tudta mindegyik megtenni. A gyakorlatban egymást váltották a nyitva- és a zárvatartási időszakok, „Click & Collect” átvételi megoldásokkal és házhoz szállítással. A könyvtárosok is kihasználták a bezárást: amit 2020 elején még halogattak, a rendkívüli helyzet miatt elvégezték (az állománygondozást, a digitális kínálat növelését, a technika fejlesztését, az online értekezletek bevezetését). A könyvtárat a bezárás alatt azok a családok hiányolták, melyeknek meg kellett birkóznuk az otthoni tanulás kihívásával, illetve azok a diákok, akiknek jót tett volna egy kicsit több kapcsolat. Azt pedig a könyvtárosok tudják a legjobban, mit jelent egy bezárt „könyvtári találkozóhely” az idők, egyedülállók, menekültek és a hátrányos helyzetű családok számára.

A 2020. évi statisztikai adatokat nem lehet összehasonlítani az előző évek adataival. A teljes bezárás legalább 12 hétig tartott; a könyvtárak 139 500 órával (–27%-kal) rövidebb ideig voltak nyitva, mint 2019-ben. Az adatok közreadásának mégis van értelme, hiszen megmutatják – a rendezvényszámok és a hagyományos dokumentumok kölcsönzésének a visszaesése mellett – azt a teljesítményt, amelyre a könyvtárosok „mégiscsak” képesek voltak. A hagyományos dokumentumok kölcsönzése 13,8%-kal csökkent. (Egyes könyvtárak esetében ebben benne vannak a bezárás alatt automatikusan hosszabbított dokumentumok is, ezek nélkül a visszaesés –20,1% lenne.) Az e-könyvek kölcsönzése 20%-kal nőtt, a streamingszolgáltatás pedig 32%-kal. A világjárvány leginkább a rendezvényekre hatott, ezek száma a kétharmadára (67,9%) esett vissza, míg a látogatóké 57,6%-ra. A könyvtárak találékonyak voltak. A módszertani központ felmérésében – 700 könyvtárból 340 küldte vissza a kérdőívet – a válaszadók 93,5%-a jelezte, hogy megszervezték a biztonságot („Click & Collect”) kölcsönzést vagy a házhoz szállítást. Több mint 70%-uk azt mondta, hogy nőtt a digitális használat. A kínálat digitalizálása révén a könyvtá-

rak közel 55%-ában nőtt az új felhasználók száma. Több mint 80%-uk azt mondta, hogy a járvány idején új digitális kínálatra jelentkezett. (Ez magában foglalja például az e-média kölcsönzését vagy az online rendezvényeket; egyesek YouTube-csatornát is indítottak.) Több mint 35%-uk tervezi tovább bővíteni digitális kínálatát. Beszédeselek azok az okok, amelyek miatt egyes könyvtárak nem vállalkoznak erre (alacsony költségvetés, a helyi hatóság támogatásának hiánya). A digitalizáció felé tartó könyvtárak előnyben voltak: az ő használóiuk profitálhattak az online kínálatból, legyen szó e-dokumentumok kölcsönzéséről, felolvasások vagy rendezvények közvetítéséről – sokan digitális könyvtárvezetést, szerzői felolvasást vagy gyerekeknek szóló meseórákat tartottak. Azok a könyvtárak, amelyek már megszervezték az önkiszolgáló kölcsönzést, ezt a zárlat után is folytatni tudják. Több könyvtár is hasznát látta a *Vor Ort für Alle* és a *WissensWandel* nevű szövetségi projekteknek, melyek még tartanak, így még nem értékelhetők. (A prioritások között szerepelt az RFID-s önkiszolgálás, a könyvtári környezet minőségének javítása, továbbá e-dokumentumok, új adatbázisok és streamingszolgáltatások biztosítása.)

A módszertani központ is reagált a járvány okozta válságra. A honlap volt a legfőbb eszközük, amelylyel azonnal tájékoztatni tudták a könyvtárakat az új döntésekről, szabályokról és egy-egy jó gyakorlatról; a továbbképzéseket az online térbe helyezték át, de virtuális könyvnapokat is rendeztek. Ha ez pótmegoldásnak is tűnt, a későbbiekben értékelni kell, mit érdemes megtartani az újításokból.

2021 is rendkívüli évné számíthat. Vannak már rendezvények, de egyelőre érvényesek a higiéniai szabályok és egyes korlátozások is. (Ami megmarad, az a digitális kínálat növekedése és a megszerzett tapasztalatok.) Számos könyvtár élt a szövetségi támogatás lehetőségével (a minőség, a technológia, az infrastruktúra stb. fejlesztésére), de rendelkezésre állnak tartományi források is. Sok kisebb település új könyvtár létesítését tervezi – a nem kereskedelmi célú kulturális tér és a vonzó kínálat társadalmi jelentősége a támogatók számára is meggyőző.

(Murányi Lajos)

Lásd még 98, 104, 105, 109, 111, 119

Megyei könyvtárak

Lásd 113

Városi könyvtárak

72/2022

SCHEID, Elke: Der Makerspace in Wittlich : unbegrenzte Möglichkeiten für Macher und solche, die es werden möchten In: BuB. – 73. (2021) 6., p. 346–348.

Res. angol és francia nyelven

Kreatív műhely Wittlichben: korlátlan lehetőségek, most és a jövőben

Együttműködés -helyi; Eszköztár; Használó; Információtechnológia; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Városi könyvtár

Wittlich 20 ezer lakosú kisváros Németország Rajna-vidék–Pfalz tartományában. Közkönyvtára figyelemre méltó teljesítményt nyújt: 2006-ban, 2008-ban és 2010-ben kategóriájában első helyezést ért el az összehasonlító országos könyvtári statisztikában (BIX). Néhány éve a Wittlichi Városi Könyvtár is „harmadik helyként” működik, azaz az önálló és csoportos tanulás, a munka és a kikapcsolódás színtere, közösségi tér. Használói között jelentős számban vannak hátrányos helyzetű családok gyermekei is.

2019-ben az őszi szünetben ingyenes programot szerveztek a gyerekeknek és fiataloknak, ahol különböző szoftverek használatát, filmkészítést és programozást oktattak. Sajnos a program nem érte el a hátrányos helyzetűeket, mert a 16 évnél fiatalabbaknak az előírások szerint szülői beleegyezés kellett volna a jelentkezéshez.

A fiatalokkal foglalkozó városi intézmények ezt követően munkacsoportot alakítottak, és a megoldásnak egy digitális kreatív műhely (*makerspace*; a továbbiakban: DKM) létrehozását látták, amelyet ingyenesen lehet használni. A városi könyvtár a DKM megvalósítása érdekében összefogott az önkormányzattal, a helyi népfőiskolával, a fiatalok házával és a Caritas képviselőivel. A „Helyben mindenkinek – támogatás a vidéki területek könyvtárainak” programtól 25 ezer eurós támogatást nyertek el, ezt a szükséges eszközök beszerzésére fordították (PC-k, 3D-s nyomtató, lézervágó, varrógép, robotok, filmfeldolgozó szoftver stb.). Az önrészt az önkormányzat biztosította. Sikerült egy 190 m²-es üzlethelyiséget kedvezményesen bérbe venniük.

A DKM a városi könyvtár fiókjaként üzemel. Munkatársai: egy szociálpedagógus (heti 10 órában), a városi könyvtár két munkatársa (3-3 órában), egy nyugdíjas technikus (2 délután), emellett számos önkéntes áll készenlétben. Szeretnének naponta nyitva tartani, kora délutántól estig. Esténként a felnőtteket várják; ők tesztelhetnek, prototípusokat fejleszthetnek, *startup*-vállalkozásokat indíthatnak.

2020. október végén került sor a DKM hivatalos megnyitására, a járványhelyzet miatt csak 19 résztvevővel. Sajnos novembertől zárvatartás következett, így elmaradtak a tervbe vett programok. Helyettük alternatív megoldással álltak elő: digitális kurzusokat indítottak. 6000 e-mailt küldtek ki a lehetőségekről, és igénybe vették a népfőiskola kurzuskezelő szoftverét is, megkönnyítve a jelentkezési folyamatot. A 2021. novemberi és decemberi kurzusok témái és résztvevői a következők voltak: programozás lányoknak (5–7. osztály), ugyanez fiúknak, 3D grafika (16 éves kortól), közös programozási tanfolyam szülőknek és gyerekeknek (9–11 éves korosztály), kémiai kísérletek (3–4. osztályos lányoknak), természetes kozmetika (8–10. osztályos lányoknak), kurzus a DKM önkénteseinek (3 este).

A DKM együttműködik a Trieri és a Luxemburgi Egyetem, a Trieri Főiskola és a Wittlichi Továbbképzési Intézet szakembereivel. Az oktatók különböző tanfolyamokat tartanak, ilyen például a MINT-, azaz matematikai-informatikai-természettudományi-műszaki (*Mathematik, Informatik, Naturwissenschaften, Technik*) képzés lányoknak az *Ada Lovelace Projekt* keretében.

Egy év alatt a tervből működő program lett. A projektet több intézmény közösen alakította ki, és az ötlet különböző fenntartású intézményeket mozgósított, ami a finanszírozás szempontjából is előnyös volt. Még várat magára annak megoldása, hogy a kallódó gyerekeket és fiatalokat bevonzzák a DKM-be, ahol értelmesen tölthetik el a szabadidejüket. A DKM-munkacsoport minden tagja nagyon várja, hogy a virtuális tanfolyamokon túl megkezdődhessen az „igazi” üzem. A jövőben szeretnének további főállású munkatársakat alkalmazni, ennek érdekében a szövetségi Oktatási és Tudományügyi Minisztérium regionális keretéből fiatalok MINT-képzését segítő támogatásra pályáznak. Az eredményeket legkorábban egy év múlva érdemes számba venni.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 104, 112

73/2022

HAENDSCHKE, Susanne – LOEST, Claudia – SCHILD, Margret: Von Leuchttürmen und Geheimtipps : die Museumsbibliothek als wissenschaftliche Spezialbibliothek, Arbeitsinstrument und Serviceeinrichtung. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 12., p. 674–680.

A múzeumi könyvtár mint szakkönyvtár, munkaeszköz és szolgáltatóhely

Feladatkör; Könyvtártudományi kutatás; Kutatás információellátása; Múzeumi könyvtár

Németország szinte minden városában van valamilyen muzeális gyűjtemény. Ami közös bennük, az a múzeumi munka alapelve: a gyűjtés, a megőrzés, a kutatás és a közvetítés. A kutatást ideális esetben a könyvtár segíti. Jelen cikk azt veszi számba, miben speciális, és milyen kompetenciákat igényel a múzeumi könyvtári munka.

A múzeumba „beépített” könyvtáros azt teszi, mint amit a katonák között a haditudósító újságíró: részt vesz a múzeum mindennapjaiban. Példának okáért ha közeledik a kiállításmegnyitó, a sajtótájékoztató, a kiállítási katalógus leadási határideje, akkor nemcsak írni és szerkeszteni, hanem lektorálni is kell, és nem lehet megfedkezni a képbeszerzésről vagy a jogkezelésről sem. Sokszor kéri a könyvtáros együttműködését egy-egy tájékoztató rendezvényhez, múzeumpedagógiai foglalkozáshoz vagy a múzeumok éjszakájához is. Végez hagyományos feladatokat (irodalomkutatás, dokumentumbeszerzés és katalógizálás, raktározás és olvasószolgálat), de ki kell szolgálnia egy magasan képzett csoportnak az igényeit is (mélyebb tartalmi feltárással, múzeumi tárgy- és képadatbázisok elérésével). Külön problémát jelent a különgyűjtemények (pl. művészkönyvek, kiállítási dokumentáció) kezelése, amelyek speciális feldolgozást igényelnek.

A múzeumi könyvtárakban jellemzően két-három vagy csak egy szakember dolgozik, így a különböző munkaterületek elhatárolása gyakran egyáltalán nem lehetséges. A képzőhelyek ennek tudatában vannak, és a múzeumi könyvtárosok munkaköri profilját ismerve gyakorlati félévvel és szakirányú gyakorlattal támogatják a képzést. Egyes múzeumi könyvtárak könyvtárosasszisztensi (FaMi) képzést is kínálnak.

A hálózati együttműködésnek nagy hagyományai vannak Németországban. A tudományos könyvtárak közös katalógusaival párhuzamosan a múzeumi könyvtárak is viszonylag korán elkezdték közösen feltárni és hozzáférhetővé tenni állományukat (pl. a düsseldorfi kulturális intézmények könyvtárai, a frankfurti múzeumi könyvtárak hálózata és a „Bonner Bibliotheken”, melyben különböző típusú bonni könyvtárak vesznek részt). Az *Arbeitsgemeinschaft der Kunst- und Museumsbibliotheken* (AKMB) hálózata kifejezetten a múzeumokban és kiállítóhelyeken dolgozó könyvtárosokat fogja össze, és alkalmas időszerű kérdések megvitatására is – legyen az a járvány, a mobil munka vagy a digitalizálás. A múzeumi könyvtárak más szakmai egyesületek munkájába is bekapcsolódnak, ilyen például a 75 éves *Arbeitsgemeinschaft der Spezialbibliotheken* (ASpB), amely eredetileg csak a műszaki és tudományos könyvtárak szervezete volt. A múzeumokban kutatómunka is folyik: a gyűjteményeket nemcsak kiállítják, hanem azok régészeti, művészettörténeti vagy természettudományi kutatás tárgyát is képezik. Ha egy múzeumi könyvtár szerves része a múzeum gyűjteményeinek, a könyvtár is kutatóhely – egy adott könyv tárgy is, és különféle szempontokból vizsgálható. A könyvtárak különleges kincsei a régi könyvek, melyek betekintést adnak a középkor és a korai újkor tudomány- és kutatástörténetébe, és összefonódnak a múzeum gyűjteményének a történetével. Remek régi anyaga van sokszor még a legkisebb múzeumi könyvtárnak is, de különféle okok miatt ezeket a gyűjteményeket csak részben tárták fel. A nagyok – a *Deutsches Museum*, a *Germanisches Nationalmuseum* – kéziratai és nyomtatványai nemcsak saját katalógusukban, hanem a nemzeti bibliográfiákban (VD16, VD17, VD18) is megtalálhatók.

Az eredetkutatás, azaz a korábbi tulajdonosok tisztázása mindig feladata volt a régi anyaggal rendelkező könyvtáraknak. A *Washingtoni Nyilatkozat* elfogadásával a kulturális intézmények vállalták, hogy megvizsgálják, vannak-e a náciak által rekvirált könyveik; így a múzeumi könyvtárak is évek óta szisztematikusan vizsgálják az 1933 és 1945 közötti – valamint a háború után antikváriumból történő – beszerzéseiket. A múzeumi könyvtárak szorosan kötődnek anyaintézményükhöz – gyakran könyvgyűjteményként vagy kézikönyvtárként indulnak, és gyarapításuk is a múzeum történetéhez, profiljához és projektjeihez igazodik. Információsolgáltatásukat a múzeum belső és külső munkatársainak, különböző célcsoportjainak és a könyvtárat használó szakembereknek az igényei

határozzák meg. A kutatás kiindulópontjai gyakran személyek, csoportok, intézmények nevei, termék-megnevezések, földrajzi információk, történelmi események vagy egyéb szakkifejezések – itt jönnek kapóra a szabványosított adatok (GND, tezauszok), amelyek lehetővé teszik a további hálózati kapcsolatok (adatbázisokban való gépi keresés és elemzés) kialakítását.

Összefoglalva: a múzeumi könyvtár stratégiai orientációja megfelel a „beágyazott könyvtár” fogalmának – a könyvtárosok szakismereteikkel és készségeikkel a múzeumi csapat részei, akik aktívan segítik intézményük munkáját.

(Murányi Lajos)

74/2022

NELSON-BUSCH, Gudrun – POHLMANN, Carola: Ein Schaufenster für die Staatsbibliothek zu Berlin : Museum »Schatzkammer Staatsbibliothek« : Eröffnung voraussichtlich im ersten Quartal 2022 In: BuB. – 73. (2021) 12., p. 694–697.

A Berlińi Állami Könyvtár kirakata, a „Kincsestár” a tervek szerint 2022 első negyedében nyílik meg

Általános tudományos könyvtár; Átépítés; Kiállítás; Könyvmúzeum

A Berlińi Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*, SBB) Unter den Lindenen található épületegyüttesének felújítása során egy tágas, modern kiállítóter is létesül; az Állami Könyvtár Kincsestárának (*Schatzkammer Staatsbibliothek*) nevezett múzeum a gyűjtemény 300 darabján keresztül fogja tájékoztatni látogatóit az SBB történetéről, jelenéről és jövőjéről. A múzeumnak lesz egy állandó kiállítása, de nyílnak majd időszakos is. (A marketingkonceptióban gasztronómiai kínálat és múzeumbolt is szerepel.) Egy multimédiás koncepció jegyében állomásokat és virtuális túrát alakítanak ki. Az összes szerzői jogi védelem alá nem eső kiállított tárgyat QR-kódokkal digitálisan is elérhetővé fogják tenni; hangállományok, megérinthető tárgyak és egyszerű nyelvezetű szövegek révén akadálymentesen is megismerhető lesz a tárlat.

A Kincsestár a földszinten kap helyet, alapterülete kerekben 1000 m². A múzeum célcsoportjait a tudományos érdeklődésű nagyközönség és a könyvtár iránt érdeklődők mellett a turisták, a családok és a diákok képezik.

A múzeum várhatóan 2022 első negyedében készül el, de a tervezés és a kivitelezés, a tartalom és a koncepció elkészítése már több mint tíz éve folyik. Elsőként egy anonim meghívásos építészeti pályázatot írtak ki, amely a tartalmi és didaktikai koncepció kidolgozását, valamint a kiállítási architektúra megtervezését foglalta magában. 2009 elején a zsűri – benne a könyvtár akkori főigazgatójával – döntött a benyújtott pályázatokról: *Astrid Bornheim* építész és a *dco Architekten* iroda lett a nyertes. A koncepció a múzeum területét egy bejárati részre, egy 527 m²-es állandó kiállításra, egy 216 m²-es időszakos kiállítási területre, a 48,5 m²-es Trezorra és a kiállítást lezáró kör alakú teremre osztotta fel. Az állandó kiállítás két szálon fut, a bal oldalon a kort és a gyűjtemény történetét mutatják be, a jobb oldalon pedig – ennek megfelelően – a könyvtár történetét. (Egy fotokromatikus, az adott korszak fontos képviselőinek képeit tartalmazó fal egészíti ki a kiállítást, és utal egyben az időrendre is.) A Trezorban a gyűjtemény legértékesebb darabjait (pl. a *Gutenberg-bibliát*, *Bach h-moll miséjének* partitúráját stb.) állítják ki. Az állandó kiállítás mellett lesz a kettéosztható időszakos kiállítóter, majd a végén a kör alakú csarnok, ahol a könyvtár neves olvasóinak a könyvtárról elmondott véleményéből megalkotott hanginstalláció hallgatható meg.

Az első tartalmi koncepció 2009–2010-ben született, ennek alapján 2015-ben intenzívebb csoportos munka kezdődött, melyet a *buerozentral* építészeti iroda segített. Olyan kiállítási darabokat választottak ki, melyek a leginkább jellemzők a könyvtár fejlődésére. Az állandó kiállítás öt időszakot mutat meg, amelyek az SBB különböző szakaszait fedik le, ezek a következők: a kezdetek az *I. Frigyes Vilmos* brandenburgi választófejedelem általi alapítástól (1661) a *II. Frigyes* alatti bővítésig, fontos gyűjtemények megszerzése a XIX. században, a XX. századi háborús károkozások és veszteségek, a könyvtár felosztása 1945-ben és a két különálló rész összevonása 1991-ben, a könyvtár jelenkori fejlődése és jövője. Ily módon a múzeum nemcsak a múltba való visszatekintést kínálja, hanem vonzó módon bemutatja a könyvtár jelenlegi projektjeit és tevékenységeit is. (A kiállítás a könyvtár honlapján virtuálisan is látogatható lesz.)

Egy állandó kiállítás esetében külön gondot jelentenek azok a szigorú konzerválási követelmények, amelyekre a sérülékeny műtárgyak miatt tekintettel kell lenni; a 300 kiválasztott kiállítási tárgynak csak a töredéke alkalmas állandó bemutatásra, emiatt negyedévenként cserélni kell őket.

Ki kell még dolgozni az üzemeltetés és az időszaki kiállítások koncepcióját is – figyelembe véve az állományvédelem, a biztonság és a munkavédelem szempontjait is. A megnyitó után a vezetett könyvtárbemutatók a múzeumra összpontosítanak majd, és így tehermentesítik a könyvtár többi részét. A múzeum alkalmas tanácskozások lebonyolítására is. A megnyitőig rengeteg a tennivaló, a kiállítási tárgyak előkészítésétől a feliratok angolra fordításán át a munkatársak felkészítéséig.

(A cikk megjelenése óta a *Schatzkammer Staatsbibliothek* elnevezést *Stabi Kulturwerke* [Állami Könyvtár Kultúraüzeme] módosították, és a megnyitót is csak 2022 nyarán rendezik meg – a Ref.)

(Murányi Lajos)

75/2022

TEOLIS, Marilyn Gerette [et al.]: Hospital librarians meet the challenges of the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 40. (2021) 4., p. 408–420.

A kórházi könyvtárak a Covid19-világjárvány jelentette kihívással szemben

Adatbázis -egészségügyi; Felmérés; Igény; Irodalomkutatás; Munkakörülmények; Szakkönyvtár -egészségügyi; Tájékoztatás -egészségügyi

A Covid19-járvány kitörése után fél évvel az egyik legnagyobb adatbázisban, a *Scopus*-ban már több mint 21 400 hivatkozást lehetett találni a vírussal kapcsolatban – soha ilyen rövid idő alatt még nem született egy témában ennyi publikáció. A kutatók teljes kapacitással keresték a járvány kontrollálásának és megállításának lehetőségeit, és a gyorsaság érdekében eredményeiket indexelt adatbázisokba nem kerülő helyeken és formában is megjelentették (preprintek, sajtóközlemények stb.).

A kórházi könyvtárak a 9/11-es terrortámadás és a *Katrina* hurrikán után, a SARS és a H1N1 megjelenésekor is bizonyították rátermettségüket. A Covid19-járvány okozta közegészségügyi krízisben, az online források számának növekedésével pedig még inkább bevetették eszközeiket és képességeiket a járvány elleni küzdelemben az információk célzott megosztása és szétszórása érdekében. A könyvtárak nagy része bezárt a pandémia miatt, így a könyvtárosok maguk is távolról használták az elektronikus forrásokat.

A cikk szerzői egy kérdőív segítségével azt vizsgálták, hogyan segítették a kórházi könyvtárosok használóikat irodalomkutatással a járvány első időszakában, 2020 februárjától augusztusig. A hét zárt és egy nyitott kérdésből álló kérdőívet különböző szakmai levelezőlistákon több alkalommal is megosztották. Kitöltése önkéntesen és névtelenül történt, 2021. május 25. és június 30. között lehetett válaszolni rá. Egy könyvtárból egyetlen kitöltött kérdőívet vártak; végül 266 értékelhető válasz érkezett.

A válaszoló könyvtárak 50%-a több helyszínt kihasználó kórházi könyvtár, 17%-a egy helyszínt, 16% egészségtudományi egyetemet, 14% szövetségi felügyelet alatt álló kórház, 3% speciális kórház szolgált. 35% jelezte, hogy könyvtárában megnőtt az irodalomkutatási kérések száma (29% szerint nem változott, 29% szerint csökkent, 7% nem tudta megállapítani), és 30% válaszolta azt, hogy megnőtt az igényelt keresések komplexitása is (59% szerint a komplexitás nem változott, 4% szerint csökkent, 7% pedig nem tudott erre válaszolni).

A használókkal való kommunikációs eszközök közül az e-mail volt a legnépszerűbb, a *Teams* vagy chat a második, a telefon a harmadik, de a válaszadók 29%-a állította, hogy a telefonhívások száma csökkent a kérdéses időszakban. A személyes találkozások számának csökkenését a válaszadók 55%-a jelezte. A válaszolók 92%-a folytatott a Covid19-járvánnyal kapcsolatos irodalomkutatást a vizsgált időszakban. Ezek témájával kapcsolatban a kérdőív 18 válaszlehetőséget kínált. A leggyakoribbak a következők voltak: a betegség kezelése, terápiája (66%), védőeszközök (63%), valamint a betegségtársulások és a betegség súlyossága (59%). Az „egyéb” kategóriában a válaszadók a terhességet és a szülészeti kérdéseket, a személyzet kiegészését, mentális leterheltségét, valamint a műtéti tervezést említették.

Ami az újdonságértesítési szolgáltatásokat illeti, az ilyen irányú kérések csak a válaszadók 14%-a szerint nőttek, 44% szerint nem változott a számuk, 3% pedig csökkenésről számolt be (a többiek nem kínálnak újdonságértesítési szolgáltatást).

Az utolsó, a keresési tapasztalatokkal kapcsolatos kifejehető kérdésre 89 válasz érkezett. Sokan a nagyon sürgős eredményekre való igény növekedéséről számoltak be. Az igénylők számos esetben így adták meg a határidőt: „azonnal”, „tegnapra” vagy „amilyen gyorsan csak lehet”. A válaszokból az is kiderült, hogy a könyvtárosok teljességgel tudatában voltak az időtényező fontosságának.

A gyűjtő, rendszerező, tartalmi kivonatoló és tájékoztató munka mennyiségéről és értékéről tanúskodik például, hogy a könyvtárosok egy csapata osztályozta a *LitCovid* weboldalon (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/research/coronavirus/>) megjelent publikációkat április 1-től 2021. június 24-ig a hét minden egyes napján. Több mint 107 ezer cikket szemléltek, majdnem 20 ezerről küldtek értesítést használóiknak, ami 600 keresési kérés alapját képezte. Mindezzel hatalmas terhet vettek le az egészségügyi személyzetről, és óriási elismerést arattak. Mások nyilvános Covid19-portált, weboldalt vagy linkgyűjteményt hoztak létre az információk strukturált gyűjtésére és széles körű megosztására, az egészségügyi döntéshelyzetek segítésére, s ezek szintén nagy népszerűsége tettek szert. Összességében véve a járvány felszínre hozta a kórházi könyvtárosok munkájának fontosságát és a kórházi munkához való hozzájárulásuk jelentőségét.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 91, 113

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

76/2022

RISTVEJOVÁ, Viera – DÚCSOVÁ, Michaela: Motivačné aktivity s detským čítateľom In: Knižnica. – 22. (2021) 3., p. 30–38.

Res. angol nyelven

Gyermekolvasókkal végzett motivációs tevékenységek

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Együttműködés -szakterületi; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Konferencia -nemzeti; Olvasásra nevelés; Rendezvény

A Kassai Városi Könyvtár Ifjúsági Könyvtára tizedik alkalommal rendezte meg szakmai programját 2021. június 16–17-én *Gyermekolvasókkal végzett motivációs tevékenységek* címmel egy webinárium keretében. A pandémia alatt előtérbe kerültek az újdonságként bevezetett, gyermekolvasóknak szóló online könyvtári foglalkozások. A webinárium résztvevőinek magas száma (215) igazolta, hogy a könyvtárosok fontosnak tartják a folyamatos kapcsolattartást gyermekolvasóikkal.

Az első napon került sor az *Amikor a történeteket festik és a képeket mesélik* előadásra, melyben egy

kassai gyermekkönyvtáros olyan foglalkozást mutatott be, ahol a gyermekek különböző képzőművészeti alkotásokkal ismerkednek meg. A kiválasztott képeket nemcsak elmesélik, történeté alakítják, hanem folytatják is, új szavakat tanulva és képzelőerejüket, alkotóképességüket is bevetve.

Egy másik, alsó tagozatos általános iskolások számára tartott foglalkozás a szép- és az ismeretterjesztő irodalom megkülönböztetésével kezdődött, majd földrajzi és ismeretterjesztő kalandozás után a *Harisnyás Pippi* egy részletének felolvasásával folytatódott. A hosszabb mesélés és olvasás után a gyerekeknek szükségük volt arra, hogy a testüket és az agyukat is megmozgassák, ezután teszt következett. A házi feladat a történet egy részletének lerajzolása volt, amelyből a következő alkalommal kiállítást készítettek, majd levelet írtak a szerző *Astrid Lindgren*nek, akiről köztudott, hogy minden levélre válaszol.

A következő projekt az általános iskolák pedagógusainak együttműködésével valósult meg a *Hurrá, gyerekek, olvassunk!* programban, melynek során a gyermekolvasók az írókkal és illusztrátorokkal találkozhattak. A szlovák irodalom népszerűsítése mellett az olvasás ösztönzése volt a fő cél. A járványhelyzet miatt a programokat online tartották meg.

Az olvasás elsajátítását segítik az olyan programok, amelyek online eszközöket (pl. *Jamboard*, *Wordwall*, *Mentimeter*, *Padlet*, *Quizizz*) vesznek igénybe, széles lehetőségeket kínálva kvízek, interaktív feladatok megoldására. A foglalkozásokat, a szerzőkkel való ismerkedést hasznos YouTube-videók is szolgálják. Az iskoláskor előttiak számára fontos az olvasáshoz való jó viszony kialakítása, a könyvtár kincseibe való bevezetés. A webináriumon bemutatott interaktív foglalkozásban a könyvtár olyan varázslatos hely, ahol csodálatos történetek és kalandok várják az olvasókat. A gyerekeket illusztrációk, képi és hanganyagok segítségével ismertetik meg a könyvtár gyűjteményével.

A kül- és belföldi könyvtári jó gyakorlatok körképe igazolta, hogy a könyvtár több, mint könyvek összessége: olyan multifunkciós hely, ahol sokféle tevékenység valósul meg. A *Seattle Public Library* a tizenéveseket szólítja meg parktúrák szervezésével, egy-egy olvasmány felhasználásával. Birminghamban a *Bookstart* program 5 éves kor alattiakat céloz meg, Kansas City könyvtárában könyvtárost lehet „foglalni” a könyvek kiválasztásához, a *New York Public Library* Instagram-történetekkel ösztönzi a könyvek olvasását. Ausztráliában 2012 óta népszerű az *Olvasó kutyák* nevű projekt, mely az olvasás

fejlesztésébe vonja be a hűségesen figyelő kutya-
kat. Egy cseh könyvtárban újszerű applikációt al-
kalmaznak *Olvasó-méter* néven, amely a születéstől
15 éves korig használható, és a kiválasztott és elol-
vasott könyveket hozzáadja az olvasó mércéjéhez.
A *Keress egy kavicsot és olvasd!* című gyereknap-
projekthez a csehországi Uherské Hradištěben száz,
irodalmi figurákat ábrázoló kavicsot helyeztek el a
városközpontban, így a gyerekek ezeket keresve a
könyvek címe után is kutattak. Végezetül remek ötlet
a szlovák könyvtárakban az olvasói szekrény, ahol
kényelmes kuckóba bújva böngészhetik a könyveket,
lapokat a fiatalok.

A webinárium második napját a jó szlovákiai gya-
korlatok bemutatásának szentelték. Az első előadás
egy tavaly indult online foglalkozásról számolt be,
amely klasszikus szlovák gyermekszínműveit
népszerűsítő videókat is magában foglalt. Helytörté-
neti kalandozásokkal közelítették a gyerekeket lakó-
helyük legendáihoz, az azokról szóló könyvek meg-
ismertetésével. Népszerűek voltak a papírhajtogatás
és bábszínház foglalkozások is. Online bemutatót
tartottak egy olyan könyvnek, amelyet a szülők a gye-
rekekkel közösen olvashatnak (a kiemelt nagybetűs
szöveget a kisgyerekek olvashatják fel). A következő
előadás arról szólt, hogyan ismerkedhettek bábjá-
ték keretében a gyerekek *Kukac Ervin* kalandjaival,
amelynek szövegét verseny keretében dramatizálták.
A felkelő nap színeiről tartott interaktív programban
Japán legendáival foglalkoztak könyvtári környezet-
ben. A következő előadás azt foglalta össze, ahogy a
könyvtárosok az online térben külföldi és hazai klasz-
szikus gyermekkönyvszerzők műveiből olvastak fel
részleteket és készítettek videókat. Az olvasás, az új
könyvek videós népszerűsítésére a könyvtár webolda-
lát és a Facebookot is használták. Szó esett az online
irodalmi kvízek sikeréről, melyeket a pedagógusok
is beépítettek az irodalomórákba. Konkrét könyvek
online térben való értelmezésére is akadt példa, ahol
a felolvasást meséléssel váltogatták és írásbeli fel-
adatokkal egészítették ki. Népszerűek lettek a négy
év alattiak körében az ünnepkörökhöz kapcsolódó
videós kézműves foglalkozások is.

A kétnapos webinárium inspiráló és hasznos ötlete-
ket, jó gyakorlatokat mutatott be a résztvevőknek,
és bebizonyította, hogy bár a könyvtárak az online
térben is működőképesek, a személyes kontaktusokra
a jövőben is szükségük lesz.

(Prókai Margit)

Lásd még 105

Iskolai könyvtárak

77/2022

MCKIRDY, Pamela: Do primary school libraries affect
teenagers' attitudes towards leisure reading? – Bibliogr.
In: IFLA journal. – 47. (2021) 4., p. 520–530.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol
nyelven

**Befolyásolják-e az általános iskolai könyvtárak a tízen-
évesek szabadidős olvasáshoz való hozzáállását?**

*Általános iskolai könyvtár; Felmérés; Középiskolás; Olva-
sási szokások; Olvasásvizsgálat*

A tanulmány azt vizsgálja, hogy az új-zélandi diá-
koknak az általános iskolai könyvtárral kapcsolatos
tapasztalatai hogyan befolyásolták a szabadidős ol-
vasáshoz való hozzáállásukat, amikor középiskolá-
sok lettek. 276 első osztályos középiskolás diák vett
részlet egy felmérésben, amelyben általános iskolai
könyvtáraikról kérdezték őket. A diákokat arra kér-
ték, hogy nyilatkozzanak: lelkes olvasónak, alkalmi
olvasónak vagy nem olvasónak tekintik-e magukat.
Az eredményeket táblázatkezelőben elemezték, fi-
gyelembe véve olyan változókat, mint az olvasáshoz
való hozzáállás, a korábbi iskolai és a családi háttér.
A diákok véleménye főként pozitív volt az iskolai
könyvtárakkal kapcsolatban, ám zavarónak találták
a zsúfolt és zajos környezetet, valamint az általuk
gyerekesnek tartott könyveket. Azok a diákok, akik
olyan általános iskolából érkeztek, amelyben volt
könyvtáros, pozitívabban viszonyultak a kedvtelés-
ből való olvasáshoz, mint azoknak az iskoláknak a
volt tanulói, ahol a könyvtár nem kapott prioritást.
Az olyan tanulók, akiknek a családjában támogatták
az olvasást, nagyobb valószínűséggel tartották meg
pozitív hozzáállásukat az olvasáshoz a középiskolá-
ba kerülve is.

(Autoref.)

Lásd még 87

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 71, 103, 112

Állomány, állományalakítás

78/2022

DECKER, Emy Nelson – ARTHUR, Michael A.: Expediting the delivery of content to library users : when to buy versus when to borrow. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 17. (2020) 4., p. 213–228.

A tartalmak biztosításának felgyorsítása a könyvtárhasználók számára: mikor vásároljunk, és mikor kölcsönözünk?

Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkafolyamat

Ha egy monográfia nem érhető el egy felsőoktatási könyvtár gyűjteményében, mi a célravezetőbb, a vétel vagy a könyvtárközi kölcsönzés? Ezt a kérdést kívánták megválaszolni az Alabamai Egyetem (UA) Könyvtáraiban, új együttműködést kezdeményezve a gyarapítási és a könyvtárközi kölcsönzési osztály között a használók hatékonyabb kiszolgálása érdekében. A jelenlegi gyarapítási trendek a gyűjtemény birtoklásáról a hozzáférés biztosítására helyezik a hangsúlyt, kulcsszerepet szánva a „szükség szerinti” (*just-in-time / point-of-need*) beszerzésnek, amikor is a használói igények alapján történik csak meg a tényleges vétel (*demand driven acquisition*, DDA). Az okok között ugyanúgy ott találjuk a megváltozott fogyasztói szokásokat és elvárásokat, mint a könyvtárak csökkenő könyvvásárlási kereteit. (A cikkben bemutatott esettanulmány a probléma összetettsége miatt nem érinti az időszaki kiadványok kérdését.) Az esetleges hiányokat pedig a könyvtárközi kölcsönzés (a továbbiakban: KKK) útján szerzik be – amely mellesleg a DDA-gyarapítás előképének is tekinthető, hiszen könnyen indokolható, hogy a könyvtárak a KKK-val többször igényelt címeket végül megvegyék. Persze a DDA-moddellel szemben vannak ellenérvek is, elsősorban amiatt, mert a kontrollt kivesszi a könyvtáro-

sok kezéből, és a használókéba helyezi. Egy ideális DDA-moddell az intézmény gyűjteményi céljainak és pénzeszközeinek kombinációján nyugszik, és adott esetben ellenőrző-ellensúlyozó funkcióval ruházza fel a könyvtárosokat. Érdemes továbbá figyelembe venni a munkafolyamatok hatékonyságát, kiiktatva a duplikált feladatokat, és javítani a részlegek közötti kommunikációt.

2016 óta DDA-stratégiát folytatnak az UA Könyvtárai is. A több mint 38 ezer hallgatóval bíró, R1-es státuszú kutatóegyetem négy campuskönyvtára több mint 4,1 millió nyomtatott kötetet számlál, és több mint 1,5 millió e-könyvhöz biztosít hozzáférést a közel 200 ezer nyomtatott és elektronikus folyóirat, valamint közel 600 adatbázis mellett. A gyarapítás és a KKK jelenleg még két elkülönülő csatornán zajlik, az igényre való reagálás kimenete (vétel/kölcsönzés) attól függ, hol történik a bejelentés. Mindezen azonban egy kísérleti projekt keretében változtatni kívánnak, beiktatva a folyamat elejére egy közös kritériumlistát, amely alapján el tudják dönteni, mikor vásároljanak, és mikor kölcsönözzenek.

Az első kritérium az ár – ne higgyük azonban, hogy a KKK ingyenes, hiszen a feldolgozás idő- és munkaerő-igényes, nem is beszélve a szállítási díjakról. A nyomtatott KKK helyett az UA Könyvtárainak tapasztalatai szerint költséghatékonyabb lehet az e-könyv-változat DDA-n belüli rövid határidős kölcsönzése (*short-term loan*, STL), amely korlátozott hozzáférést tesz lehetővé alacsony áron, az STL háromszori igénylése pedig elindítja a vételi folyamatot. A nyomtatott könyveket illetően további szempont, mennyi hely áll rendelkezésre a tárolásukra.

A Tennessee-i Egyetem (Knoxville) példája nyomán az UA Könyvtáraiban a következő kritériumokat fektették le a vétel/KKK döntés során:

1. A fókusz az utolsó 5 évben megjelent angol nyelvű monográfiákon van.
2. Az e-könyvek képezik a prioritást a nyomtatottakkal szemben.
3. A KKK útján kért könyveket gyorsított kiszállítással (az Amazon segítségével) kell tudni eljuttatni a könyvtárba.
4. A KKK helyett vételre javasolt könyveknek készleten kell lenniük.

5. A vétel útján beszerzett könyveknek tudományosnak kell lenniük, és az egyetem oktatási-kutatási programját kell szolgálniuk.
6. A fejezetek kérése is vezethet a teljes monográfia megvételéhez, ha a mű megfelel a többi kritériumnak.
7. A könyvtár nem vásárol tankönyveket, kivéve, ha tudományos igényűek.
8. A fenti kritériumokat a gyarapító osztály is mérlegeli, és ha az adott monográfia nem tesz nekik eleget, a KKK-részlegre juttatják a kérést.

Egyelőre a két osztály még külön működik – első lépésként meghozzák a döntést a vételről/KKK-ról, majd szükség szerint a másik osztálynak továbbítják a kérést –, de a tervek szerint a folyamaton egyszerűsíteni kívánnak, megtartva vagy javítva a gyorsaságot. A Covid19 annyiban hozott változást, hogy megszűnt a nyomtatott dokumentumok kölcsönzése, sőt, a forgalmazók nem küldtek anyagokat, és a könyvtár sem fogadhatott postát. (A beszerzés privát útjai is ellehetetlenültek a könyvesboltok bezárása miatt.) A hangsúly az elektronikus dokumentumokra került, a gyarapító osztály e-könyv-vétellel, a DDA-kínálat bővítésével és streaming-hozzáféréssel foglalkozott. A legdrasztikusabb változás azonban a könyvtári költségvetés bizonytalanná válása volt.

A gyarapítás és a KKK összehangolásával a könyvtár a jövőben is biztosíthatja, hogy az intézmény és a használó szempontjából is optimális beszerzési döntések születessenek. A koronavírus miatt bevezetett távoktatási környezetben elért elektronikus átállás, amelyre már korábban is törekedtek a monográfiabeszerzés során, vélhetően tartós marad, és a nyomtatott könyvek vételére/kölcsönzésére csak elektronikus változat hiányában lesz szükség.

(Szabó Piroska)

Lásd még 118

Állományvédelem

79/2022

WALLIS, Sonja Annette: Ohne Originalerhalt keine Digitalisierung : wie Förderungen der Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts (KEK) Grundlagensicherung und Zugänglichkeit ermöglichen. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 7., p. 417–421.

Eredeti dokumentumok megőrzése nélkül nincs digitalizálás, avagy miként lehet az Írott Kulturális Örökség Megőrzését Koordináló Központ pénzügyi támogatásával az alapokat és a hozzáférést biztosítani

Állományvédelem; Digitalizálás; Együttműködés -szakterületi; Levéltár; Restaurálás; Savtalanítás; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A cikk szerzője, az Írott Kulturális Örökség Megőrzését Koordináló Központ (*Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts*, KEK) munkatársa szerint a levéltári és a könyvtári dokumentumok digitalizálása többféle előfeltételen nyugszik; a penész, a szennyeződés, a tárolás miatti kár, a savasodás vagy a tintakorrózió néha lehetetlenné teszi a digitalizálást, ezért nélkülözhetetlen az állomány védelme. A KEK több szinten támogatja az eredeti dokumentumok megőrzését; mintaprogramja – a kultúráért és médiáért felelős államtitkárság (*Bundesbeauftragte für Kultur und Medien*, BKM) szakosodott programjával együtt – elsősorban konkrét dokumentumok, gyűjtemények, iratok kárelhárítását finanszírozza. Az első KEK-mintaprogram (2010) és a szövetségi ajánlások (2015) megjelenése óta számottevő eredmények születtek: 2010 és 2020 között 740 projektet támogattak 15,6 millió euró értékben. A szerző három esettanulmánnyal mutatja be, mi az összefüggés az eredeti dokumentumok megőrzése és digitalizálása között, kiemelve az intézményi kooperáció, a közös stratégia és a szabványosítás jelentőségét.

Carlo Morbio (1811–1881) milánói történész élete során középkori oklevelekből, pecsétekből, érmékből és kéziratröredékekből álló gyűjteményre tett szert, melyet halála után árveréseken értékesítettek. 3900 kéziratos és nyomtatott oklevél a Sachsen-Anhalt Egyetemi és Tartományi Könyvtárba (ULB) került, míg az Alsó-szászországi Tartományi és Egyetemi Könyvtár (SUB) 617 kéziratröredéket szerzett meg. Mindkét gyűjteményrész feltáratlan, állapota miatt pedig alig használható volt. Az anyag most hozzáférhető lesz a kutatás számára, mivel a két könyvtár 2020-ban a BKM szakosodott programja keretében megőrzési és restaurálási munkákat végzett a dokumentumokon. A hallei ULB oklevelei száraztisztítást igényeltek; a nagy méretű kötetekbe ragasztott okleveleket ki kellett oldani, az összehajtogatott lapokat ki kellett simítani és védőcsomagolással kellett ellátni. Ezzel lehetővé vált a hozzáféréshez vezető következő lépés, azaz hogy a DFG támogatásával feltárják, katalogizálják és digitalizálják az okle-

veleket. A göttingeni SUB projektjében elsőként a pergamentöredékek állapotát elemezték. Cselekvési terv született, ezután kezdődhet a restaurálás és a digitalizálás. A távlati cél az, hogy az ULB és a SUB Morbio-hagyatékát virtuálisan egyesítsék.

A térképek, tervek, rajzok és egyéb speciális formátumok más eljárást igényelnek. Ez *Franz Heinrich Schwechten* (1841–1924) építész hagyatékán szemléltethető: több mint 5000 terve, vázlata és rajza került 1950-ben a Porosz Kultúrhagyaték Titkos Állami Levéltárába (*Geheime Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*, GStA PK) főművének, a berlini Vilmos császár templomnak a romjai alól. Az építész halálának 100. évfordulójára (2024) a levéltár a hagyaték feldolgozását tűzte ki célul, ezért 2020-ban pályázott a BKM programjára. A dokumentumok egy része jelentősen károsodott: a törékeny pauszon repedések és olyan hibák voltak, melyek további károkhoz vezettek volna, ha nem javítják ki őket a digitalizálás előtt. A hajtogatás és a mappák nélkül való tárolás mechanikai sérüléseket okozott. Az inaktív penészes anyagok – munkavédelmi okokból is – száraztisztítást igényeltek. Az állomány egy része már minimális beavatkozás, száraztisztítás, kifestetés, stabilizálás után hozzáférhetővé vált. Az állományvédelmet figyelembe vevő tárolási koncepciót dolgoztak ki: az A0-nál nagyobb méretű dokumentumokat egy 15 cm átmérőjű magra tekerik fel, és fedeles tokban tárolják. A nagyobb rajzok, tervek méretéből és jellegéből adódóan néhányat több részletben kell lefotózni. Ezt a szolgáltatást egy külsős fotós végezte, de a kisebb méretűeket házilag digitalizálják a GStA PK műhelyében. A digitális másolatok legkésőbb a 2024-es évfordulóra online elérhetővé válnak a GStA portálján, az *Archivportal-D-n*, illetve a Német Digitális Könyvtárban (DDB).

A régi hírlapok esetében még bonyolultabb a helyzet. A könyvtárak állományprofiljuktól, köteleispéldány-joguktól függően gyűjtik, illetve őrzik meg a hírlapokat; sokszor a körülmények miatt hiányok keletkeztek. A rövid életűnek szánt nyomdatermek eredeti számainak megőrzése további problémákat okoz: a savasodás, a tárolás és a használat is megpróbáltatásoknak teszi ki az állományt. Az eredeti megőrzését és a digitalizálást koordinált intézkedésekkel kell biztosítani. Alsó-Szászország északnyugati részén az Oldenburg Tartományi Könyvtár (LBO) és az Alsó-szászországi Tartományi Könyvtár Gottfried Wilhelm Leibniz Könyvtára (GWLb) is összehangolja stratégiáját a regionális újságok megőrzése terén. 2017 óta 200 000 eurót kaptak savtalanításra, védő-

borításra; a támogatás feltételeként adataik bekerültek a közös katalógusba (K10) és a folyóirat-adatbázisba (ZDB). A Német Kutatási Alap (DFG) könyvtári programja keretében folyó *Régi német hírlapok digitalizálása* (*Digitalisierung historischer Zeitungen des deutschen Sprachgebiets*) projekt részeként az LBO közvetlenül a savtalanítás után digitalizálta a *Jeversche Wochenblattot*. (A regionális lap előzményeit is számítva Oldenburg legrégebbi újságja, ma is megjelenik.) A II. világháború alatt több évfolyam elveszett, de az újság másik őrzőjével, a Jever Kastély-múzeummal együttműködve sikerült 1945-ig teljessé tenni az állományt – az eredmény már olvasható az LBO digitális gyűjteményében, és 2021-ben a DDB hírlapportálján is.

A megőrzés és a digitalizálás feladatának összekapcsolása számos lehetőséget rejt magában. A kérdéssről a megőrzéssel foglalkozó testületek – a szövetségi és a tartományi levéltári vezetők konferenciájának megőrzési bizottsága (*Konferenz der Leiterinnen und Leiter der Archivverwaltungen des Bundes und der Länder*), a német városok települési levéltárainak szövetségi konferenciája (*Bundeskonzferenz der Kommunalarchive beim Deutschen Städtetag*) és a Német Könyvtári Szövetség (*dbv*) illetékes bizottsága – fontos, a digitalizálás minden fázisában eligazító dokumentumot készítettek *Archiv- und Bibliotheksgut schonend digitalisieren [A levéltárak és könyvtárak állományának kíméletes digitalizálása]* címmel (http://www.bundeskonzferenz-kommunalarchive.de/empfehlungen/Archiv-und-Bibliotheksgut-schonend-digitalisieren_2019_final.pdf). Mindez segíti a szabványok betartását, és lehetővé teszi a kulturális örökség összehangolt, sikeres megőrzését.

(Murányi Lajos)

Lásd még 93

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

Lásd 108

Raktározás

Lásd 113

Feldolgozó munka

80/2022

MAK, Lucas [et al.]: What am I looking at : contextualizing subject headings through linked open data. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 27. (2020) 2/4., p. 435–451.

Miről van szó? A tárgyszavak kontextualizálása nyílt kapcsolt adatokon keresztül

Besorolási adatok egységesítése; Böngészés; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Központi szolgáltatások; Tárgyi feltárás; Tárgyszó

A „silókba” helyezett információk alatt a modern könyvtárszakma többnyire egymással nem együttműködő rendszerekbe elkülönített információforrásokat ért. Ez magában foglalja annak a veszélyét, hogy ha még használják is az egyik „információs silót”, a másik, releváns forrásnak talán a létezésére sem derül fény. E problémának a megoldását az információs források fölé helyezett *discovery* rétegektől, illetve a nyílt kapcsolt adatok alkalmazásától várják. Ha a metaadatrekordok entitásait URI-kkal gazdagítják, lehetővé válik az adott entitás kibővítése további információkkal. Ezeknek az egyik korszerű megjelenítési formája a Google keresőjében a keresendő tárgyról további információt adó infobox, tudáspanel vagy -kártya (*knowledge card*), melynek alapját a Google Tudásgráf képezi.

A Michigani Állami Egyetem könyvtára is egy hasonló megoldást kínáló kísérleti projektbe kezdett: az intézményi repozitóriumrendszerük kereshetőségét kívánták javítani a tárgyszavaik (több mint 14 ezer LCLC FAST tárgyszó) „tudásgráfosításával”. A tartalom többségét szakdolgozatok és doktori disszertációk teszik ki, így a szerzői névauthorityk többnyire nem rendelkeznek releváns külső kapcsolatokkal, ezért jobb eredményekkel kecsegtetett a repozitórium téma szerinti kereshetőségének fejlesztése. A létrehozott tárgyi „tudáskártyák” hármas funkciót látnak el: kontextuális információkat fűznek a fogalomhoz, szűkítve vagy bővítve böngészhetővé teszik a releváns tartalmakat, továbbá – ugrópontként szolgálva – az adott fogalomhoz releváns tudományos műveket kapcsolnak adatbázisokból (JSTOR, *PubMed Central*) és a könyvtári katalógusból.

A tudáskártyák „motorjául” a Wikidatát és a DBpediát választották, innen emeli át egy erre a célra írt szkript

a kontextuális információkat. A repozitórium tárgyi metaadataiból (FAST URI) kiindulva a szkript megkeresi az OCLC FAST kapcsolatadat-állományából a Wikipédia-szócikkek linkjeit, majd a vonatkozó DBpedia- és Wikidata-rekordokat. Mivel a Wikidata elsősorban egy entitás vagy fogalom ismérveinek klasztereként működik a Wikipédia-szövegek átvételével, a fejlesztők a szócikkek tartalmát is feldolgozó DBpediát választották a magyarázó szövegek elsődleges forrásául. A Wikidata további információk (pl. évszámok, földrajzi helyek Google Térkép-koordinátái) forrásként szolgál.

A hierarchikus böngészést az OCLC által nyílt kapcsolt adattá alakított FAST authority teszi lehetővé. Az OCLC alkalmazásprogramozási interfészén (API) keresztül a tudáskártya szkriptje lehívja az RDFXML formátumban szerializált adatokat, majd kiszűri a lekérdezett fogalomhoz tartozó alá- vagy fölérendelt, illetve rokon fogalmakat.

Míg a repozitórium a FAST tárgyszórendszert használja, a tudáskártyán feltüntetett kapcsolódó külső források (könyvtári katalógus, JSTOR, *PubMed Central*) a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét (LCSH), a JSTOR saját témamegjelöléseit, illetve az orvostudományi tárgyszórendszert (*Medical Subject Headings – MeSH*) alkalmazzák. „Köztes” csomópontként a fejlesztők választása a Wikidatára esett, amely külső azonosítóként tartalmazza e szótárak elemeit is. Amennyiben a tudáskártya szkriptje megtalálja a Wikidatán a keresett fogalomhoz kapcsolt külső azonosítókat, akkor ezekkel lekérdezést indít a katalógusban vagy a két adatbázisban. A JSTOR esetében az előfizetett tartalmak elérését egy IP-címellenőrzéssel oldották meg, így a campus IP-tartományából a használók hozzáférnek a teljes tartalomhoz, azon kívüli IP-címmel pedig csak az *open access* anyagot látják a találatok között.

A szkripteket az XML-fájlok (itt RDFXML) feldolgozására szánt XSLT-nyelven írták, ám a könnyű kezelhetőség érdekében a tudáskártya információit JSON formátumba konvertálva jelenítik meg. A repozitórium felületén a rekordok FAST tárgyszavai mellett információs ikon jelzi a tudáskártya jelenlétét, erre kattintva felugró ablak (*popover*) nyílik meg. A megvalósítás során a fejlesztők számos kisebb-nagyobb problémába ütköztek: mivel a legtöbb megfeleltetés „egy az egyhez” típusú, gondot jelentett, ha egy fogalomhoz több Wikipédia-oldal is tartozik. Például a „Jelek és jelzőtáblák” (*Signs and signboards*) FAST-fogalomhoz kilenc Wikidata/Wikipédia-bejegyzés kapcsolódik, a legmegfelelőbb

bet pedig nem választja ki automatikusan a szkript. Az ilyen eseteket manuálisan kellett javítani. Az LCSH-tárgyszavaknál is manuálisan kellett beavatozni, hogy egy tárgyszóhoz több Wikidata-entitást, illetve egy Wikidata-entitáshoz több LCSH-tárgyszót lehessen kapcsolni. A Google Térképre mutató linkek esetében is sok kézi korrekciót igényelt a nagyobb földrajzi régiók ábrázolása, mivel alapértelmezett esetben a link egyetlen pontra, nagyobb régiónál jellemzően annak középpontjára mutat. A változtatást követően a digitális térkép már teljes egészében ábrázolta a tárgyszó által megjelölt régiót.

2018-ban a projektstáb minőség-ellenőrzést végzett a tudáskártyákon megjelenő információk pontosságának kimutatására. (A repozitóriumban használt több mint 12 ezer tárgyszó 18%-a eleve hozzá volt kötve Wikidata-entitásokhoz.) A leggyakoribb tárgyszavak közel 1000 elemes mintáját manuális vizsgálat alá vetették. 78%-nál jelent meg tudáskártya, és ezek 95%-a megfelelő információkat tüntetett fel. A pontosság mellett értékelték a megjelenítés sebességét is. Mivel a tudáskártyák dinamikusan jönnek létre, ezért nagyon lassan (átlagosan egy perc alatt) töltődnek be a felületre, így kezdetben drasztikusan lassították az egész honlap működését. Ezt a problémát úgy hidalták át, hogy a tudáskártyák csak a honlap többi részének betöltését követően jelennek meg, javítva a felhasználói élményt.

A jövőre vonatkozó tervek az LCSH-rekordokhoz 2019-ben hozzáadott Wikidata-hivatkozások kiaknázását, illetve a rendszer felhasználói tesztjét tűzték ki célul. Még ambiciózusabb terv a könyvtári katalógus „tudásgrafosítása”.

(Bódog András)

81/2022

WIEDERHOLD, Rebecca A. – REEVE, Gregory F.: Authority control today : principles, practices, and trends. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 59. (2021) 2/3., p. 129–158.

Authoritykontroll napjainkban: elvek, gyakorlatok és trendek

Besorolási adat; Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Központi szolgáltatások

Az authoritykontroll a hozzáférési pontokat reprezentáló kifejezések konzisztens fenntartását előse-

gítő folyamatoknak, valamint a különböző nevek, művek és témák/tárgyak közötti kapcsolatok feltűntetésének eredményét jelenti. Mindez katalogizálási irányelvek és kontrollált szótárak használatával, illetve egy authorityállományra (*authority file*) való hivatkozással történik. Enélkül lehetetlen lenne a könyvtárban őrzött információk hatékony visszakeresése. A kitüntetett hozzáférési pontok konzisztens, standardizált formában azonosítják az információs források leírásakor használt egyes entitásokat (pl. személyek, helyek, címek stb.), összekötve azokat egyéb kapcsolódó forrásokkal. Konzisztens és egyedi hozzáférési pontokat szabványok révén lehet fenntartani. A hasonló entitásokat további, szabványosított metaadatokkal különítik el. Az egy adott hozzáférési ponthoz kapcsolt metaadatok alkotnak egy authorityrekordot.

A katalogizálás hosszú történetében mérőföldkövet jelentettek a Párizsi Alapelvek (1961), nemzetközileg elfogadott követelményként fogalmazva meg a hozzáférési pontok létrehozását a katalogizálás során. Ezen irányelvekre alapoztak az Angol-Amerikai Katalogizálási Szabályok (AACR) kiadásai, illetve néhány évtizeddel később, immáron a digitális korban, a Bibliográfiai Rekordok Funkcionális Követelményei (FRBR), az Authorityadatok Funkcionális Követelményei (FRAD), a Tárgyi Authorityadatok Funkcionális Követelményei (FRSAD), majd az ezeket leváltó IFLA Könyvtári Referenciamodell (LRM). Ezen adatmodellek közös jellemzője, hogy az információ visszakeresésének folyamatát bibliográfiai és authority-metaadatokkal kötik össze azáltal, hogy entitásokat definiálnak, és meghatározzák ezek más entitásokkal való kapcsolatait. Az AACR2 utódjaként megjelent RDA alapját is az FRBR-adatmodellek képezték, a 3R utáni RDA (*Revised RDA*) pedig már az LRM-re alapoz.

A mai szabványok által meghatározott authorityrekordokat az alábbi öt komponens alkotja: kitüntetett hozzáférési pontok (pl. preferált névalak), hozzáférési pontok változatai (pl. különböző névváltozatok), kapcsolódó hozzáférési pontok (kapcsolat más entitások hozzáférési pontjaival), kapcsolódó ismérvek (olyan további tulajdonságok, amelyek segítenek megkülönböztetni a hasonló entitásokat, pl. születési év, földrajzi név stb.), forrásinformáció (a feldolgozás folyamata során használt forráshely megnevezése és egyéb kiegészítő dokumentációs információk, pl. írói álnévek felsorolása). Az authorityrekordok metaadatkódolási sémája többnyire a MARC 21 authority adatsere-formátum. Az egyedi entitásokat reprezen-

táló authorityrekordokat authority-adatbázisban vagy authorityállományban tárolják. Ennek hozadéka a rekordok újrafelhasználhatósága és módosíthatósága a feldolgozás folyamatában.

Az authorityállományok lehetnek lokálisak (adott intézményhez kötöttek, az authorityállomány jellemzően a katalógusuk alapján épül) vagy kooperatívak. Utóbbi esetében több intézmény építi közösen az authorityállományt, regionális, országos vagy akár nemzetközi szinten is. A Kongresszusi Könyvtár Kooperatív Katalógizálási Programjának (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) keretén belül futó közös névauthority (NACO) és tárgyi authority (SACO) program jó példák a közös munkára.

Automatizált authoritykontroll is lehetséges. Ekkor térítés ellenében egy külső cég integrálja a katalógusrekordokba és tartja karban a NACO-hoz hasonló authorityállományokból származó metaadatokat. Egyes könyvtáraknak anyagilag ez jobban megéri, mintha az authoritykontrollra emberi erőforrásokat biztosítanának.

Az authoritykontroll bőven túlmutat a könyvtári katalógus építésén, különösen olyan összevont, hibrid intézmények esetében, ahol például levéltári vagy kéziratos anyagokat is őriznek. A hatékonyabb információszolgáltatás érdekében számos olyan projekt fut (például a nemzetközi *Social Network and Archival Context*), amely a könyvtári és a levéltári authoritykontrollt hivatott összehangolni. Digitális gyűjtemények és intézményi repozitóriumok esetében is kiemelt szerepe van az authoritykontrollnak, ugyanis ha a megfelelő hozzáférési pontokat hozzárendelik a digitális objektumok leírásaihoz, a könyvtári discoveryben megjelenhetnek releváns tartalmak ezekből a forrásokból is.

Mik a jelenlegi trendek az authoritykontroll területén? Elsőként a hozzáférési pontok facettákként való használata említhető. Egy megfelelő kontrollált szótár (pl. az OCLC FAST) elemeinek tárgyi hozzáférési pontokként való használata megalapozhat egy ilyen, tartalmi jellegű szűkítési lehetőséget. A következő trend a kapcsolt adatok és a közös authority-adatbázisok igénybevétele, vagyis az egyes entitások authorityrekordjainak szabványos egyedi azonosítókkal (egységes/nemzetközi forrásazonosító – URI/IRI) való kibővítése. A rekordok tovább gazdagíthatók nemzetközi szolgáltatások (VIAF, Wikidata, ORCID stb.) azonosítóival is.

Etikai kérdések is felmerülnek az authoritykontrollal kapcsolatban, elsősorban a tengerentúlon. Névauthorityk esetében kiemelhető a szerzői álnév kérdése: el-

döntheti-e a könyvtáros, hogy kinyomozza és felfedi a szerző valódi kilétét, kiegészítve a rekordot személyes adatokkal? Dönthet-e a könyvtáros egy személy társadalmi nemét illetően? A Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét is több bíráló érte, amiért a tradicionális amerikai (nyugati) nézőpontot képviseli, és kevesebb figyelmet szentel más kultúráknak.

Az authoritykontroll jövőjét valószínűleg idővel a MARC-ot leváltó BIBFRAME és a kapcsolt adatokkal épített szemantikus környezet fogja meghatározni.

(Bódog András)

Lásd még 62, 97, 115, 116, 120

Katalógusok

82/2022

ALVITE-DÍEZ, María-Luisa: Linked open data portals : functionalities and user experience in semantic catalogues. – Bibliogr. In: Online information review. – 45. (2021) 5., p. 946–963.

Nyílt kapcsoltadat-portálok: funkciók és felhasználói élmény a szemantikus katalógusokban

Besorolási adat; Formátum -gépi; Használó; Információkeresés; Nemzeti könyvtár; Online katalógus

Az elmúlt években a kulturális örökség megőrzésével foglalkozó szakmai közösségek a szemantikus adattechnológia tükrében újradefiniálni kényszerültek hagyományos adatmodelljeiket, gondoljunk a kapcsolt adatként közzétett nagyszámú metaadatra, vagy akár az RDA szerinti katalógizálási szabályzatra és a BIBFRAME-adatmodellre. Számos platform jött létre e szemantikus technológiák implementációjára a könyvtári területen, és a kapcsoltadat-projektek száma is növekszik.

A tanulmányban bemutatott kutatás célja, hogy felmérje a nyílt kapcsolt adatokra (*Linked Open Data*, LOD) épülő bibliográfiai portálok fejlesztésének jelenlegi állapotát. Az elemzés három dimenzióját a könyvtári gyűjtemény három alapvető összetevője szerint alakították ki: használó–tartalom (hasznosság), tartalom–rendszer (teljesítmény) és használó–rendszer (használatosság). E hármas nézőpont keretében egységes módszertannal vizsgálták a gyűjtemény, az eszközök (technológia és

szabványok), valamint a webes felhasználói interfészek jellegzetességeit. Négy, egymástól jelentősen eltérő projektet választottak ki: az *Ignacio Larramendi Virtuális Polihisztorkönyvtár* (BVP – <https://www.larramendi.es/fundacion/biblioteca-virtual-de-poligrafos/>, 9540 authority-triplet adat-tartalom), a *Miguel de Cervantes Virtuális Könyvtár Nyíltadat-katalógusát* (DBVMC – <https://data.cervantes-virtual.com/>, 13 millió triplettel), a *Spanyol Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai Adatportálját* (DBNE – <https://datos.bne.es/inicio.html>, 58 053 215 triplettel), illetve a *Francia Nemzeti Könyvtár DataBnF projektjét* (DBNF – <https://data.bnf.fr/>, 409 712 948 triplet adattartalommal). Az összehasonlító elemzést 2020 februárja és márciusa között végezték.

A gyűjteményi jellegzetességek tekintetében elmondható, hogy mind a négy projekt kapcsolattartó-katalógus létrehozását tűzte ki célul, ezenfelül mindegyik a nyílt szemléletet pártolja (a BVP kivételével „nyílt licenc”-politikát is követnek), évtizedes múltra tekint vissza, és folyamatos fejlesztés alatt áll.

Ami az eszközöket illeti, a *BVP* a legtöbb korszerű könyvtári standardot támogató DIGIBIB digitálistartalom-kezelő programot alkalmazza; a MARC 21 mezőkhöz bevezették az RDA katalogizálási szabályzatot is, és FRBR- és BIBFRAME-alapú kezdeményezéseken egyaránt gondolkodnak. A *DBVMC* az FRBR-modellt alkalmazta már létező MARC 21 rekordokon. Az Apache Jena szemantikusweb-kezelőrendszer segítségével alakították át a katalógusrekordokat RDF formátumba. Az adatbázis migrációja során RDA szerint írták le az entitásokat, a tulajdonságokat és a kapcsolatokat. Az interoperabilitás elősegítése érdekében a leggyakoribb szótárakat használták (Dublin Core, FOAF, OWL-Time, SKOS, DBpedia, Schema.org). A *DBNE* esetében a Marimba nevű segédeszközre támaszkodtak a MARC 21 rekordok RDF-fé alakításához. Adatmodellként az FRBR-t használták, RDA, Dublin Core, SKOS és BIBO szótárak támogatásával. A MARC 21 authority és bibliográfiai rekordok megfeleltetéséhez saját ontológiát is létrehozottak, amelyet összekapcsoltak az alkalmazott külső szótárakkal. A *DBNF* a CubicWeb nyílt forráskódú platformot választotta, amely az adatokat SQL-adatbázisba szervezi, így többféle publikálási opciót tesz lehetővé. Az adatokat RDF-ben strukturálják. Alkalmaznak FRBR-modellt, illetve Schema.org szótárt is a SKOS, a Dublin Core, a FOAF, az RDA és a saját ontológia mellett. A BVP kivételével mind-

egyik projekt rendelkezik kapcsolt adatok lekérdezésére használatos SPARQL-végponttal.

A webes felhasználói felületek mind a négy esetben letisztultak, hatékonyság és gyorsaság jellemzi őket. A *DBVMC* kivételével mindegyik portál egyetlen kombinált keresőmezőt alkalmaz. A keresőkifejezések automatikus javaslatokkal való kiegészítésére (*autocomplete*) a két nemzeti könyvtár szolgáltatásában (*DBNE*, *DBNF*) nyílik lehetőség. A találati halmaz szűkítése a BVP és a *DBNE* esetében lehetséges. Mind a négy szolgáltatás gazdagon ellátja a metaadatait kapcsolódási pontokkal a nemzetközi azonosítókhoz és adatszótárakhoz (pl. ISNI, VIAF, Wikipedia, Wikidata, DBpedia) és a nemzeti könyvtárak megfelelő adatforrásaihoz. A felhasználók minden esetben (bár nem egységes lehetőségek szerint) többféle kényelmes „extra” szolgáltatás közül választhatnak (pl. letölthető formátum választása, hivatkozás, permalinkek, közösségimédia-megosztás, könyvtárközi kölcsönzés stb.). Több szemantikus webes projekt is elérhető a portálokon keresztül (pl. a *DBVMC* esetében nyelvészeti segédeszköz, a *DBNF*-nél egy kísérleti kronológiai *discovery*).

Általánosságban véve elmondható, hogy a vizsgált portálok minimalizálják a használó keresési erőfeszítéseit, ugyanakkor növelik az adatok megtalálhatóságát, így a korszerű navigációnak és az adatok közötti kapcsolatrendszernek köszönhetően a korábbi rendszerekhez képest javított felhasználói élményt eredményeznek. A jelenlegi állapot szerint azonban a platformok többnyire nélkülözik a reszponzív webes megjelenítést, illetve túlságosan szövegalapúak, ami nem kedvez a mobilkészülékes olvashatóságnak. Az viszont kétségtelen, hogy a kapcsolattartó-portálok páratlan eszközt adnak a kutatók és a tanulók kezébe.

(Bódog András)

Lásd még 97, 114, 116

Információkeresés

83/2022

BENSE, Hermann: Finden ohne Suchen : automatische Benachrichtigungen über relevante wissenschaftliche Publikationen mit regelbasierter KI. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 72. (2021) 5/6., p. 265–270.

Res. angol és francia nyelven

Keresés nélküli találat: automatikus értesítések a releváns tudományos publikációkról szabályalapú mesterséges intelligencia segítségével

Figyelőszolgálat; Gépi információkeresési rendszer; Mesterséges intelligencia

Nap mint nap új tudományos publikációk özöne jelenik meg. A kutatóknak nehéz mindegyiket nyomon követni. A keresőmotorok, például a *Google* és a *scholar.google.com*, illetve a tudományos keresőportálok találati listáinak időszerűsége és relevanciája gyakran nem felel meg a kutatók elvárásainak. A cikk bemutat egy keresés nélküli találatnak (*finding without searching* = *FwS*) nevezett módszert. Ez az új publikációkról szóló értesítésekhez mesterséges intelligenciát használ felhasználó által meghatározott kifejező szabályokkal kombinálva egy alkalmazáson keresztül.

(Autoref.)

Lásd még 75, 80, 82, 116

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

84/2022

CLARK, Karlene T. – GABRIEL, Holly M. – BORYSEWICZ, Kristen: Development, implementation and importance of an undergraduate peer research consultant program at the University of North Dakota's Chester Fritz Library. – Bibliogr. In: Reference services review. – 48. (2020) 4., p. 579–600.

Egy hallgatótársakkal való kutatási konzultációs program kidolgozása, gyakorlatba ültetése és fontossága az Észak-dakotai Egyetem Chester Fritz Könyvtárában

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáros-részfoglalkozású; Referenz; Személyzet; Tájékoztató munka; Továbbképzés

A tanulmány célja, hogy bemutassa egy kortárs kutatási konzultációs program kialakítását – hallgatói segítők alkalmazásával, akik minimális felügyelet mellett látják el a tájékoztató szolgálatot, magas színvonalú kutatási segítséget nyújtva alapképzésre járó hallgatótársaiknak –, továbbá felvázolja a program egyetemi és könyvtárosi támogatásának megteremtéséhez szükséges lépéseket.

A szerzők ismertetik a kortárs tájékoztató szolgálatot, és leírják, hogy a könyvtár épületének átalakítása hogyan segítette elő a szolgáltatások újratervezését. A tanulmány kitér a programirányelvek kidolgozásának folyamatára, a finanszírozás biztosítására, a kortárs kutatási konzulensekkel szembeni elvárásokra, a képzési folyamatra és a tanulságokra egy közepes méretű egyetemi könyvtárból.

Az első év utáni eredmények azt mutatják, hogy az alapképzésre járó hallgatók magas fokú jártassággal rendelkeznek a színvonalas tájékoztató szolgáltatások nyújtásában, amennyiben minőségi képzésben és támogatásban részesülnek. Ezen túlmenően az alsóbbéves hallgatók ma már egyenesen keresik a kortárs konzulenseket, hogy segítséget kérjenek olyan kutatási elemekkel kapcsolatban, mint a témaválasztás, a kulcsszavak kiválasztása az adatbázisokban való kereséshez és a megfelelő hivatkozás. A programmal kapcsolatos formális kutatás vagy értékelés ez ideig nem készült.

A jól képzett kortárs kutatási konzulensek (*Peer Research Consultants*) értékes segítséget nyújtanak a könyvtárosoknak az elsőévesek íráskészség-kurzusain és a *Kérdezd a könyvtárost!* tájékoztató pultnál, illetve a társaiknak. A program lehetővé tette a könyvtárosok számára, hogy több kapcsolattartó tevékenységet végezzenek a szakterületükön.

Ha választhatnak, a hallgatók szívesebben fordulnak kortársaikhoz kutatási segítségért, mint hivatásos könyvtárhoz. Az, hogy a kortárs kutatási konzulensek számára a könyvtárosok képzést biztosítanak, hitelességet és bizalmat kölcsönöz a szolgáltatásnak, ami arra ösztönzi az alsóbbéves hallgatókat, hogy a kortárs kutatási konzulensekhez forduljanak segítségért.

A jelen tanulmány a kortársak általi tájékoztatás modelljeinek többszörös megközelítéseiből merít egy eredeti program létrehozása érdekében, amely magában foglalja a diákmunkások kiképzését az asszisztensi tájékoztatás nyújtására, valamint módszertan biztosítását más felsőoktatási könyvtárak számára egy hasonló program kidolgozásához és elindításához.

(Autoref.)

85/2022

DECKER, Emy Nelson: Reaching academic library users during the COVID-19 pandemic : new and adapted approaches in access services. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 18. (2021) 2., p. 77–90.

A felsőoktatási könyvtárak használóinak elérése a Covid19-pandémia idején: új és átalakított megközelítések az olvasószolgálatban

Felsőoktatási könyvtár; Hardver; Információtechnológia; Kölcsönzés; Munkakörülmények; Olvasószolgálat; Tájékoztató munka

A Covid19-járvány miatti zárva tartás idején az Alabamai Egyetem könyvtárainak változtatásokra volt szükségük annak érdekében, hogy a könyvtár szolgáltatásai és anyagai elérhetőek maradjanak a használók számára, és hogy a kutatás, a tanítás és a tanulás egy eddig ismeretlen környezetben is működni tudjon. A tanulmány az olvasószolgálati részleg szemszögéből ismerteti három újonnan indított szolgáltatást, melyeknek a pandémia utáni hozadékaira is kitér.

Az Alabamai Egyetem könyvtárainak volt már előfizetésük a *Springshare* online chatplatformjára, a *LibChatre*, azonban ezt 2020 márciusa előtt nem használták. Amikor a járvány miatt felmerült az igény a chatszolgáltatásra, az egyetemnek sikerült azt gyorsan és zökkenőmentesen beüzemelnie. Ezután a közösségi médián keresztül hívták fel rá a használók figyelmét, a chathez vezető linket pedig a könyvtár weboldalán is kiemelték. A *LibChat*nek köszönhetően a könyvtár épületeinek zárva tartása ellenére a használók a megszokott nyitvatartási időben bármikor elérhették a könyvtárosokat. 2020 márciusának végére a *LibChat* szolgáltatás az egyetemi közösség virtuális információs pultjává vált. A *LibChat* bevezetése nemcsak a használók igényeinek kielégítésében, hanem a könyvtárosok és a könyvtári személyzet közötti jó kapcsolat kialakításában is nagy segítséget jelentett a járvány közepette. A chatszolgáltatás működtetéséhez minden könyvtári munkatárs be volt osztva, így olyanokkal dolgozhattak együtt, akikkel korábban még nem volt alkalmuk a közös munkára, ami lehetőséget biztosított a tudásuk és szakértelmük megosztására.

A *Grab N' Go* szolgáltatás akkor indult, amikor júliusban az olvasótermek zárva tartása mellett az egyetem könyvtárai újra kinyitottak. A *Grab N' Go* használói a könyvtári honlapon keresztül (ILLiad-főlkjukban vagy a *Dokumentumszolgáltatás* menüpontban) adhatták le kéréseiket a nyomtatott anyagokra, majd e-mailben kaptak értesítést, amikor azokat előkészítették. Az átvételre telefonos egyeztetés után a központi könyvtár hátsó bejáratánál került sor, amelyet csak résnyire nyitottak ki, a munkatársak pedig maszkban és kesztyűben adták át a műanyag

zacskókba helyezett dokumentumokat, így biztosítva az alacsony mértékű érintkezést. A járványvédelmi előírások értelmében a visszahozott dokumentumokat 3 napra karanténba helyezték. A szolgáltatás az után is megmaradt, hogy a könyvtár augusztusban az olvasótermeit is megnyitotta a használóknak.

Az Alabamai Egyetem a *CARES Act* keretében anyagi támogatásban részesült, amelynek köszönhetően különböző eszközöket tudtak vásárolni azoknak a tanulóknak, akiket a Covid19-járvány negatívan érintett. A könyvtárak az IT-irodával és a Hallgatói Életet Segítő Részleggel együttműködve először hotspotokat szereztek be, amelyeket a hallgatók kikölcsönözhetnek, hogy bárholnan hozzáférhessenek az internethez. A hotspotok bevezetésének sikere után októberben úgy döntöttek, hogy webkamerákkal és laptopokkal is segítik a rászorulókat. A kölcsönzéshez az összes eszközt egyedi azonosítóval látták el és felvitték a könyvtári katalógusba (*Voyager*). Bár a könyvtárakban a Covid19-járvány előtt is elérhető volt a laptopkölcsönzés, az eszközöket a hallgatók csak 72 órára kaphatták meg, és a személyzetnek minden visszavételkor foglalkoznia kellett az esetleges károkkal és egyéb problémákkal. A *CARES* által biztosított laptopokat a hallgatók az egész szemeszterre kikölcsönözhatték, így a dolgozóknak csak a félév végén kellett foglalkozniuk a visszahozott laptopok ügyeivel. A hallgatókat a könyvtárak ezenkívül azzal is segítették, hogy a *CARES* által finanszírozott hotspotok, webkamerák és laptopok késedelmi díjait eltörölték.

A Covid19-pandémia alatt elindított újítások sikere alkalmat adott arra, hogy a könyvtárak átgondolják a szolgáltatásaikat a használók igényeit szem előtt tartva. A *LibChat* után a jövőben a *Springshare LibCal Appointments* időpontfoglalójának bevezetését is tervezik, emellett a *Grab N' Go* szolgáltatás továbbra is elérhető marad (elsősorban az oktatók meglegedésére), tekintve, hogy időt takarít meg a könyvtár használói és munkatársai számára egyaránt. A *CARES* által biztosított IT-eszközök pedig lehetőséget adtak a kölcsönzési idő újragondolására a pandémia előtt is létező könyvtári laptopkölcsönzés tekintetében. Mindezek az intézkedések hozzájárulnak a használói élmény javításához a járványidőszak után is.

(Németh Alexandra)

FRUEHAN, Parker – HELLYAR, Diana: Expanding and improving our library's virtual chat service : discovering best practices when demand increases. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 3., p. 1–9.

A könyvtár virtuális chatszolgáltatásának kiterjesztése és fejlesztése, avagy jó gyakorlatok a növekvő igények közepette

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Nyitvatartási idő; Olvasószolgálat; Referenz; Tájékoztató munka

Ahogy számos más könyvtárban, a Dél-Connecticut Állami Egyetem (SCSU) Hilton C. Buley Könyvtárában a Covid19-pandémia kitörése után, 2020 márciusától az épület bezárása okán a chat-referenz vált a használók tájékoztatásának első számú csatornájává. A cikk azt mutatja be, hogyan igazították a szolgáltatást a megváltozott körülményekhez, és hogyan módosult a használat gyakorisága az év végéig. A Buley Könyvtár 2015-ben indította el a *Springshare LibChat* nevű szolgáltatását, a hagyományos tájékoztatás kiegészítőjeként. Míg a tájékoztató pult általában forgalmas volt, a chatszolgáltatást évente átlagosan csak 250 alkalommal vették igénybe az olvasók. Az alacsony használat miatt a könyvtárosok sem fektettek túl nagy hangsúlyt a chatre, a bonyolultabb kérdésekhez a telefont, az e-mailt és a személyes konzultációt javasolták. A Covid19-cel hirtelen a LibChat lett a „virtuális tájékoztató pult”, ami azonban csupán a chathasználat minimális emelkedéséhez vezetett. 2020 áprilisában a könyvtárosok ezért módosítottak a chatablaknak a honlapon való elhelyezésén, abban a reményben, hogy így növelhetik a láthatóságot és a használatot.

Ami a technikai megvalósítást illeti, a Springshare által elérhetővé tett megoldások közül korábban a LibChat minialkalmazás (*widget*) felugró ablakos (*pop-out*) és az oldalon belüli (*in-page*) változatát használták. (Az előbbi sok webböngésző letiltja, míg az utóbbinál megszakad a munkamenet, ha a felhasználó más oldalra vált.) A koronavírus-válság és a csekély növekedést mutató chathasználat miatt azonban úgy döntöttek, hogy átállnak az ún. lebegő ablakos (*floating*) chatre, meghagyva a könyvtári honlapon a felugró ablakos gombot is azok számára, akik ahhoz szoktak hozzá. (A lebegő ablak a képernyő jobb alsó sarkában marad akkor is, ha a használó fel-le görget az oldalon, vagy a honlapon belül másik aloldalt nyit meg.) Noha voltak aggodalmak az üz-

leti világban már bevett, proaktív, azaz bizonyos idő után magától beszélgetést kezdeményező chatablak bevezetésével kapcsolatban (sokan tolatkodónak, idegesítőnek tartják), a könyvtári szakirodalom már számos sikeres esettanulmányt ismer. A Buley Könyvtár egy honlapfrissítés után, 2020 májusában helyezte el a proaktív lebegő chatablakokat a könyvtári kezdőlapra és a *Primo*-alapú keresőfelületen (*discovery*). Ezzel egy időben, feltehetőleg az intézkedés hatására a havi chatek száma az áprilisi 47-ről májusra 160-ra ugrott, majd tovább nőtt, szeptemberben – vélhetően a félévkezdés miatt – érve el a tetőpontot (havi 616 alkalom). A könyvtárban még tavasszal gondoskodtak a tájékoztató könyvtárosok ismereteinek aktualizálásáról egy visszanezhető virtuális LibChat-képzéssel, egy jó gyakorlatokat összegző belső útmutatót is létrehoztak, valamint hasznos és gyakran előforduló „konzerv” válaszokkal is készültek.

A Buley Könyvtár fontosnak tartja a személyes adatok védelmét, ezért a személyes azonosításra alkalmas információk közül opcionálissá tették a név, az e-mail-cím és a telefonszám megadását a chatbeszélgetés előtti bejelentkezési űrlapon. A rendszer mindazonáltal automatikusan rögzíti az URL-címet, ahonnan a chat indul, valamint a felhasználó IP-címét, böngészőjét és operációs rendszerét.

Az IP-cím ismerete hasznosnak bizonyult a problémás használókkal, online zaklatókkal való bánásmód során. Egy ilyen eset után a könyvtár többszöri figyelmeztetést követően letiltotta a felhasználó IP-címét a chatszolgáltatásról. Válaszul a használó udvariatlan kommentárt írt a chatbeszélgetés utáni értékelő űrlapra, ezért a könyvtár jobbnak látta az űrlapos visszajelzés lehetőségét is kiiktatni. (Az elsőprő többség amúgy sem töltötte ki.) Végezetül virtuálisreferenz-irányelveket is közzétettek, hogy a jövőben jobban tudják kezelni a hasonló szituációkat.

További érdekes tapasztalat volt, hogy az URL-ek és az e-mail-címek tanúsága szerint a könyvtár tematikus útmutatóinak (*subject guides*) oldaláról többségében olyan használók kezdeményeznek chatet, akik nem az egyetem polgárai. Ez egyúttal visszajelzést adott arról is, mennyire sokan találnak rá internetes keresőmotorokon keresztül a könyvtári segédletekre. A könyvtár hallgatói tanácsadó testülete is pozitívan értékelte a chat-referenzszolgáltatást. Azt ajánlották, hogy a könyvtár hangsúlyozza jobban, hogy nem egy chatbot vagy egy *call center*, hanem az egyetem könyvtárosai válaszolnak a használók kérdéseire.

Az eddigi gyakorlat tükrében a jövőben a könyvtár változtatásokat tervez a chates tájékoztatást ellátó

munkatársak beosztásában (hétvégén például több olvasó él a chat-referenz lehetőségével). Nem lehet tudni, hogy a személyes (jelenléti) tájékoztatás visszatérésével visszaesik-e majd a chat-referenz iránti igény, vagy megmarad a mostani szinten – ennek fényében lehet, hogy a tájékoztatási feladatot a jövőben több kollégának párhuzamosan kell végeznie a pultnál és chaten keresztül. A szerzők végezetül további kutatásokat látnak szükségesnek a chates és a hagyományos tájékoztatás adatainak összehasonlítására és a szolgáltatás hatékonyságának javítására.

(Szabó Piroska)

Lásd még 75, 83, 119

Kölcsönzés

87/2022

LUSIGNAN, Nancy: Projet Biblius : déployer le prêt de livres numériques dans les bibliothèques scolaires québécoises. – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 67. (2021) 4., p. 62–72.

Res. angol nyelven

A Biblius-projekt: digitális könyvkölcsönzés bevezetése a québeci iskolai könyvtárakban

Elektronikus dokumentum; Iskolai könyvtár; Kölcsönzés

Az elmúlt években a québeci iskolákban a digitális könyvekhez való hozzáférés iránti igény exponenciálisan nőtt. Québec Oktatási Minisztériuma kezdeményezésének köszönhetően egy digitális kölcsönzési platformot fejlesztettek ki kifejezetten a québeci iskolai könyvtárak számára: a Bibliust. A cikk szerzői először a projekt születésével foglalkoznak, meghatározva az iskolai közösségben a platform bevezetése előtt megfogalmazódó igényeket és problémákat. Ezután bemutatják a platform működését és a projekt különböző összetevőit, valamint a felmerült problémákra javasolt innovatív megoldásokat. Ezt követően a 2020–2021-es tanév során végrehajtott korlátozott bevezetés tanulságait ismertetik, a diákokkal, a részt vevő tanárokkal és a könyvtári személyzettel végzett felmérések és a velük való konzultációk eredményein keresztül. A cikk végezetül azokat a kihívásokat veszi sorra, melyekkel mind a québeci iskolai könyvtáraknak, mind a québeci iskolai könyvtári rendszer

ezen új elemének bevezetésében érintett partnereknek szembe kell nézniük.

(Autoref.)

Lásd még 85, 103, 114

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 78

Tájékoztatási eszközök

88/2022

BABIČEVA, Majâ Evgen'evna: Rekomendatel'nye ukazatel'i RGB po hudožestvennoj literature : istoričeskij opyt i sovremennaja praktika. – Bibliogr. In: Bibliografiâ i knigovedenie. – (2021) 6., p. 95–106.

Res. angol nyelven

Az RGB szépirodalmi ajánló bibliográfiái: történelmi tapasztalatok és a jelenlegi gyakorlat

Ajánló bibliográfia; Bibliográfia története; Irodalompropaganda; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Nemzeti könyvtár; Olvasásra nevelés; Szakbibliográfia -szépirodalmi

Az Oroszországi Állami Könyvtárban (RGB) és elődjében, az Állami Lenin Könyvtárban (GBL) csaknem 100 éve folyik rendszeres ajánló bibliográfiai tevékenység. A GBL-ben az ajánló bibliográfiák összeállítását az 1920–1930-as években kezdődött, az ország főkönyvtáraként a „Leninka” vezette és koordinálta a könyvtárak munkáját, továbbá kidolgozta és kiadta az ajánló bibliográfiák készítésének módszertanát is. A szovjethatalom első éveiben a szépirodalmat ideológiai célokra igyekeztek felhasználni, első helyre a propaganda, az agitáció, a politikai felvilágosítás és az önképzés került. Az ajánlott olvasnivalók jegyzékét a szerzőkről szóló információkkal egészítették ki. A Nagy Honvédő Háború idején készült 75 kiadvány célja a politikai és a hazafias nevelés volt, eszköze pedig a hazai irodalom. 1943-tól kezdve kisebb bibliográfiákat szenteltek egy-egy szerző alkotásainak. 1956-ig a személyi ajánló bibliográfia sorozatban *Nagy orosz írók* címmel megjelent 14 kiadvány a szerzők műveinek felsorolása mellett biográfiai és kritikai anyagokat is tartalmazott, továbbá a szer-

zokról alkotott véleményeket, beleértve a *Lenintől és Sztálintól* vett idézeteket. Az 1950–1960-as években a kiadványok egyre többször közölték az összeállítók írásait: annotációkat és szemléket a „*Beszélgetés könyvekről*” rovatban. Az 1960-as évek küszöbén jelent meg a *Szovjet írók könyvei* című kétkötetes bibliográfia: ennek első része a szovjet társadalom szakaszait tükröző témák szerint épült fel, a második pedig műfaj és típus szerint. Mindkét kötetben az ajánlott irodalmat bibliográfiai szemle előzte meg, amely kitért az adott téma vagy műfaj fejlődési szakaszaira, és elemezte a vonatkozó műveket. Ekkor jelentek meg a tematikus összeállítások is (pl. útikönyvek, fantasztikus és kalandregények stb.), és indult el a legújabb hazai és külföldi kiadványokat tükröző *Újdonság* rovat. Az „aranykorban”, az 1970–1980-as években a kiadványokat magas színvonaluk az ajánló bibliográfia és a népszerű irodalomtudomány határára emelte; nagy szerepet kaptak az összeállítók, akik teljes felelősséget vállaltak az ajánlott irodalom kiválasztásáért és az irodalomtudományi tájékoztatásért. Az 1970-es évek második felében az író személyéről a műveire került a hangsúly, a műveket a szerző egész tevékenysége, a hazai és nemzetközi irodalomban elfoglalt helye alapján elemezték. Az 1980-as évektől a „*Beszélgetés könyvekről*” rovat szervesen beépült a személyekről szóló részbe.

A peresztrojka idején rengeteg, korábban nem ismert mű vált elérhetővé a nagyközönség számára, és szükség volt eligazító eszközökre a hatalmas „könyvóceánban”. 1989-ben a GBL az „idők szavának” megfelelve új típusú segédletet adott ki, „*Könyvek, amelyeket mindenki olvas*” címmel. Ebben nyolc önálló esszét szenteltek a szovjet irodalom olyan alkotásainak, amelyek 1986 és 1988 között először jelentek meg a szerzők szülőhazájában (a művek írásának ideje az 1920-as évektől az 1980-as évekig terjedt). Az 1990-es évektől az RGB által kiadott mintegy 20 ajánló bibliográfia a korábbi módszertant követte, de funkciójukat és tematikájukat tekintve a szó szoros értelmében *ajánlók* (nem irányítók) voltak. A népszerű bibliográfiai kiadványokat gyakran a kevésbé ismert vagy kevésbé elérhető irodalomnak szentelték. Szerepeltek közöttük egy-egy író életművével foglalkozó összeállítások, például *Vladimir Nabokov* munkásságát ismert irodalomtörténészek és kritikusok írásain keresztül mutatták be.

Az utóbbi évtizedben az ajánló bibliográfiák személyes és „beszélgetés könyvekről” típusú, tematikus esszéket tartalmazó fejezetekkel bővültek; ezek alapján alakult ki a *népszerű bibliográfiai esszé* műfaja.

Az új formák keresése mellett megmaradtak az ajánló bibliográfiák hagyományos, egy-egy olvasói célsopornak összeállított formái is. Ide sorolható az RGB együttműködése az országos gyermekkönyvtárral és az országos ifjúsági könyvtárral. Az ajánló bibliográfiák elektronikus formában történő közreadása csak nemrégiben kezdődött el két irányban: eleve digitális változat készítésével, illetve a hagyományos kiadvány elektronikus formátumú közzétételével. Komplex felépítésű kiadványok esetében a szerzők, a művek, az annotációk és az életrajzi adatok jegyzékeit hiperhivatkozások kötik össze. Újabb kezdeményezés az egy-egy íróval foglalkozó honlapok áttekintése, beleértve a szerző műveinek jegyzékét, az életéről és műveiről szóló irodalmat, az egyes műveket, valamint a kapcsolódó teljes szövegű monográfiákat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 119

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

89/2022

HUBATKOVÁ SELUCKÁ, Helena: Nová role zvukových knihoven. – Bibliogr. In: Čtenář. – 73. (2021) 7/8., p. 268–271.

A hangoskönyvtárak új szerepköre

Gépi könyvtári hálózat; Hangos könyv; Hátrányos helyzetű olvasó; Vak könyvtárhasználó

A hangoskönyvtár kifejezés régóta nem csak látássérült olvasókat kiszolgáló részleget jelent, szolgáltatásai sokkal szélesebb körűek. Az elmúlt évtizedben a változások következtében különböző speciális igényű olvasókhoz jut el a szolgáltatás. Nem változott azonban a könyvtárak szoros együttműködése a prágai Vakok és Gyengénlátók Könyvtárával és Nyomdájával (a továbbiakban: VGYK), melynek feladata a látássérültek kulturális örökséghez való hozzáféréseinek biztosítása Braille-írással dokumentumokkal, hanganyagokkal, dombornyomott grafikákkal és digitális szövegekkel.

Számos kiadó könyvekkel, hangos folyóiratokkal látja el az alap-, közép- és felsőfokon tanulókat; dombornyomott grafikákkal készülnek az illusztrációk a gyermek- és tankönyvekben, az atlaszokban és zenei anyagokban. Ezek nem mindegyike található meg a hagyományos könyvtárakban, ezért a

látássérült-iskolákkal együttműködő könyvtárak számára fontos a hozzáférésük. Ha a VGYK-ba beiratkozunk, kölcsönözhetünk nyomtatott könyveket a látássérülésről, öregbetűs könyveket, elektronikus dokumentumokat, Braille-írást anyagokat és látássérülteknek készült hangalámondásos filmeket is. A VGYK 68 cseh és 1 szlovák könyvtárral kötött együttműködési megállapodást; az általa előállított hangoskönyvekből egy-egy kópia ingyenesen hozzáférhető hat könyvtárban (Hradec Králové, Ústí nad Labem, Plzeň, Strakonice, Brno, Ostrava), de csak orvosilag igazolt látássérültek számára. Ezek a nagy könyvtárak régóta, különböző formában szolgáltatnak dokumentumokat a látássérülteknek. Brnóban a vakok és gyengénlátók számára korábban önállóan, 2011 óta a zenei részlegben, akadálymentes térben széles körű szolgáltatásokat biztosítanak. Hradec Královében önálló részleg áll a látássérültek rendelkezésére; a szokásos dokumentumok mellett itt számos vaksegédlet és tapintható játék is elérhető. Hasonló formában működnek a könyvtárak Ústí nad Labemben és a plzeňi járásban is; honlapjukon jelzik, hogy VGYK-hangoskönyvek kölcsönzése tekintetében járási könyvtárként működnek kizárólag látássérültek számára. Más könyvtárak a hangoskönyvtár elnevezést átvitt értelemben használják, az olvasóterem – kisebb városi könyvtárakban a multimédiás részleg – részeként, esetleg a médiatékához csatolva. Kutná Horában az audiokönyvtár elnevezést használják, ahol az idegennyelvű és regionális irodalom részeként működik a VGYK elérhető gyűjteménye is, míg máshol az audiovizuális részleg keretében szolgáltatják a dokumentumokat. Kisebb könyvtárakban a felnőttek vagy idősek számára készült külföldi gyűjtemény tartalmazza a vakoknak és gyengénlátóknak biztosított szolgáltatásokat. Ostravában a szolgáltatást más, speciális ellátást igénylő használók is igénybe vehetik. Karlovy Varyban a fogyatékkal élők számára önálló részleg működik, míg máshol egészségkárosodottak hangoskönyvtárának nevezik a szolgáltatást; közös bennük, hogy valamennyien közvetítik a VGYK gyűjteményét, és a látássérülteken kívül diszlexiások vagy a kezük miatt korlátozottak is járhatnak ide.

A VGYK az elmúlt években bővítette szolgáltatásait. Az együttműködő könyvtárak a település lakosság-számától függően éves szinten fizetnek a VGYK-nak (általában 1000 lakosonként 1000 koronát), de a legnagyobbak esetén (40 000 lakos felett) is csak 25 000 koronát. A szolgáltatás akkor vehető igénybe, ha a könyvtár megköti az együttműködési megállapodást, és az olvasóknak a gyűjteményt ingyenesen

biztosítja; a kölcsönzés feltétele a könyvtári regisztráció és az orvosi igazolás bemutatása. A VGYK-gyűjteményt használó összes könyvtárból (a fenti hat nagy könyvtáron kívül) kb. 5% teszi hozzáférhetővé a gyűjteményt a speciális igényű (nem csak látássérült) olvasók számára.

A VGYK katalógusa több mint 18 ezer tételt tartalmaz, digitális könyvtárból MP3 formátumban tölthetők le az anyagok. Ezek a lehetőségek számos könyvtárban növelhetik a fogyatékkal élők körében a könyvtárhasználatot.

(Prókai Margit)

90/2022

MILLION, Tara: Sharing stories : the Saskatchewan Aboriginal Storytelling project. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 47. (2021) 3., p. 386–391.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Közös történetek: a Saskatchewan Őslakosok Történetmesélő Projektje

Nemzetiségi olvasó; Rendezvény

A Saskatchewan Őslakosok Történetmesélő Projektje egy egy hónapon át tartó esemény a kanadai Saskatchewanban, amely történetmesélésen keresztül ünnepli az őslakosok, a métisek, az inuitok és a regisztrált őslakos státusz nélküli népek életét, történelmét, tevékenységeit és kultúráját. A Saskatchewan Őslakosok Könyvtári Szolgáltatásainak bizottsága felügyeli a projektet, és alkalmaz egy koordinátort, aki támogatásokra pályázik, összehangolja a projekt irányelveit, és kapcsolattartóként működik az egyes helyszínekhez kötődő finanszírozás, illetve az eseményekről történő beszámolók kérdéseiben. 2004-es indulása óta a Saskatchewan Őslakosok Történetmesélő Projektje jelentős bővülésen ment keresztül, és hatékonyan előmozdította a hagyományos történetmesélés ügyét, támogatta az őslakos mesemondók hálózatát, továbbá segítette az őslakos népek és a könyvtárak közötti szorosabb kapcsolatok kialakítását. A Saskatchewan Őslakosok Történetmesélő Projektje egy dinamikus módszertani és elméleti modell a könyvtári terek, programok és gyűjtemények dekolonizációjára az őslakos szóbeliség hagyományának ünneplésén keresztül.

(Autoref.)

Lásd még 109

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

91/2022

HARYBINA, Tat'ana Nikolaevna – BESKARAVA, JNAÁ, Elena Văčeslavovna – MITROŠIN, Ivan Andreevič: Organizaciã setevogo bibliotečno-informacionnogo vzaimodejstviã na primere Central'noj biblioteki v Pušinskom naučnom centre RAN. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2021) 8., p. 61–82.

Res. angol nyelven

Hálózati könyvtári-információs együttműködés kialakítása: az Oroszországi Tudományos Akadémia Puscsinói Tudományos Központjának példája

Akadémiai könyvtár; Együttműködés -helyi; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtári hálózat; Kutatás információellátása; Szakkönyvtár -természettudományi; Szolgáltatások

Oroszországban az utóbbi évtizedben a könyvtárak egyik kiemelt feladata az egységes tudományos-oktatási tér fejlesztése. Az Oroszországi Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtára (BEN RAN) vezeti az ország egyik legnagyobb, több mint 200 könyvtárat egyesítő, centralizált könyvtári rendszerét. A hálózati együttműködés fő irányait a következő feladatok alakítják:

- áttérés a különálló információs rendszerekről a tudástér kidolgozására;
- a tudományos kutató-fejlesztő munka információellátása;
- a könyvtár honlapjának fejlesztése;
- korszerű szolgáltatások fejlesztése és bevezetése, beleértve a bibliometriai és szabadalmi kutatásokat;
- a nyílt tudomány kezdeményezésének támogatása;
- elektronikus könyvtár létrehozása;
- segítség az oroszországi tudósok tudományos teljesítményének a globális információs térbe való bekapcsolásához.

A cikk a hálózati együttműködést a BEN RAN Puscsinói Tudományos Központjában található részlegének (*Central'naâ biblioteka Pušino*, CBP) példáján szemlélteti. Az akadémiai és a helyi könyvtári hálózat együttműködése és integrációja a szolgálta-

tások optimalizálására épül, beleértve a technológiai folyamatokat (gyarapítás, feldolgozás, a használók információellátása, állomány-nyilvántartás, a nyomtatott és e-források hálózati használata stb.). A BEN RAN-hálózat tagjaként a Puscsinói Tudományos Központ olvasói használhatják a hálózat egységes tudományos könyv- és folyóirat-állományát, hozzáférhetnek az elérhető források jegyzékében található anyagokhoz, dolgozhatnak az előfizetett adatbázisokkal. A könyvtárosok használhatják a BEN RAN-ban kidolgozott összes technológiai megoldást és szoftvert, megnézhetik az új, hazai és külföldi folyóirat- és könyvbeszerzéseket. 2020-ban az Oroszországi Alaputatási Alap szervezésében elérhetővé vált a *Tudományos információforrások országos központi előfizetése* adatbázis; ma a BEN RAN-hálózat összes könyvtára ezen keresztül rendel az általuk kiszolgált intézetek számára. Jelenleg egy új, az összes forrást elérhetővé tevő *Virtual Private Network* (VPN) rendszer tesztelése van folyamatban.

A CBP a BEN RAN-hálózat legnagyobb szervezeti egysége, mind a 7 puscsinói kutatóintézetben van fiókja. Állománya a fiókkönyvtárakéval együtt 770 ezer egység a biofizika, biokémia és határterületei témakörében. Az intézetekkel folytatott hálózati együttműködés alapja a kutatók és az adminisztrációs részleg információigényeinek megismerése és a vizszozatolás. A hálózati és számítógépes technológia fejlődése új munkaszervezési rendszer bevezetését tette lehetővé, amelynek révén operatívabb módon tudják eljuttatni a használókhoz a számukra szükséges kiadványokat, dokumentumokat és adatokat. A folyamat egyrészt elektronikus könyvtár létrehozására, másrészt a dokumentumok elektronikus úton történő elküldésére épül.

A könyvtár munkájában jelentős helyet foglalnak el többek között az alábbiak:

- bibliometriai kutatások: a publikációs tevékenység bibliometriai elemzése, együttműködve más városokban található kutatóintézetekkel is;
- a biofizika-biokémia portálja (<https://cnbp.ru>): a közös katalógusok és a szakkatalógus szkennelt változata távolról kereshető, a talált dokumentumok könyvtárközi kölcsönzéssel megrendelhetők;
- saját előállítású források a könyvtár honlapján: adatbázis a puscsinói kutatóközpont munkatársai-

nak munkáiból, szabadalmi adatbázis és biofizikai-biokémiái disszertációk adatbázisa, *Hírek* rovat. A közeljövő tervei: virtuális egyéni dolgozószoba és egy szabadalmi szolgáltatás indítása.

A könyvtár szorosan együttműködik a Puscsinói Városi Könyvtárral, a helytörténeti múzeummal és a médiával, valamint kapcsolatban áll a nagy külföldi és orosz kiadókkal is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 89

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 75

Kutatás és termelés információellátása

92/2022

MANI, Nandita S. [et al.]: Creating a data science framework : a model for academic research libraries. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 3., p. 281–300.

Egy adattudományi keretrendszer létrehozása: modell az egyetemi kutatókönyvtárak számára

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Információtechnológia; Kutatás információellátása

Az Észak-karolinai Chapel Hill Egyetem könyvtári munkatársai 2019-ben bekapcsolódtak egy, az egész intézményt átfogó tervezési folyamatba, amelynek célja egy adattudományi program megvalósíthatóságának meghatározása volt. Ennek keretében megvizsgálták, hogy az egyetem könyvtárai miként tudnának hozzájárulni az egyetem ez irányú erőfeszítéseéhez. Összegyűjtötték és áttekintették kilenc olyan amerikai egyetem úttörőnek tekinthető adattudományi programját, amely a mesterséges intelligenciára, a társadalomtudományokra, a humán tudományokra vagy az adatkatalogizálásra fekteti a hangsúlyt, és amely lehetőleg jól kiépített kapcsolatban áll az

egyetemi könyvtárakkal vagy könyvtárosképző intézményekkel. Emellett megkérdezték a fent említett egyetemek könyvtári munkatársait is, hogy miként támogatják a saját egyetemükön az adattudományi képzéseket.

Megállapították, hogy az adattudományi szolgáltatások iránt nagy a kereslet. Növekvő igényekre számítanak a mesterséges intelligenciát és gépi tanulást alkalmazó prediktív analitika, a szövegelemzés, az adatbányászat és a digitális bölcsészettudományok kiszolgáló adategyüttesek terén.

Egy felmérés keretében feltérképezték a könyvtárosok adattudományi ismereteit és készségeit, továbbá azonosították azokat a területeket, ahol további kapacitásokra lenne szükség. Az értékelt területek az adatok életciklusának egyes fázisaihoz (pl. beszerzés, kezelés, gondozás) vagy az adatok kezeléséhez, illetve elemzéséhez használt konkrét szoftverekhez is kapcsolódtak.

Egy keretrendszer is kidolgoztak a hallgatók, oktatók és kutatók adattudományi támogatásának kiterjesztésére. Ennek középpontjában a könyvtári szakértelem tudatosítását szolgáló kommunikáció és márképítés, egy előre meghatározott mérföldkövekre alapozott jelentési és értékelési program, a fejlesztési lehetőségek azonosítása és az érdekelt felek igényeinek kielégítése áll. A munkatársak átképzése, a teljesítménymenedzsment és a szakmai fejlődés támogatása is szerepel a keretrendszerben, amely ajánlásokat fogalmaz meg a meglévő szolgáltatások bővítésére és újak kialakítására vonatkozóan is.

Az egyetem oktatóinak és kutatóinak adattudományi igényeit sokféleképpen találták. Egy részük ugyanis nem adatigényes szakterületeken dolgozik vagy kutat. Más elvárásaik vannak viszont az adatok kezelésében jártas kollégáiknak, továbbá azoknak, akik az adatok felhasználóit tanítják. Különbség van a nem adatközpontú, valamint az adattudományi kurzusok oktatása között is. Az adatkezelésben jártas oktatóknak és kutatóknak ismerniük kell többek között a könyvtárakban rendelkezésre álló forrásokat és szakértelmet, a potenciális partnereket, ideértve a más tudományágakból érkező kollégákat, továbbá könyvtári konzultációkra lehet szükségük az adatokkal kapcsolatos szakértelmet igénylő projektek megvalósításához. A kifejezetten adatfelhasználónak tekinthető oktatók és kutatók esetében a könyvtáraknak támogatniuk kell az adatkezelési tervek és más dokumentációk készítését. Ezenkívül fontos, hogy segítséget nyújtsanak a módszertani akadályok leküzdésében, az adatok hosszú távú megőrzésében és a publikálásban is.

Az adattudományi oktatást is differenciáltan kívánják kezelni, tehát azoknak a hallgatóknak az esetében, akik nem adatközpontú szakterületeket kívánnak elsajátítani, az adatok etikus kezelésére és a kommunikációs készségeket tartalmazó adatumveltségre fognak fókuszálni. Azoknak a hallgatóknak, akik valamely kurzus teljesítéséhez vagy szakdolgozatuk elkészítéséhez adatokat használnak, a fentiekén kívül az adatállományok felkutatásához és beszerzéséhez, valamint az adatkezelési tervek elkészítéséhez nyújtott támogatásra lehet szükségük, emellett kutatástámogatással és projektötletekkel kell segíteni őket, valamint információkkal a pályázati finanszírozási lehetőségekről. Fontos továbbá, hogy a könyvtárak megismertessék velük az információmegosztás módjait és azt, hogy miként növelhetik eredményeik látthatóságát. Az adatintenzív (adattudományi) szakok hallgatóit támogatni kell a nyílt kutatás elveinek megismerésében, a megfelelő módszerek elsajátításában, a potenciális partnerekkel való kapcsolatok kiépítésében és az érzékeny adatok kezelésében, végezetül számítástechnikai infrastruktúrát és speciális szoftvereket kell biztosítani a számukra.

Ugyan a könyvtár egyelőre nem bővítette személyzetét, tettek lépéseket a munkatársak továbbképzése terén, támogatják az adattudományhoz kapcsolódó képzéseket, adatként vizsgálható gyűjteményeket hoztak létre, és kutatási együttműködésekben vesznek részt. Jelenleg is kínálnak térinformatikai, vizualizációs, tudományometriai, illetve szöveg- és adatelemző szolgáltatásokat és workshopokat. Az adattudomány támogatásának kiterjesztését célzó keretrendszer 2020-ban publikálták (*University libraries: Data science framework*, Carolina Digital Repository, <https://doi.org/10.17615/5c78-3t83>).

(Koltay Tibor)

93/2022

OGDEN, Jessica – MAEMURA, Emily: 'Go fish': conceptualising the challenges of engaging national web archives for digital research. – Bibliogr. In: *International journal of digital humanities*. – 2. (2021) 1-3., p. 43–63.

„Menj halászn!": kihívások koncepcióba öntése a nemzeti webarchívumokban való digitális kutatások kapcsán

Információtechnológia; Kutatás információellátása; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Web

A tanulmány a szerzőknek a *British Library* és a Dán Nemzeti Könyvtár webarchívumával (*UK Web Archive – UKWA; Netarkivet*) kapcsolatos saját tapasztalataira, a webarchiválási gyakorlat megfigyelésére, illetve a könyvtári munkatársakkal folytatott beszélgetésekre támaszkodva igyekszik felmérni a webarchiválás szervezeti és társadalmi-technológiai kereteit a kutatástámogatás nézőpontjából. A szerzők arra keresik a választ, milyen módon kell hozzáállni a nemzeti webarchívumokhoz egy kutatás korai szakaszában, illetve hogyan formálják maguk a nemzeti webarchívum-infrastruktúrák a kutatás céljait, kérdéseit és lehetőségeit. A webarchívumokban rejlő kutatási potenciál és a jelenlegi korlátok azonosítása érdekében egy, a kutatás koncepcionális tényezőire építő keretrendszert dolgoztak ki.

Az első fő koncepcionális elem az *orientáció*. A kutatóknak alapvető jártasságot kell szerezniük a webarchiválás eszközrendszerében és módszertanában, emellett ki kell ismerniük magukat az archiválást és a szolgáltatást szabályozó szövevényes jogi környezetben. Az UKWA esetében külön szabályok vonatkoznak a szelektíven aratott, nyílt hozzáférésű weboldalakra, valamint a kötelezpéldány-törvény keretében archivált, dedikált terminálokon hozzáférhető tartalmakra, a *Netarkivet*-nél ellenben minden hozzáférés kutatói engedélyhez van kötve. Közös a két webarchívumban, hogy a keresés és a böngészés csak a könyvtár által biztosított felületen keresztül elérhető, melyen maguknak az adatoknak a letöltése vagy a WARC formátumhoz való hozzáférés nem lehetséges. Végezetül fontos, hogy a kutatók tudatosítsák, hogy az ilyen nagy méretű gyűjtemények speciális keresési stratégiákat kívánnak: ahogy egy korábbi tanulmány megfogalmazta, úgy viszonyulnak a klasszikus kutatómunka forrásaihoz, mint az óceán a halpiachoz.

A második fő elem az *auditálás*. Ez a webarchívumok kutatásának szempontjából a webarchívum gyűjteményi sajátosságainak megismerését, az adatok kontextualizálását, a webkurátori döntéseket, illetve ezek felhasználói felületeken való megjelenítését takarja. A szerzők az UKWA hírgyűjteményeit vizsgálták meg közelebbről: a hírlapok, a webes hírek, illetve a televíziós és rádiós hírek részgyűjteményeiről a webkurátorokat kérdezték, a „helyi hírek” nevű részgyűjteményt pedig szoftveres vizsgálatnak vették alá az UKWA webkurátorai által kifejleszt-

tett eszközzel (*Annotation Curation Tool*), amely a mentések mélységét, gyakoriságát, földrajzi szóródását stb. térképezte fel. A dán *Nertarkivet* esetében az auditálás a különféle gyűjteményszervezési stratégiák (eseményalapú / szelektív / tág webarátás) részletes elemzésével járt. A webarátási irányelveket és a begyűjtött adatokra vonatkozó statisztikákat a dán webarchívum publikus oldala és belső kurátori wikije is közlésezi, a kutatók ezekből juthatnak kontextuális információkhoz.

A harmadik fő elem a *konstrukció*, amely ebben a környezetben a webarchívumok állományából kinyerhető, speciális kutatási célokra használható egyedi adatkészletek előállítását jelenti. Itt is kényes összjáték zajlik a technológiai infrastruktúra által nyújtott korpuszpépítési lehetőségek, a webes digitális kötelespéldány-állomány, a tematikusan aratott gyűjtemények hozzáférési szabályai (szerzői jog, adatvédelem), illetve az elemzési lehetőségek biztosítása között. Releváns kérdésként vetődik fel, hogy az adott jogi és technológiai keretek között létrehozhatók-e, illetve felhasználhatók-e egyáltalán azok a korpuszok, melyekre a kutatóknak szükségük lenne. A szerzők által végzett esettanulmányhoz az UKWA keresőfelületén például nem lehetett szűrni a weboldalak publikálásának idejére, a *Nertarkivet*-ből pedig – a képernyőképek készítésén túl – nem lehetséges semmilyen adatletöltés és adatelemzés a felhasználó számítógépén. (A Dán Nemzeti Könyvtár a probléma áthidalására bevonta a Nemzeti Kulturálisörökség-klaszter nevű nagy számítókapacitású infrastruktúrát, az UKWA-ban pedig a szerzők a felhasználói felület mögött futó *Solr* index alapján tudtak kereséseket folytatni.)

A cikk végkövetkeztetése, hogy minden egyes nemzeti könyvtári webarchívumnak egyedi sajátosságai vannak, melyeket meg kell ismerni a bennük való kutatás, azaz az adatokra való „halászat” megkezdése előtt. A jogi korlátok miatt a nemzeti webarchívumok anyaga megőrzési formátumban jórészt hozzáférhetetlen, ezért a jelenlegi keretek között kreatív megoldások szükségesek a webarchívumokhoz kapcsolódó kutatómunkához. A jövőben a kutatók és a közgyűjteményi szakemberek hathatós együttműködésével szűkíteni kell azt a távolságot, amely a potenciális

kutatási kérdések, valamint a rendelkezésre álló infrastruktúra és adatelemzési eszközök között áll fenn.

(Németh Márton)

Lásd még 69, 73, 91, 102, 120

Oktatás információellátása

94/2022

HURRELL, Christie – BAKER, Jeremiah: Immersive learning : applications of virtual reality for undergraduate education. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 27. (2020) 2/4., p. 197–209.

Élményszerű tanulás: a virtuálisvalóság-technológia alkalmazása a felsőoktatásban

Enteriőr; Eszköztár; Felsőoktatási könyvtár; Információ-technológia; Oktatás információellátása; Szoftver

A virtuálisvalóság-technológia számos tudományterületen bír alkalmazási lehetőségekkel, és képes hozzájárulni a hallgatóközpontú, tapasztalati tanúláshoz. Néhány felsőoktatási könyvtár az információs és oktatási forrásokhoz való széles körű hozzáférés biztosítását célzó küldetése részeként belefogott abba, hogy hozzáférést nyújtson ehhez a technológiához. A Calgary Egyetem központi könyvtárában, a Taylor Family Digitális Könyvtárban 2016 nyarán, öt évvel az épület megnyitása után vezették be a virtuálisvalóság-stúdiót. Ez elindítása óta sokféle felhasználási módnak adott otthont, melyek számos tudományág oktatását, tanulását és kutatását ölelték fel. Sikerének köszönhetően a VR-kínálatot kibővítették egy félig mobil VR-kocsival, egy VR-fejlesztő teremmel és kölcsönözhető VR-felszerelésekkel. A cikk ismerteti a konfigurációt, a hozzáférési politikát és a közösségkapcsolati tevékenységeket a könyvtár VR-szolgáltatásaival és -tereivel kapcsolatban, majd részletesebben tárgyalja, hogyan használták utóbbiakat az egyetemi alapképzésben, többek között kineziológia, tánc, irodalom és művészettörténet kurzusokon.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 99

Tervezés

95/2022

BULLER, Ryan F. – GYPIN, Lindsay: Building blocks for a shared vision : creating a departmental long-term plan in an academic library. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 18. (2021) 4., p. 253–263.

A közös jövőkép építőkövei: szervezetiegység-szintű hosszú távú terv készítése egy felsőoktatási könyvtárban

Felsőoktatási könyvtár; Középtávú terv; Személyzet; Munkafolyamat; Tervezés

2019-ben a Denveri Egyetem könyvtárának olvasószolgálati részlege (*Access Services*) egy hosszú távú stratégia elkészítésébe kezdett. A tervezési folyamat középpontjába a munkatársakat helyezték, igyekezve elkerülni a felülről lefelé irányuló megközelítést. A stratégiai tervre azért volt szükség, mert a munkatársak kiégést éreztek amiatt, hogy nem látták, feladatorientált munkájuk milyen szerepet játszik a könyvtári szolgáltatások szélesebb összefüggésében és hogyan illeszkedik a szervezet stratégiai tervébe, valamint mert nem volt beleszólásuk a részlegre vonatkozó irányelvek meghatározásába.

A részleg munkatársainak bevonása érdekében ezért három hónapon keresztül fókuszcsoporthoz megbeszéléseket szerveztek. Fontos volt, hogy olyan 2–4 fős kis csoportokat alakítsanak ki, ahol minden résztvevőnek lehetősége van megnyilvánulni, továbbá hogy a csoportok tagjai cserélődjenek a lehető legtöbb párbeszéd kialakulása érdekében. A folyamat egyes szakaszaiban megvitatott témák egymásra épültek, és az adatgyűjtést úgy strukturálták, hogy a kezdetben általános kérdések egyre célzottabbakká és konkrétabbakká váltak.

Kulcsfontosságú elem volt a folyamat átláthatósága. A résztvevők egyetértésével még a tervezés megkezdése előtt eldöntötték, hogy a megbeszélésekről

származó feljegyzéseket elérhetővé teszik a részleg összes dolgozója számára, a válaszokat úgy összevonva, hogy a dolgozók anonimitása megmaradjon. Miután a fókuszcsoporthoz kidolgozták, majd a részleg megszavazta a közös értékeket tükröző kulcsfontosságú területeket, elkezdődött a konkrét célok kitűzése. A munkatársakat arra ösztönözték, hogy olyan célokat javasoljanak, amelyek illeszkednek az általuk meghatározott kulcsfontosságú területekhez, de olyan célokat is, amelyek kívül esnek ezeken. A célok konszolidálása és a megfelelő kulcsfontosságú területre rendelése időigényes feladatnak bizonyult. Az előfeltételt és erőforrás-elkülönítést nem igénylő célokat általában rövid távú (kevesebb mint 6 hónapos) célként definiálták, néhányat a középtávú (6–18 hónapos) időkeretbe soroltak, a valamilyen előzetes tevékenységet vagy különleges erőforrást igénylő célokat pedig a középtávú vagy a hosszú távú (19–36 hónapos) célok között osztották meg.

Fontos volt az egyes célokat a könyvtár és az egyetem általános stratégiai tervéhez illeszteni. Ennek a lépésnek azért volt különös jelentősége, mert a megfeleltetéssel demonstrálni tudták a terv értékét az egyetem stratégiájának szempontjából. A célmeghatározás utolsó lépéseként a tervet a munkatársak visszajelzései alapján módosították, majd ezek beépítése után jóváhagyták. A terv munkatársak általi elfogadása után szükséges volt a könyvtár vezetésének jóváhagyása is. Ők két területen kértek változtatásokat: az egyik esetben a részleg által megfogalmazott célt könyvtári szintre emelték, így a részleg stratégiájából eltávolították, a másikon pedig annak a megválaszolását várták, hogy mit tenne a részleg, ha kiderülne, hogy egy másik szervezeti egység hasonló projekten dolgozik. Az utolsó lépés a terv részlegen belüli alkalmazása volt. Mivel a célokat a munkatársak határozták meg, ezért a részleg vezetői azt szerették volna, hogy a célok felelősei is a munkatársak közül kerüljenek ki. E-mailben lehetett megjelölni, hogy melyek azok a célok, amelyek megvalósításáért valaki felelősséget szeretne vállalni. A megnevezett célok között nem volt átfedés, a fennmaradó célokat pedig a részleg vezetői elosztották egymás között.

Bár a stratégiai terv tervezési folyamata sikeres volt, a részleg vezetői szerették volna meghatározni, hogy a következő alkalommal mit lehetne jobban csinálni.

Felmerült bennük a kérdés, hogy a fókuszcsoporthoz megbeszélések alkalmával néhány munkatárs nem érezte-e magát kényelmetlenül. Ezt úgy lehetett volna elkerülni, ha egyrészt az ilyen típusú beszélgetéseket már korábban, a tervezési időszak előtt elkezdik, másrészt nyugodtabb légkört eredményezett volna, ha a megbeszéléseket nem vezetői pozícióban lévő személy irányítja.

A terv egyik fő szempontja a munkatársak bevonásának biztosítása volt, ám végül a szervezeti egység 6 munkatársa (a részleg egészének 46%-a) vállalt felelősséget valamelyik célért, míg az összes cél 80%-ában a részleg valamelyik vezetője lett a célok megvalósításának felelőse. A munkatársaknak további részvételi lehetőségeket ajánlottak fel az egyes célokhoz kapcsolódóan, amit a személyzet számos tagja el is fogadott.

Az utolsó figyelmet igénylő szempont a célmegvalósítás sikerességének aránya. Bár a cikk publikálásáig csak a rövid távú célok határideje telt le, ezek mindegyike határidőre megvalósult. A korai siker arra utal, hogy a részleg dolgozói valóban magukénak érzik a tervet.

Mint minden nagy projekt esetén, a rugalmasság itt is fontos szerepet játszott. A fókuszcsoporthoz megbeszélések során alkalmazkodni kellett a munkatársak igényeihez, a tervezési folyamat lezárása után pedig a Covid19-járvány borította fel az ütemtervet. Ennek ellensúlyozására a közép- és a hosszú távú célok határidejét 6 hónappal meghosszabbították.

A hosszú távú terv elkészítési folyamatába való bekapcsolódás valódi változást hozott a munkatársak számára, hiszen lehetővé tette, hogy meghatározzák a részleg – saját értékeit tükröző – jövőbeli irányait.

(Juhász Réka)

96/2022

PASSEHL-STODDART, Erin – SNIPES, Genifer: Space to think : co-designing a library environment for student ideation. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 26. (2020) 2/4., p. 365–384.

Tér a gondolkodásra: egyetemi könyvtári diák-ötletter kialakítása a hallgatókkal együttműködve

Egyetemi hallgató; Együttműködés -helyi; Enteriőr; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárépítés, berendezés; Tervezés

2018 tavaszán az Egyetemi Innovációs Ösztöndíj-programban részt vevő hallgatók megkeresték az

Oregoni Egyetemi Könyvtárat, hogy közösen létrehozzák az egyetem első „ötletterét”. Ellentétben az alkotótérrel (*makerspace*), a digitális bölcsészeti laborokkal vagy a médiacentrumokkal, itt a hangsúly a tervezői gondolkodáson (*desing thinking*) és az ötleteken van, nem pedig a gyakorlati prototípusalkotáson. Az újonnan kialakított tér a 2019-es őszi félévben nyílt meg az egyetem központi könyvtárában. A javaslat megtételekor az egyetemi könyvtár nem rendelkezett megfelelő helyiséggel, ám az egyetem vezetése támogatta az ötletet. Az ösztöndíjprogram résztvevői 2018 nyarán hallgatói felmérést készítettek, és ennek alapján javaslatot dolgoztak ki a megvalósítás lehetőségeire, a diszciplínasemleges központi könyvtárat jelölve meg helyszíneként. (Az egyetemi polgárok rendelkezésére többféle innovációs tér áll a campuson, ám ezek technológiai fókuszúak, míg az új teret „low-tech” környezetnek szánták.) 2018 augusztusában a könyvtár vezetője létrehozott egy munkacsoportot (tagjai: a könyvtári részlegek munkatársai és az ösztöndíjprogram egyik résztvevője), melynek feladata a projekt teljes körű tervezése és végrehajtása volt. A munkacsoport fókuszcsoporthoz toborzott, amelyek három találkozózt tartottak ülésenként 2–4 résztvevővel, hogy felmérjék a leendő teremmel kapcsolatos javaslatokat és elvárásokat. A fókuszcsoporthoz nyolc fő vett részt: hat alapképzésre járó hallgató, egy mesterszakos hallgató és a Lundquist Vállalkozási Központ (az Oregoni Egyetem innovációs hálózatának központja) egyik munkatársa; őket egy moderátor, egy jegyzőkönyvvezető és az ösztöndíjprogram hallgatói segítők egészítette ki.

A munkacsoport a fókuszcsoporthoz származó észrevételeket négy témakörbe sorolta, ezek: a fizikai tér, a bútorzat, a technológia és a hozzáférés. A fókuszcsoporthoz résztvevői egyetértettek abban, hogy szükség van a könyvtárban egy olyan új helyiségre, amely rugalmasan alakítható, és egyidejűleg több felhasználó számára is rendelkezésre áll. Úgy vélték, hogy a mennyezetről lelógó hangterelő lapok segíthetnének megoldani a zaj kérdését, valamint jelezték, hogy növelni kellene a fény mennyiségét. A résztvevők fontosnak tartották, hogy a bútorok mobilak és könnyűek legyenek, és a szögletes asztalokat részesítették előnyben, mivel ezeket rugalmasabban lehet az egyéni és a csoportos munkához igazítani. A fókuszcsoporthoz tagjai többféle írófelületre tartottak igényt, többek között a hátsó falat is így kívánták használni. A megbeszélések során felmerült az a szempont is, hogy a terem használói a prezentációkat és információkat meg tudják osztani a társaikkal,

ezért projektorra lenne szükség. Kiemelték, hogy a térben legyen megfelelő hozzáférés a töltőeszközök-höz, adapterekhez és laptopokhoz. A többség egyetértett azzal, hogy a terem az épület többi részével azonos időben legyen nyitva. Bár a célcsoportot az egyetemi hallgatók jelentik, a helynek nyitva kell állnia az egyetemhez kötődő valamennyi oktató és dolgozó előtt, időpontfoglalás nélkül.

A munkacsoport új nevet javasolt az ötlettér számára: IDEA-tér (innováció, tervezés, oktatás, törekvés – *Innovation, Design, Education, Aspire*). A könyvtári vezetés 2019 januárjában elfogadta a tér kialakítására és a költségvetésre vonatkozó általános ajánlásokat, 2019 májusának végére pedig az építkezés nagy része befejeződött.

A terem elrendezésének egyik követelménye az volt, hogy egyszerre kell megfelelnie az új funkciónak és annak, hogy a könyvtár munkatársai a belső munkaterületekkel való összekötő helyiségként használhassák. A megoldás egy olyan, nem mennyezetig érő, vászonnal és írótablákkal borított elválasztó fal lett, amely lehetővé tette, hogy a személyzet továbbra is tudjon dolgozni a hátsó részen lévő térben, miközben a helyiség nagy részét az új felhasználás számára biztosították. A folyosóra vezető tömörfa ajtót üvegajtóra cserélték, hogy a terembe több fény jusson. Az új bútorok között megtalálhatóak ülő- és állóasztal-változatok, illetve kanapészerű ülőalkalmatosságok és puffok, amelyek külön-külön és nagyobb csoportok számára egyaránt használhatók. Egy hordozható kézi kivetítőt a kölcsönzőpultból lehet kikérni, ezenfelül az ötletbörzét szolgáló irodaszerek (pl. *post-it*-ek, színes ragasztószalagok, filctollak), továbbá töltő- és egyéb kábelek is elérhetők.

Az újonnan elkészült helyiséget rendezvényeken, levelezőlistákon, szórólapokon, valamint a könyvtár honlapján keresztül reklámozták. A felújított IDEA-tér használatában a megnyitás előtti időszakhoz képest 25%-os növekedést tapasztaltak, a késő esti órák voltak a legnépszerűbbek.

A közös részvételen alapuló tervezési folyamat számos kihívásra és lehetőségre világított rá. Példának okáért szükség volt arra, hogy kialakuljon egy közös álláspont arról, hogy az ilyen típusú terek miben különböznek a tantermektől vagy a hagyományos tanulószobáktól. Annak a kérdése is tanulságos volt, hogyan hangolják össze a fókuszcsoportok által megfogalmazott vágyakat a reálisan megvalósítható célkitűzésekkel. Végezetül a könyvtárosoknak kihívást jelentett együtt dolgozni a hallgatókkal úgy, hogy azok egy év leforgása alatt kiléptek az ösztön-

díjprogramból. Összességében megállapítható, hogy a diákszervezettel együttműködve a személyzet célszerűbb és vonzóbb teret hozott létre, mintha csak könyvtárosok dolgoztak volna a projekten.

(Pataki Fruzsina)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

97/2022

BADOVINAC, Branka: Defining data quality in bibliographic and authority records : a case study of the COBISS.SI system. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 59. (2021) 4., p. 355–377.

Az adatminőség definiálása a bibliográfiai és authority adatokban: a COBISS.SI rendszer esettanulmánya

Besorolási adat; Bibliográfiai leírás; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Hatékonyság; Központi katalógus -online

Az adatminőség fogalma már a XIX. században megjelent a szakmai gondolkodásban, és azóta többször is előtérbe került. Míg az 1970–80-as években inkább az egyetemes bibliográfiai számbavétel és a kooperatív bibliográfiai rendszerek kontextusában beszéltek róla, addig napjainkban a fókusz inkább a katalógus funkcióin és az olvasói igények kielégítésén van.

A szakirodalom ad némi támpontot az adatminőség értékelésével kapcsolatban, adós marad viszont egy módszertani keretrendszerrel. Így a szlovén COBISS.SI-t vizsgáló esettanulmány első lépése a módszertan kidolgozása volt.

A szlovéniai Információtudományi Intézet (IZUM) által kifejlesztett és fenntartott Kooperatív Online Bibliográfiai Rendszer és Szolgáltatás (*Co-operative Online Bibliographic System & Services*, COBISS) egy szervezeti modell, amely bekapcsolja az egyes könyvtárakat egy nagy nemzeti információs rendszerbe, amelyben osztott katalogizálásra és egyéb megosztott eszközök használatára van lehetőség. A COBISS-on belül található a COBIB nevű közös katalógus, a részt vevő könyvtárak helyi bibliográfiai adatbázisai, illetve a közös authority adatbázis, a CONOR. A COBISS3 az IZUM fejlesztette katalogizáló szoftver, a COBISS+ pedig a COBISS OPAC szolgáltatásának a neve. A COBISS.net hálózaton belül lehetséges a rekordok cseréje is. Tagjai:

Szlovénia (COBISS.SI, COBIB.SI, CONOR.SI), Szerbia, Észak-Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Bulgária, Albánia és Koszovó. Minden nemzet a saját katalogizálási szabványát használja, de az adatsere-formátumok (COMARC/B a bibliográfiai, COMARC/A az authority és COMARC/H az állományadatok számára) közösek. Szlovéniában a minőségbiztosítás bevett gyakorlat a katalogizálás során: a napi bevitt rekordok egy bizonyos százalékát ellenőrzik, továbbá automatikus validálást is építettek a COBISS3-ba.

Az adathibák tipológiájának megalkotásakor *Redman, Fox & Levin* kategorizálását vették alapul. E szerint a felosztás szerint az adatminőségnek három fő dimenziója a fogalmi modellek minősége, az adatértékek minősége és az adatrepresentáció minősége. A fogalmi modellek dimenziója az adattartalmi szabványokat és sémákat foglalja magában; ezt a dimenziót a COBISS értékelésekor nem vizsgálták. Az adatértékek minősége az egyes adatelemek tartalmára, míg az adatrepresentáció minősége az adatértékek formájára vonatkozik. A tipológia kidolgozásakor egy korábbi, katalogizálást monitorozó projektjük megfigyelésére építettek. Az akkor talált egyes hibákról rövid, tömör ismertetéseket írtak, majd ezeket típusokba sorolták. Ezekre építve definiálták az adatminőség 11 dimenzióját, illetve a minőségi adatot. Eszerint a minőségi adat egy egyedi bibliográfiai vagy authority rekordban szerepel; nem redundáns; szerkezetileg konzisztens; szerkezetileg teljes; szemantikailag helyes; szintaktikailag helyes; az adatértéke teljes; szemantikailag koherens; konzisztens reprezentációjú; kurrens; végezetül hozzáadott értéket képviselhet. Ahhoz, hogy ki tudják számítani az egyes rekordokban lévő átlagos hibák számát, szükséges ismerni az összes rekordban potenciálisan előforduló adatelemek számát, valamint egy adott rekordban lévő adatelemekhez tartozó összes dimenzió (= potenciális hiba) számát. A kalkulációnál ezeken felül ajánlott súlyozni az egyes hibák és dimenziók fontosságát is. A részletes elemzésnél a vizsgált adatelemek körét azokra az adatelemekre szűkítették, amelyek a facettás kereséshez és a találati listákhoz köthetők. Ez a két funkció összesen 90 különböző adatelemre támaszkodik, amelyeknél 488 potenciális hiba fordulhat elő. A tényleges hibák eloszlását jól illusztrálja, hogy a hibák 80%-a 12 db COMARC/B almezőhöz kapcsolódott. A facettás kereséshez köthető adatelemek vizsgálatakor összesen 2213 hibát találtak. A leggyakoribb típushiba a hiányzó opcionális adat volt a *célcsoport* facettánál (64%), a *kiadási év* facettájához

a hibák 16% tartozott (ezen belül a legtöbb a szemantikai koherenciát érintő hiba volt). A találati listához köthető adatelemknél 1590 hibát tártak fel. (A két funkciót érintő hibák között van átfedés.) E hibák 25%-át a reprezentáció konzisztenciája, 20%-át a szerkezeti konzisztencia dimenziójába tartozó hibák tették ki. Az összes hiba 11%-át a 210d almező (*kiadás, terjesztés stb. éve*) hibái adták, ezek között a leggyakoribb a szemantikai koherencia hiánya volt. Ezekre az eredményekre támaszkodva később elvégeztek egy újabb vizsgálatot, melynek célja az volt, hogy a hibák megismétlődését kiküszöbölő intézkedések alapjául szolgáljon. A fókuszált elemzés mindössze 4 adatdimenziót és 7 különböző adatelemet vizsgált. A szemantikai koherencia dimenziójával kapcsolatban azt a tanulságot vonták le, hogy minél több adatmezőben ismétlődik az adat, annál nagyobb a hiba valószínűsége. (Pl. 100c + 100d + 210d: a releváns rekordok 9%-a hibás volt.) Az, hogy több helyütt kell ismétetni egy adatot, a MARC formátum sajátja, ám esetleg eredményes lehet a szerkesztőfelületen ezeket az adatelemeket közelebb helyezni egymáshoz. A szerkezeti teljességre vonatkozó vizsgálat kimutatta, hogy a 210d almező adathiánya az esetek 2,5%-ában ellehetetleníti a források azonosítását a találati listán. A szemantikai helyesség dimenziójában az *általános anyagmegjelölés* (200b) adatelemnél csak a rekordok 0,4%-a bizonyult hibásnak. A hozzáférés (facettás keresés) szempontjából fontos, ám a szabványok szerint nem kötelezően rögzítendő adatelemek esetében azt tapasztalták, hogy ezeket a könyvtárosok meglehetősen ritkán rögzítik. A szűrőként használható *tartalom formájának kódja* (105b) adatelem például a vizsgált rekordok több mint felében (58%) hiányzott.

Összességében kijelenthető, hogy a COBISS+ által kínált funkciók meghaladják a szlovén katalogizálás gyakorlatát, a feldolgozók elsősorban a nemzeti szabvány szerint kötelezően rögzítendő adatelemekre szorítkoznak. A második tanulság, hogy a MARC formátum összetettsége miatt bizonyos adatokat több almezőben is rögzíteni kell, ami hibalehetőségeket von maga után. Végezetül, ha a jövőben még többféle adatelem várható, a fenti hibák is gyakoribbakká válhatnak MARC-alapú formátumok esetén.

Egy adatminőségi keretrendszer felállítása lehetővé teszi az egyedi és rendszerszintű problémák rendszeres és módszeres azonosítását és megoldását. Ehhez a cikkben ismertetett kutatás jelenti az első lépést.

(Ilácsa Szabina)

BERNDTSON, Maija – ÖSTRÖM, Mats: Library Ranking Europe : a new tool. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 39. (2020) 4., p. 310–319.

Library Ranking Europe: egy új eszköz

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Rendszerelemzés

A könyvtárvezetői, önkormányzati, előadói és újságírói múlttal bíró, finn és svéd szerzők cikkükben 2014 óta fejlesztett kísérleti projektjüket, a *Library Ranking Europe [Európai Könyvtári Rangsor]* (LRE) nevű minőségértékelő eszközt mutatják be.

A könyvtári szolgáltatások fejlesztésére szabványok, értékelőrendszerek és használói felmérések állnak rendelkezésre. A mennyiségi felmérések statisztikákra, gazdasági kalkulációkra és adminisztratív megközelítésre épülnek, ezzel szemben a minőségi mutatók a használó nézőpontjából vizsgálják a szolgáltatásokat. Jó példa a minőségi értékelőrendszerekre a 2015-ben megszűnt német könyvtári index, a BIX (*Bibliotheksindex*), de megemlíthető a *Library Journal* által működtetett *America's Star Libraries* is, amelyben az egyes könyvtárak a hasonló költségvetéssel bíró társaikhoz képest kapnak csillagokat a használati adatok alapján. Léteznek használói felmérésekre épülő országos értékelések is, például Finnországban két évente szerveznek országos hatókörű közkönyvtári használói elégedettségfelmérést. Végezetül olyan szabványok és útmutatók is megjelentek, mint az *IFLA Public Library Service Guidelines [IFLA Közkönyvtári útmutató]*.

Az LRE a használói élmény szemszögéből, a próbavásárlás (*mystery shopping*) módszerével értékeli az európai könyvtárakat, elsősorban az Európai Unió területén. A szerzők egy olyan szempontrendszer megalkotására törekedtek, amely alkalmas a különböző méretű, különböző városokban, országokban lévő könyvtárak összevetésére, a szolgáltatásaik minőségének rangsorolására (*benchmarking*). Alapja a skandináv könyvtári törvényekben megfogalmazott értékrend (a demokrácia támogatása azáltal, hogy helyet biztosítanak a társadalmi és kulturális párbeszédnek), az angolszász könyvtári hagyomány, valamint a könyvtárhasználat változása az utóbbi évtizedekben (könyvraktár helyett közösségi központ, nappali, digitális csomópont vagy alkotóműhely). Háttérként Ray Oldenburg „harmadik hely”-elmélete és Eric Klinenberg „a nép palotája”-tézise szolgál.

Az LRE értékelőrendszerének súlyozott összetevői: *Információk a könyvtárról* (6%); *Helyszín, láthatóság, hozzáférés* (25%); *Szolgáltatások* (44%); *Az épület jellemzői* (13%); *Gyűjtemény* (6%); *A szolás és a választás szabadsága* (6%). Ezeken belül olyan alkategóriákat különítettek el, mint az akadálymentes megközelíthetőség, a nyitvatartási idő, a beiratkozási díj, a rendezvények, az információtechnológia, a világítás, a bútorok, a sokszínű médiakínálat vagy az ellentmondásos címek jelenléte a gyűjteményben. A pontozás összesítése után minden értékelt könyvtár 1–6 csillagot kap.

A szerzők 2014 óta 69 könyvtárat kerestek fel 16 európai országban a próbavásárlás módszerét követve. [Honlapjuk (<http://libraryranking.com/>) tanúsága szerint három magyarországi könyvtárban is jártak: Budapesten, Kecskeméten és Székesfehérváron – a Ref.] Azt tapasztalták, hogy a közkönyvtárak szolgáltatásainak minősége nem függ a mérettől – három csillagot kapott például Berlin központi könyvtára, éppúgy, mint az 1500 lelket számláló finnországi Enonkoski közkönyvtára –, ellenben meghatározó a kulturális tradíciók szerepe: példának okáért a skandináv államokban díjmentes a beiratkozás, míg német nyelvterületen éves tagsági díjat kell fizetni. A kelet-európai, posztszocialista országokban azt látták, hogy a könyvtárak állománya elavult, a hangsúly a könyveken van a használók helyett, alig áll rendelkezésre közösségi tér és elegendő ülőhely, a gyermekirodalmat és az idegen nyelvű irodalmat pedig elkülönítve kezelik. Dél-Európában inkább a történeti gyűjtemények dominálnak, és problémát jelent az akadálymentesség hiánya.

A szerzőpáros minden esetben elküldte az értékeléseket a szóban forgó könyvtárnak, de a rossz „osztályzatot” kapó intézmények jellemzően nem reagáltak. A szerzők ezenfelül az LRE honlapján is közzéteszik az eredményeket. Ellentétben az olyan kezdeményezésekkel, mint a *Library Planet* (<https://libraryplanet.net/>) vagy a *Library Buildings* (<https://librarybuildings.info/>), illetve az egyes országok könyvtári díjai, a céljuk nem a legszebb vagy legjobb könyvtárak listázása, hanem a használói igények figyelembevételén alapuló rangsorolás.

Reményeik szerint az LRE közös értékelőrendszerként támogathatja az európai közkönyvtárak fejlődését, és megerősítheti azok pozícióját saját országaikban és az EU-ban olyan szervezetek és kezdeményezések segítségével, mint az EBLIDA és a *Public Libraries 2030*, valamint az országos könyvtáros-egyesületek. (A láthatóság növelésének módja lehet például egy

szabványos európai közkönyvtárlogó, a minőségnek megfelelő számú csillaggal ellátva.) Tekintve, hogy a közkönyvtárak a demokratikus társadalom alapintézményei, az EU-nak fel kellene vállalnia fejlesztésük feladatát és felelősségét. Ennek a munkának lehet egyik eszköze az LRE is.

(Szabó Piroska)

Lásd még 70

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 72, 79

Személyzet

99/2022

ALBRO, Maggie – MCELFFRESH, Jenessa M.: Job engagement and employee-organization relationship among academic librarians in a modified work environment. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 5., 102413

A felsőoktatási könyvtárosok munka iránti elkötelezettsége, illetve az alkalmazottak és a szervezet közötti kapcsolatot jellege megváltozott munkakörnyezetben

Felsőoktatási könyvtár; Munkakörülmények; Munkaszervezés; Személyzet

A tanulmány célja az volt, hogy kvantitatív módon megvizsgálja az oktatói státuszú könyvtárosoknak a munka iránti elkötelezettségét, illetve a munkavállaló és a szervezet kapcsolatát a Covid19-világjárvány miatt otthonról történő munkavégzés időszakában. A kutatók a *Walden et al.* (2017) által kidolgozott felmérés (*Job Engagement and Employee-Organization Relationship Survey* = a munka iránti elkötelezettség, valamint az alkalmazottak és a szervezet közötti kapcsolatok vizsgálata) módosított változatát alkalmazták az információáramlás, illetve a munka és a szervezet iránti elkötelezettség felmérése céljából. Egyetlen intézményt mintasokaságként tekintve a távmunkaidőszak hatodik hetében és hatodik hónapjában végeztek felmérést az oktatói státuszú könyvtárosok körében, hogy képet kapjanak arról, hogyan változtak az elkötelezettség és a szervezettel való

kapcsolat sajátos mutatói az otthoni munkavégzés gyakorlatának előrehaladtával. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a foglalkoztatás időtartama hatással van a könyvtárosokra az észlelt információáramlás, a munka iránti elkötelezettség és a szervezet iránti elkötelezettség tekintetében a Covid19-járvány következtében bevezetett módosítások alatt mind a hathetes, mind a hat hónapos ellenőrzési pontokon. Az oktatói státuszú könyvtárosok munka iránti elkötelezettségét tükröző pontszámok jelentősen csökkentek a hathetes és a hat hónapos ellenőrzési pontok között. A tanulmány új eredményeket mutat be a felsőoktatási könyvtárosok Covid19-járvány alatti munkahelyi tapasztalataival kapcsolatban, és potenciális hatással lehet azokra a könyvtárakra, amelyek fontolóra veszik a munkahelyi változtatásoknak a munkavállalók tapasztalataira és megtartásukra gyakorolt befolyását.

(Autoref.)

100/2022

EVA, Nicole – LÊ, Mê-Linh – SHERIFF, John: Less money, less children, and less prestige : differences between male and female academic librarians. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 5., 102392

Kevesebb pénz, kevesebb gyerek és kevesebb presztízs: különbségek a férfi és női felsőoktatási könyvtárosok között

Besorolás -személyzeté; Felsőoktatási könyvtár; Munkabér, alkalmazás; Női munkaerő

A felsőoktatási könyvtáros szakma erősen elnőiesedett, a nők aránya a munkaerő 72–74%-át teszi ki a kanadai és amerikai statisztikák alapján (*American Library Association*, 2012; *Canadian Association of University Teachers*, 2017). Ebből kifolyólag a társadalmi nemekkel összefüggő problémák, mint például a fizetések közötti eltérések és az üveglafon-jelenség várhatóan felerősödnek egy ilyen környezetben. A szerzők a felsőoktatási könyvtárosok 2018-as összeírásának kapcsolt adatait elemezték, hogy feltárják és megvizsgálják az anyaság és a könyvtárasság összefüggéseit, különös tekintettel a nem, a fizetés, az eltartottak száma és a tudományos besorolás lehetséges kölcsönhatásaira. Az eredmények azt mutatják, hogy a nők átlagosan évi 10 000 kanadai dollárral kevesebbet keresnek, karrierjük előrehaladtával kisebb valószínűséggel válnak szülővé, és nagyobb arány-

ban vannak jelen az alacsonyabb beosztásokban (pl. könyvtárosasszisztens), mint férfi társaik. Az anyaságról, a fizetési különbségekről és a felsőoktatásban való előmenetelről szóló irodalomra támaszkodva a szerzők azt szemléltetik, hogy ezeknek a szakmában régóta fennálló kérdéseknek a megoldása még várat magára.

(Autoref.)

Lásd még 84, 95

Módszertani irányítás

Lásd 71

Marketing, közönségkapcsolatok

101/2022

HENRY, Alice N.: Building a library brand : five strategies for solo marketers. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 17. (2021) 2., p. 129–135.

Könyvtári márkaépítés: öt stratégia egyedül dolgozó marketingfelelősök számára

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Módszertani útmutató

Az Ohio Állami Egyetem Egészségtudományi Könyvtárának marketing- és kommunikációs koordinátora tanulmányában öt pontba szedve mutat be – elsősorban felsőoktatási könyvtárak marketingfelelősei számára – márkaépítési (*branding*) stratégiákat. Ezek a marketingtevékenység hatékonyságának maximalizálását célozzák meg azáltal, hogy ösztönzik a proaktivitást, felgyorsítják a márkaismertség kialakulását, adatvezérelt döntésekre és együttműködésekre sarkallnak.

A márkaismertség elérése kritikus fontosságú, de hosszan tartó folyamat. Ahhoz, hogy a célcsoport számára ismerőssé váljanak a szolgáltatások és a munkatársak, folyamatosan ismételt és konzisztens üzenetek és márkaépítési tevékenység szükséges. A márkaismertségre vonatkozó ökölszabály szerint a közönség addig nem fog emlékezni a márkára, amíg legalább négy-hat alkalommal nem találkozott annak üzeneteivel. Az üzenet eljuttatása különböző

kommunikációs eszközök és csatornák (e-mail, hírlevél és közösségi média) alkalmazásával valósulhat meg. A szerző a márkaismertség kialakításának négy fontos összetevőjét határozza meg: az üzenetek átadása rendszeresen történjen és olyan gyakran, amilyen gyakran csak lehetséges; egységes üzenetek és hangneme alkalmazása; konzisztens márka (logó és színek) használata; a weboldal figyelembevétele a márkaépítéshez. A könyvtár honlapja sokaknak az első benyomást jelenti az intézményről, így az oldalon való navigációból, az oldal kinézetéből és a tartalom frissességéből azt is leszűrjük, hogy mennyire könnyen használható, mennyire megközelíthető és mennyire megbízható a könyvtár.

Egy marketing- és kommunikációs terv létrehozása és vizuális megjelenítése segít az intézménynek proaktívvá válni, valamint keretbe foglalni és előre tervezhetővé tenni az ezzel kapcsolatos tevékenységeket. Az átfogó tervre úgy érdemes gondolni, mint egy útitervre, amely rugalmasan alakítható, ha akadályok merülnek fel. Meg kell róla bizonyosodni, hogy a terv a könyvtár stratégiai céljait támogatja. Nem szükséges minden részletre kiterjedőnek lennie, inkább a főbb prioritásokat kell azonosítani, és csak egy-két nagyobb feladatra kell fókuszálni egy adott évben.

A közösségi média egy kiemelt kommunikációs eszköz a márkaépítés során: amikor lehetséges és a céloknak megfelelő, javasolt használni. A következetes módon és gyakran közzétett bejegyzések frissen tartják a csatornát. Ám a bejegyzések írása mellett a használókkal való kapcsolattartás is fontos része ennek a tevékenységnek. Célszerű megismerni a különböző csatornák eltérő közönségét és azok igényeit, és ennek megfelelően változtatni a megosztani kívánt tartalmat és annak típusát (pl. kép, videó, rövid animációk, sztorik stb.). A szöveges tartalmakban a hangulatjelek használata jellemzően fokozza az elkötelezettséget. A más szervezeti egységek megjelenésére szolgáló címkék és *hashtagek* alkalmazása pedig nagymértékben növelheti az organikus elérést, különösen, ha a megjelölt szervezeti egységek nagy követőtáborral rendelkeznek. Érdemes a legkedveltebb posztok mérőszámait áttekinteni annak érdekében, hogy kiderüljön a népszerűség oka (tartalom, érdekes képi elem, megfelelő időzítés). A feltárt minták segítséget nyújthatnak a jövőbeli bejegyzések elkészítéséhez.

A marketingfeladatok hatékonyabb elvégzése érdekében fontos a szervezeten belül zajló projektek folyamatos nyomon követése. Ahhoz, hogy a munka

gördülékenyebben haladjon, ahol lehet, sablonokat érdemes készíteni. Az adatvezérelt döntések meghozatalához különféle adatok gyűjtése szükséges: ilyenek a könyvtári szolgáltatás- és weboldalhasználati adatok vagy a közösségimédia-mérőszámok. Az összegyűjtött információk különböző platformokon, csatornákon is felhasználhatók.

Végezetül kiemelhető a tágabb szervezeten belüli szakértőkkel, csoportokkal való együttműködések je-

lentősége. Ezek által megoszthatóvá válnak egymással adatok, információk a célközönségről, továbbá a kommunikációval kapcsolatos tapasztalatok is kicse-
relhetők, amelyek megismerése elősegíti a személyre szabható üzenetek eljuttatását a célcsoportnak.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

Lásd még 74, 76, 90, 111

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 72, 82, 96

Használat- és igényvizsgálat

102/2022

IMKER, Heidi J. [et al.]: An examination of data reuse practices within highly cited articles of faculty at a research university. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 4., 102369

Az adatok újrafelhasználási gyakorlatának vizsgálata egy kutatóegyetem oktatóinak nagy idézettségű cikkei esetén

Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó; Tudományos kutatás

Az Illinois-i Egyetem (Urbana-Champaign) könyvtárának munkatársai 2018-ban felmérést készítettek, hogy egyetemük oktatói és kutatói tudnak-e arról, hogy más kutatók felhasználták-e a 2015-ben publikált, nagy idézettségű cikkeikben található adatokat. (A kiinduló mintát 9 tudományterület *Scopus* szerinti legnagyobb idézettségű 20-20 cikke képezte; 48 fő válaszolt az e-mailben eljuttatott kérdőívre.) Egy második felmérés keretében 2019-ben azokat a szerzőket keresték meg, akik a *Scopus* adatbázis szerint idézték az első felmérésre válaszoló kutatók cikkeit (1698 fő, közülük 240 fő válaszolt).

Bár az eredmények azt mutatták, hogy számos példa volt újrafelhasználásra, az adatok nem minden tanulmányban játszottak ugyanolyan szerepet.

Az első felmérés válaszadóinak 81%-a számolt be arról, hogy dolgozata tartalmazott adatokat, és 33% jelezte, hogy tudomása szerint sor került adatainak újrafelhasználására. Az ő 85%-uk úgy ítélte meg, hogy adatai valamennyire vagy rendkívül fontosak mások munkájához. Ezeket a válaszadókat arról is megkérdezték, hogy miként biztosítják az adataikhoz való hozzáférést. A leggyakoribb eszköz a folyóirat-mellékletekben való közlés volt (45%), amit a szerző vagy a projekt honlapja (36%), valamint az e-mail (36%) követett, majd az online adatbázisok vagy adatrepozitóriumok (18%), végül a felhőszolgáltatók tárhelyei (9%) zárták a sort.

Arra vonatkozóan, hogy hogy miért nem használhatták fel az adataikat, 31% úgy látta, hogy az adatok nem feltétlenül egy konkrét kutatási kérdésre válaszolnak, 14% esetében a szerzők nem is osztották meg az adatokat, 7% szerint hasznosabb, ha a diákok gyűjtik az adatokat, 7% úgy vélte, hogy jogi akadályok vagy IP-problémák miatt túl nehéz az újrafelhasználás, és 5% gyanította, hogy az adatok újrafelhasználását a minőségükbe vetett bizalom hiánya akadályozhatta.

Azt is megkérdezték, hogy a szerzők maguk használták-e fel újra mások által közölt adatokat cikkeikhez. Azok közül, akiknek tanulmánya tartalmazott adatokat, 40% válaszolt igennel; az ő túlnyomó többségük (93%) valamennyire vagy rendkívül fontosnak ítélte a mások kutatási adataihoz való hozzáférést. Akik nemmel válaszoltak, a következő indokokat említették: az adatok nem adnak választ a saját kutatási kérdéseikre (40%), hasznosabb, ha a diákok gyűjtik az adatokat (23%), bizalmatlanság mások adatainak minőségével szemben (17%), nehézségek az adatok értelmezésével vagy újraformázásával kapcsolatban (3%).

A második felmérés válaszadóinak mindössze 15%-a nyilatkozott úgy, hogy felhasználta az általa idézett tanulmány adatait. Közülük 40% azt állította, hogy a cikkben szereplő táblázatokból, ábrákból másolta ki az adatokat, 26% egy folyóirat-mellékletből, 11% pedig online adatbázisból vagy adatrepozitóriumból vette azokat.

Azok, akik nem használták fel az idézett közlemény adatait, 58%-ban azért tettek így, mert az adatok nem az ő kutatási kérdésekre adtak választ, 14% szerint az eredeti tanulmányban nem voltak adatok, 10% úgy nyilatkozott, hogy a diákjai gyűjtik az adatokat, 3% szerint pedig jogi akadályok vagy IP-problémák képezték a gátat.

Végezetül arra is rákérdeztek, mi volt az idézés célja. 76% háttérrel kívánt adni saját tanulmányához, 27% hasonló módszert követett, 9% alternatív módszertant szeretett volna biztosítani, 6% pedig igazolásul (validálási célra) használta fel az idézett tanulmányt. A kutatás segíthet jobb megvilágításba helyezni az adatok újrafelhasználásának, illetve fel nem használásának kérdését. A szabad szöveges válaszok közül két olyan alábecsült tényező is kiemelhető, amely a fel nem használás magyarázatául szolgál: az adatok irrelevanciája a jövőbeli kutatások számára (az adatra nincs szükség vagy nem alkalmazható az új kutatás kontextusában), valamint az adatgyűjtés oktatási értéke.

(Koltay Tibor)

103/2022

MACHÁČKOVÁ, Lucie: Vliv pandemie na činnost knihoven z pohledu statistiky. – Bibliogr. In: Čtenář. – 73. (2021) 9., p. 316–318.

A világjárvány hatása a könyvtárak tevékenységére statisztikai szempontból

Használoi szokások; Kölcsönzés; Könyvtárhasználat; Könyvtárügy; Működési feltételek; Statisztika

A 2020-as év a világjárvány jegyében telt el Csehországban is, nagy hatást gyakorolva a könyvtárak tevékenységére, amelyek az első két hullámban összesen 101 napig zárva tartottak. A veszélyhelyzet kihirdetése miatt a szolgáltatások, köztük a könyvtárak is bezártak március 14-étől. A tavaszi zárva tartás 44 napig tartott, majd a higiénés előírások betartása mellett újraindultak a szolgáltatások. Ez alatt az időszak alatt a könyvtárak belső munkákat végeztek, majd a

megváltozott helyzetre gyorsan reagálva a virtuális térbe költöztek. A munkatársak megtanulták az online kommunikációs platformok használatát, amelyeknek köszönhetően különböző tevékenységek keretében folytatódott a kapcsolattartás az olvasókkal. A nyári hónapokra megszűntek a higiénés intézkedések, visszatért az élet a normális kerékvágásba. Őszi azonban Csehország Európa legfertőzöttebb országa lett, a könyvtárak október 22-én ismét bezártak 57 napra; december végéig csak olyan szolgáltatások működtek, amelyek érintkezésmentesek voltak – a kölcsönzés csak ablakon keresztül vagy házhoz szállítással történt. A tavaszi zárvatartási tapasztalatok miatt a könyvtárak ebben az időszakban sokkal rugalmasabban reagáltak. Újabb lehetőségeket kerestek az olvasók interneten keresztül történő ellátására; előadásokat, programokat szerveztek élő közvetítéssel, a *streaming* vagy a közösségi oldalak lehetőségeit kihasználva. Az iskolákkal együttműködve a kommunikációs platformok segítségével informatikaórákat közvetítettek. Számos könyvtárban tudtak az olvasók a katalógusok segítségével e-könyveket kölcsönözni. A házhoz szállítás az önkénteseknek köszönhetően bevált szolgáltatás lett. A könyvtárak bevezették az online beiratkozást is. A virtuális környezet széles körű lehetőségeket kínált a könyvtárosok számára, a valós helyszíntől függetlenül, például a YouTube-csatornán keresztül ismételtető közvetítéssel. Ezeket a lehetőségeket a könyvtárak a továbbiakban is megtarthatják.

A könyvtárak zárva tartása hatással volt a statisztikai mutatókra is. Leginkább a fizikai jelenlétet igénylő szolgáltatások sínylettek meg a járványt, ami a látogatások számában 41%-os csökkenést eredményezett 2019-hez képest. A kölcsönzések száma az érintkezésmentes megoldások mellett is 24%-kal lett kevesebb, a regisztrált használók száma pedig 13%-kal. A tavaszi záraskor a könyvtári programok elmaradtak, őszi a virtuális térbe költöztek, mégis összességében 40%-kal csökkent a számuk a 2019-es adatokhoz képest. A programokon részt vevők száma is jelentősen, 65%-kal maradt el az előző évitől. Összességében 2020-ban a saját tevékenységből származó bevételi források 26%-kal csökkentek a 2019. évihez képest, ezzel szemben az önkormányzati költségvetésből származó működési hozzájárulások 10%-kal, a regionális költségvetésből származó működési hozzájárulások pedig 35%-kal nőttek. Az önkéntesek száma az előző évihez képest 44%-kal kevesebb lett, pedig a házhoz szállításban fontos szerepet játszottak. A digitális szolgáltatások terén azonban mindenhol emel-

kedtek a számok. A digitálisan letöltött dokumentumok mennyisége 88%-kal, a könyvtári weboldalak látogatóinak száma 17%-kal növekedett 2019-hez képest. Jelentősen nőtt, csaknem megduplázódott az e-könyvek kölcsönzése (+86%).

A könyvtár az a hely, ahol az emberek találkozhatnak, művelődhetnek, eltölthetik szabadidejüket. Ez az alapfunkció 2020-ban jelentősen korlátozott volt, ám a könyvtárak megtalálták azokat a lehetőségeket, amelyekkel tarthatták a kapcsolatot használóikkal.

(Prókai Margit)

104/2022

OSTLER, Karalyn R – NORLANDER, Bree – WEBER, Nicholas: Using open data to inform public library branch services. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 4., p. 365–377.

Nyílt adatokkal a fiókkönyvtári szolgáltatásokért

Fiókkönyvtár; Igény; Közművelődési könyvtár; Statisztika; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A nyílt demográfiai adatok alkalmasak arra, hogy a könyvtár által ellátott közösség profilozásán és a használói igények jobb megértésén keresztül támogassák a könyvtári szolgáltatásfejlesztéshez kapcsolódó döntéseket. A cikk egy, a Seattle-i Városi Könyvtár fiókkönyvtári rendszerére kidolgozott kísérleti alkalmazást mutat be, amely nyílt adatok és nyílt forráskódú szoftverek segítségével, térképes formában jeleníti meg a releváns információkat.

Kulcsfontosságú, hogy a könyvtárak képesek legyenek reagálni az általuk ellátott környékek változó demográfiai jellemzőire, az ezekkel összefüggésben változó igényekre. Ehhez részletes adatokra és összetett, a térinformatikát (GIS) is magukba foglaló elemzőeszközökre van szükségük. A GIS-alapú megközelítésekben közös, hogy a demográfiai információkat (pl. népesség, jövedelem stb.) térképes rétegekre viszik. Az ingyen elérhető platformokon nehézkes lehet a navigáció, és nem testreszabhatóak, míg a térítés ellenében kínált szolgáltatások költségesek lehetnek, a használatuk pedig sokszor nehezen elsajátítható.

A könyvtárak hagyományosan a közösség meghallgatásával (*community listening*), a helyi szervezetekkel való kapcsolattartással juthatnak információkhoz az egyes környékek igényeiről, ám az interjúkészítés idő- és munkaerő-igényes. Ezen erőfeszítéseket egészítik ki az elérhető településstatisztikai adatok, ame-

lyek azonban sokszor nem elég részletesek a helyi jellegzetességeket figyelembe vevő döntéshozatalhoz. Az egyesült államokbeli Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (*Institute of Museum and Library Services, IMLS*) *Open Data Literacy* projektjének részeként a szerzők a Seattle-i Városi Könyvtár munkatársainak igényei alapján egy olyan kísérleti térképes eszközt hoztak létre, amely alkalmas a lakosság legfontosabb demográfiai adatainak lekérdezésére és azonosítására. Az adattudományi fókuszú projekt kiindulópontja a közérdekű technológiai (*Public Interest Technology*) tervezés volt, ezért arra törekedtek, hogy nyílt adatokkal és nyílt forráskódú szoftverekkel dolgozzanak, a végeredmény pedig fenntartható legyen.

Első lépésként félíg strukturált telefonos interjúkat folytattak a fiókkönyvtárosokkal, majd a megfogalmazott igények nyomán négyféle felhasználási esetet különítettek el: amikor a könyvtárost a lakosság életkor szerinti bontása érdekli; amikor tudni szeretné, mekkora a háztartások mediánbevétele; amikor az otthon beszélt nyelv alapján kíván szolgáltatást tervezni; végül amikor az állami és magániskolákba járó gyerekek számára és arányára kíváncsi.

Második lépésként számba vették a szóba jöhető adatforrásokat. Úgy találták, hogy a városi (<https://data.seattle.gov/>) és az állami (<https://data.wa.gov/>) adatportálok helyett a Népszámlálási Hivatal (*United States Census Bureau*) adatai a legjobban használhatóak (ld. <https://data.census.gov/cedsci/>). Azonosították a 2017-es Amerikai Közösségi Felvétel (*American Community Survey*) fent részletezett kérdésekre választ adó adategyütteseit, majd a *Census Bureau API*-val nyerték ki azokat további feldolgozásra.

Az adatok elemzésére és vizualizálására az R programnyelvet használó *Tidycensus*, *Leaflet* és *Shiny* szoftvercsomagokat alkalmazták. Az interaktív térképek négy lapfültre kerültek: az első az életkor-összetétel, a második a háztartások mediánbevétele, a harmadikon az otthon beszélt nyelv, a negyediken az iskolás gyerekek száma (iskolátípusok szerint) kapott helyet. Mindegyik térkép alapját az *OpenStreetMap* szolgáltatta, erre kerültek az egyes városrészek (népszámlálási tömbök) adatai (színekkel jelölve és felugró ablakban részletezve), valamint újabb rétegeként a fiókkönyvtárak körzeteinek adatai (szintén felugró ablakban jelenítve meg őket). A végeredmény szabadon elérhető böngészőből bárki számára (<https://kostler.shinyapps.io/SPL-Seattle-Census-Data/>). A népszámlálási adatokat következő lépésként összevetették a fiókkönyvtárak saját adataival (beirat-

kozások, kölcsönzések száma). A könyvtárhasználók demográfiai összetétele általában leképezte az adott környékét, ám voltak kivételek: az északkeleti régióban például sokkal nagyobb arányban képviselték magukat a fiatalok a beiratkozottak között, mint a környékbeli lakosságban. Az aggregált statisztikák segítségével feltárhatók ezek az összefüggések – a gyorsan változó városokban, amilyen Seattle is, különösen nagy jelentősége lehet az adatvezérelt szolgáltatásfejlesztésnek.

Miután elkészült a prototípus, a könyvtárosok ötletei nyomán új seattle-i térképes vizualizációk is születtek, többek között az esélyegyenlőséggel kapcsolatos tervezés témájában. A térképek az API segítségével frissíthetők is, hogy az aktuális népszámlálási adatokat tükrözzék, a projekt fenntarthatósága ezáltal biztosítva van. Végezetül a nyílt forráskódnak köszönhetően más könyvtári rendszerek is átvehetik és testreszabhatják ezt a megoldást.

A projekt megmutatta, hogy milyen lehetőségeket tartogatnak a nyílt adatok a könyvtárak számára. Újabb könyvtárak bevonásával, új (kormányzati vagy helyi) adatforrások hozzáadásával, a szolgáltatások adatvezérelt értékelésével folytathatók a kutatások.

(Szabó Piroska)

Lásd még 61, 71, 98, 105, 109

Olvasás

105/2022

HEDEMARK, Åse: Authenticity matters : the reading practices of Swedish young adults and their views of public libraries. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 26. (2020) 1-2., p. 76–90.

Első a hitelesség: milyenek a svéd tizenévesek olvasási gyakorlatai, és hogyan látják a közkönyvtárakat?

Felmérés; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Ifjúsági olvasó; Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

A kutatások tanúsága szerint a tizenévesek és a könyvtárak között szakadék húzódik: a kamaszok gyakran elégedetlenek a könyvtári szolgáltatásokkal, a könyvtárak pedig részben fontos célcsoportnak, részben problémaforrásnak, zavaró tényezőnek tekintik őket. A jelen tanulmány a Svéd Könyvtáros-egye-

sülettel együttműködésben végzett fókuszcsoportos kutatás eredményeiről számol be, amely az alábbi kérdésekre kereste a választ: hogyan jellemzik olvasási gyakorlataikat és a közkönyvtárakkal kapcsolatos gyakorlataikat a svéd fiatalok, továbbá hogyan segíthet mindez javítani a könyvtári szolgáltatásokat? A kritikai olvasáskutatás jegyében az olvasással kapcsolatos gyakorlatokat értékítélettől mentesen, szociokulturális beágyazottságú jelenséggé vizsgálják, amely magában foglalja a különböző szövegtípusokkal folytatott interakciókat a nyomtatott könyvektől a közösségi médiáig. Az empirikus adatokat 16 és 18 év közötti svéd tizenévesekkel végzett fókuszcsoportos interjúk segítségével gyűjtötték: 2018 augusztusában és szeptemberében 20, jellemzően 30–60 perces interjú készült Svédország több városi könyvtárában összesen 92 fiattal, akiket a helyi könyvtárakban és sportklubokban toboroztak. A neveket és a városneveket anonimizálták. A kvalitatív jellegű diskurzuselemzés célja a csoport, nem pedig az egyének percepciójának a megragadása volt.

Az olvasással összefüggésben a kontextusok, a célok és a médiumok dimenzióját vizsgálták, azaz hogy hol, miért és milyen formátumban olvasnak a svéd fiatalok. A legfőbb kontextuális vízvonalat az otthon és az iskola jelenti: a tizenévesek az otthoni olvasáshoz pozitívan, míg az iskolai olvasáshoz negatívan állnak hozzá. A tényirodalmat kedvelők az ismereteiket szeretnék bővíteni, a fikció hívei ellenben az érzelmi azonosulást keresik. Noha a megkérdezettek folyamatos kapcsolatban állnak digitális szövegekkel (a közösségi médián keresztül), a fikciós művek preferált médiuma körükben a nyomtatott könyv. Többen kifejezték, mennyire szeretik kézbe venni az analóg könyveket, amelyeket hitelesebbnek érznek, mint a digitális dokumentumokat. A különböző médiumok más-más érzeteket keltenek: a nyomtatott könyvek olvasásához sokak szerint a meghittség érzése társul, a hangoskönyvek befogadása ellenben felszínesebb élmény, néhányan ezért eleve ennek megfelelően választják ki a „hangos olvasmányokat”. Sok fiatal azt állította, hogy hitelesebbnek érzi az eredeti nyelven való olvasást, ezért az angolszász irodalmat, ha teheti, így szerzi be. Többen kijelentették, hogy a filmadaptációk hatására szükségét érezték a kiindulópontul szolgáló könyv elolvasásának, azaz a történetet mindkét formátumban szerették volna megismerni. Végezetül a tizenévesek úgy látják, hogy nincs elég idejük olvasni, annyira lefoglalja őket az iskola, az emberi kapcsolatok és a közösségi média.

A kamaszok a könyvtárra jellemzően régimódi intézményként gondolnak, ahol régi könyvek vannak, és csend honol. Többek szerint a könyvtárak gyerekeknek való helyek; amikor tizenévesként felkeresik a könyvtárat, elsősorban nem olvasni vagy kölcsönözni szeretnének, hanem találkozni a társaikkal, esetleg feltölteni a telefonjukat vagy várni a buszra. Számos interjúalany megfogalmazta, mennyire fontos, hogy otthonosan érezze magát a könyvtárban, amihez az is kell, hogy bizalmi kapcsolata legyen a könyvtárosokkal. A könyvtári szolgáltatások közül a megkérdezettek a jó ülőhelyeket, a játékkonzolokat és számítógépeket, az új kiadású könyveket, valamint az írói workshopokat, könyvklubokat, író-olvasó találkozókat emelték ki; néhányan kifejezték a több párbeszédre és részvételi lehetőségre irányuló óhajukat is. Ez utóbbi szempontok a korosztály hitelesség iránti vágyával hozhatók összefüggésbe.

Annak érdekében, hogy a tizenévesek igényeire való tekintettel fejlesszük a könyvtári szolgáltatásokat, fontos tehát széles perspektívából, olvasási gyakorlataik felől közelíteni a kérdéshez. Tudjuk, hogy a fiatalok nem a könyvtárhoz fordulnak, ha információra vagy fikcióra van szükségük. Amiből kiindulhatunk, az az, hogy általánosságban pozitív konnotációkat kötnek a könyvtárakhoz, emellett szociálisan interaktív, egyúttal meghitt, nyugalmat és biztonságot árasztó környezetre, egyfajta „szabad zónára” vágnak, ahol nem zavarják őket a kisgyerekek vagy a külvilág elvárásai, és amely a könyvtárosok és a könyvek révén hitelességet sugároz. Ezért a könyvtáraknak, ha javítani kívánnak a tizenévesekkel való kapcsolatukon, a jövőben a korosztály jobb megismerésére és a befogadó, szociális interakciókat támogató terek megteremtésére érdemes összpontosítaniuk.

(Szabó Piroska)

Lásd még 77

Olvasáskutatás

Lásd 77, 105

Használók képzése

106/2022

LEMIRE, Sarah [et al.]: Assessing the information literacy skills of first-generation college students. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 5., p. 730–754.

Az első generációs főiskolai hallgatók információs műveltségi készségeinek felmérése

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A felsőoktatási könyvtárak és fenntartóik egyre inkább úgy tekintenek az első generációs hallgatókra, mint olyan csoportra, amely nem kap kellő figyelmet, és amelynek tagjai valószínűleg akadályokba ütköznek a könyvtárhoz való hozzáférés és a könyvtárhatalmazat terén. Kevesebbet tudunk azonban az első generációs hallgatók információs műveltségi készségeiről, különös tekintettel arra, hogy eltérnek-e a készségeik a családi hagyományokat folytató társaik felkészültségétől. A Texas A&M Egyetemen (College Station, TX) viszont éppen ezt az összehasonlítást végezték el annak érdekében, hogy igényeikhez és szükségleteikhez igazítsák az információs műveltséggel kapcsolatos oktatást.

A felmérést a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (*Association of College and Research Libraries, ACRL*) információs műveltségi keretrendszerének küszöbfogalmaira épülő TATIL (*Threshold Achievement Test of Information Literacy*) teszt segítségével végezték 2018–2019 folyamán. Ennek első modulja „A tekintély konstruált és kontextusfüggő” és „Az információ létrehozása folyamat” nevű küszöbfogalmakat, a második modul „Az információkeresés stratégiai felfedezés” küszöbfogalmat állítja a középpontba, az utóbbira úgy tekintve, mint ami a keresések tervezésének, értékelésének és felülvizsgálatának folyamatára összpontosít. A harmadik modul a „Kutatás kérdezés” és a „Tudomány párbeszéd” küszöbfogalmakat ötvözi. Evvel a tudásépítés folyamatára koncentrálnak, és arra is figyel, hogy a kutatók miként hoznak létre tudást. A negyedik modul „Az információ érték van” elv szellemében a tudományos információ létrehozásának normáira és azokra a tényezőkre fekteti a hangsúlyt, amelyek befolyásolják az információhoz való hozzáférést.

A TATIL teszt összes moduljának kitöltése körülbelül 30–50 percet vesz igénybe, ezért a hallgatókat csak a négy modul egyikének kitöltésére kérték, viszont gondoskodtak arról, hogy az összes modul nagyjából azonos számú hallgató töltse ki. Összesen 2395 érvényes választ kaptak ilyen módon.

Bár az eredmények statisztikailag szignifikáns különbségeket mutattak az első generációs hallgatók és a többiek készségei között (a családi hagyományokat folytatók javára), a könyvtárosoknak arra kell koncentrálniuk, hogy az oktatást megelőzően felmérjék a hallgatók információs műveltségi készségeinek szintjét (a hallgatók többségére családi háttértől függetlenül közepesnek bizonyult). Mindazonáltal a kutatás megerősítette, hogy érdemes kiemelt figyelmet fordítani az első generációs hallgatók információs műveltségi készségeinek fejlesztésére és arra, hogy a tudományos közösség részének érezzék magukat.

(Koltay Tibor)

107/2022

SCHARF, Davida – DERA, Joanne: Question formulation for information literacy : theory and practice. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 4., 102365

A kérdésfeltevés az információs műveltség vonatkozásában: elmélet és gyakorlat

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Tudományos kutatás

A Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (*Association of College and Research Libraries*, ACRL) információs műveltségi keretrendszerében „A kutatás kérdezés” elnevezésű keretfogalom a tudásgyakorlatok egyikeként jelöli meg a kérdések feltevését. A felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok és oktatók tudják, hogy számos hallgatónak nehézséget okoz az, hogy azonosítsák a tanulmányokban megfogalmazott fő kutatási kérdéseket, kritikai és elemző jellegű kérdéseket tegyenek fel, majd saját kutatási kérdéseket fogalmazzanak meg. Ezenkívül az alapképzésben tanuló hallgatók nem képesek összekap-

csolni a kérdéseket a saját kutatási projektjeikhez szükséges információk megkeresésével. A diploma megszerzéséhez minden szakon kulcsfontosságú egy kutatási kérdés megfogalmazása, ám a kellő tárgyi ismeretek híján az alapképzésben tanulók többsége számára ez nehézséget okoz. (Segítséget jelenthet, ha orientáló kérdéseket kapnak a kutatás elindításához.) A kérdések feltevése a tudományos kutatás első, kritikus fontosságú lépése; különösen nagy a jelentősége a bizonyítékokon alapú orvoslásban, de szerepe van az információs műveltségben is. Ezért az oktatás színvonalának emelése érdekében kifejezetten tanulmányozni és tanítani kell a kérdések megfogalmazását. Két kezdeményezés is kiemelhető, amely ezt tűzte ki célul (*Foundation for Critical Thinking; Right Question Institute*), de az általános iskolás korosztály vonatkozásában az Amerikai Iskolai Könyvtárosok Egyesülete (*American Association of School Librarians*, AASL) keretrendszere, valamint az ACRL információs műveltségi keretrendszere is kitér a megfelelő kérdésfeltevésre.

A szerzők a kutatási folyamat két fő lépését egy korábbi modellre (*Kidman & Casinader*, 2017) alapozva határozták meg. Az első szakaszban a kutató ismereteket szerez a témáról, ami a másokkal folytatott párbeszéd útján a kutatható kérdések azonosítását eredményezi. A második szakasz a megértés magasabb szintjének elérését szem előtt tartva kifejezetten célirányos keresési technikák alkalmazását kívánja meg az információgyűjtés és a megértés javítása érdekében, egészen addig, amíg az összetett fő- és mellékkérdések megválaszolása vagy elemzése lehetővé nem válik. A modell négy főbb tevékenységet különít el (kérdés, külső inputok, a gondolkodás sarkalatos pontjai, valamint a keresés és a könyvtárosok által hagyományosan tanított tevékenységek). A kérdezési tevékenység jellemzően egy-egy projekt elején a legintenzívebb, de a kutatás iteratív természete folytán később is visszatérhet. A kérdések általában az olvasás vagy valaminek a megismerése eredményeként merülnek fel, azonban az is előfordul, hogy bizonyos témákat kívülről erőltetnek a kutatókra.

(Koltay Tibor)

Lásd még 61, 92, 119

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

108/2022

WIEBE, Katja – REUSCH, Jutta: Colibri – Corpus Libri et Liberi : Digitalisierung von Kinder- und Jugendliteratur des 19. Jahrhunderts – ein DFG-gefördertes Projekt In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 4., p. 6–9.

A XIX. század német gyermek- és ifjúsági irodalmának digitalizálása – a DFG Colibri Projektje

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Ifjúsági és gyermekkönyvek gyűjteménye; Munkafolyamat

A Colibri – Corpus Libri et Liberi digitalizálási projekt keretében a Berlini Állami Könyvtár (Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz), a Braunschweigi Műszaki Egyetem Egyetemi Könyvtára, a Bielefeldi Egyetemi Könyvtár és a müncheni Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár (Internationale Jugendbibliothek) a XIX. századi, német nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom digitális gyűjteményét állítja össze. A 2021 júniusában indult programot a Német Kutatási Alap (DFG) finanszírozza. A részt vevő négy intézmény nagy és értékes állománnyal rendelkezik, a Colibri Projekt során ezekből 15 000 egységet fognak digitalizálni, melyek 1801 és 1914 között jelentek meg. Így a vállalkozás egyfelől kapcsolódik a DFG finanszírozta XVIII. századi nyomtatványok digitalizálási stratégiájához – a *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts (VD 18)* részeként –, másfelől pótolja a *Europeana Collections 1914–1918* projekt digitalizált anyagában lévő hiányokat is.

A projekt eredményei jelentősen hozzájárulnak majd egy olyan korpusz létrehozásához, amely az ún. „hosszú XIX. század” német nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalmának a digitális bölcsészet módszereivel történő kutatását szolgálja, és egy olyan portál jön majd létre, amelyen a digitalizált könyvek bárki által elérhetők és szabadon felhasználhatók.

A könyvek digitális másolatait meta- és strukturális adatokkal látják el, továbbá az optikai karakterfelismerő (OCR) eljárás révén teljes szövegű keresés is lehetséges lesz, átfogó kutatási eszközöket biztosítva a korpusz tudományos elemzéséhez.

A projektkonzorciumot kilenc tagú tanácsadó testület segíti, akik könyvtári, irodalom- és könyvtudományi, nyelvtechnológiai és információtechnológiai kérdésekben állnak a könyvtárak rendelkezésére, ezenkívül – tekintettel a projekt irodalomtörténeti fókuszára – közreműködnek a bielefeldi és a lipcsei egyetem irodalomtudósai is.

A négy könyvtárat érintő együttműködés megfelelő tervezést és előkészítést igényel. 2020 márciusa óta az együttműködő partnerek rendszeresen online eszmecsere-t folytatnak egymással és a tanácsadó testület tagjaival. Meghatározták a digitalizálandó gyermek- és ifjúsági könyvek feltárásának és feldolgozásának lépéseit és szabályait; a munka a DFG útmutatója, *A digitalizálás gyakorlati szabályai* (www.dfg.de/formulare/12_151/12_151_de.pdf) alapján folyik. A gyermek- és ifjúsági irodalom digitalizált példányainak előállítása és tárolása a *Kitodo*, illetve a *Goobi* rendszerben történik. Mindkét platform az XML-alapú METS és MODS LOC metaadatszabványokon alapul, nagyrészt azonos az adatstruktúrájuk, és kompatibilisek a *DFG Viewer* megjelenítő eszközzel (<http://dfg-viewer.de>).

A Colibrinál csak a könyvtári szabványoknak megfelelő leírású könyvek kerülnek be – így a négy könyvtár digitalizálandó állománya leszűkíthető, áttekinthető és összehasonlítható –, ez biztosítja, hogy a katalógusadatok újrafelhasználhatók legyenek. A projekt kezdetén a négy könyvtárban először duplumellenőrzést végeztek a kiválasztott állományon annak érdekében, hogy egy példányt csak egyszer digitalizáljanak. Azt is ellenőrzik, hogy van-e már szabadon hozzáférhető, jó minőségű példány a weben, hogy ne kelljen feleslegesen digitalizálni. A szerzői jogvédelem alatt álló, illetve bizonytalan joghelyzetű könyveket kizárják a projektből.

Ezután a könyvek előkészítése következik, melyeket több szakaszban juttatnak el a szolgáltatóhoz, ahol digitalizálják őket. Miután a dokumentumokat kiemelték tárolási helyükről, ellenőrzik, hogy az állapotuk lehetővé teszi-e a digitalizálást. (A lapok meglazulása vagy a könyv korlátozott nyithatósága nehezítő vagy akadályozó tényező lehet.) A szkennelés után következik a minőség-ellenőrzés, és a könyvtár kérheti a hibák javítását a szolgáltatótól. További fázis a digitális másolatok meta- és strukturált adatainak rögzítése, majd az OCR-en alapuló automatikus szövegfelismerés. Ezt követi a digitális változat DFG Viewerrel történő megjelenítése, majd a hosszú távú megőrzés.

A digitális másolatok, a metaadatok és a teljes szövegek közzétételéhez a projekt utolsó szakaszában egy portálra lesz szükség (www.colibri-portal.eu), melyre mind a négy könyvtár adatai felkerülnek (a Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár várhatóan 5000 digitális kötetét a Bajor Virtuális Könyvtárban is elhelyezik). A projekt lezárása után rendezendő műhelynapon fogják bemutatni az eredményeket. A részt vevő könyvtárakat örömmel tölti el, hogy munkájuk révén olyan gyermek- és ifjúsági irodalmi szövegkorpusz jön létre a „hosszú XIX. század” anyagából, amely az irodalomtudomány és a rokon területek kutatását egyaránt szolgálja.

(Murányi Lajos)

Lásd még 79, 110, 120

Adatbázisok

Lásd 75, 116

Nyomatott dokumentumtípusok

109/2022

HEBERT, Holly S. – HUWIELER, Cara: Exploring adult large print user preferences at a suburban public library. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 5., p. 468–480.

A felnőtt olvasóknak szóló nagybetűs gyűjtemények használati preferenciáinak vizsgálata egy külvárosi közkönyvtárban

Felmérés; Használati szokások; Idős olvasó; Közművelődési könyvtár; Öregbetűs könyv; Vak könyvtárhasználó

Hogyan használják napjainkban a nagy betűmérettel nyomtatott (öregbetűs) gyűjteményeket, és miért? Egy közepes nagyságú közkönyvtárban felmérést végeztek a felnőtteknek szóló nagybetűs gyűjtemény használóinak körében, amely feltárta preferenciáikat és olvasási szokásaikat. A válaszadók két csoportba sorolhatók: azokra, akiknek látásproblémák miatt kell nagybetűs nyomtatványokat olvasniuk, valamint azokra, akik más okokból – például a példány elérhetősége és a könnyű olvashatóság miatt – használják ezeket. Összességében véve a felnőtteknek szóló nagybetűs kiadványok használói nagyobb valószínűséggel voltak nők, 40 és 90 év közöttiek, sokat olvasók, gyakori könyvtárlátogatók és olyanok, akik előnyben részesítik a nyomtatott formátumot az e-könyvekkel vagy a hangoskönyvekkel szemben.

(Autoref.)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 66, 87, 89, 116, 118

Reprográfia, mikrográfia

110/2022

DELOOPER, John: A review of camera scanning apps for you and your patrons In: Computers in libraries. – 41. (2021) 9., p. 22–27.

Kameraszkennelési alkalmazások könyvtárosok és könyvtárhasználók számára

Digitalizálás; Felsőoktatási könyvtár; Hardver; Reprográfia; Szoftver

A cikk amerikai szerzője a mobiltelefonos fényképezőgépek, kamerák könyvtári felhasználhatóságát járja körül. Nem is olyan régen, 10-15 éve még mindennapos problémát jelentett a felsőoktatási könyvtárakban, ha egy dokumentumból be kellett szkennelni egy-egy oldalt az olvasóknak. A szerző intézményében ezért olcsó szkennereket szereztek be, amelyek azonban népszerűségük és térítésmentes használatuk

okán egyrészt amortizálódtak, másrészt akkora igény mutatkozott irántuk, hogy hosszú sorok alakultak ki a szkennelésnél. A várakozásból adódó helyzet akkor változott meg, amikor a diákok az okostelefonjaik kameráit kezdték el használni a kívánt oldalak digitalizálására. Nemcsak az eszközök alapértelmezett kamerakezelő alkalmazását vetették be, hanem olyan célirányos szkennelő applikációkat is, mint a *Scannable*, a *CamScanner* és a *Microsoft Lens*. Ezek olyan extra szolgáltatásokkal is rendelkeznek, mint például a képszegélyek automatikus beállítása és a könyvek kötése miatti képtorzulás javítása. A piaci igény egyértelműen megmutatkozott ezekre az applikációkra, így hamarosan a legtöbb IT-cég előrukkolt valamilyen kameraszkenneres megoldással.

Több tényező is meghatározza, hogy mitől lesz jó egy szkennelő applikáció. Az első helyen az ár áll – a legtöbb ilyen alkalmazás a hirdetések engedélyezése mellett térítésmentesen használható. Az olyan extra funkciók, mint például az integrált OCR vagy az *MS Word* formátumú export, sokszor már feláras szolgáltatásnak számítanak. Fontos faktor még a szkennelés sebessége, továbbá a könnyű használhatóság, a jó képminőség és a kimeneti formátum, amely legtöbbször az általánosan használt PDF.

A szerző saját kísérletbe kezdett. Egy helyismere-ti weboldal fenntartójaként gyakran szkennel különböző tartalmakat – jelentéseket, fényképeket, képeslapokat – a gyűjteménye fejlesztéséhez. A legnagyobb kihívást a kartontablókra ragasztott kisebb fényképek digitalizálása jelentette a síkgyas szkennelés nehézsége miatt, ezért ezeken próbálta ki az okostelefonos megoldást a *Google PhotoScan* (Fotószkenner) applikációval. Azt tapasztalta, hogy gyorsan lehetett digitalizálni (fotónként kb. 30 másodperc), a képek pedig egyből a *Google Fotók* felhőjébe kerültek. Az alkalmazás azonban nem tökéletes: az automatikus forgatás és körüljárási, valamint torzításiigazítás sokszor produkált manuálisan javítandó hiányosságokat. A tükröződés- és árnyékmentes szkennelés lehetősége sem váltotta be a gyakorlatban a hozzá fűzött reményeket.

A szerző ez után további tesztek végzett egy több oldalas iraton a *Microsoft Lens* és az *Adobe Scan* applikációkkal. A *Microsoft Lens* a Google termékéhez hasonlóan inkonzisztens minőségű kimenetet produkált, ám exportálható formátumok (a teljes *Office*-paletta) tekintetében nagyon kedvezőnek bizonyult. Az *Adobe Scan* a könnyű használhatóságával tűnt ki a többi megoldás közül. Összességében elmondható, hogy mindkét szoftver gyors szkennelési lehetőséget

biztosít, ám minden esetben gyakran volt szükség manuális beavatkozásra a képek megfelelő igazítása érdekében. A képek mentése és megosztása/küldése is könnyűnek bizonyult. A szerzőt meglepte az alkalmazásokba integrált optikai karakterfelismerő (OCR) funkció használhatósága. Tapasztalata szerint még az eredetileg nehezen olvasható forrásoldalak esetén is jól működött a digitalizált PDF-ben a szabadszavas keresés.

Következtetésként elmondható, hogy az okostelefonos szkennelés kevésbé hatékony eszköz, mint a célirányos síkgyas szkennerek, ám sok felhasználó számára a könnyű használhatóság és a keletkező fájlok azonnali megoszthatósága előnyösebb funkciók, mint a dokumentumok jobb minőségű beolvasása. Sok környgyűjtemény engedélyezi az okoseszközök kameráival való fotózást – ehhez kapcsolódóan a kameraszkenner is jó szolgáltatást tehetnek a kutatóknak. A könyvtárosok munkájában is megvan a maguk helye a vizsgált eszközöknek, elsősorban akkor, amikor gyorsan kell képeket, dokumentumoldalakat bedigitalizálni, majd a közösségi média felületein megosztani őket az olvasókkal. Azoknak a könyvtáraknak pedig, amelyek esetleg nem rendelkeznek szkennerekkel, ezek az applikációk nyújtják az egyetlen lehetőséget a digitalizálásra. Fontos azonban, hogy szem előtt tart-suk: a kameraszkenner-alkalmazások által készített képek nem felelnek meg a hosszú távú megőrzéssel és a digitális szurrogátumokkal szemben támasztott követelményeknek.

(Bódog András)

Információ- és kommunikációs technológia

111/2022

LONGMEIER, Meris Mandernach: Hackathons and libraries : the evolving landscape 2014-2020. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 4., p. 1–19.

Hackathonok és könyvtárak: egy terület kibontakozása, 2014–2020

Hackathonnak (hack-maratonnak) nevezzük az olyan meghatározott időkeretű (leggyakrabban 24–36 órás) eseményeket, ahol a résztvevők azért gyűlnek össze, hogy valamilyen technológiai projektet valósítsanak meg, szakértőktől és egymástól tanuljanak, valamint innovatív megoldásokkal álljanak elő, amelyeket gyakran díjaznak is a rendezvény keretében. Noha a hackelés – a biztonsági sebezhetőségek kihasználása – negatív asszociációjú fogalom, a hackathonok esetében jellemzően már létező kódok módosítását vagy működőképes prototípusok készítését jelenti. A hackathonok és a hasonló események (*idea fest, code jam, edit-a-thon, datathon, makeathon*) fogalmát, célját és időtartamát a cikk egy táblázatban egyértelműsíti.

A hackathonok főiskolákon és egyetemeken való elterjedésével a könyvtárak is hangsúlyosabb szerepet kaptak e rendezvények szervezőiként vagy tartalomgazdáiként. A szerzők a vonatkozó szakirodalom alapján két kategóriát különböztetnek meg: amikor a könyvtár házigazdaként funkcionál, és amikor a hackathonhoz témájával vagy forrásaival járul hozzá. A felsőoktatási és a közkönyvtárak infrastruktúrájuk (hosszú nyitvatartás, Wi-Fi, vezetékes hálózat) okán egyaránt alkalmas helyei lehetnek a technológiafókuszú eseményeknek. A „könyvtár mint helyszín” megvalósulhat úgy, hogy az intézmény a fizikai teret szolgáltatja, esetleg munkatársakat is kölcsönöz a rendezvényhez. A Wikipédia-szerkesztőmaratonok, a társadalmi kérdéseket felvállaló hackathonok, valamint az adattudománnyal és adtműveltséggel kapcsolatos események egyaránt jó módjai a használók elérésének, az intézményi együttműködések építésének és a pusztán könyveket szolgáltató könyvtárkép meghaladásának. A hackathonokhoz a könyvtárak további (elő)konferenciákat, prezentációs lehetőséget és mentorálást biztosíthatnak. Felsőoktatási keretek között az oktatástámogatás is kiemelt feladat – a hackathonok például beépíthetők a számítástudományi kurzusokba, támogathatják az információs

műveltség fejlesztését, végső soron pedig népszerűsíthetik az intézményt.

A könyvtár forrásul vagy témául szolgálhat a hackathonokhoz azáltal, ha azok a könyvtári szolgáltatások és terek jobbítását célozzák, vagy könyvtári adategyüttesekre és gyűjteményekre épülnek. Az előbbire példát jelent a könyvtári mobilalkalmazások, szoftverek vagy weboldalak fejlesztése hackathonok keretén belül. A könyvtár gyűjteményei pedig elsősorban digitális bölcsészeti projektek kiindulópontjai lehetnek, lehetővé téve a gyűjtemény széleskörűbb, látványosabb és szervezettebb disszeminálását. Több útmutató is elérhető a hackathonokat szervezni kívánó intézmények számára (pl. *GLAM hack-in-a-box: A short guide for helping you organize a GLAM hackathon* – http://dpla.wpengine.com/wp-content/uploads/2018/01/DPLA_HackathonGuide_ForCommunityReps_9-4-14-1.pdf), ám a legfontosabb tanács az, hogy a könyvtár által a résztvevőknek átadott adatkészlet megfelelően tisztított és részletesen metaadatolt legyen.

A hackathonoknak legtöbbször kettős céljuk van: a résztvevők programozási képességeinek elmélyítése, valamint marketinglehetőség biztosítása a szponzorok számára. Akár működő prototípusok, akár csak ötletek születnek, a könyvtárak ezekkel a rendezvényekkel formálhatják imázsukat, és eleget tehetnek oktatástámogató, közösség-összekötő küldetésüknek. A könyvtári adatok nyitottá és újrafelhasználhatóvá válásával pedig a hackathonok a források népszerűsítésére és vizualizálására is alkalmasak lehetnek, még ha az elkészült eszközök szellemi tulajdonjogát nem is feltétlenül a könyvtár fogja birtokolni.

A könyvtár munkatársai zsűriként és mentorként is szerepet vállalhatnak ilyen rendezvényeken. Önálló szervezés esetén azonban fontos felmérni a befektetni kívánt idő és erőforrás mennyiségét, és ez alapján megtalálni a legjobban illeszkedő eseményformát.

(Molnár Bence)

Lásd még 72, 85, 86, 91, 93, 94, 120

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

112/2022

KEIN, Martina – OLBRIICH, Jutta: Wie Phönix aus der Asche : vom Hinterhof Dasein zur modernen Open Library : Augsburgs Stadtteilbücherei Lechhausen eröffnet an prominenter Stelle im Stadtteilzentrum In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 3., p. 42–46.

Főnixként hamvából – a hátsódudvari létből korszerű nyílt könyvtár: Augsburg kerületi könyvtára szép épületben, a centrumban nyílik meg

Enteriőr; Fiókkönyvtár; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A cikkben bemutatott augsburgi kerületi könyvtár a városi könyvtár négy fiókjának egyike, a legnépesebb, 37 000 lakosú Lechhausen területben. Ipari negyed, zömmel munkások lakják. Multikulturális és alacsony képzettségű a lakosság, de a városrész új épületei miatt fokozódik más népességszoptok beáramlása is. A fiókkönyvtár 1981-ben jött létre a terület központjában, de egy ház hátsó traktusában. Szerény feliratát szinte senki sem vette észre. Kezdetben ez a 150 m²-es intézmény főleg a bevándorlókat, a gyerekeket és a felnőtteket célozta meg, de hamarosan a nyugdíjasok is felfedezték – ők kölcsönözték ki a legtöbb könyvet. Amikor 2010-ben 50 m²-rel bővítették a könyvtárat, a legkisebb és a legrosszabb kölcsönzési statisztikával rendelkező fiók volt, ám azután a sok rendezvénynek, illetve a napközikkal és az iskolákkal való együttműködésnek köszönhetően a kölcsönzések száma megduplázódott. (Ma már a kerületi könyvtár egy közeli általános iskola könyvtáraként is működik.) Továbbra is gondot jelentett azonban, hogy az egyterű könyvtárban a nyitvatartás idején nem lehetett semmilyen rendezvényt tartani, nem volt zárható iroda, sem elég ülőhely, munkahely, illetve mosdó sem. 2018-ban viszont, egy tulajdonos- és bérlőváltás után lehetővé vált, hogy a könyvtár a hátsó udvarból az utcafrontra költözzön. Már 2018 végén megkezdődött az új helyszínen a tervezés: két szinten, a korábbinál háromszor akko-

ra alapterületen (550 m²-en) és egy új koncepció, a nyitott könyvtár (*open library*) jegyében. Hogy még több fiatal vonzzanak az új létesítménybe, játékszobát (*Play&Chill*) és hangzuhanyt (*Soundshower*) is terveztek, illetve a közeli középiskolák diákjai az emeleten külön számítógépes szobát kaptak internetkapcsolattal, ahol a házi feladatot elkészíthetik. A kávézó kényelmes fotelekkel, vízadagolóval és kávéautomatával várja az olvasókat. Az ott lévő mobil színpad, polcok és székek segítségével esti rendezvények is lebonyolíthatók.

A szelfogóban lévő könyvvisszavevő automata lehetővé teszi a folyamatos visszavittelt. (A könyvek azután a munkaszoba válogató részébe kerülnek.) Egy üvegajtón át a szomszédos információs pultból szemmel tartható a visszaadás. (A földszinten, az információs pult mellett van két kölcsönző automata és egy befizető automata is.)

A kávézó mellett a felnőttek rendelkezésére folyóiratok, szépirodalmi, ismeretterjesztő művek és AV-dokumentumok állnak. A hátsó részben ifjúsági regények, fantasy- és életmód-könyvek között lehet válogatni, a DVD-k, a hangoskönyvek és konzoljátékok pedig a játékszobában várják a fiatalokat.

Az emeletet (kis)gyerekeknek szánták, de három munkahelyes iroda is található itt, amely tájékoztató pontként is szolgál. Egy csoportszoba, egy többfunkciós szoba beépített konyhával és egy tágas tároló egészíti ki a kínálatot. Egy óriási (165 cm átmérőjű) monitor szolgál a képeskönyvvetítéshez vagy a könyvtárbemutatóhoz, de a szoba *makerspace*-ként való használatához is. Itt kapott helyet továbbá a „*Traumwelt*” (álomvilág), amely egy fejlesztő pedagógiai zóna: egy sajátos ülő- és fekvőterület, amely a különböző szenzoros ingerekkel (hang- és fényelemek, vízoszlop) a kapcsolódást szolgálja, de más gyermekrendezvények tartására is alkalmas. (A földszinten végre létesült véce a felnőttek számára, a gyerekeknek pedig az emeleten, ahol pelenkázó is van.) Az új könyvtár mind a kölcsönzések, mind a rendezvények számát jelentősen növelte. A korábbi, hagyományos gyermekfoglalkozások mellett a digitális médiára építők is bekerültek a rendezvények körébe, illetve felnőttek számára is szerveznek felolvasásokat, vitákat, digitális dokumentumbemutatókat.

A járvány megakadályozta a megnyitóra tervezett ünnepi rendezvényeket; 2020. november 16-án csak szűk körben, mindössze három hétre nyitotta meg *Eva Weber* főpolgármester és *Martina Wild* oktatási referens az új könyvtárat. A „nyitott könyvtár”-modellt sem tudták elindítani. (Ennek ellenére 63 új olvasójuk lett, és 500-an több mint 4000 egységet kölcsönöztek.) 2021. március 15-én újra kinyitottak, de még nem lehet helyben használni az állományt, és rendezvények sem tarthatók. [A cikk 2021 őszén jelent meg – a Ref.]

2021 őszén lesz 40 éves a kerületi könyvtár. Remélhető, hogy végre működő könyvtárral, rendezvényekkel és rejtvényjátékkal ünnepelhetnek, melynek nyerteseit már egy éve várják a nyeremények a pincében. (A cikket a könyvtár legfontosabb adatainak táblázata egészíti ki.)

(*Murányi Lajos*)

113/2022

SCHAAB, Rupert: Podium und Schauraum für die Wissenschaften – Der Erweiterungsbau der Württembergischen Landesbibliothek in Stuttgart. – Bibliogr. In: *ABl-Technik*. – 41. (2021) 3., p. 159–170.

Res. angol nyelven

Színpad és bemutatóterem a tudományok számára: a stuttgarti Württemberg Tartomány Könyvtárának bővítése

Általános tudományos könyvtár; Enteriőr; Könyvtárárpítés, berendezés; Könyvtárárpület; Raktározás; Regionális könyvtár

Az 1878–1886 között neoreneszánsz stílusban épült stuttgarti tartományi könyvtár súlyosan megsérült az 1944-es bombázások alatt; ezt 1970-ben egy új épülettel pótolták a régi könyvtárnak helyet adó telken, a tartományi parlament, az új képtár és a zenei főiskola közelében. Württemberg Tartomány Könyvtára (WLB) Délnyugat-Németország legnagyobb tudományos könyvtára. A tartomány kötelezpéldányait gyűjti, emellett 15 600 kézirata, 7000 ősnymtatványa és kb. 350 000 régi könyve révén a német írott kulturális örökséget őrző legjelentősebb könyvtárak egyike.

A könyvtár erőssége a bölcsészet- és társadalomtudomány, továbbá fontos szerepet játszik a város és a tartomány szakirodalmi ellátásában. 1990 óta már külső raktárban volt 350 000 kötetük, 1992-ben pedig a grafikai és térképészeti anyaguk is külön épületbe került. 2004-ben már felmerült a bővítés szükségese-

sége, 2005-ben megvalósíthatósági tanulmány is készült erről. A tartomány miniszterelnöke 2008-ban a könyvtár alapításának 250. évfordulójára, 2015-re ígerte a bővítést.

Az építészeti pályázat kiírására 2010-ben került sor. Ez egy olyan 6500 m² hasznos alapterületű létesítményre szólt, amely alkalmas 500 000 kötet szabadpolcos elhelyezésére, emellett 250 új olvasóhelyet, tájékoztató és kölcsönzőrészleget, egy 250 férőhelyes előadótermet, egy 400 m²-es kiállítóteret és egy új kávézót foglal magában. Első díjat nem, ehelyett három másodikat adtak ki két stuttgarti és egy zürichi irodának, és felkérték őket pályázatuk átdolgozására. 2011 májusában a stuttgarti LRO iroda anyagát fogadták el, amely jobban illeszkedett a városképbe, és megoldotta, hogy az építés alatt is működhessen a könyvtár. További módosítások után 2013 decemberében jóváhagyták az 52 millió eurós költségvetést. Az új, ötszintes épület kocka alakú (50x36x25 m, 7217 m²) – alatta egy jóval nagyobb alapterületű mélygarázs van –, az első emeleten híddal kapcsolódik a régi épülethez, továbbá emeletenként változó méretű ablakokkal tagolt homlokzattal és koronászerűen kialakított tetővel rendelkezik. (A tervezett városi közlekedési reformok után a garázs is raktári célokat szolgálja.)

Míg az előcsarnok (324 m²) belmagassága miatt (3,6 m) alacsonynak tűnik, meglepően tágas a belőle nyíló kiállító- és előadóterem (a plafon a második emeletig ér). Utóbbi két mobilfallal tovább osztható, és 14 légkondicionált kiállítóvitrin is van benne. Hátralapított helyet az önkiszolgáló kölcsönzést és visszavételt szolgáló terület és néhány iroda is, továbbá a ruhatár és a kávézó, illetve a mélygarázs lejárata. (Az előcsarnokban könyvvisszavételi automatákat találunk, ezek az RFID-alapú automata könyvválogató és -szállító rendszerhez kapcsolódnak.)

Az emeleti olvasótermekhez széles lépcsőn vagy lifttel juthatunk fel – az első emeleti 900 m²-es, a másodiktól a negyedik emeletig egyformán 1330-1330 m² alapterületűek. Felérve az első szintre, a tájékoztató pulthoz és a régi épületbe vezető átjáróhoz jutunk. Erre a szintre tervezték a 12,5 kN/m² teherbírású tömör raktárakat is. A második és a harmadik emelet jóval világosabb – a „hajtogatott” homlokzat ablaknyílásai és a fehér asztalok miatt. (A második emelet sajátossága, hogy a lépcsővel szembeni PC-ken a partnerszervezetek adatkinálata tanulmányozható: a LEO-BW tartományi portál, a tartományi statisztikai hivatal adatai stb.) A negyedik emeletet

rendezték be leginkább „hagyományos” módon (itt feketék a székek).

A könyvtár társadalmi szerepéből kiindulva 2020 elején úgy döntöttek, hogy a szabadpolcos könyveket (330 000 kötet) a regensburgi szakrend alapján (RVK) csoportosítják (a folyóiratokat és a kisnyomtatványokat kivéve). Az első emeletre az általános irodalom és a teológia, a másodikra a filozófia, a nyelvészet, a művészet- és kultúratudományok, a harmadikra a társadalomtudományok és a történelem, a negyedikre a közgazdaságtan, a matematika, a természet- és műszaki tudományok irodalma került. (Az olvasótermi helyek előjegyezhetők.) A nyitás előtt egyéb feladatokat is el kellett végezni: az olvasótermek berendezését, tesztelési munkákat, takarítást stb. Sikerült ugyan 2020. október 5-én megnyitni az új házat még a járvány második hulláma előtt, majd 12-én a többször is elhalasztott *Hölderlin*-kiállítás is megnyílt, de azután november 3-án a kiállítást, december 16-án pedig az olvasótermeket is be kellett zárni. Nem volt ünnepélyes megnyitó, de nőtt az elérhető olvasóhelyek száma, és bővült a könyvtár nyitvatartási ideje is (hétköznap 8-tól 20 óráig – s talán szombaton is kinyithatnak majd.) A sajtó is lelkes cikkeket közölt az új létesítményről.

2019. december 18-án a tartomány 50 millió eurót hagyott jóvá a régi könyvtárpépület felújítására – a már elkészült koncepció alapján. Az első lépés a kiürítés, majd az azbesztmentesítés, a tűzvédelem megoldása és valamennyi berendezés felújítása lesz. A négymillió kötet számára már béreltek a város szélén egy raktárpépületet, 150 munkatársnak pedig irodákat a közelben. A felújítás után teherlift, csoport- és szemináriumi szobák, egy különgyűjteményi nagyolvasó, médialaboratórium, továbbá egy olvasótársalgó is létesül.

A cikket több alaprajzzal és fényképpel illusztrálta a szerző, a WLB igazgatója.

(Murányi Lajos)

Lásd még 74, 94, 96

Számítógépes könyvtári rendszerek

114/2022

KRAJŇAKOVÁ, Dagmar: Knižnično-informačný systém Tritius a jeho využitie. – Bibliogr. In: Knižnica. – 22. (2021) 4., p. 20–23.

Res. angol nyelven

A Tritius könyvtári-információs rendszer és használata

Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés; Online katalógus

Igló (Spišská Nová Ves, korábban Szepesújfaló vagy Szepesújfaló) kulturális központjának könyvtára 2019 óta használja az újgenerációs könyvtári-információs rendszert, a *Tritius*-t. 1998 és 2019 között a könyvtár az MS DOS alatt futó, szlovák fejlesztésű LIBRIS rendszert alkalmazta, de annak bizonyos, a könyvtár számára fontos moduljait nem frissítették, használata így korlátozottá vált. A könyvtár ezért új rendszert keresett, és választása a Tritiusra esett, amely támogatja a digitális környezetet és a más rendszerekhez, forrásokhoz való kapcsolódást.

A Tritius bármilyen dokumentum és gyűjtemény kezelésére alkalmas, új katalogizáló információs rendszer, amely a legnagyobb cseh és szlovák rendszer, a *Clavius* utóda. Webes rendszerként bármely eszközön (mobilon is) és böngészővel (Mozilla Firefox, Google Chrome, Internet Explorer, Opera), bonyolult telepítés nélkül használható. A Tritius a modern webes alkalmazások közé tartozik, amelyek bármilyen operációs rendszerrel futnak (Windows, Mac, Linux, Android, Apple iOS).

A Tritius bármilyen gyűjteményben képes információt rögzíteni és keresni, támogatja a modern könyvtári szabványokat (MARC 21, FRBR, RDA, OAI-PMH, NCIP). Könyvtári rendszere a MARC 21 szabványra épül, az RDA legújabb katalogizálási szabályai szerint. A Unicode szabványnak köszönhetően minden nemzeti ábécé betűit tudja kezelni.

A kölcsönző modul az RFID technológiát is integrálja, és online fizetési lehetőséggel párosul. Az olvasók az online platformon keresztül széles körű szolgáltatásokat érhetnek el. A Tritius katalógusa gyors, áttekinthető, rezponzív kialakítású, felülete pedig vonzó (nem csak a fiatal generációk számára). Bizonyos funkciók (előjegyzés, hosszabbítás) csak regisztrált használók számára érhetők el. Az olvasói belépést követően minden fontos információ rendelkezésre áll az aktuális és korábbi kölcsönzésekről, előjegyzésekről, díjakról, tartozásokról.

A rendszer újdonságai közé tartozik a Covid19-járvány miatt bevezetett „kölcsönzés a polcra”: ha a katalógusban elérhető a dokumentum, az olvasó rákattintva azonnal kérheti a polcra való levételét, majd e-mailben értesítést kap a kiváltás módjáról. Ha a könyvet kikölcsönözték, akkor az olvasó előjegyezheti, akárcsak a járvány előtt. A távolról is elérhető szolgáltatás nagyon népszerű az olvasók körében.

A pandémia alatt a könyvek visszahozatal után karanténba kerültek, a Tritius ennek a nyomon követésére is alkalmasnak bizonyult. A rendszer képes nyilvántartani a katalógusba bejelentkezettek számát a könyvtár tereiben és azon kívül egyaránt, ami segítette a létszámkorlátozások betartását.

A Tritiusból az adatok átemelhetőek más felületekre, és megoszthatók a közösségi oldalakon is. A *hosting* szolgáltatás miatt a rendszert nem kell megvásárolni és saját szerverre telepíteni: a központi szerver a forgalmazó birtokában van, amely a működtetést, a védelmet, a frissítéseket és az archiválást szolgáltatásként biztosítja. A könyvtárak mindezért átalánydíjat fizetnek.

A Tritius könyvtári-információs rendszer egyaránt támogatja az olvasókat, a könyvtárakat és a tartalom-szolgáltatókat, ezáltal növeli a könyvtári szolgáltatások iránti érdeklődést.

(Prókai Margit)

115/2022

NICHOLSON, Joseph – TOKORO, Shoko: Cloud hopping : one library's experience migrating from one LSP to another. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 38. (2021) 4., p. 377–394.

Ugrás a felhők között: egy könyvtár tapasztalatai két KSZP közötti migrációról

Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Szoftverválasztás

2018 januárjában az Észak-karolinai Egyetem (Charlotte, NC) Atkins Könyvtára az *OCLC WorldShare Management Services*-ről (WMS) az *Ex Libris Almára* váltott. A cikk a két felhőalapú könyvtári szolgáltatási platform (KSZP) közötti migráció tanulságait mutatja be, a szakirodalomban elsőként.

Az Atkins Könyvtár az 1999 óta használt *Millennium IKR*-ről 2013-ban tért át a WMS-re. A helyileg hosztolt rendszerről a felhőalapú KSZP-re való átlátsástól azt remélték, hogy kiküszöböli a körülményes rendszerfrissítéseket, valamint közös felületet biztosít a használók számára a nyomtatott, az elektronikus és a digitális tartalmakban való kereséshez. Mindössze négy évvel később, 2017-ben azonban újra a migráció mellett döntöttek, mivel úgy érezték, a WMS nem tesz eleget kellőképpen a könyvtár elvárásainak, többek között a modulok közötti interoperabilitás hiánya, valamint az OCLC-mesterrekordok nehéz-

kes szerkeszthetősége miatt. A választás az Almára esett, így az intézmény az elsők egyike volt, amely két KSZP közötti migrációt hajtott végre. Már az előző migráció is számos problémát hozott a felszínre: az elektronikus források 30%-a nem rendelkezett OCLC-azonosítóval, így az OCLC-re építő WMS keresőfelületéről nem voltak elérhetőek; nem kerültek be a Millenniumból a WMS-be fontos elemek az időszaki kiadványok helyi állományadatai és érkezési adatai közül; eltűntek a gyarapítási adatok; végzetül a kolligátumokban lévő címek is elvesztek a migráció során. A problémák sora hatványozódott az újabb migrációkor, amit nehezített, hogy az Ex Libris csapata nem ismerte kellő mélységben a WMS-t. A migráció előtt a könyvtár programozói megjelölték a migrálandó rekordokat a „*WMS migration 2018*” címkével, egységesítették a lelőhelyneveket a 852-es mezőben, új mezőket hoztak létre a helyben használat, a jelzet (*shelving scheme*) és a példányjelölő szám (*copy number*) számára, valamint különálló rekordokat generáltak azon elektronikus dokumentumoknak, amelyeket korábban egy rekordként kezeltek a nyomtatott változattal. Mindez azonban korántsem volt elég.

Az első tesztbetöltés több ezernyi hibás rekordot eredményezett, elsősorban az állományadatok (*holdings*) és a példányrekordok terén. Ennek oka több esetben egy-egy kimaradt indikátor volt, de komoly gondokat okozott az a tény is, hogy a 2013-as migrációkor a WMS a 853-as (*Részegységek elnevezései és megjelenési sémák*) és a 863-as (*Számozás és kronológia*) holding-mezők tartalmát a 876-os mezőbe (*Példányinformáció*) vonta össze, amelynek tartalmát az algoritmus nem vette át a mostani migrációkor. Más problémák forrása volt, hogy a WMS lehetővé tette, hogy több állományrekord tartozzon egy lelőhelyhez. Ez az Almában nem lehetséges, az algoritmus ezért egy adott lelőhelyhez minden példányrekordot egyetlen állományrekord alá vont, példányok nélkül hagyva a kiürített állományrekordokat. Általában véve sok nehézséget okozott az Ex Libris-szel való kommunikáció során, hogy a WMS-ben a helyi állományrekordok (*local holdings records*, LHR) központi szerepet játszanak, részben magukba foglalva a példányokra vonatkozó információkat.

Egy második tesztbetöltést követően, amelynek során egy emberi mulasztás miatt kevesebb fájl ment át az Almába, mint kellett volna, 2017–2018 fordulóján sor került a tényleges migrációra. 2017. november 22-től 2018. január 8-ig a kurrens feldolgozás szünetelt, a könyvtárosok ezalatt az Alma (és a hozzá tartozó

Primo discovery) „homokozója” és egy oktató segítségével elsajátították az új KSZP használatát.

A migrációt követő adattisztítás a rendszer élesítése óta tart. A fontosabb típushibák a következők voltak:

- az állományrekordok és a példányrekordok már említett problémája, amit az állományrekordok 852-es mezőjében „maradt” példányjelölő szám bonyolított (utóbbi használatával a könyvtár azóta felhagyott, és a vonalkódot kezdte el alkalmazni egyedi azonosítóként);
- az előző migrációkor létrejött meződuplikációk, elsősorban a megjegyzéseknél és a hozzáférési pontként funkcionáló mezőknél (pl. a 100-as mező tartalma duplikálódott a 700-as mezőben), amit az *Alma Analytics* segítségével azonosítottak, és a *MarcEdit*tel javítottak;
- a WMS által nem szabványosan használt helyi megjegyzésmezők (*local bibliographic data*, LBD), amelyekbe a példányokra vonatkozó információk kerültek (kötés, bejegyzések, adományozó stb.), ezek szabványos megjegyzésmezőkké alakítása azóta is zajlik;
- a Kongresszusi Könyvtárétól eltérő tárgyszavak és műfajmegjelölések, amelyeket a könyvtár az OCLC-s mesterrekordoktól „örökölt”, ezeket a *Primo* felületén nem publikusra állították;
- a kolligátumoknál a WMS-ben ugyanahhoz a vonalkódhoz több példányrekordot társítottak, melyekből az *Alma* egyetlen példányrekordot hagyott meg a migrációkor, miközben a dokumentumok bibliográfiai rekordjai megmaradtak (a rekordok összekapcsolása és a példányrekordok pótlása azóta is folyamatban van);
- nem megfelelő kódolású mellékjelek;
- az elektronikus források linkfeloldó űrlapjának kitöltéséből fakadó hiányosságok;
- hibás vagy elavult linkek az elektronikus forrásoknál.

Összességében véve elmondható, hogy a 2018-ban élesztett migráció módfelett idő- és munkaigényesnek bizonyult, de az *Almára* való áttérés (várt) előnyei meghaladják a hátrányokat, és a legtöbb könyvtáros könnyen alkalmazkodott az új rendszerhez. A tanulság az, hogy a migráció a felhőalapú rendszerek korában is kockázatos folyamat, amelynek során a bibliográfiai és az állományadatok továbbra is sérülékenynek bizonyulnak.

(Szabó Piroska)

Számítógép-hardver

Lásd 72, 85, 94, 110

Számítógép-szoftver

116/2022

SNIJDER, Ronald: Words Algorithm Collection – finding closely related open access books using text mining techniques. – Bibliogr. In: *LIBER quarterly*. – 31. (2021) 1., p. 1–22.

Szorosan kapcsolódó nyílt hozzáférésű könyvek keresése szövegbányászati technikák segítségével

Adatbázis; Elektronikus könyv; Gépi információkeresés; Hozzáférhetőség; Online katalógus; Relevancia; Szoftver; Tárgyi feltárás

A nyílt hozzáférésű platformokban és az Amazonhoz hasonló webáruházakban közös, hogy kínálatukból a használóikat a lehető legrelevánsabb találatokkal óhajtják a keresett szolgáltatás vagy tartalom felé irányítani. Ezt a kereskedelmi szférában olyan ajánló-rendszerek teszik lehetővé, amelyek a használói adatok gyűjtése révén választják ki az elvileg optimális tartalmakat. Nyílt hozzáférésű platformok esetében azonban elfogadhatatlan a felhasználók bármilyen szintű követése, így felmerül a kérdés, hogy lehetséges-e olyan ajánlórendszert fejleszteni, amely a felhasználói adatok helyett a hozzáférhető tartalmakat veszi alapul. A cikk a holland OAPEN Alapítvány (*Open Access Publishing in European Networks* – nyílt hozzáférésű kiadás európai hálózatokban) által fejlesztett megoldást ismerteti. Ennek műszaki hátterét nyílt forráskódú szoftverekkel biztosították: az *open access* platform (*OAPEN Library*) alapját a *DSpace 6* repozitórium alkotja, a szövegbányász algoritmust pedig az R programozási nyelven írták. A szövegbányász algoritmus három egymást követő szóból álló kifejezésekre, úgynevezett trigramokra bontja az elektronikus szövegeket. Az így előálló hármas szó szerkezetek száma elég kicsi ahhoz, hogy viszonylag könnyen kezelhetők legyenek, ugyanakkor a trigramok a szópároknál hatékonyabban írják le a tartalmi ismérveket. A kapott halmazból kivonják az olyan trigramokat, amelyek a mindennapokban és az *open access* felületeken használt gyakori

szavakat (pl. névelők, névutók; *Creative Commons* licencek, kiadók elnevezései) tartalmazzak. E stop-szavas szűkítést követően csak olyan trigramok maradhatnak, amelyek egyértelműen kifejezik az adott szöveg tartalmát. (A szűrés teljesen átlátható módon történik minden ezzel dolgozó szakember számára, így a paraméterek szükség esetén módosíthatók.) Az algoritmus a tartalomra vonatkozó trigramok között keres kapcsolódási pontokat, egyezéseket.

Kiinduló adategyüttes gyanánt az *OAPEN Library* gyűjteményének 12 224 angol, német vagy holland nyelvű címét választották, ebből 10 997-nél tudták kinyerni a trigramokat és kapcsolatokat találni. Több mint 7000 műből nyertek ki olyan trigramokat, amelyek legfeljebb 50 másik mű trigramjaihoz kapcsolódnak, további majdnem 2000 forrásnál pedig 50–100 kapcsolatot sikerült feltérképezni. Összeségében a feldolgozott címek körülbelül 40%-a legfeljebb 20 másik művel osztozik több-kevesebb trigramon.

A művek közötti kapcsolatok rangsorolhatók is a trigram-egyezések száma szerint. A rangsorolást követően történhet a könyvajánlás egy adott címhez kapcsolódó művek alapján. A több ismérv szerinti keresést az OAPEN Library metaadatai (pl. sorozat) teszik lehetővé. A könyvajánláson felül az algoritmus felhasználható még kapcsolódó műveket tartalmazó gyűjteményrészek kialakítására, illetve kiadók is alkalmazhatják *benchmarking*-feladatokra.

(Bódog András)

Lásd még 83, 94, 110, 120

Elektronikus könyvtár

Lásd 80, 118

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 79

Kiadói tevékenység

117/2022

ALLEN, Ryan M.: When peril responds to plague : predatory journal engagement with COVID-19. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 39. (2021) 3., p. 746–760.

Amikor veszély tetézi a csapást: a parazita folyóiratok és a Covid19

Folyóiratkiadás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás; Tudománymetria

A tudományos közösség figyelmeztetett, hogy a parazita folyóiratok megpróbálhatnak hasznot húzni a Covid19-világjárvány okozta zavarból, hogy előmozdítsák az alacsony színvonalú tudományos munkák

publikálását, aláásva ezzel a tudományos publikálás hitelességét.

A cikk először a parazita publikálás kockázatait rögzíti, különösen az egészségügyi kutatásokat övező félretájékoztatással összefüggésben. Ezután a szerző empirikus vizsgálatot végez a kiadók weboldalainak tartomelemzésén és a DOAJ mintájával való összehasonlításon keresztül arra vonatkozóan, hogy a parazita publikálás hogyan érintette a Covid19-et, különös tekintettel a virológiával, immunológiával és járványtannal kapcsolatos folyóiratokra, amelyeket a *Cabells' Predatory Reports* segítségével azonosítottak.

Az empirikus eredmények azt mutatják, hogy a Cabells-féle listán felsorolt folyóiratok közül 162 cím kapcsolódott ezekhez a kritikus területekhez; a körükben többféle normaszegést lehetett tapasztalni, de a legtöbbjük megszűnt, és csak 39 publikált a világgjárványról. A DOAJ összehasonlító csoportjához képest a parazita folyóiratok honlapjai kisebb valószínűséggel említették a világgjárványhoz kapcsolódó szaklektorálási folyamat lassulását. Ezen túlmenően a kezdeti vizsgálódás során további 284, Covid19-cel

foglalkozó parazita folyóiratot fedeztek fel. Ezek a feltárt folyóiratok többnyire az orvosi vagy biológiai tudományok területére összpontosítottak, míg 42 cím a társadalomtudományok, a természet- és műszaki tudományok vagy a bölcsészettudományok más, tágabb területeivel foglalkozott.

Ez a kutatás nem bizonyítja, hogy a parazita kiadványok a Covid19-re vonatkozó téves információkat tették közzé, hanem inkább ennek lehetőségét szemlélteti a komplex tudományos publikációs téren belül. Mivel ezek a kiadványok a félrevezető tudomány hordozóinak bizonyultak, a könyvtáraknak és a szélesebb oktatási közösségnek az online kutatás információközvetítőiként ébernek kell maradniuk.

(Autoref.)

118/2022

HÄNSSLER, Boris: Vom Ad-Net zum Abo-Net : digitale Qualität kostet – und die Menschen sind bereit dafür zu bezahlen : Abonnements liegen im Trend, aber sie treiben die monatlichen Ausgaben der Konsumenten oft unmerklich in die Höhe In: BuB. – 73. (2021) 10., p. 538–543.

Res. angol és francia nyelven

A hirdetésekől az előfizetésekig: a digitális minőség pénzbe kerül – és az emberek hajlandóak fizetni érte. Az előfizetések divatosak, de gyakran észrevétlenül növelik a fogyasztók havi kiadásait

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

A hagyományos médiaformátumoknak jó okuk van arra, hogy fellelőgezzenek. Az olvasók egyre nagyobb számban hajlandóak digitális előfizetést kötni. Ezen a téren élen jár a *New York Times*, amely drasztikus stratégiával – egyes esetekben az előfizetés ára mindössze két euró havonta – folyamatosan növeli előfizetői számát. Az újság hatalmas olvasószámának köszönhetően megengedheti magának, hogy ilyen alacsony árakat kínáljon. A lap 2021 második negyedévében 6,99 millió digitális előfizetőről számolt be. A hirdetői reklámcsíkok (*bannerek*) száma csökkenőben van. A prémium lehetőségek felfutása miatt nőtt a weboldalakon eltöltött átlagos idő mennyisége. Az olvasók többé már nem az ingyenségre vadásznak; ehelyett a minőség mindenekelőtt megbízható tartalmat jelent.

Eközben az e-könyvek piacán az *Amazon* új üzleti modellt tesztel. Az Amerikai Digitális Közkönyvtár (*Digital Public Library of America*, DPLA) megállapodást kötött az *Amazon Publishing*gel, amelynek értelmében 2021 végére az Amazon Publishing 10 000 e-könyve és hangoskönyve válik elérhetővé a DPLA-n keresztül is. Az Amazon eddig semmilyen formában nem volt hajlandó együttműködni a könyvtárakkal. Mostantól azonban az amerikai könyvtárhasználók a *New York Public Library* által kifejlesztett ingyenes e-olvasó alkalmazáson, a *SimplyE*-n keresztül férhetnek majd hozzá ezekhez a címekhez. Jelenleg már mintegy 1000 más kiadó is kínálja e-könyveit ezen az alkalmazáson keresztül.

Szinte az összes kereskedelmi forgalomban elérhető okostelefonos alkalmazás előfizetési rendszeren alapul. Mára egyenesen nehézzé vált olyan alkalmazásokat találni, amelyek nem igényelnek előfizetést.

(Autoref.)

Lásd még 63, 66, 69

Közművelődés

119/2022

PAVLİČENKO, Irina Andreevna: Informacionno-kommunikacionnâ platforma biblioteki kak instrument formirovaniâ prostranstva znaniy. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 5., p. 497–504.

Res. angol nyelven

A könyvtár információs-kommunikációs platformja mint a tudástér alakításának eszköze

Használók képzése; Ifjúság nevelése; Irodalompropaganda; Ismeretterjesztő irodalom; Portál; Tájékoztatási eszköz; Városi könyvtár

Az információs társadalom fejlesztése során a nemzeti érdekek biztosításában különleges helyet foglal el a lakosság minőségi és megbízható információk iránti igényét figyelembe vevő információs tér kialakítása. Erről az *Információs társadalom fejlesztési stratégiája az Oroszországi Föderációban a 2017–2030. években* című elnöki rendelet is intézkedik. A tudományos-műszaki és innovációs tevékenységet népszerűsítő program megállapítja, hogy szükség van a fiatalok bevonására ezekbe a tevékenységekbe, a tudomány és a technika iránti érdeklődésük fokozására,

valamint a társadalom tájékozottságának növelésére az elért tudományos eredményekről és hasznosításuk lehetőségeiről. Ilyen körülmények között egyre nagyobb a jelentősége a tudományos ismeretek népszerűsítésének és a különböző társadalmi-demográfiai csoportokhoz történő eljuttatásának.

A tudományos ismeretek terjesztésében tudományos, kulturális és oktatási intézmények vesznek részt; fontos szerep jut a könyvtári-információs intézményeknek a lakosság, különösen a fiatalok elérése terén. A könyvtárak aktívak az infokommunikációs technológia bevezetésében, miközben problémát jelent a minőségi tartalom hiánya.

A Szentpéterváron működő, *Lermontov* nevét viselő ún. kerületek közötti központi könyvtári rendszerben (MCBS) kidolgozták *A tudomány népszerűsítésének információs-kommunikációs platformja (IKP)* projektet. Az IKP létrehozásának alapvető célja a fiatalok tudományok iránti érdeklődésének felkeltése, bevonásuk a tudományos-alkotó tevékenységbe; célközönsége az oktatási rendszerben tanulók, a pedagógusok, a város különböző társadalmi-demográfiai csoportjait képviselő fiatalok. Alapelvei a biztonság, a rendszerszerűség, a nyitottság, a hozzáférhetőség, az operativitás, a célzottság és az interaktivitás. A fő feladatok a következők:

- a tudományos ismeretek népszerűsítésével kapcsolatos információforrások szakértői véleményezése, kiválasztása, rendszerezése;
- a rendszeresen megújuló tudományos ismeretterjesztő információk elérésének műszaki biztosítása;
- a városban dolgozó oktatási, tudományos és kulturális szakemberek alkotó potenciáljának összefogása a fiatalok tudományos érdeklődésének felkeltése érdekében;
- a pedagógiai munka támogatása oktatási segédletek, módszertani anyagok és munkaprogramok közös kidolgozásával.

Követelmények a rendszer sokfunkciós interfészének működésével, irányításával és védelmével szemben: visszacsatolás, statisztikai adatok elérhetősége, kapcsolódás a közösségi hálózatokhoz, továbbá egyszerű, kényelmes navigációs rendszer a különböző végzettségű és felkészültségű felhasználók számára. A struktúra iránti követelmények: a keresőkérdés megfelelő feldolgozása, a talált dokumentumok annotált jegyzékének összeállítása. A dizájn iránti követelmények: mobil verzió, önálló formátum a gyengénlátók számára. Az információs bázis az MCBS-könyvtárak hagyományos, sok ágazatot érintő gyűjteményeire

épül, beleértve a tudományos ismeretterjesztő irodalmat és az elektronikus forrásokat (teljes szövegű dokumentumok, bibliográfiák és médiaforrások).

A projekthez csatlakozhatnak az oktatási-kulturális rendszerben dolgozók és vezetők, az akadémiai és a kutatóintézetek munkatársai is. Az oktatási területen az együttműködés megvalósulhat az IKP fejlesztésére irányuló közös brainstormingok tartásában, a tudósok és a fiatalok online és valós térben történő találkozásának megszervezésében, valamint oktatási-módszertani anyagok kidolgozásában a tanulók nemzetközi versenyeken való részvételéhez.

Az IKP lehetőséget ad online felmérésekre, a fiatalokat leginkább érdeklő tudományos témák feltárására, a projekt ezek alapján történő módosítására, kiegészítésére. A siker nagymértékben függ a könyvtárosok szakmai kompetenciáitól. Szükségesnek látszik szemináriumok és kerekasztal-beszélgetések szervezése a tudományos műveltség interdiszciplináris problémáinak megismertetése és ezen belül a közkönyvtárak szerepének meghatározása érdekében.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Határtudományok

120/2022

HUMBEL, Marco [et al.]: Named-entity recognition for early modern textual documents : a review of capabilities and challenges with strategies for the future. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 6., p. 1223–1247.

Tulajdonnév-felismerés koraiújkori szöveges dokumentumok esetében: a lehetőségek és kihívások áttekintése és a jövőre vonatkozó stratégiák

Annotáció; Digitalizálás; Feldolgozó munka; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Mesterséges intelligencia; Nyelvészeti kérdések; Személynév; Szoftver

A tulajdonnév-felismerés (angolul: *Named Entity Recognition*, NER) egy információkinyerési eljárás, amely entitásokat azonosít és címkéz fel a szövegben (személyek, intézmények, helyek, valuták, dátumok, számadatok stb.). A cikkben a szerzők azt vizsgálják, hogy a koraiújkorból származó szövegekkel (1400–1800) kapcsolatban hol tart a NER. Három kérdésre fókuszálnak: Milyen mértékben gazdagíthatók a

NER-rendszerek tudásbázisai authorityállományok adataival? Milyen NER-rendszerek használatosak jelenleg a digitális kulturális örökségi és bölcsészettudományi projektekben? Ezek milyen pontosságról számolnak be?

A korszakra nézve az automatikus annotálásnak különböző akadályai vannak: a dokumentumok sokfélesége (kéziratok és nyomtatványok), többnyelvűség (sokszor latinnal keverve), nem standard helyesírás, a hozzáférhető szövegek transzkripció hibái stb. Az automatikus átírás (az OCR és a HTR) is változó hatékonysággal működik. Ugyancsak problémát jelent az entitások változékonysága. Idővel például egy-egy helynév változhat, a személyek kiléte feledésbe merülhet, egy személynév lehet helynév vagy foglalkozásnév is stb.

A szerzők a szakirodalomban 9 olyan koraújkor-projektet találtak, amely jelentősebb NER-annotációval rendelkezik. (Ezek honlapjainak, NER-eszközeinek, authorityállományainak linkjeit mellékletben közlik.) A projektekben alkalmazott eljárások alapvetően két csoportra bonthatók: szabályalapú és géptanulás-alapú módszerekre. Az utóbbiak között vannak nem felügyelt, félig felügyelt és felügyelt gépi tanulási eljárások, sőt, *deep learning* is. Az időszakkal foglalkozó projektek azonban túlnyomórészt a szabályalapú megoldásokat alkalmazzák. A hatékonyság vizsgálatára a szerzők három mérőszámot vettek figyelembe: pontosság (*precision* – a jól felismert entitások az összes felismerthez viszonyítva), fedés (*recall* – a jól felismert entitások az összes célhalmazbeli entitáshoz viszonyítva) és F1-érték (a pontosság és a fedés harmonikus középértéke).

A szabályalapú projektek területspecifikus tudásbázisokat használnak. Ezek lehetnek egyszerű listák, de akár fejlett teauruszok vagy ontológiák is, amelyek alapján géppel azonosíthatók a szövegekben előforduló entitások. A szerzők a cikkben hat ilyen projektet ismertetnek, bemutatják módszereiket, eredményeiket (*The Old Bailey online*; *BOPCRIS – British Official Publications Collaborative Reader Information Service*; *The Lancaster Newsbook Corpus*; *Johann Friedrich Blumenbach–Online*; *Circulation of Knowledge and Learned Practices in the 17th-Century Dutch Republic*; *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers par une Société de Gens de lettres, 1751–1772*).

A gépi tanulási módszerek nagy tanítókörpuszokra épülnek, amelyek alapján a gép megtanulja, hogyan ismerje fel az entitásokat. Hatékonyságuk nem azon

múlik, hogy egy bizonyos tudásbázis lefedi-e az adott területet, hanem a tanítókörpusz méretétől és minőségétől függ. A cikk három ilyen projekt eredményeit mutatja be részletesebben (*Resolutions of the Dutch States-General from 1576 to 1795; Reassembling the Republic of Letters; ESPOSALLES*).

Bármely módszert használják is, a gépi felismerés hatékonysága egyelőre messze elmarad az emberi teljesítménytől (legfeljebb 70%-os F1-érték az emberi 95%-ossal szemben).

A néventítések szegmentálásának, egyértelműsítésének és annotálásának feladatát külső források szolgálják. Az authorityállományok (-listák) megállapítanak egy kanonikus névváltozatot, felsorolják az egyéb változatokat, és egyedi azonosítót rendelnek az entitáshoz, amely összekapcsolja a névváltozatokat. A korszakra vonatkozóan a szerzők áttekintik az általános célú (pl. *VIAF, Library of Congress NACO, Geonames*), speciális (pl. *Getty, Pleiades*), félig publikus (pl. a *British Museum* authorityállományai) és privát authorityállomány-fajtákat.

Ez utóbbira saját kutatásukat ismertetik esettanulmányként: *Sir Hans Sloane* (1660–1753), a British Museum alapjául szolgáló hatalmas gyűjtemény tulajdonosa katalógusainak angol nyelvű részeit dolgozták fel, és próbálták gazdagítani néventítések felismertetésével, aminek során egy-egy kutató nem publikus entitáslistáit is használták. A szöveges források már rendelkezésre álltak TEI-XML-fájlok formájában. A személy- és helyneveket szabályalapú módszerrel címkézték fel, amely NLP (*Natural Language Processing, természetesnyelv-feldolgozás*) eljárásról és a British Museum authorityállományán alapult. A NER eredményét szakértők ellenőrizték. Úgy találták, hogy a jövőben érdemes lenne a NER-t a TEI-címkézés előtt végezni, emellett a pontosság javítása érdekében szükséges az ellenőrzött szótárak adaptálása a NER feladatához (pl. kiegészítés gyakori rövidítésekkel, latinus helynévalakkal stb.). Összefoglalásukban a szerzők kiemelik, hogy a felügyelt gépi tanulási módszerek azért ritkák a bölcsészettudományi kutatásokban és különösen a koraújkor-projektekben, mert nagy mennyiségű (ember által) annotált tanítókörpuszt igényelnének. A nem felügyelt módszerek jelenthetnék a megoldást erre a problémára, mert azoknak nincs szükségük annotált tanítókörpuszra, ugyanakkor szintén nagy adatmennyiség kell a tanításukhoz, ami a koraújkori idők esetében ugyancsak problémát okoz. Az authorityállományok használata nagy segítséget jelent a NER-hez, ám a koraújkorra irányuló kutatá-

sokban alkalmazható állományok összeállítása néhez, több forrás felhasználásával lehetséges feladat. Végül a szerzők megfogalmazzák egy olyan fórum szükségességét, ahol a korai NER-rel foglalkozók megvitathatnák a terület kérdéseit, tesztelhetnék

egymás eszközeit, valamint kialakíthatnák a szükséges standardokat.

(Kalcso Gyula)

Lásd még 111

Az ismertett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 3.
AIB studi (IT)	61. (2021) 2.
Bibliografiâ i knigovedenie (RU)	(2021) 6.
Bibliotekovedenie (RU)	(2021) 4., 5.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	15. (2021) 3., 4.
Bibliotheksdienst (DE)	55. (2021) 12.
BuB (DE)	73. (2021) 6., 7., 10., 12.
Cataloging & classification quarterly (US)	59. (2021) 2/3., 4.
College & research libraries (US)	82. (2021) 5.
College & undergraduate libraries (US)	27. (2020) 2/4.
Computers in libraries (US)	41. (2021) 9.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 7/8., 9.
Documentation et bibliothèques (CA)	67. (2021) 4.
IFLA journal (I)	47. (2021) 3., 4.
Information technology and libraries (US)	40. (2021) 3., 4.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	72. (2021) 5-6.
International journal of digital humanities (I)	2. (2021) 1-3.
The journal of academic librarianship (I)	47. (2021) 4., 5.
Journal of access services (US)	17. (2020) 4.; 18. (2021) 2., 4.
Journal of documentation (GB)	77. (2021) 6.
Journal of education for library and information science (GB)	62. (2021) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	53. (2021) 3.
Journal of library administration (US)	61. (2021) 3.
Knižnica (SK)	22. (2021) 3., 4.
Legal reference services quarterly (US)	40. (2021) 2/3.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Library hi tech (GB)	39. (2021) 3.
Libri (I)	71. (2021) 4.
Medical reference services quarterly (US)	40. (2021) 4.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2021) 8.
New review of academic librarianship (GB)	26. (2020) 2/4.
New review of children's literature and librarianship (GB)	26. (2020) 1-2.
Online information review (GB)	45. (2021) 5.
Public library quarterly (US)	39. (2020) 4.; 40. (2021) 4., 5.
Public services quarterly (US)	17. (2021) 2.
Reference services review (GB)	48. (2020) 4.
Technical services quarterly (US)	38. (2021) 4.

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemle tanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásánál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtisztá illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájl (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. A **részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ojs.elte.hu/kf/about/submissions> oldalon**. Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

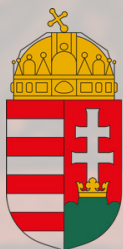
Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelességszolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. = Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldalon elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusán és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM